

Қазақстан Республикасының Оқу-ағарту министрлігі
Министерство просвещения Республики Казахстан

Ы. Алтынсарин атындағы Ұлттық білім академиясы
Национальная академия образования имени И. Алтынсарина

**Инклюзивті білім беру жағдайында «Дене шынықтыру» пәнінің
оқу бағдарламаларын жүзеге асыру бойынша
әдістемелік ұсынымдар**

**Методические рекомендации по реализации
учебных программ предмета «Физическая культура»
в условиях инклюзивного образования**

**Астана
2023**

Ы. Алтынсарин атындағы Ұлттық білім академиясы Ғылыми-әдістемелік кеңесімен баспаға ұсынылды (2023 жылғы 17 наурыздағы № 1 хаттама)

Рекомендовано к изданию Научно-методическим советом Национальной академии образования им. И. Алтынсарина (протокол №1 от 17 марта 2023 года)

Инклюзивті білім беру жағдайында «Дене шынықтыру» пәнінің оқу бағдарламаларын жүзеге асыру бойынша әдістемелік ұсынымдар – Астана: Ы. Алтынсарин атындағы ҰБА, 2023. – 184 б.

Методические рекомендации по реализации учебных программ предмета «Физическая культура» в условиях инклюзивного образования – Астана: НАО имени И. Алтынсарина, 2023. – 184 с.

Әдістемелік құрал Қазақстан педагогтерінің халықаралық тәжірибесі мен практикасын зерделеу негізінде инклюзивті білім беру жағдайында «Дене шынықтыру» пәнінің оқу бағдарламаларын іске асыру жөніндегі ұсынымдарды қамтиды. Ұсынымдар білім алушылардың жеке мүмкіндіктері мен ерекше білім беру қажеттіліктерін ескере отырып, дене шынықтыруды оқыту кезінде педагогтердің практикалық жұмысын жетілдіру жолдарын анықтауға көмектеседі.

Методическое пособие содержит рекомендации по реализации учебных программ предмета «Физическая культура» в условиях инклюзивного образования на основе изучения международного опыта и практик учителей Казахстана. Рекомендации окажут помощь в определении путей совершенствования практической работы педагогов при преподавании физической культуры с учетом индивидуальных возможностей и особых образовательных потребностей обучающихся.

© Ы. Алтынсарин атындағы
Ұлттық білім академиясы, 2023
Национальная академия образования
им. И. Алтынсарина, 2023

Кіріспе

Инклюзивті білім беру жағдайында «Дене шынықтыру» пәнінің оқу бағдарламаларын жүзеге асыру бойынша әдістемелік ұсынымдар (бұдан әрі – әдістемелік ұсынымдар) инклюзивті білім беру жағдайында жұмыс істейтін жалпы білім беретін мектептердің дене шынықтыру пәні педагогтеріне әдістемелік көмек көрсетуге арналған.

Әдістемелік ұсынымдардың I тарауында білім алушылар үшін олардың ерекше қажеттіліктері мен жеке мүмкіндіктерін ескере отырып, дене шынықтыруды ұйымдастыру бойынша халықаралық және отандық тәжірибе, II тарауда Қазақстан мектептеріндегі «Дене шынықтыру» пәнінің нормативтік құқықтық базасы мен оқу бағдарламаларының мазмұнын талдау ұсынылды. Негізгі III тарауда инклюзивті білім беру жағдайында «Дене шынықтыру» пәнінің оқу бағдарламаларын іске асыру бойынша практикалық ұсынымдар берілген.

Әдістемелік ұсынымдарды әзірлеу шеңберінде оқу бағдарламаларының нормативтік құқықтық базасы мен мазмұнына, оның ішінде «Дене шынықтыру» пәні бойынша үлгілік оқу бағдарламаларына өзгерістер енгізу жөніндегі жұмыс тобы мүшелерінің сараптамалық пікірін зерделеу негізінде талдау жүргізілді. Білім алушылар үшін дене шынықтыруды ұйымдастыру бойынша халықаралық тәжірибені зерделеу мақсатында олардың ерекше білім беру қажеттіліктері мен жеке мүмкіндіктерін ескере отырып, дене шынықтыруды оқытудағы инклюзивтілік қағидаттарын іске асыратын елдердің тәжірибесі зерделенді, сондай-ақ инклюзивті дене тәрбиесі практикасы бойынша бірқатар халықаралық нормативтік құжаттар мен ғылыми зерттеулер талданды. Инклюзивті білім беру жағдайында дене шынықтыруды оқытудың отандық тәжірибесін зерделеу үшін практик-мұғалімдерге онлайн-сауалнама және фокус-топтар өткізілді.

Сондай-ақ жалпы білім беретін және арнайы мектептердің, арнайы білім беру ұйымдарының (ПМПК, ППТК) дене шынықтыру мұғалімдерінің, Абай ат. ҚазҰПУ, Ұлттық ғылыми-практикалық дене тәрбиесі орталығы, Астана қ. Параолимпиадалық жаттығу орталығы, «Тең мүмкіндіктер әлемі» қоғамдық қоры өкілдерімен жұмыс тобының отырыстары өткізілді (4-қосымша).

Әдістемелік ұсынымдардың негізгі бағыты – инклюзивтілік пен әлеуметтік бағыт жалпы білім беретін мектептерде дене шынықтыруды жүзеге асырудың негізгі қағидаттары болып табылуында. Мұндай тәсілді тиімді іске асырудың қажетті шарттары барлығына салауатты өмір салтын ұстануға, дене шынықтырумен және спортпен жүйелі түрде айналысуға, сондай-ақ білім алушылардың жеке мүмкіндіктері мен ерекше білім беру қажеттіліктерін есепке алуға мүмкіндік беретін қолайлы орта құру болып табылады.

Әдістемелік ұсынымдарды дайындауға С.Г. Нургожин, К.К. Конкулов, Н.Э. Кефер, Т.В. Марушевская белсене қатысып, өз тәжірибелерімен бөлісті. Құнды ұсынымдарды Н.Г. Амриева ұсынды. Инклюзивті білім беру жағдайында дене шынықтыруды оқыту мәселелері бойынша уақыт бөліп, өз пікірін білдірген барлық әріптестерімізге алғыс білдіреміз.

1 Ерекше қажеттіліктері мен жеке мүмкіндіктерін ескере отырып, білім алушылар үшін дене шынықтыруды ұйымдастыру бойынша халықаралық және отандық тәжірибе

Білім алушылардың ерекше қажеттіліктері мен жеке мүмкіндіктерін ескере отырып, оларға дене шынықтыруды ұйымдастыру бойынша халықаралық тәжірибені зерделеу мақсатында дене шынықтыруды оқытудағы инклюзивтілік қағидаттарын іске асыратын елдердің тәжірибесі зерделенді, сондай-ақ инклюзивті дене тәрбиесі практикасы бойынша бірқатар халықаралық нормативтік құжаттар мен ғылыми зерттеулер талданды. Инклюзивті білім беру жағдайында дене шынықтыруды оқытудың отандық тәжірибесін зерделеу үшін онлайн-сауалнама және практик-мұғалімдердің фокус-топтары өткізілді (сауалнама қоса беріледі).

1.1. Америка Құрама Штаттарының тәжірибесі

Ұлттық ұсынымдар мен нұсқаулықтар

2008 жылы АҚШ Денсаулық сақтау және халыққа қызмет көрсету департаменті 6 жастағы және 6 жастан асқан американдықтарға арналған 2008 жылғы Физикалық белсенділік жөніндегі нұсқаулықты әзірледі, оған сәйкес балалар мен жасөспірімдерге күн сайын 60 минут немесе одан да көп уақыт физикалық белсенділікпен айналысу ұсынылады [1]. Физикалық белсенділіктің кешенді мектеп бағдарламасы (бұдан әрі – CSPAP) (1-сурет) жастар үшін дене тәрбиесі мен физикалық белсенділіктің жаңа ұлттық негізі болып танылды [2].

1-сурет. Физикалық белсенділіктің кешенді мектеп бағдарламасы

Дереккөз: The essential components of physical education, 2015 ж., <https://www.shapeamerica.org/upload/TheEssentialComponentsOfPhysicalEducation.pdf>

Бұл басшылық Ұлттық физикалық белсенділігі жоспарының ұсынымдарына сәйкес жастардың физикалық белсенділігін қолдайды [3].

CSPAP жастарға білім мен дағдыларды үйретіп қана қоймайды, сонымен қатар олардың салауатты өмір салтын қалыптастыру үшін қолданылуына ықпал етеді. CSPAP нұсқаулығы – бұл көп компонентті тәсіл, ол арқылы мектеп аудандары мен мектептер білім алушылардың физикалық белсенділік бойынша ұлттық ұсынымдарға сәйкес келуі үшін оқу күні бойы физикалық белсенділікті қамтамасыз ету үшін барлық мүмкіндіктерді пайдаланады. CSPAP оның барлық бес компоненті бойынша байыпты үйлестіру мен синергияны көрсетеді: дене шынықтыру негіз ретінде, мектептегі физикалық белсенділік, мектепке дейінгі және кейінгі физикалық белсенділік, қызметкерлерді тарту, отбасы мен қоғамдастықты тарту.

Бұл нұсқаулықтың негізінде жастарға физикалық белсенділікке қатысты шешімдер қабылдау үшін қажетті іргелі білім мен дағдыларды беретін дене тәрбиесі жатыр. Оқу күніндегі физикалық белсенділік белсенді өзгерістерді, сыныптағы сабақтар түріндегі физикалық белсенділікті, сыныптағы және одан тыс физикалық белсенділіктің үзілістерін және түскі ас кезінде клубтық немесе бетпе-бет бағдарламаларды қамтиды. Бұл мүмкіндіктер барлық сыныптарға берілуі керек және оқу күні бойы дене шынықтырумен айналысу пайдалы болатын орта және жоғары сынып оқушыларын назардан шығармауы керек. Мектепке дейінгі және кейінгі физикалық белсенділік барлық оқушыларға дене шынықтыру саласында білгендерін қолдануға, сондай-ақ оқуға дайын болуға мүмкіндік береді. Мектеп қызметкерлері салауатты әдеттерді ұстану арқылы CSPAP-та ажырамас рөл атқарады және мектепте және одан тыс жерлерде белсенді өмір салтын көрсету арқылы білім алушылар үшін оң үлгі болады. Отбасы мен қоғамдастықтың мектептегі дене шынықтыру бағдарламаларына қатысуы денсаулыққа пайдалы және оң әсер етеді, сонымен қатар мектептер мен тұрғылықты бағдарламалар арасында байланыс орнатады [4].

Дене тәрбиесі: CSPAP негізі

Дене тәрбиесі академиялық пән болып табылады және CSPAP-ті жүзеге асыруға негіз болады, басқа негізгі пәндер сияқты, оқытуда да осындай қатаңдықты қажет етеді. Дене тәрбиесі білім алушыларға белсенді өмір салты, дене шынықтыру, спорттық шеберлік, өзіндік тиімділік және эмоциялық интеллект үшін моториканы, білім мен мінез-құлықты дамытуға бағытталған жоспарланған, дәйекті, K-12 стандарттарына негізделген оқу жоспарлары мен нұсқаулар бағдарламасын ұсынады. Дене тәрбиесі кезінде білім алушылар «энергияны жұмсауға әкелетін дененің кез келген қозғалысы» ретінде анықталған физикалық белсенділік арқылы алған білімдері мен дағдыларын жаттықтырады. Сондай-ақ білім алушылар дене шынықтырудың бір немесе бірнеше компоненттерін жақсарту немесе қолдау мақсатында физикалық жаттығулармен – кез келген жоспарланған, құрылымдалған және қайталанатын физикалық белсенділікпен айналысады [4]. Дене тәрбиесінде қолданылатын жалпы техникалық тіл: «дене тәрбиесі», «физикалық белсенділік» және

«физикалық жаттығулар» терминдері (2-сурет), жиі бір-бірінің орнына қолданылады, бірақ олар үш түрлі нәрсені анықтайтыны анық.

2-сурет. Дене белсенділігін, дене шынықтыруды және дене тәрбиесін анықтау

ФИЗИКАЛЫҚ БЕЛСЕНДІЛІК	ФИЗИКАЛЫҚ ЖАТТЫҒУЛАР	ДЕНЕ ТӘРБИЕСІ
- энергияны жұмсауға әкелетін дененің кез келген қозғалысы	- физикалық форманың бір немесе бірнеше компоненттерін жақсарту немесе сақтау мақсатында жоспарланған, құрылымдалған және қайталанатын кез келген физикалық белсенділік	- салауатты, белсенді өмір салтын, дене шынықтыруды, спорттық шеберлікті, өзіндік тиімділікті және эмоциялық интеллектті қалыптастыру үшін моториканы, білім мен мінез-құлықты дамытуға бағытталған оқу жоспарлары мен нұсқаулықтардың жоспарланған, дәйекті, к-12 стандарттарына негізделген бағдарламасын қамтамасыз ететін академиялық пән

Дереккөз: The essential components of physical education, 2015 ж.,
<https://www.shapeamerica.org/upload/TheEssentialComponentsOfPhysicalEducation.pdf>

Дене тәрбиесі шеберлікке бағытталған оқу климатында дағдыларды игеруге мүмкіндік беретін жақсы әзірленген оқу тапсырмаларының мақсатты тәжірибесі арқылы физикалық сауатты адамды дамытады.

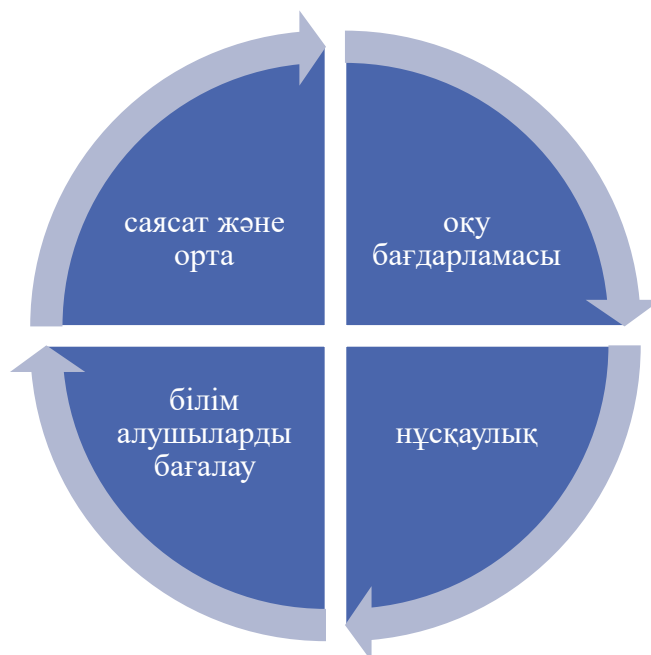
Жақсы ойластырылған дене шынықтыру бағдарламасы:

- ✚ барлық білім алушылардың қажеттіліктерін қанағаттандырады;
- ✚ дене шынықтыру сабағының көп бөлігінде білім алушылардың белсенділігін қолдайды;
- ✚ өзін-өзі басқаруды үйретеді;
- ✚ өмір бойы физикалық белсенділікке қажетті білім мен дағдыларға баса назар аударады;
- ✚ барлық білім алушылар үшін жағымды тәжірибе.

Дене тәрбиесінің негізгі құрамдастары

Дене тәрбиесі (3-сурет) осы іргелі пәндік саланың құрылымын қамтамасыз ететін төрт негізгі құрамдасты қамтиды: саясат және қоршаған орта, оқу бағдарламасы, тиісті нұсқаулар, білім алушыларды бағалау [5].

3-сурет. Дене тәрбиесінің негізгі құрамдастары

Дереккөз: The essential components of physical education, 2015 ж., <https://www.shapeamerica.org/upload/TheEssentialComponentsOfPhysicalEducation.pdf>

Дене тәрбиесінің негізгі құрамдастарын анықтау білім алушылардың білім беру қажеттіліктерін қанағаттандыру кезінде мектеп аудандары мен мектептерді басқаратын маңызды стратегиялар мен тәжірибелер туралы хабардарлықты арттырады. Мектеп аудандары мен мектептер сонымен қатар оқу бағытын анықтайтын жазбаша оқу бағдарламасын, оқу бағдарламасын қолдайтын және білім алушылардың оқу нәтижелерінің бағасын анықтайтын қатаң нұсқауларды әзірлеуі керек.

Саясат және қоршаған орта

Мектеп ауданы мен мектептер дене тәрбиесі саласындағы нәтижелерді нақты дене тәрбиесі саясаты мен директивалық нұсқаулар арқылы анықтайды. Нақты тұжырымдалған саясат барлық білім алушылардың дене тәрбиесін алуына кепілдік беретін, білім алушылардың оқу нәтижелерін нақты анықтайтын орта құруға көмектеседі.

Дене шынықтыру ережелері (1-қосымша) жергілікті мектептің міндетті сауықтыру саясатына енгізілуі керек және бағдарлама элементтерін, қоршаған орта көрсеткіштерін және барлық білім алушылар үшін күтілетін стандарттарды анықтауы керек.

1-қосымша. Саясат және қоршаған орта

- Әр білім алушы К-12 сыныптарында күнделікті дене шынықтырумен айналысуға міндетті, сабақтың ұзақтығы бастауыш мектепте аптасына – 150 минут, орта және жоғары мектептерде аптасына – 225 минут.
  - Мектеп аудандары мен мектептер барлық білім алушыларды дене шынықтыру процесіне толық тартуды талап етеді.
  - Мектеп аудандары мен мектептер дене шынықтыру сабақтары немесе сынаққа қойылатын талаптар уақытынан бас тартуға жол бермейді.
  - Мектеп аудандары мен мектептер білім алушыларды дене шынықтыру сабақтарынан немесе сынақ талаптарынан босатуға жол бермейді.
  - Мектеп аудандары мен мектептер білім алушыларға дене шынықтыру сабақтарын немесе сынақ талаптарын басқа әрекеттермен алмастыруға тыйым салады (мысалы, JROTC, мектепшілік спорт).
  - «Дене тәрбиесі» пәні бойынша сынып өлшемі басқа пәндер бойынша сынып өлшемдеріне сәйкес келеді және мектеп ауданының саясатымен және педагогтер мен білім алушылардың арақатынасымен сәйкес келеді.
  - Физикалық белсенділік жаза ретінде тағайындалмайды және жүргізілмейді.
  - Дене шынықтыру пәнін дене шынықтыру пәнінен сабақ беруге құқығы бар мемлекеттік лицензиясы бар немесе мемлекеттік сертификаты бар мұғалім жүргізеді.
- Дереккөз:** The essential components of physical education, 2015 ж.,
<https://www.shapeamerica.org/upload/TheEssentialComponentsOfPhysicalEducation.pdf>

Штаттың барлық мектеп аудандарында және барлық деңгейдегі мектептерде барлық білім алушыларға қойылатын талаптардың орындалуын қамтамасыз ету үшін қатаң саясат маңызды.

Құжаттардың терминологиясы, мысалы, «бас тарту», «босату» және «ауыстыру» сияқты терминдер жаңылыстыруы мүмкін және көбінесе түсіндіруді қажет етеді. Мемлекеттік деңгейде «бас тарту», «босату» және «ауыстыру» саясаты болуы мүмкін. Мемлекеттік деңгейдегі саясат болмаған жағдайда, мектеп аудандары және/немесе мектептер «бас тарту», «босату» және «ауыстыру» саясатын жасауға жауапты.

Төменде саясаттың үш саласының деректерінің мысалдары келтірілген.

1) *Бас тарту*. Көптеген штаттарда мектеп аудандары немесе мектептер дене шынықтыру саласындағы мемлекет бекіткен саясаттан, талаптардан немесе заңнан бас тартуға өтініш бере алады. Сабақтан бас тартылған кезде, мектеп округі немесе мектеп бұдан былай білім алушыларға мемлекет белгілеген дене шынықтыру сабақтарын ұсынуға міндетті болмайды. Штат, мектеп округі және мектеп саясаты дене шынықтыру сабақтары немесе сынақ талаптары уақытынан бас тартуға жол бермеуі керек.

2) *Босату*. Мектеп аудандары мен мектептер кейде білім беру құжатын алу үшін дене шынықтыру сынағы қажет болса да, білім алушыларды дене шынықтыру сабағынан немесе сынақтан босатуға рұқсат береді. Дене шынықтыру сабақтарынан өтудің және қажетті сынақтардан өтудің орнына, дене шынықтырудан босатылған білім алушылар басқа академиялық курстарға

немесе іс-шараларға қатыса алады, мысалы, біліктілікті арттыру курстары, педагогтің көмекшісі болып жұмыс істеу және т.б. Мектеп аудандары мен мектептер кейде дене шынықтыру сабақтарынан босатуға немесе денсаулық немесе мүгедектік бойынша несие алуға мүмкіндік береді.

3) *Ауыстыру*. Кейбір мектеп аудандары мен мектептері білім алушыларға дене шынықтыру сабақтары немесе сынақ талаптары уақытын басқа әрекеттермен ауыстыруға мүмкіндік береді (мысалы, JROTC, мектепшілік спорт, қоғамдық спорт, қолдау топтары, марш ансамблі). Штат, мектеп округі және мектеп саясаты білім алушыларға дене шынықтыру мен сынақтарды басқа әрекеттерге ауыстыруға тыйым салуы керек.

Барлық үш бағыт – бас тарту, босату және ауыстыру – барлық білім алушыларды дене шынықтырумен айналысу мүмкіндігінен айыратын саясат. Штаттардағы, мектеп аудандарындағы және мектептердегі саясатты мұқият зерделеу барлық білім алушылардың дене шынықтыруды қамтитын білім алуы үшін өте маңызды [5].

Оқу бағдарламасы

Ұлттық стандарттар мектеп аудандары мен мектептерге дене шынықтыру бағдарламаларында күтілетін жалпы нәтижелерді нақтылау үшін нұсқаулық береді. К-12 деңгейіндегі дене шынықтыру бойынша жаңа ұлттық нәтижелер білім алушылардың оқудың соңғы деңгейлерінде меңгеруі тиіс дағдыларды айқындайды, алайда бұл нәтижелер педагогтерге сабақтарды әзірлеу әдістері, білім алушылардың осы дағдыларға қол жеткізу жолдары туралы ақпарат бермейді. Дене шынықтыру бойынша оқу бағдарламасы (2-қосымша) – бұл мектеп ауданында немесе мектепте оқу стандарттары мен нәтижелеріне қалай қол жеткізілетіні туралы жазбаша, нақты жазылған жоспар [6].

2-қосымша. Оқу бағдарламасы

- Мектеп аудандары мен мектептерде дәйекті және жан-жақты К-12 сыныптары үшін міндетті дене шынықтыру бағдарламасы болуы керек
- Дене шынықтыру бойынша оқу бағдарламасы ұлттық және/немесе мемлекеттік стандарттарға және сынып деңгейіндегі дене шынықтыру нәтижелеріне негізделген
- Дене шынықтыру бойынша оқу бағдарламасы құрылымы мен қайта қарау/жаңарту кестесі бойынша мектеп пен мектеп ауданының басқа бағдарламаларын айғақтайды

Дереккөз: The essential components of physical education, 2015 ж.,

<https://www.shapeamerica.org/upload/TheEssentialComponentsOfPhysicalEducation.pdf>

Жақсы ойластырылған, стандарттарға негізделген дене шынықтыру бағдарламасы көптеген бөліктерден тұрады және оқу бағдарламасындағы оқу іс-шараларына және оқуды бағалау хаттамаларына сәйкес білім алудың белгілі бір кезеңдеріне негіз болады.

Дене тәрбиесі бойынша жазбаша оқу бағдарламасы балабақшадан бастап 12-сыныпқа дейінгі оқытудың барлық деңгейлеріндегі оқытудың мазмұнын анықтайды. Ол ұлттық және/немесе мемлекеттік дене шынықтыру

стандарттарын, білім алушылар орындауы керек оқу мақсаттарын және педагогтер орындауы керек бөлімдер мен сабақтарды қамтиды [7].

Бұл оқу мақсаттары білім алушылардың белгілі бір мақсаттарға жетуге бағытталған әрекеттерін анықтайды, сабақ кезінде білім алушылардың физикалық белсенділігіне максималды әсер ететін және сабақ уақытының кем дегенде 50 пайызында олардың орташа және күшті физикалық белсенділігін сақтайтын оқыту әдістерін анықтайды.

Білім алушыларға берілген тапсырмалар мен жобалар оқу бағдарламасына оқу іс-әрекетіне қатысты кітаптар мен материалдар тізімімен бірге енгізілген. Тесттер, бағалаулар және білім алушылардың оқуы мен үлгерімін бағалау үшін қолданылатын кез келген басқа әдістер енгізілген және әр сабақтың белгілі бір оқу мақсаттарымен тікелей байланысты (білім беру реформасының глоссарийі).

Іс-әрекеттің көлемі мен реттілігі туралы құжат – бұл оқу бағдарламасына енгізілген тағы бір ресурс. Қамту саласы – бұл балабақшадан бастап 12-сыныпқа дейінгі (К-12) оқу мақсаттарының нақты анықталған жиынтығы. Жүйелілік – бұл оқу мақсаттарына қол жеткізу тәртібі. Біріктірілген көлем мен дәйектілік алдыңғы оқытуға негізделген және даму мен пайдаланудың барған сайын күрделі дағдыларын қамтитын білім алушылардың күтілетін спиральды дағдыларды дамытуды анық көрсетеді [8].

Оқу бағдарламасы әртүрлі қабілеттері бар білім алушыларға арналған оқытуды саралау және модификациялау стратегияларын қамтиды. Әрбір дене шынықтыру сабағы білім алушылардың қажеттіліктерін қанағаттандыру үшін көптеген мүмкіндіктерді ұсынады, сондықтан тиімді оқытуды қамтамасыз ету үшін педагогтер сараланған оқу жоспарларын құруы керек.

Дене шынықтыру бойынша оқу бағдарламасы барлық мектептердегі мектеп ауданындағы стандартталған оқу бағдарламасының мақсатына сәйкес келеді, бұл барлық білім алушыларға бірдей білім береді. Бұл сонымен қатар оқыту сапасының жоғарылауына әкеледі және оқудағы жүйеліліктің жоғарылауына ықпал етеді.

Тиісті нұсқаулар

Дене тәрбиесіндегі тиісті нұсқаулар (3-кірістірме) барлық сынып білім алушылардың болуы мүмкін білім алушылар дамуының әртүрлі деңгейлерін ескереді.

3-қосымша. Дене тәрбиесіндегі нұсқаулар

! Дене шынықтыру пәні мұғалімі мектеп округінің/мектептің дене шынықтыру бағдарламасында анықталған мақсаттар мен міндеттерге қол жеткізуге ықпал ететін практикалық тапсырмаларды қолданады (мысалы, инструктажға сараланған қатысу, іс-әрекетті модификацияланған өзін-өзі бағалау, өзін-өзі бақылау).

! Дене шынықтыру пәні мұғалімі жұмыстың тиімділігін құжаттандыру үшін білім алушылардың үлгерімін үнемі бағалайды.

! Дене шынықтыру пәні мұғалімі білім алушыларды сабақ уақытының кем дегенде 50%-ы орташа және қарқынды физикалық белсенділікке тартатын оқыту әдістерін қолданады.

! Дене шынықтыру пәні мұғалімі барлық білім алушылардың қатысуын қамтамасыз етеді және ерекше қажеттіліктері немесе мүмкіндіктері шектеулі білім алушыларға қажетті бейімделуді жүзеге асырады.

Дереккөз: The essential components of physical education, 2015 ж.,

<https://www.shapeamerica.org/upload/TheEssentialComponentsOfPhysicalEducation.pdf>

Дене шынықтыру сабағы *білім алушылардың әртүрлі қажеттіліктерін қанағаттандыруды* қамтамасыз етеді, дене шынықтыру пәні мұғалімі білім алушыға оның қажеттіліктеріне сәйкес жеке білім беру тәжірибесін ұсынуға жауапты. Білім алушыларға арналған күтілетін дене шынықтыруға оқыту стандарты педагогтерге мазмұнды білім алушыларға ең тиімді тәсілдермен ұйымдастыруға және жеткізуге мүмкіндік беретін оқыту тәсілдерінің кең ауқымын қамтиды.

Тиісті нұсқаулар тәжірибеге барынша мүмкіндік беру, шағын топтарда жұмыс істеу, сыныптағы бәсекелестікті шектеу және барлық білім алушылар практикалық тапсырмаларды мүмкіндігінше көп уақыт бойы орындай алатындай және өзін-өзі қамтамасыз ете алатындай тиісті жабдықтар мен кеңістікті қамтамасыз ету сияқты әдістерді қамтиды.

Дене шынықтыру пәні мұғалімі сонымен қатар білім алушылардың сабақ уақытының кем дегенде 50 пайызында орташа және қарқынды физикалық белсенділікке тартатын, сабақ кезінде максималды физикалық белсенділікке ықпал ететін оқыту әдістерін қолдануы керек [9].

Тиісті нұсқаулар білім алушылардың өздері қатысатын оқу іс-әрекетінің белгілі бір мақсаттары мен нәтижелеріне қол жеткізуіне ықпал етеді.

Нұсқаулық (4-қосымша) сонымен қатар оқытудың үш бағыты бойынша мазмұнды көрсетеді және осы салалардағы мазмұнды үнемі бағалауды қамтиды.

4-қосымша. Оқыту аясы

Танымдық: қозғалыс білімімен байланысты ақыл-ой дағдылары.

Эмоциялық: сезімнің немесе көзқарастың өсуін білдіреді.

Психомоторлы: қозғалысқа байланысты қол немесе физикалық дағдыларды білдіреді.

Дереккөз: The essential components of physical education, 2015 ж.,

<https://www.shapeamerica.org/upload/TheEssentialComponentsOfPhysicalEducation.pdf>

Педагогтер оқытуды саралайды және барлық білім алушылардың, соның ішінде ерекше қажеттіліктері бар немесе мүмкіндігі шектеулі балалардың қажеттіліктерін қанағаттандыру үшін жабдықты таңдайды [9]. Оқу тәжірибесін мұқият қалыптастыру 12-сынып білім алушыларының (K-12) пәннің мазмұнын және дағдыларды меңгеруін көрсете алуын қамтамасыз етеді.

Білім алушылар дене шынықтыру педагогінен сындарлы кері байланыс алған кезде, олар өздерінің үлгерімі және тұрақты негізде қол жеткізетін жетістік дәрежесі туралы көбірек біледі.

Білім алушыларды тиісті бағалау сонымен қатар оқытушының нұсқау берудегі және оқытуға жәрдемдесудегі тиімділігін дәлелдеу тәсілі болып табылады.

Бағалау

Білім алушыларды бағалау – бұл білім алушылардың үлгерімі туралы нақты мәліметтер жинау және осы мәліметтер негізінде оқу үлгерімі туралы қорытынды жасау. Дене шынықтыру пәні мұғалімдері оқыту әдістері туралы шешім қабылдау және оқу барысында білім алушылардың үлгерімін бақылау үшін бағалау деректерін жинайды және қадағалайды.

Білім алушылардың оқу дәлелдеріне тексеру парақтары бар портфолио, олардың жетістіктерін көрсететін рейтингтік шкалалар, физикалық дағдыларды байқалған көрсету нәтижелері және дәстүрлі сындарлы бағалау кіруі мүмкін.

Білім алушыларды бағалау (5-қосымша) стандарттарға негізделген оқытуда есеп беруді қамтамасыз етеді және барлық пәндік салалардағы білім беру процесінің негізгі құрамдас бөлігі болып табылады.

5-қосымша. Білім алушыларды бағалау

- Білім алушыларды бағалау дене тәрбиесі бойынша ұлттық және/немесе мемлекеттік стандарттарға және оқытудың белгіленген нәтижелеріне сәйкес жүргізіледі, сондай-ақ әкімшілік хаттамаларына сәйкес дене тәрбиесі бойынша жазбаша оқу бағдарламасына енгізіледі.

- Білім алушыларды бағалау физикалық белсенділікті қоса алғанда, нұсқаулықтың барлық бағыттары бойынша білім алушылардың жетістіктерін өлшейтін дәлелдерге негізделген тәжірибелерді қамтиды.

- Бағалау дене шынықтыру бағдарламасында жазбаша түрде анықталған білім алушылардың оқу мақсаттарына тікелей қатысты.

- Дене шынықтыру пәні мұғалімі білім алушылар мен олардың ата-аналарына прогресс нәтижелері туралы хабарлау үшін мектеп пен мектеп аймақтарының хаттамаларын орындайды.

Дереккөз: The essential components of physical education, 2015 ж.,

<https://www.shapeamerica.org/upload/TheEssentialComponentsOfPhysicalEducation.pdf>

Дене тәрбиесіндегі бағалау білім алушылардың бастапқы оқу нәтижелерін анықтау үшін алдын ала бағалауды, түсінуді тексеру үшін нұсқауларды орындау кезінде формативті бағалауды және тақырыпты аяқтаған кезде жиынтық бағалауды немесе әрбір білім алушының үлгерімін толық сипаттауды қамтамасыз ету үшін нұсқаулар тізбегін қамтиды [6].

Тиісті бағалау білім алушылардың оқу нәтижелеріне қол жеткізуінің нақты дәлелдерін қамтамасыз етеді, педагогтерге нұсқаулардың тиімділігіне жауап беруге мүмкіндік береді және бағдарламаның сәттілігін дәлелдейді.

Бағалау әдістерінің кең таңдауы дене тәрбиесінде қолданылады және дәстүрлі жиынтық бағалауды және дене шынықтыру сабақтарын көрсететін білім алушылардың нәтижелерінің мазмұнымен тікелей байланысты тексеру парақтары, рейтингтік шкалалар және айдарлар сияқты басқа нысандарды қамтиды. Дене шынықтыру пәні мұғалімдері білім алушылардың стандарттар мен нәтижелерге сәйкес келетінін көрсете отырып, бағалау деректерін пайдалана отырып, оқу кезеңіндегі білім алушылардың үлгерімін бақылайды [9].

Дене тәрбиесі бойынша бағдарламаларды күшейту

«Shape America» ұйымы 1-ден 11-ші сыныпқа дейінгі барлық білім алушыларға арналған дене шынықтыру бағдарламаларын, сондай-ақ Америка Құрама Штаттарында «Дене шынықтыру» пәнін жүргізу саясаты мен практикасын қолдауға арналған. Дене шынықтыру бағдарламаларының негізгі компоненттерін егжей-тегжейлі анықтау білім беру жүйесінде жұмыс істейтін мектеп директорлары мен басқа стейкхолдерлерді білім алушылардың қажеттіліктерін қанағаттандыру үшін мектеп аудандары мен мектептерді басқаратын сыни саясат пен тәжірибеге нақты көзқараспен қамтамасыз етеді. Осы мақсатта «SHAPE America» ұйымы дене шынықтыру бағдарламаларында ескерілетін маңызды компоненттерді анықтау үшін мектеп директорлары пайдалана алатын дене шынықтыру бағдарламасының тексеру парағын әзірледі. Дене тәрбиесінің негізгі құрамдастарын дене тәрбиесі бағдарламасының тексеру парағымен бір уақытта пайдалану қазіргі уақытта не болып жатқанын талдауға және қажетті жақсартуларды жоспарлауға мүмкіндік береді.

Дене тәрбиесі мен физикалық белсенділікте инклюзияны жақсарту жолдары

Штат басшылары мектеп деңгейінде және аудан деңгейінде дене шынықтыру мен физикалық белсенділікті қамтуды ілгерілету үшін жасай 7 іс-шараны ерекше атап өтеді.

1) мүмкіндігі шектеулі оқушылардың дене шынықтыру және физикалық белсенділігіне қатысуы бойынша кез келген мемлекеттік заңдармен, саясатпен және ұсыныстармен округ және мектеп қызметкерлерімен бөлісіңіз. Бұған инклюзивті дене тәрбиесі мен дене белсенділігі, бейімделген дене тәрбиесі, инклюзивті мәдениетті қалыптастыру және мүмкіндігі шектеулі білім алушылармен жұмыс істейтін персоналды сертификаттау мәселелері бойынша әкімшілер мен қызметкерлердің біліктілігін арттыру саясатын тұжырымдау кіреді.

2) мемлекеттік деңгейдегі мүмкіндігі шектеулі білім алушылар туралы мәліметтеріңізді білім беру және денсаулық сақтау саласының жетекшілерімен бөлісіңіз. Ұлттық балалар денсаулығын зерттеу мүмкіндігі шектеулі білім алушыларға қатысты мемлекеттік позицияны анықтау үшін пайдалануға болатын деректерді сұрауға арналған интерактивті сайтты ұсынады.

3) инклюзивті білім беруге күш салып жатқан штаттар мен округтердің серіктестерін анықтаңыз және ынтымақтастық мүмкіндіктерін табу үшін олармен байланысыңыз.

4) мүгедектік жөніндегі мемлекеттік бағдарламаның қызметкерлері, штаттың Арнайы олимпиада ойындарының филиалдары, бейімделген дене шынықтыру және инклюзивтілік бойынша жұмыс істейтін университеттердің жергілікті департаменттері, американдық денсаулық және дене шынықтыру қоғамының (SHAPE) филиалдары, бейімделген дене шынықтыру жөніндегі мамандар, бейімделген спорттық бағдарламалар немесе клубтар, сондай-ақ денсаулық сақтау саласындағы аралас мамандар – еңбек терапевттері, физиотерапевтер және логопедтер әлеуетті әріптестер болып табылады.

5) ағымдағы қызмет пен қажеттіліктерге қысқаша баға беріңіз. Бұл бағалау штат пен округ деңгейінде (мысалы, бағдарламалық күш-жігер, қоршаған ортаны жақсарту, қаржыландыру, кәсіптік даму) және округ пен мектеп деңгейінде кез келген қажеттіліктерді қосу үшін кез келген ағымдағы әрекеттерді анықтауы керек.

6) мектепке дейін, мектеп кезінде және одан кейін физикалық белсенділік мүмкіндіктерінің қолжетімділігі мен инклюзивтілігін қамтамасыз ету үшін жалпы білім беретін мектепте инклюзивті дене белсенділігі бағдарламасын (CSPAP) қалай құруға болатындығы туралы округ пен мектеп қызметкерлерін оқытыңыз.

7) қазіргі және болашақ мектеп басшыларын, дене шынықтыру пәні мұғалімдерін және сынып жетекшілерін ең жақсы инклюзия саясаты мен тәжірибесіне үйрету үшін серіктестер мен университет бағдарламаларын тартыңыз. Бұл жағдайларға, ережелерге, жабдықтарға, нұсқауларға және бағалауға бейімделуді үйренуді қамтуы мүмкін [10].

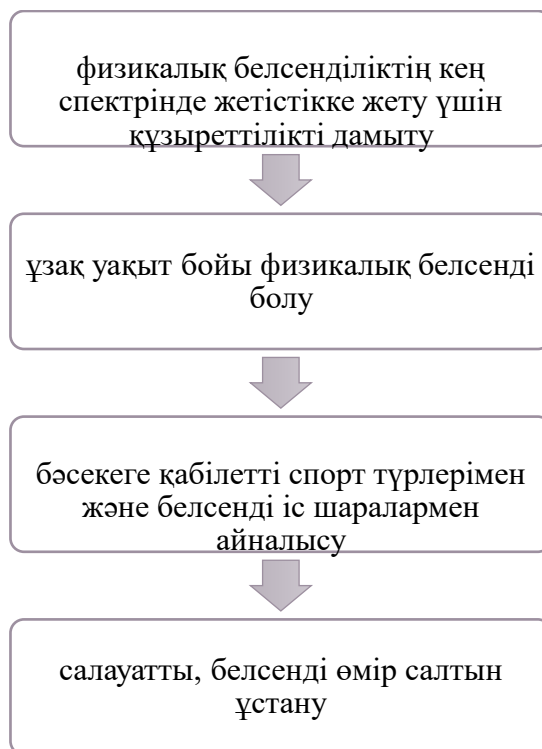
1.1. Ұлыбритания тәжірибесі

Англия және Уэльс

2010 жылы коалициялық үкімет дене шынықтыру бойынша оқу бағдарламасын қайта қарап, спорттық жарыстарды өткізуге көп көңіл бөлетінін мәлімдеді [11]. 2014 жылдың қыркүйегінде енгізілген қайта қаралған Ұлттық оқу бағдарламасына сәйкес дене шынықтыру оқытудың барлық негізгі кезеңдерінде міндетті болып қала береді [12].

Жергілікті мемлекеттік органдар қолдайтын мектептер Ұлттық оқу бағдарламасын орындауға міндетті. Академиялар мен жеке мектептер дене шынықтырудан сабақ беруге міндетті емес, бірақ білім алушылардың рухани, адамгершілік, мәдени, психикалық және физикалық дамуына ықпал ететін кеңейтілген және теңдестірілген оқу бағдарламасын қамтамасыз етуге міндетті [13].

Ұлттық дене шынықтыру оқу бағдарламасының алға қойған мақсаттары білім алушылардың болашақта келесі дағдыларды игеруін қамтамасыз ету болып табылады [14].

«Дене шынықтыру» пәні бойынша ұлттық оқу бағдарламалары әрбір негізгі кезеңде нені оқыту керектігін анықтайды:

1-негізгі кезең [5-7 жас]

Білім алушыларды келесілерге оқыту керек:

- жүгіру, секіру, лақтыру және қағып алу сияқты негізгі қозғалыстарды игеру, сондай-ақ тепе-теңдікті, ептілік пен үйлестіруді дамыту, сондай-ақ оларды әртүрлі қызмет түрлерінде қолдану;

- командалық ойындарға қатысу, қарапайым шабуыл және қорғаныс тактикасын дамыту;

- қарапайым қимылдарды қолдана отырып, билеу.

2-негізгі кезең [7-11 жас]

Білім алушыларды келесілерге оқыту керек:

- жүгіру, секіру, лақтыру және допты жеке және комбинацияда ұстау;

- қажет болған жағдайда өзгертілген ойындар ойнау (мысалы, бадминтон, баскетбол, крикет, футбол, хоккей, нетбол, лапта және теннис), сондай-ақ шабуыл мен қорғаныс үшін қолайлы негізгі принциптерді қолдану;

- икемділікті, күшті, техниканы, бақылау мен тепе-теңдікті дамыту (мысалы, жеңіл атлетика және гимнастика арқылы);

- әртүрлі қозғалыс үлгілерін қолдана отырып, билеу;

- жеке және команда ретінде ашық ауада және шытырман оқиғалы іс-шараларға қатысу;

- білім алушылардың жетістіктерін алдыңғы нәтижелерімен салыстыру және жақсы нәтижелерге қол жеткізу үшін жақсартуларды көрсету.

Суда жүзу және қауіпсіздік

Барлық мектептер балаларды жүзуге 1-ші сатыда немесе 2-ші сатыда үйретуі керек. Атап айтқанда, білім алушыларды келесілерге оқыту керек:

- кем дегенде 25 метр қашықтықта сауатты, сенімді және шебер жүзу;
- жүзудің әртүрлі стильдерін тиімді қолдану (мысалы, алдымен, арқамен, брасспен құлаштап жүзу);

- судағы әртүрлі жағдайларда қауіпсіз өзін-өзі құтқару.

3-негізгі кезең [11-14 жас]

Білім алушыларды келесілерге оқыту керек:

- ұжымдық және жеке бәсекелестік арқылы қарсыластарды жеңу үшін әртүрлі тактикалар мен стратегияларды қолдану;

- ойындар ойнауға үйрету (мысалы, бадминтон, баскетбол, крикет, футбол, хоккей, нетбол, лапта, регби және теннис);

- білім алушылардың техникасын дамыту және олардың басқа бәсекеге қабілетті спорт түрлеріндегі нәтижелерін жақсарту (мысалы, жеңіл атлетика және гимнастика);

- әртүрлі би стильдері мен формаларында озық би әдістерін қолдана отырып, билеу;

- интеллектуалды және физикалық қиындықтармен байланысты ашық ауада іс-шараларға қатысу, командада жұмыс істеуді ынталандыру, сенімділікті арттыру және жеке және топтық мәселелерді шешу дағдыларын дамыту;

- білім алушылардың алдыңғы нәтижелерімен жетістіктерін талдау және жақсы нәтижелерге қол жеткізу үшін жақсартуларды көрсету;

- спорттық клубтар мен қоғамдық ұйымдар өткізетін спорттық жарыстарға және мектептен тыс іс-шараларға қатысу.

4-негізгі кезең [14-16 жас]

Білім алушыларды оқыту керек:

- командалық және жеке ойындарда қарсыластарды жеңу үшін әртүрлі тактикалар мен стратегияларды қолдану және дамыту (мысалы, бадминтон, баскетбол, крикет, футбол, хоккей, нетбол, лапта, регби және теннис);

- техниканы дамыту және басқа бәсекеге қабілетті спорт түрлерінде (мысалы, жеңіл атлетика және гимнастика) немесе басқа физикалық жаттығуларда (мысалы, би) нәтижелерді жақсарту;

- білім алушыларды жеке және топтық тұрғыдан сенімділікті нығайту және мәселелерді шешу дағдыларын дамыту арқылы командада жұмыс істеуге ынталандыратын интеллектуалды және физикалық кедергілерді тудыратын ашық ауада және әртүрлі ортадағы іс-шараларға қатысу;

- алдыңғы нәтижелермен салыстырғанда өз нәтижелерін бағалау және ең жақсы нәтижелерге қол жеткізу үшін бірқатар физикалық жаттығуларды орындау арқылы жақсартуларды көрсету;

- спорттық клубтар немесе қоғамдық ұйымдар өткізетін бәсекеге қабілетті спорт түрлеріне және мектептен тыс іс-шараларға тұрақты қатысу [14].

Білім алушылардың дене тәрбиесі бойынша оқу бағдарламасының мазмұнын зерделеу нәтижелері бойынша қорытындылар

Англияда дене шынықтыруды оқытуда моторлық құзыреттіліктің кең спектрін дамытуға, бәсекеге қабілетті спорт түрлеріне белсенді қатысуға, салауатты өмір салтын қалыптастыруға баса назар аударылады. Бұл ретте, оқу бағдарламасының мазмұны ерекше білім беруді қажет ететін балаларда жоғарыда аталған құзыреттерді қалыптастыру жөніндегі мақсаттарды, міндеттерді қамтымайды.

Мұны Англияның солтүстік-батысындағы бес орта мектепте жұмыс істейтін 12 дене шынықтыру мұғалімдерінің қатысуымен Тарантино мен әріптестері жүргізген зерттеу деректері растайды [15].

Зерттеу мақсаттары:

1. педагогтердің мүмкіндігі шектеулі жасөспірімдер мен ерекше білім беруді қажет ететін білім алушыларды қосымша дене шынықтыру сабақтарына қосу тәсілдері мен дәрежесін зерттеу;

2. дене тәрбиесі бойынша қосымша сабақтардың мазмұны, ұйымдастырылуы және өткізілуі білім алушылардың қатысуы мен тәжірибесіне әсер ету дәрежесін зерттеу.

Зерттеу нәтижелері мүгедектігі бар және ерекше білім беруді қажет ететін балаларды жалпы білім беретін мектептерге қосу үрдісі дене шынықтыру бойынша қосымша сабақтардың мазмұнын, ұйымдастырылуын және өткізілуін түбегейлі өзгертпегенін көрсетті.

Сонымен, дене шынықтыру пәні мұғалімдерінің айтуынша, сабақтарды ұйымдастыру және өткізу кезінде командалық спорт түрлері басым болып қала береді, онда үлгерімге, жоғары нәтижелер мен дағдыларға баса назар аударылады. Ғалымдардың айтуынша, бұл жағдай білім алушылардың арнайы мектептер секторында оқыған кезде орындай алатындай бірдей іс-шараларға және қосымша дене шынықтыру сабақтарына қатысу мүмкіндіктерінің кеңеюіне емес, қысқаруына әкелген сияқты.

Мысалы, мүгедектігі жоқ құрдастарымен салыстырғанда, кейбір мүгедек білім алушыларға және ерекше білім беруді қажет ететін адамдарға, әдетте, олар қатыса алатын спорт пен физикалық белсенділіктің шектеулі және біршама тар спектрі ұсынылды.

Педагогтер сонымен қатар кейбір білім алушылар қосымша дене шынықтыру сабақтарына сирек қатысады, ал кейбір жағдайларда олар өздерінің қажеттіліктері мен қабілеттерін қанағаттандыру үшін арнайы құрылған клубтар мен командалардағы басқа білім алушылардан бөлек оқытылады деп болжады.

Тарантино мен оның әріптестері [15] дене шынықтыру пәні мұғалімдері мен мектептер қосымша дене шынықтыру сабақтарының мазмұнына, ұйымдастыруына және оқытуына қажетті өзгерістерді енгізуге дайын емес және/немесе қабілетсіз болған сайын білім берудің неғұрлым инклюзивті және бөлінбеген нысандарын дамытудың орнына, көптеген мектеп педагогтері шектеліп қалады және/немесе, шын мәнінде, Пенни мен Харрис атағандай, «қабілетті оқушылар үшін көбірек ресурстар» деп атайтын бағдарламаларды ұсынуды жалғастырады.

Жоғарыда келтірілген зерттеулердің нәтижелері инклюзивті білім беру жағдайында ерекше білім беруді қажет ететін білім алушылар үшін инклюзивтілік және қолжетімділік қағидаттарын іске асыру кезінде қазақстандық мектептердің педагогтері үшін пайдалы болуы мүмкін, сондай-ақ «Дене шынықтыру» пәні бойынша техникалық және кәсіптік, жоғары білімнің білім беру бағдарламаларын әзірлеушілер пайдалана алады.

Шотландия

Шотландияның дене тәрбиесі қауымдастығы (бұдан әрі – afPE Scotland) 21 ғасырдағы дене тәрбиесінің дамуының болашағы туралы баяндама жасады [17].

afPE Scotland деректері бойынша дене тәрбиесін дамыту үшін алты саланы зерттеу қажет.

1. Дене тәрбиесі дегеніміз не?
2. Дене тәрбиесі және жетілдіруге арналған оқу бағдарламасы (Curriculum for Excellence, бұдан әрі – CfE);
3. Дене тәрбиесінің негізгі мақсаты мен негізгі принциптері қандай?
4. Дене тәрбиесін зерттеу тәжірибесі қандай?
5. «Дене тәрбиесі» пәнінің құрылымы және өткізілуі;
6. 21 ғасырдағы мектептегі дене тәрбиесі.

Аталған салаларды толығырақ қарастырайық.

Дене тәрбиесі дегеніміз не?

afPE Scotland дене шынықтыруды нақты анықтаудың шұғыл қажеттілігі бар деп санайды және бұл анықтама төрт негізгі, жиі дұрыс түсіндірілмеген терминдердің арасындағы айырмашылықтар мен ұқсастықтарды сипаттау арқылы жақсы тұжырымдалған: физикалық белсенділік; дене шынықтыру; өмір бойы білім алу үшін мектеп спорты және дене шынықтыру.

а) физикалық белсенділік

Бұл энергия жұмсалатын дененің барлық қозғалыстарына қатысты кең термин. Осылайша, физикалық белсенділік тек дене шынықтыру, спорт және биді ғана емес, сонымен қатар белсенді ойындар мен жаяу жүру, велосипед тебу, үй жұмысы мен көгалдандыру сияқты әдеттегі әрекеттерді қамтиды.

б) физикалық тәрбие

Бұл жоспарланған, прогрессивті оқу процесі, ол белгілі бір уақытта мектепке дейінгі, бастауыш және орта білім беру бағдарламасында жүзеге асырылады және өмір бойы физикалық белсенділікпен айналысуға негіз болады. Кейбір балалар мен жастар үшін дене шынықтыру олардың жалғыз ұйымдастырылған және тұрақты физикалық белсенділігі болып табылады.

с) мектеп спорты

Бұл белгілі бір оқу бағдарламасынан тыс орындалатын құрылымдық оқыту. Мектеп спорты дене тәрбиесі бойынша мектептің оқу бағдарламасын игеру шеңберінде алынған базалық білімді дамыту және кеңейту үшін әлеуетке ие, сондай-ақ қоғамдық спортпен және дене

белсенділігімен берік байланысты қалыптастыруға ықпал етеді. Барлық балалар мен жастарға мектеп спортымен айналысуға кеңес берілсе де, бәрі бірдей оны қаламайды немесе жасай алмайды. Осыған байланысты мектептер белгілі бір дене шынықтыру оқу жоспарына қосымша барлық балалар мен жастар үшін әртүрлі дене белсенділігімен айналысуға мүмкіндік беруі маңызды.

d) өмір бойы білім алуға арналған дене тәрбиесі

Бұл барлық жастағы адамдарға моториканы, физикалық белсенділік әдеттерін, білімді, сенімділікті, мотивацияны және бай, белсенді өмірге ықпал ететін әлеуметтік дағдыларды дамытуға көмектесуге бағытталған үздіксіз процесс.

Дене тәрбиесінің негізгі сипаттамасы – бұл барлық балалар мен жастарға үнемі физикалық белсенділікпен айналысуға және белсенді өмір сүрудің негіздерін дамытуға кепілдік беретін жалғыз орта [17].

Дене тәрбиесі және жетілдіруге арналған оқу бағдарламасы (CfE)

2010 жылы Шотландия мектептері өздерінің жаңа оқу бағдарламасын – жетілдіруге арналған оқу бағдарламасын (CfE) енгізе бастады [18]. Осы оқу бағдарламасы шеңберінде дене тәрбиесі (дене шынықтыру) сауаттылық пен есеппен қатар оқу бағдарламасының негізгі бағыттарының бірі болып табылатын «денсаулық және әл-ауқат» (HWP) саласына кіреді [19].

afPE Scotland CfE енгізу дене шынықтыруға Шотландиядағы барлық балалар мен жастардың жалпы білімі мен денсаулығы мен әл-ауқатына айтарлықтай үлес қосуға мүмкіндік береді деп санайды.

CfE үш негізгі аспектісі дене тәрбиесінің осы негізгі рөлін көрсетеді [20]:

1. CfE оқу жоспарын балалар мен жастарға қай жерде болмасын білім алу процесінде беру жоспарланған «тәжірибе жиынтығы» ретінде анықтайды.

2. Дене шынықтыру – бұл белгілі бір мақсаты бар CfE-нің жалғыз пәндік саласы, атап айтқанда: әр бала мен жас адам апта сайын кем дегенде екі сағат сапалы дене шынықтыруға құқылы.

3. Дене тәрбиесі «Денсаулық және әл-ауқат» оқу бағдарламасының негізгі саласына ауыстырылды және физикалық белсенділік пен спортпен, сондай-ақ физикалық белсенділік, денсаулық және әл-ауқат аспектілерімен нақты топтастырылды.

CfE қауымдастығы оқу бағдарламасындағы бұл өзгерістер дене шынықтыру үшін үлкен маңызға ие және белгілі бір дене шынықтыру оқу бағдарламасы мен келесілер арасындағы күшті байланыстарды орнатуға мүмкіндік береді деп санайды:

- дене белсенділігі және спорт, физикалық белсенділік және денсаулық;
- денсаулық пен әл-ауқаттың, сауаттылықтың және санау қабілетінің «барлығына жауапкершілік» болып табылатын және берілетін дағдылардың оқу, жұмыс және өмір үшін маңыздылығын арттыратын аспектілерін білу;

- денсаулық пен әл-ауқат тұрғысынан дене тәрбиесі балалардың психикалық, эмоциялық, әлеуметтік және физикалық әл-ауқатын, олардың физикалық белсенділігі мен спортын сақтауда, сондай-ақ шешім қабылдауда және таңдауды жүзеге асыруда шешуші рөл атқарады;

- СҒЕ басқа оқу салалары бойынша пәнаралық оқытуға қатысу;
- қоғамда және үйде дене шынықтыру және спортпен шұғылдану [20].

Дене тәрбиесінің негізгі мақсаты мен негізгі принциптері қандай?

аҒРЕ қауымдастығы дене тәрбиесінің негізгі мақсаты барлық балалар мен жастардың білім алу құқығын қамтамасыз ету, оларға балалық және жасөспірім кезеңінде дене белсенділігін таңдауды жүзеге асыруға және оларды өмір бойы физикалық белсенділікке дайындауға негіз береді деп санайды.

Фаза қауымдастығы дене тәрбиесінің келесі принциптерін негізгі принциптер деп санайды:

- ✓ дене тәрбиесі даму деңгейіне сәйкес келеді;
- ✓ дене тәрбиесі инклюзивті болып табылады;
- ✓ дене тәрбиесі – бұл бірлескен әрекет;
- ✓ дене тәрбиесі өмір бойы жүзеге асырылады.

1-қағидат: дене тәрбиесі даму деңгейіне сәйкес келеді

Дене тәрбиесі саласындағы балалар мен жастарға ұсынылатын білім олардың психомоторлық дағдыларын, танымдық түсінігін, әлеуметтік дағдыларын және белсенді өмір салты үшін қажетті эмоциялық оқытуды қалыптастыру мақсатында олардың даму деңгейіне сәйкес келуі керек.

Балалар мен жастарға дене шынықтыру бойынша дамуға сәйкес білім мен дағдыларды ұдайы ұсыну үшін мұғалімдер балалар мен жасөспірімдердің дамуын және бұл даму олардың белсенділігі мен дене тәрбиесі дайындығына қалай әсер ететінін егжей-тегжейлі түсінуі керек.

Даму талаптарына сәйкестік СҒЕ оқу бағдарламасының негізгі принципі болып табылады, ол 3 пен 18 жас аралығындағы балалар мен жастарға арналған оқу бағдарламаларының тұтас және прогрессивті сипатымен ерекшеленеді.

2-қағида: Дене тәрбиесі инклюзивті болып табылады

- Дене шынықтыру барлық балалардың оқу бағдарламасындағы тәжірибелерін үйренуге және одан пайда алу мүмкіндігіне ие болуын қамтамасыз етуі керек. Инклюзия барлық балалардың сабаққа қатысуы ғана емес, сонымен қатар барлық балалардың оқуын жақсарту үшін тиісті тәжірибе алуы болып табылады.
- Сондықтан дене шынықтыруды балаларға арнау керек, ал олар есейген сайын физикалық белсенді өмірдің әлеуетті артықшылықтарына өз бетінше қол жеткізе алатындай балаларға көбірек көңіл бөлу керек.
- Егер барлық балалар мен жастар жалпы білім беру процесіне тиісті түрде енгізілуі керек болса, мұғалімдер (балалармен және жастармен бірлесіп) балалардың қажеттіліктеріне қарай оқу мақсаттары мен оқу тәжірибесін саралауы керек. Бұл барлық мұғалімдер қолданатын педагогика әдістері үшін өте маңызды.

- Инклюзия CfE оқу жоспарының негізі болғандықтан, балалар мен жастардың бүкіл оқу тәжірибесі жеке жетістіктерге, жекелендіруге және таңдауға бағытталған.

- 3-қағида: дене тәрбиесі – бұл бірлескен іс-әрекет

▪ Дене тәрбиесі балаларға, жастарға және мұғалімдерге дене тәрбиесін «бірлескен» оқу сабақтарының сериясы және өмірдің ажырамас бөлігі болып табылатын тәжірибе ретінде қарастыруға көмектесуі керек. Бұл нақты оқу тәжірибесі дене шынықтыру бойынша оқу бағдарламасының өзімен ғана емес, сонымен қатар оқу бағдарламасының әртүрлі салаларымен және өмірдің әртүрлі салаларымен де байланысты болуы керек.

▪ Нақты, өзара байланысты оқу тәжірибесін құру үшін дене шынықтыру жаттығуларының қысқа блоктарынан тұратын, көбінесе бір-бірімен байланысты емес, бөлінген және бөлшектелген оқу тәжірибесіне әкелетін бірнеше әрекеттерден тұратын дәстүрлі тәсілден тыс болуы керек.

▪ Пәнаралық оқытуға, жүйелілікке, прогрессияға, тереңдікке және кеңдікке бағытталған CfE оқу бағдарламасының екпіні дене тәрбиесіне балалар мен жастардың оқу тәжірибесін олардың жалпы білім беруінің көптеген аспектілерімен байланыстырудың көптеген мүмкіндіктерін ұсынады.

- 4-қағида: дене тәрбиесі өмір бойы жүзеге асырылады

Шынайылық ұғымына сүйене отырып, дене тәрбиесі мектеп жылдарында балалар мен жастардың өмір бойы физикалық белсенділіктің әртүрлі түрлерімен берік байланысын тануы және дамытуы керек. Бұл мүмкіндіктер спорт пен бидегі бағыттардың дамуымен ғана емес, сонымен қатар ашық ауада және үй ішінде ұсынылатын физикалық белсенділіктің көптеген жағдайларымен байланысты.

Осы мүмкіндіктерді құру үшін дене тәрбиесі мектептен қоғамдастыққа сенімді маршруттар құруды және сақтауды қамтамасыз ету үшін мектептер мен қауымдастықтар базасындағы негізгі мүдделі тұлғалармен тығыз серіктестік құруы керек.

Дене тәрбиесін зерттеу тәжірибесі қандай?

aPE оқу бағдарламасы дене тәрбиесі балалар мен жастардың бір-бірімен байланысты 3 жас кезеңінде «қозғалуды үйренуге» және «оқуға ұмтылуға» бағытталуы керек деп болжайды.

«Қозғалысты оқыту» – физикалық белсенділіктің әртүрлі түрлеріне қатысу үшін қажетті моториканы үйрету.

«Оқуға ұмтылыс» – бұл әртүрлі физикалық жаттығуларға сәтті қатысу үшін қажет оқыту және дене шынықтырудан тыс мектептегі оқытудың басқа аспектілерімен біріктірілген оқыту.

Физикалық белсенділікке байланысты оқыту

Танымдық оқыту (жоспарлау, сыни тұрғыдан ойлау, проблемалық жағдайларды шешу, тактика, стратегия; бағалау және пайымдау);

Әлеуметтік оқыту (ынтымақтастық, бәсекелестік);

Эмоциялық оқыту (тұрақтылық, мотивация, жеңіс; жеңіліс)

Дене тәрбиесі саласынан тыс оқыту

Денсаулық және әл-ауқат саласындағы оқыту; экспрессивті өнер; тілдер, математика, жаратылыстану ғылымдары; әлеуметтік зерттеулер; технологиялар және діни-адамгершілік тәрбие.

Дене тәрбиесі келесілерді қамтиды:

Әртүрлі қозғалыстарды үйренуден бөлек көп нәрсені қамтиды.

Білім алушылардың физикалық белсенділікке және пәнаралық белсенділікке қатысуын жақсартатын психомоторлық, когнитивті, әлеуметтік және эмоциялық салаларды қамтитын оқытудың күрделі үйлесімі

Дене тәрбиесін оқыту кезеңдері

Қауымдастық дене шынықтыруды оқыту бір-бірімен байланысты үш жас кезеңінен өтеді деп санайды.

Бұл кезеңдер «жасқа тәуелді емес, жасқа байланысты» екенін мойындау өте маңызды, сондықтан кейбір балалар мен жастар өз қатарластары өз жас кезеңіне жетпеген кезде өз жас кезеңінен асып кетуі мүмкін.

Негізгі дене тәрбиесі кезеңі

Жасы 3-7/8 жас аралығында, ерте кезең және CfE оқу бағдарламасының 1-деңгейі.

Негізгі кезеңнің назары балалардың қимыл-қозғалысын дамыту негізінде, ол негізгі моторлық құзыреттіліктерді қалыптастыруды, сондай-ақ олардың қозғалыстары мен шығармашылығының бейімделуін қолдайтын ілеспе тұжырымдамалық дайындықты қамтиды.

Бұл кезең болашақ дамудың, прогресс пен жетістіктердің негізі болып табылады. Бұл негіз болмаса, көптеген балалар мен жастар физикалық белсенділіктің басқа түрлеріне қол жеткізе алмайды және ешқашан өз әлеуетіне жете алмайды.

Негізгі кезеңде балалар сонымен қатар оқу жоспарынан тыс физикалық белсенділіктің әртүрлі түрлерімен, спорттық және би мүмкіндіктерімен танысады.

Дене тәрбиесін қалыптастыру кезеңі

Жасы 7/8-ден 14 жасқа дейін, CfE оқу бағдарламасының 2, 3 деңгейлері

Дене тәрбиесінің қалыптасу кезеңінде балалар мен жасөспірімдер би, ашық ойындар және сауықтыру шаралары секілді күрделі және «шынайы өмірлік» жағдайларда қолдану үшін негізгі моторлық құзыреттіліктерін, танымдық түсінігін және әлеуметтік және эмоциялық дағдыларын кеңейтеді және нығайтады.

Дене тәрбиесін қалыптастыру кезеңі бастауыш және орта білім беру арасындағы ауысуды қамтиды, оның шеңберінде прогресс пен тұрақты жетістіктерді жақсартуға күш салу қажет.

Дене тәрбиесін қалыптастыру кезеңінде оқу бағдарламасынан тыс әртүрлі физикалық белсенділікпен, спортпен және би мүмкіндіктерімен байланыстар одан әрі дамиды. Балалар мен жастардың сабақтан тыс физикалық белсенділікке қатысуын қадағалау маңызды факторға айналуға.

Дене тәрбиесінің өмірлік дағдыларын игеру кезеңі

Жасы 14 жастан бастап, CfE оқу бағдарламасының 3, 4 деңгейлері

Жастарға өмірлік дағдыларды игеру кезеңінде үлгерім мен қатысу, көшбасшылық, әкімшілік ету, қызметтік міндеттерін орындау, академиялық жетістіктер мен кәсіптік даярлық арасындағы таңдауды жүзеге асыру кезінде қолдау көрсетіледі.

Бұл кезеңнің өтпелі сипаты ескеріледі, өйткені жастар мектепте оқуды аяқтайды және қосымша білім алады, жоғары білім алады немесе жұмысқа орналасады.

Жастардың сабақтан тыс физикалық белсенділікке қатысуын қадағалау әлі де маңызды фактор болып табылады.

Дене тәрбиесінің құрылымы және өткізілуі

afPE қауымдастығы дене тәрбиесінің ұзақ мерзімді мақсатына жету үшін бірқатар құрылымдық мәселелер мен қамтамасыз ету мәселелерін шешу қажет деп санайды.

Дене тәрбиесінде эксперименттік және белсенді оқыту

afPE қауымдастығы Шотландияда балалар мен жастарды нақты өмірлік және/немесе елестетілген жағдайларды пайдалана отырып, олардың ойлауын тарту және сынау үшін эксперименттік және белсенді оқытуға тарту бойынша қабылданған қадамдарды қолдайды.

Оқу бағдарламаларының әртүрлі модельдері

afPE шынайы және байланысты оқыту тәжірибесі дене шынықтыру балалар мен жастарды «қозғалуды үйренуге» және «үйренуге ұмтылуға» бағытталған оқу тәжірибесін құруға бағытталған оқу бағдарламаларының бірқатар үлгілерін қамтитын жағдайда ғана мүмкін болады деп санайды. Мұғалімдер, балалар мен жастар біріктірілген негізгі оқытуға және шынайы «нақты» оқытуға әкелетін дене шынықтыру тәжірибесі туралы көбірек білуі керек. Түсінуге арналған оқу ойындарындағы, спорттық білім берудегі, биді оқытудағы және ашық ауада оқытудағы соңғы әзірлемелер осы «нақты өмір» тәжірибесін зерттеуге қызықты мүмкіндіктер ұсынады.

Пәнаралық оқыту

afPE дене шынықтыру 3 пен 18 жас аралығындағы балаларға арналған оқу бағдарламасының басқа аспектілерімен, сондай-ақ дене шынықтырумен айналысатын кең қауымдастықтар контекстінде беретін көптеген мүмкіндіктерді зерттеу қажеттілігін қайталайды.

Тиімді серіктестік

afPE қауымдастығы кең қауымдастықтың мамандарын тарта отырып, жергілікті қоғамдастықта тиімді серіктестік құруды ынталандырады. Бұл серіктестіктер мектепті кеңірек қоғамдастықпен байланыстыратын табысты қатысу және тиімділік жолдарын құру және қолдау үшін маңызды. Атап айтқанда, afPE қауымдастығы «Белсенді мектептер» бағдарламасымен, спортты дамыту жөніндегі қызметкерлермен және мектеп жасындағы балалармен жұмыс істейтін басқа дене шынықтыру мамандарымен тығыз қарым-қатынас орнатудың маңыздылығын мойындайды [20].

21 ғасырдағы мектептегі дене тәрбиесі

21 ғасырдағы балалар мен жастардың дене тәрбиесінің сапасы мен жүйелілігі жастардың дене белсенділігіне қатысуының берік негізін құруда маңызды рөл атқарады. Осыған байланысты әр елде қолданыстағы нормативтік құқықтық базаны ескере отырып және табысты халықаралық тәжірибені қолдана отырып, дене тәрбиесін дамытудың өзіндік тұжырымдамасы әзірленуі тиіс. Шотландияның дене тәрбиесі бойынша оқу бағдарламасын талдай отырып, ол барлық білім алушылар үшін инклюзивтілік пен қолжетімділік қағидаттарына сәйкес келеді және біздің еліміздің дене тәрбиесі педагогтеріне зерттеу және жұмыста пайдалану үшін ұсынылуы мүмкін деген қорытынды жасауға болады. Атап айтқанда, қазақстандық педагогтер Шотландия мектептері мен мектеп жанындағы орталықтарда жүргізілген зерттеу нәтижелері бойынша Ұлы Мәртебелі Ұлыбритания патшайымының білім инспекциясының ұсынымдарын пайдалана алады [21].

1.3. Финляндия тәжірибесі

Заңнама

Денсаулық пен әл-ауқатқа ықпал ететін физикалық белсенділік туралы ережелерді қамтитын ең маңызды актілер «Финляндия Конституциясы», «Спорт пен физикалық белсенділікті ынталандыру туралы заң», «Денсаулық сақтау туралы Заң», «Жергілікті өзін-өзі басқару туралы Заң» және «Жастар туралы Заң» болып табылады [22]. Финляндия Конституциясына сәйкес физикалық белсенділік негізгі мәдени құқық болып табылады. «Спорт пен дене белсенділігін көтермелеу туралы» Заңның мақсаты халықтың әл-ауқаты мен денсаулығына жәрдемдесу және дене белсенділігі арқылы жастардың өсуі мен дамуын қолдау болып табылады. Осы Заңға сәйкес денсаулық пен әл-ауқатты нығайтуға ықпал ететін физикалық белсенділік «халықтың денсаулығы мен функционалдық мүмкіндіктерін сақтауға және жақсартуға бағытталған адам өміріндегі физикалық белсенділіктің барлық түрлері» деп түсініледі. «Денсаулық сақтау туралы Заңға» сәйкес муниципалитеттер барлық денсаулық сақтау қызметтерінде Денсаулық сақтау бойынша кеңес беруді және барлық жас топтарына, соның ішінде жастарға медициналық тексерулер мен кеңес беруді ұйымдастыруды қамтуы керек. Жастардың физикалық белсенділігі тұрғысынан «Жастар туралы Заң» да маңызды. Салауатты өмір салтын насихаттау оның мақсаттарының бірі болып табылады, ал жастармен жұмыс және муниципалитеттердің жастар саясаты жастарға арналған спорттық іс-шараларды өткізуді қамтиды.

Финляндия консультациясы

- дене белсенділігі негізгі мәдени құқық болып табылады
- дене белсенділігі халықтың денсаулығы мен әл-ауқатын нығайтуға ықпал етеді

Спорт пен физикалық белсенділікті ынталандыру туралы заң

- халықтың әл-ауқаты мен денсаулығына жәрдемдесу
- халықтың денсаулығы мен функционалдық мүмкіндіктерін қолдау және жақсарту

Денсаулық сақтау туралы заң

- барлық денсаулық сақтау қызметтерінде денсаулық мәселелері бойынша кеңес беру
- барлық жас топтары үшін медициналық тексерулер мен консультациялар

Жастар туралы заң

- салауатты өмір салтын насихаттау
- жастармен жұмыс және жастар саясаты
- жастарға арналған спорттық іс-шаралар өткізу

✦ Білім және мәдениет министрлігі спортпен шұғылдануға және дене шынықтыруға қолайлы жағдай жасауға, сондай-ақ спорт саясатын үйлестіруге және дамытуға жауапты. Министрлік спорттың және физикалық белсенділіктің адамдардың денсаулығы мен әл-ауқаты үшін маңыздылығын, сондай-ақ спорт пен физикалық белсенділіктің азаматтық қоғам мен инклюзивтілікті нығайтудағы рөлін атап көрсетеді.

✦ Физикалық белсенділік пен жаттығуды ынталандырудың ұлттық бағдарламалары, яғни «Қозғалыстағы» бағдарламалар әртүрлі жас және демографиялық топтар үшін физикалық белсенді өмір салтын насихаттайды. Бұл бағдарламаларды білім және мәдениет министрлігі қаржыландырады. «Қозғалыста» стратегиясына сәйкес, шаралар физикалық белсенділік деңгейі ең үлкен алаңдаушылық тудыруы керек және даму шараларының аз саны шоғырланған топтарға бағытталған. Бұл топтарға, мысалы, әлеуметтік-экономикалық жағдайы нашар жастар мен балалары бар отбасылар, орта білімі төмен жастар және колледжде оқитын студенттер кірді. Стратегия қатысушыларға ұлттық, аймақтық және жергілікті деңгейде жүзеге асырудың бірнеше мақсаттары мен шараларын анықтады.

✦ Үкімет нұсқаулықтарды, шараларды қабылдауды және қаржыландыруды қамтамасыз ету арқылы ашық ауада іс-шараларды ынталандырады. Жергілікті билік, еріктілер секторы және кәсіпорындар ашық ауада іс-шараларды ұйымдастыруда шешуші рөл атқарады. Білім және мәдениет министрлігі жергілікті деңгейде балалар мен жастардың белсенді демалысы мен дене белсенділігінің мүмкіндіктерін кеңейтуге ұмтылуда. Ашық ауада жұмыс істеу

стратегиясының басымдықтары мектеп сағаттарында балаларға көбірек бос уақытты өткізу және сүйікті бос уақыттарына қатыса алмайтын балалар мен жастарға қол жеткізу болып табылады.

✦ Ұлттық спорт Кеңесі әртүрлі министрліктермен бірлесе отырып, спорт пен дене шынықтыруды ілгерілету туралы министрліктердің есептерін дайындады. Есептерде әр министрліктің мүдделері, мақсаттары, шаралары, ресурстары, көрсеткіштері, негізгі заңнамасы және спорт пен дене белсенділігін насихаттауға байланысты дамудың негізгі бағыттары сипатталған. Есептер өмірдің әртүрлі кезеңдеріндегі физикалық белсенділікті арттыру, спорт ғимараттарын салу, физикалық белсенділік пен жоғары жетістіктер спортындағы азаматтық белсенділік тәсілдеріне қатысты саясатты қамтиды және олар 2019 жылдың маусымында жарияланды.

Жастар арасында спорт пен дене белсенділігін ынталандыру және қолдау

Мектептердегі денсаулықты нығайту бойынша зерттеулерге сәйкес, жастар арасында физикалық белсенділік артты, ал тым аз физикалық белсенділікпен айналысатындар саны азайды. Финляндияның Денсаулық сақтау және әлеуметтік қамсыздандыру институтының мәліметі бойынша, жалпы білім беретін мектептің 8 және 9 сынып оқушыларының 27,9%-ы аптасына бір сағаттан аз спортпен айналысады. Бұл көрсеткіш кәсіптік мектептердің 1-ші және 2-ші курс студенттері арасында 42,4%, ал орта мектептің 1-ші және 2-ші курс студенттері арасында 26,2% (2021 жыл) құрайды. Финляндия Олимпиада комитетінің мәліметі бойынша, қазіргі уақытта финдік балалардың 2/3 бөлігі денсаулығы мен дамуы үшін жеткілікті жаттығулар жасамайды, ал мамандардың бағалауы бойынша балалардың шамамен 70%-ы оқу күні ішінде ұйымдастырылатын спорт клубтарындағы сабақтарға қол жеткізе алмайды.

«Фин мектептері қозғалыста» бағдарламасы – фин жалпы білім беретін мектептерінде дене белсенділігі мәдениетін қалыптастыруға бағытталған жастарға арнайы бағытталған маңызды бағдарламалардың бірі. Бағдарламаға қатысатын мектептер мен муниципалитеттер оқу күні ішінде физикалық белсенділікті арттыру бойынша өздерінің жеке жоспарларын жүзеге асырады. Бағдарламаға муниципалитеттер мен жалпы білім беретін мектептердің 90%-дан астамы қатысады (2 116 мектеп).

2018 жылы жүргізілген зерттеуге сәйкес, «Фин мектептері қозғалыста» бағдарламасының негізгі нәтижелері:

- Бастауыш сынып оқушыларында оқу күні бойы дене белсенділігі артып, сыныпта партада отыратын уақыт қысқарды (зерттеу жүргізу кезеңі – 2010-2012 жж., 45 мектеп).

- Үзілісте және бүкіл оқу күнінде дене белсенділігінің жоғарылауы бастауыш мектептерде 4% және орта мектептің төменгі сыныптарында 12%-ды құрайды.

- Орта мектептің бастауыш сынып оқушылары ашық ауада көбірек уақыт өткізеді (бағдарлама кезеңі 2013-2015 жж., 800 мектеп).

• Дене шынықтыру бойынша ұсынымдарды орындаған 11-15 жас аралығындағы балалар мен жастардың үлесі 2010 жылдан 2018 жылға дейін ұлдарда 5%-ға (30%-дан 35%-ға дейін) және қыздарда 11%-ға (18%-дан 29%-ға дейін) артты.

• сауалнамаларға негізделген (мемлекеттік жобаның негізгі кезеңі 2016-2018 жж., > 2000 мектеп).

➡ 2017 жылы бағдарлама толық орта білім беру және кәсіптік-техникалық білім беру және кәсіптік даярлыққа (Қозғалыстағы студенттер) дейін кеңейтілді. «Қозғалыстағы студенттер» бағдарламасы тірек-қимыл аппаратының проблемаларын азайту, студенттердің оқу және жұмыс істеу қабілетін жақсарту, білім беру мекемелерінде белсенділікті қолдайтын жұмыс мәдениетін дамыту және әртүрлі субъектілер арасындағы ынтымақтастықты кеңейту үшін студенттердің физикалық белсенділігін арттыруға бағытталған. 2017-2020 жылдар аралығында бағдарламаға барлығы 227 оқу орны мен 260 000-ға жуық студент қосылды.

Финляндия Олимпиада комитеті 2016 жылы «Lasten Liike» (балалар қозғалысы) бағдарламасын іске қосты, оның мақсаты барлық фин балаларына қолжетімді және сапалы спорттық іс-шараларға қатысуға тең мүмкіндіктер жасау болып табылады. Комитет аймақтық спорт ұйымдарымен, муниципалитеттермен, спорт клубтарымен және қауымдастықтармен бірлесе отырып, жергілікті деңгейде балалар қозғалысының қызметін насихаттайды.

«Lasten Liike» бағдарламасының алғашқы нәтижелері

 Бұл қозғалысқа қатысқан балалардың 1/4-тен астамы хоббиге байланысты әрекеттерден тыс қозғалыс белсенділігін арттырды.

 Балалардың 1/4 жаттығуға деген көзқарасы оң болды.

 Осы іс-шараға қатысқан балалардың 1/3 бөлігі достарымен көбірек уақыт өткізді.

 Мектептегі балалардың 1/7 бөлігінің үлгерімі жақсарды.

«Lasten Liike» балалар қозғалысы сонымен қатар кәсіпқойларды, жастар қызметкерлерін және жастардың спорттық іс-шаралары саласында жұмыс істейтін басқа адамдарды оқытады және тегін материалдар әзірлейді.

Мектептердегі дене тәрбиесі

Жастарға дене шынықтыру және спортпен шұғылдануға жағдай жасау

Спорт және медициналық білім фин мектептеріндегі маңызды пәндер болып табылады, бірақ олар тек физикалық белсенділікті ынталандыру мақсатымен шектелмейді. Ұлттық базалық оқу бағдарламасына сәйкес, спорт және денсаулық сақтау білімі бір деңгейлі базалық білім мен орта мектеп бағдарламасының міндетті пәндері болып табылады. Бір құрылымды базалық

білім берудің ұлттық базалық оқу бағдарламасына сәйкес, орта мектептің төменгі сыныптарындағы спорт оқушылардың физикалық, әлеуметтік және эмоциялық құзыреттіліктерін дамытуға ықпал етеді.

7-9 сыныптарда білім алушылардың белсенді әрекет ету қабілетін дамытуға және хобби ретінде спортпен шұғылдануға көп көңіл бөлінеді.

Мұғалімдер оқытуды жоспарлап, оқу үлгерімін бағалаған кезде білім алушылардың денсаулық жағдайы мен ерекше қажеттіліктерін ескеруі керек.

Медициналық білім денсаулықты жан-жақты түсінуге және оны нығайту қажеттілігіне баса назар аударады. Адамдармен қарым-қатынас жасау дағдылары, мінез-құлық пен эмоцияларды басқару қабілеті тек тақырыптар ғана емес, сонымен қатар аурулардың, стресстердің және дағдарыстардың алдын алу болып табылады.

Спорттық және медициналық білім беру сонымен қатар орта мектептің ұлттық базалық оқу бағдарламасының міндетті бөліктері болып табылады. Ұлттық базалық оқу бағдарламасына сәйкес спорт салауатты өмір салтын таңдауға және әл-ауқатқа ықпал етеді, ал бағалау фитнес деңгейіне негізделмеуі керек.

Екі міндетті курс (1 курс = 38 сабақ) және қосымша тереңдетілген курстар бар. Денсаулық негіздерін қамтитын баршаға міндетті медициналық білім беру курсы бар. Курс орта мектептің төменгі сыныптарында алған білімдерін тереңдетеді, сонымен қатар күнделікті өмірді басқаруды қолдайды. Орта мектептің Ұлттық негізгі оқу бағдарламасы 2019 жылы жарық көрді.

Еңбекке жарамдылықты сақтау, спорттық және медициналық білім беру

Кәсіптік-техникалық білім беру және кәсіптік даярлау жүйесінде біліктілігіне қарамастан барлығына бірдей болатын жалпы ұлттық базалық оқу бағдарламасы жоқ, алайда білім беру қызметтерін жеткізушілер нұсқаулықтарды ұстанады және оларға сәйкес оқу бағдарламаларын әзірлейді.

Міндетті, құзыреттілікке негізделген «Жұмысқа қабілеттілікті қолдау, спорттық және медициналық білім беру» оқу модулі жоғары кәсіптік білім беру және кәсіптік оқыту жүйесіндегі оқытудың бөлігі болып табылады, бірақ оның мазмұны мен іске асырылуы адамның біліктілігіне байланысты өзгеруі мүмкін.

Мысалы, кейбір жағдайларда медициналық білім беруді онлайн курс түрінде немесе спорттық хобби ретінде қабылдау мүмкін болуы мүмкін. Мақсат – студенттерге физикалық, әлеуметтік және ақыл-ой қабілеттерін сақтау және дамыту үшін қажетті дағдылар мен білімдерді үйрету.

«SAKU» фин кәсіптік білім беру мәдени және спорттық қауымдастығы кәсіптік оқу орындарының білім алушылары арасында дене белсенділігін дамытуға жауапты.

Финляндияның ұлттық білім беру агенттігі, Білім және мәдениет Министрлігі және SAKU дене шынықтыру және спортпен шұғылдану арқылы

студенттердің жұмысқа қабілеттілігі мен төзімділігін анықтауға арналған тест әзірледі [22].

Мақсат – студенттерді оқу кезінде өз бастамасымен физикалық белсенділігі мен функционалдығын жақсартуға ынталандыру.

Жастарға дене шынықтыру және спортпен шұғылдануға жағдай жасаудың жалпы ережелерін қарастыра отырып, Финляндияның ұлттық оқу бағдарламасын зерделеу арқылы ерекше білім беруді қажет ететін балаларды дене шынықтыру сабақтарына тарту процесін зерттейміз.

Ерекше білім беруді қажет ететін балаларды дене шынықтыру сабақтарына тарту

Оқу бағдарламасы

Финляндия ғалымдары Михайловиц пен Мейер [23] Финляндиядағы оқу бағдарламасының соңғы реформасын зерттеді, ол 2016 жылдың тамызында күшіне енді және құзыреттілікке негізделген оқу бағдарламасына көшуге ықпал етті. Бұл бағдарлама әртүрліліктің оң ресурс ретіндегі рөлін көрсетеді. Бұл зерттеудің негізгі мақсаты Финляндияда дене шынықтыруды оқыту контекстінде «инклюзияны» түсіну туралы түсінік алу болды, сондай-ақ ерекше білім беруді қажет ететін білім алушыларды инклюзиялауға ерекше назар аударылды.

Бұл зерттеу дене шынықтыруды зерттеуге бағытталған, өйткені бұл пән Финляндияның дәстүрлі құндылықтары әсерінен қалыптасады. Сондықтан ғалымдар дедуктивті-индуктивті тәсілді қолдана отырып, Финляндияның «дене шынықтыру» пәні бойынша ағымдағы ұлттық оқу бағдарламасына сапалы контент-талдау жүргізді.

Зерттеу нәтижелері ресми құжаттар тек мүмкіндігі шектеулі білім алушыларға ғана қатысты емес, инклюзия мен әртүрлілікті кеңінен түсінуге негізделгенін көрсетеді. Дегенмен дене шынықтыру пәнінің оқу жоспарлары әртүрлі сыныптардағы педагогтерді оқыту үшін практикалық маңызы аз, бұл әртүрлілік мәселелерін қарастырған кезде талданған құжаттардан өзгеше болуы мүмкін.

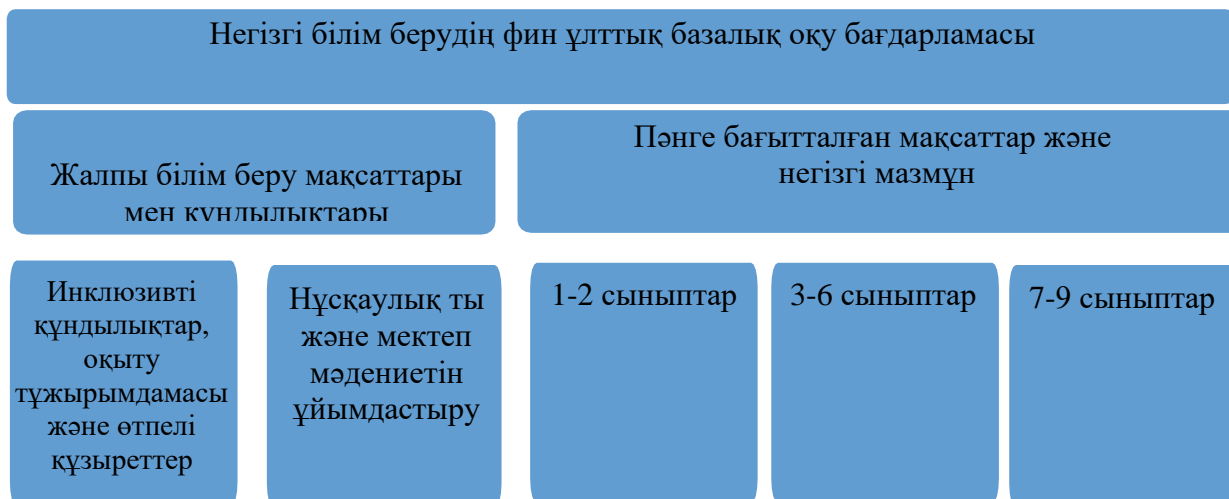
Ғалымдар финдік оқу бағдарламасы мұғалімдерге педагогикалық автономия беретініне қарамастан, берілген автономияның олардың инклюзивті тәжірибелеріне әсер ету факторларын анықтау үшін қосымша зерттеулер қажет деген қорытындыға келді.

Финляндияда оқу бағдарламаларын әзірлеу

Оқу бағдарламасының 2004 жылғы нұсқасы пәндердің оқытудағы рөлін атап өтті. Финляндияның 2016 жылы әзірленген соңғы оқу бағдарламасы екі бірдей негізгі бөліктен тұрады (4-сурет).

Бірінші бөлім білім берудің жалпы және кең мақсаттарынан, құзыреттіліктер мен заманауи құндылықтардан, соның ішінде оқыту тұжырымдамасы мен әртүрлілік мәселелерінен тұрады. Екінші бөлімде әр мектеп пәні бойынша мақсаттар, негізгі мазмұн және бағалау критерийлері көрсетілген. Осылайша, бірінші бөлім пәндік бөлімді ақпараттандыру үшін жалпы негізді қамтамасыз ету функциясын орындайды [23].

4-сурет. Негізгі білім берудің фин ұлттық базалық оқу бағдарламасы

Дереккөз: Including students with special educational needs in physical education: An analysis of the current Finnish national core curriculum. 2012 ж.,

[https://www.researchgate.net/publication/359300999 Including students with special educational needs in physical education An analysis of the current Finnish national core curriculum](https://www.researchgate.net/publication/359300999_Including_students_with_special_educational_needs_in_physical_education_An_analysis_of_the_current_Finnish_national_core_curriculum)

Финляндиядағы дене тәрбиесі

«Дене шынықтыру» пәні дәстүрлі түрде біртекті фин қоғамы мен мәдениеті идеясын ұстанады, бұл қазіргі негізгі оқу бағдарламасының мазмұнында айтылған құндылықтарға қайшы келеді. Бұл жағдайдың тарихи тамырларын ұлтшылдыққа негізделген, гендерлік рөлдер мен жетістікке бағдарланған финдік спорт мәдениетінің дәстүрлі құндылықтарынан байқауға болады, осыған байланысты дене шынықтыру оқу жоспарларындағы балама мазмұнды шектейді. Сонымен қатар оқу бағдарламасындағы инклюзивті білім беруді түсіну мен мектеп деңгейіндегі инклюзивті тәжірибелерді жүзеге асыру арасында алшақтық бар. Оқу бағдарламасының бұрынғы нұсқаларында дене шынықтыру мазмұны қыздар мен ұлдар арасында бөлінеді, тіпті бүгінгі күні дене шынықтыру сабақтары негізінен орта мектеп деңгейінде бөлек ұйымдастырылады, дегенмен бұл үшін заңды негіз жоқ.

Ерекше білім беруді қажет ететін білім алушыларға арналған оқу бағдарламасы (қабілеттілік перспективасы)

Прайс пен Слидің мәлімдеуінше, мүмкіндігі шектеулі білім алушыларға арналған оқу бағдарламасын реформалау – бұл оқу бағдарламаларын бейімдеуден гөрі әлдеқайда үлкен жоба. Бұл реформа оқу бағдарламасының тәжірибесі мүмкіндігі шектеулі білім алушыларды жүйелі түрде қалай жоққа шығаратынын мойындауды қамтитын оқу бағдарламасына анағұрлым кеңірек көзқарасты болжайды [24].

Жоғарыда айтылған Михайловиц пен Мейердің зерттеуі инклюзивтілік жолындағы жасырын кедергілерді көрсетуге және жоюға мүмкіндік беретін қабілеттердің теориялық перспективасын пайдаланды.

Өз кезегінде Гиз мен Руин *«дене шынықтыру сабақтарына арналған оқу жоспарлары қазіргі білім беру саясаты, спорттық педагогика және жалпы қоғам аясында институционалдық стандарттарды құжаттайды»* деп атап өтті [25].

Алдыңғы зерттеулер көрсеткендей, дене шынықтыру сабағында қалаған оқу мақсаты білім алушылардың белгілі бір спорт түрлерінің талаптарына сәйкес физикалық дамуы болып табылады, ол бұрын спорттың әртүрлі түрлері бойынша сабақтан тыс жұмыстарға берілген күшті рөлден туындайды. Финляндияның қазіргі оқу бағдарламаларында дене тәрбиесінің білім беру мақсаттары анықталғанға дейін [26], оқу бағдарламаларында жоғары деңгейде өнер көрсетуге қабілетті физикалық дайын білім алушының нормативтік үміттері идеалдандырылды. Осы уақытқа дейін көптеген елдерде әсіресе оқу бағдарламалары нәтижеге/құзыреттілікке бағытталған болса, дене шынықтыру пәні бойынша нәтижелерді күтетін нормативті оқу бағдарламалары қолданылады [27, 28].

Дене шынықтыру дайындығы жоғары/орта деңгейлі білім алушыларға арналған дене шынықтыру сабақтары физикалық дамуы мен денсаулығының төмен деңгейі бар білім алушыларды қалдырады. Көптеген жағдайларда мүгедек балалар әдеттегіден өзгеше болып көрінеді және мектеп бағдарламаларында стереотиптер әлі де сақталуда: қыздар үшін немесе расалық ерекшеліктері бар білім алушылар үшін оқу толыққанды қолжетімсіз болған кезіндегі мәселе секілді бұл мүмкіндігі шектеулі білім алушылар үшін өзектілігін жоғалтпауда [29].

Қабілеттер теориясы тұрғысынан қарастыратын болсақ, оқу бағдарламалары адамның мүгедектігі дискриминациялық әлеуетке ие белгілі бір сипаттамаларға қатысты болуы мүмкін деген болжамға күмән келтіруі керек.

Мысалы, белгілі бір бұзылулармен байланысты стереотиптерге көру қабілеті зақымдалған балалар сау адамдар сияқты заттарды автоматты түрде көре алмайды деген болжам жатады. Дегенмен көру жүйесінің жалған сипатына байланысты көру бұзылыстары біркелкі емес, сондықтан көру қабілеті зақымдалған балалар негізгі білімге қол жеткізу үшін әдетте әртүрлі бейімделулерді немесе технологияларды қажет етеді. Көптеген зерттеулер дене шынықтыру бағдарламаларында дәстүрлі спорт мәдениетінен туындайтын бәсекеге қабілетті іс-шаралар жиі басым болатынын көрсетті.

Осылайша, оқу бағдарламасының мазмұны мүмкіндігі шектеулі білім алушылардың дене шынықтыруға қатысу мүмкіндігін азайтады [30]. Басқа зерттеулер оқу үлгерімін кеңірек және тұтас түсіну және икемді бағалау критерийлері барлық білім алушылардың, соның ішінде мүмкіндігі шектеулі білім алушылардың қажеттіліктерін қанағаттандыру үшін маңызды екенін көрсетеді [31]. Сонымен қатар білім алуудағы жетістік өзіндік рефлексия қабілетімен тығыз байланысты, бұл ақыл-ой кемістігі бар балаларға қатысты

шектеулі [32]. Оқу бағдарламасының ағымдағы талдауы финдік негізгі дене шынықтыру оқу бағдарламасының өзі туралы және оқу тәжірибесі туралы ойлана алмайтын білім алушылар үшін, кем дегенде, алып тастауға байланысты кейбір әлеуетке ие екенін көрсетті [33].

Жоғарыда айтқан ғалымдардың пікірінше, оқу бағдарламасының жалпы тұжырымдамасы мен «Дене шынықтыру» пәні бойынша нақты міндеттер арасындағы байланысты зерттеу үшін жүйелі талдау қажет.

Финляндияда оқу бағдарламасының ең жаңа реформасы педагогтердің дидактикалық автономиясына баса назар аударады және олардың кәсібилігіне сүйенеді. Педагогтер оқу бағдарламасының мазмұнын мазмұнды сабақтарға айналдыруда орталық рөл атқарады, сондықтан білім алушылардың оқудағы жетістіктері үшін жоғары жауапкершілікке ие. Бірқатар зерттеулер Финляндиядағы педагогтердің оқыту мазмұны ұлттық оқу жоспарының негізгі қағидаттарына сәйкес келетініне қарай дидактикалық автономияға ие болатынын көрсетеді, олар оқытудың негізі болып табылады.

Финляндияның ұлттық оқу бағдарламасы әртүрліліктің әртүрлі аспектілеріне және (инклюзивті) адам құқықтарына қатысты құндылықтарға сілтеме жасай отырып, инклюзивтілікті жан-жақты қарастырады. Дегенмен инклюзивтілікті қарастыру дәрежесі дене тәрбиесінің жалпы және тақырыптық бөлігіне байланысты айтарлықтай өзгереді. Егер Финляндияның ұлттық оқу бағдарламасының жалпы бөлігі әртүрлілік мәселелерін нақты және жан-жақты түрде қарастырса, онда дене шынықтыру бойынша оқу бағдарламасы негізінен әртүрлілік тұжырымдамасын «қабілетсіздік» және «мәдени әртүрлілік» өлшемдеріне дейін төмендетеді.

Дене шынықтыру бағдарламаларында гендерлік мәселелерге қатысты білім алушылар арасындағы айырмашылықтар туралы мүлдем айтылмайды. Дене шынықтыру пәні мұғалімі жалпы бөлімді жалпы сұрақтар тұрғысынан (мысалы, әртүрлілікті жалпы түсіну) және пәндік бөлімді оқи алады, мысалы, дене шынықтыруды оқыту үшін оқытудың мазмұны мен нәтижелерін қалай анықтау керектігін біледі.

Осылайша, Финляндияның ұлттық оқу бағдарламасының екі бөлігі арасындағы әртүрлілік ниеттері туралы ортақ түсінік жоқ. Педагогтің көзқарасы бойынша оқу бағдарламасын жасаушылардың алдында тұрған мәселе құжаттың екі бөлігінде әртүрлілік қарастырылуын қамтамасыз ету болып табылады. Жақында жүргізілген зерттеулерге сәйкес [34], Финляндиядағы дене шынықтыру бойынша оқу бағдарламасы негізінен жалаң болып табылады және әртүрлі білім алушылар бар сыныптарда сабақ беретін педагогтер үшін аса құнды емес. Дегенмен басқа елдердің оқу бағдарламаларымен салыстырғанда, Финляндиядағы талданған оқу бағдарламалары физикалық дайындығы жоғары/орташа деңгейдегі білім алушыларды дайындауға ең аз бағытталған. Стандартталған құзыреттіліктер Финляндияның оқу бағдарламасындағы оқу

тәсілдеріне енгізілгенімен, басқа елдерге қарағанда нәтижелерден үміт аз нормативті сипатқа ие.

Финляндияның Ұлттық негізгі дене шынықтыру оқу бағдарламасы мазмұны жағынан өте қысқа болғандықтан, педагогтер мен мектептерге оқыту мазмұны мен әдістері туралы шешім қабылдау ұсынылады. Оқу бағдарламасының икемділігіне байланысты педагогтер оқу бағдарламасында нақты айтылмаған жеке мүдделеріне сүйене отырып, белгілі бір спорт пен физикалық белсенділікті таңдауы мүмкін. Фин қоғамында фин педагогтеріне және олардың кәсіби этикасына деген сенім мәдениеті бар, мұнда балалардың жеке дамуына баса назар аударылады [35].

Жоғарыда аталған зерттеу нәтижелері педагогтердің әртүрлілікті күш пен байлық ретінде танудың орнына, кемшілік деп санайтын нормативтік нанымдар туралы ойларын өзгерту қажеттілігін қолдайды. Дегенмен Финляндиядағы дене шынықтыру сабағында ұлдар мен қыздарды бөлудің елге тән дәстүрлеріне байланысты [36, 37] және Финляндиядағы дене шынықтыру сабағындағы дәстүрлі спорт түрлерінің рөліне байланысты оқу бағдарламасы мен мектептердегі нақты жағдайдың арасында сәйкессіздік бар сияқты [38]. Куджала мен Хакала [38] атап өткендей, «спорт рухын дене шынықтырудың оқу бағдарламаларында «үнсіз серіктес» ретінде әлі де қарастыруға болады.

Михайловиц пен Мейер [23] дене шынықтыру пәні спорттың, атап айтқанда «спорт рухының» көрнекті рөліне байланысты инклюзия тұжырымдамасының тарлығында ерекше болып көрінеді деген қорытындыға келді [39]. Бірегей тар тәсіл тек финдік дене шынықтыру оқу бағдарламасына ғана емес, сонымен қатар көптеген елдердегі дене шынықтыру оқу бағдарламаларына да қатысты.

Әрі қарай, Хакала мен Куджаланың [39] пікірінше, «бұл мәселелер бүгінгі күннің өзінде дене шынықтыру оқу бағдарламалары бойынша баламалы ой-пікірлерді шектейді және сонымен бірге білім алушыларға дене шынықтыру міндетін қойып қана қоймай, сонымен қатар олардың адамгершілік қасиетінің дамуына ықпал етеді. Сондықтан педагогтерге пәннің тарихи негіздерін, сондай-ақ дене тәрбиесіне әсер ететін қазіргі этикалық емес тұжырымдарды түсіну маңызды [40; 39]. Дене шынықтыру пәні мұғалімдерінің оқу пәнінің мақсаты туралы пікірлерін зерттеу олардың дене тәрбиесінің тәрбиелік аспектілері мен оның дәстүрлі рөлі арасындағы қайшылықтарға қарсы екендігін көрсетеді [41 42].

Ғалымдар қарама-қайшы және түсініксіз түсіндірулерді болдырмау үшін оқу бағдарламалары мен басқа да құжаттардың концептуалды негіздерін үйлестіру қажеттігін алға тартады. Сондықтан оқу бағдарламаларын зерделеуге келгенде, осы білім беру саясатының нұсқаулары мектептерде қаншалықты тәжірибеге енгізілетінін сұрау керек. Бұл қағидаларды практикалық деңгейде жүзеге асыру «практиктердің үлесіне, сондай-ақ нақты әлеуметтік және мәдени құрылымдарға қосылуына байланысты» екенін есте ұстаған жөн [43].

Финляндияда педагогтер тәжірибеге сын көзбен қарайды және оқу бағдарламасының мамандары ретінде әрекет етеді деп күтілуде, бірақ бұл білім

беру автономиясы сынып деңгейінде инклюзивті тәжірибені дамытатыны туралы мәлімет аз.

Ғалымдар оқу бағдарламасын тереңірек талдап, оқу бағдарламасы теориясы мен оның инклюзивті білім берудегі көрінісі арасындағы байланысты зерттеу мақсатында дене шынықтыру пәні педагогтерімен сапалы зерттеу (сұхбат) өткізуді жоспарлап отыр. Осылайша, Мейер [34] пікірінше, халықаралық немесе салыстырмалы көзқарас тұрғысынан қолданыстағы оқыту тәсілдерінің ерекше әлеуетін жүйелі түрде зерттеу үшін қосымша зерттеулер қажет, өйткені оқу бағдарламалары педагогтерге өз пәндері бойынша оқытудың міндетті негізін ұсынады.

1.2. Сингапур тәжірибесі

Сингапурдағы оқу орындарындағы дене тәрбиесі 2006 жылғы бағдарламаны алмастырған 2014 жылғы Дене шынықтыру бағдарламасымен (бұдан әрі – 2014 жылғы Бағдарлама) реттеледі [44]. 2014 жылдың қаңтар айынан бастап бастауыш 1 және 2 сыныптар мен 1 және 2 орта мектептерге арналған барлық дене шынықтыру бағдарламалары 2014 жылғы Бағдарламада көрсетілген оқу нәтижелеріне негізделеді. Ұлттық дене шынықтыру бағдарламасын бүкіл мектеп жүйесінде тиімді жүзеге асыру үшін 2014 жылғы Бағдарламада дене шынықтыру бағдарламасы аясында тиімді оқыту және сапалы тәжірибе арқылы білім алушылар оқу нәтижесінде қол жеткізуге тиіс оқытудың ең төменгі нәтижелері белгіленген.

Дене тәрбиесі мен спортты дамыту тұжырымдамасы мектеп жүйесінде дене шынықтыру мен спортты оқытудың тәртібін анықтайды. Ол белсенді және физикалық сауатты халықты тәрбиелеуді көздейді (5-сурет).

5-сурет. Дене тәрбиесі мен спортты дамыту тұжырымдамасы

<p>Сауықтыру шараларына қатысу</p> <p>Дене белсенділігін және/арнайы спорттық дағдыларды мен тактиканы дамыту</p> <p>Мүдделер мен құзыреттерге негізделген физикалық белсенділікке және /немесе спортқа үнемі қатысу</p> <p>Оқыту принциптері мен қауіпсіз тәжірибелерді қолдану</p> <p>Дағдылармен байланысты денсаулықты және жақсы дене бітімін сақтау</p>	<p>Жоғары оқу үлгерімі</p> <p>Нәтижелерге негізделген көптеген жаттығулар мен жарыстар</p> <p>Мамандану</p> <p>Назарды бір спорт түріне шоғырландыру</p> <p>Бір немесе екі арнайы спорттық дағдылар мен тактиканы бекіту</p> <p>Жеңіске екінші реттік назар аударатырып, жарыстарда жаттығуларды қолдану</p> <p>Психикалық дағдыларды дамыту</p> <p>Белгілі бір спорт түріне тән күш пен дене шынықтыруға баса назар аудару</p>
<p>Кең ауқымды даму</p> <p>Жалпы дағдылар мен тұжырымдамаларды меңгеру</p>	

(физикалық белсенділік және спорт шеңберінде)

Дамуға сәйкес келетін жаттығулар мен спортты қолдануға баса назар аудару
Көңілді және инклюзивті болып табылатын физикалық және спорттық іс-шараларға
қатысу

Оқыту принциптері мен қауіпсіз тәжірибелерді түсіну
Денсаулық пен жақсы фитнесті дамыту

Берік іргетас

Негізгі қозғалыс дағдылары мен қозғалыс тұжырымдамаларын игеру
Даму деңгейіне сәйкес келетін қозғалыстарды үйренуге және одан рахат алуға баса
назар аудару

Негізгі құндылықтар (құрмет, жауапкершілік, тұрақтылық, тұтастық, қамқорлық
және үйлесімділік)

Дереккөз: Physical Education Teaching & Learning syllabus (Primary, Secondary & Pre-University). 2014 ж. <https://libris.nie.edu.sg/node/3840>

Негізгі қозғалыс дағдылары мен негізгі құндылықтар оқуға, дене жаттығулары мен спорттың кең спектріне қатысуға және одан рахат алуға берік негіз береді. Физикалық дағдыларды жан-жақты дамытудың арқасында әр адам оларға сауықтыру іс-шаралары деңгейінде қатыса алады. Жоғары деңгейде қатысуға қызығушылығы мен қабілеті бар адамдар спорттық жаттығуларға маманданып, өзін арнай алады.

Әрбір адамның физикалық мүмкіндіктері мен қызығушылықтары өмір бойы өзгереді. Физикалық құзыреттіліктердің кең ауқымы бар кез келген қатысу деңгейіндегі әрбір адам ең қолайлы дене жаттығулары мен спорт түрлерін таңдауға және оған ауысуға мүмкіндігі бар. Бұл адамдар сауықтыру немесе бәсекелестік мақсаттарда қатысуды жалғастыра алады, бұл оларды өмір бойы қатысуға ынталандырады.

Дене шынықтыру бағдарламасы негізінде Бірлескен спорт бағдарламасы (бұдан әрі – БС бағдарламасы) спорт түрлері бойынша мамандандыруға, сондай-ақ мамандандырылған спорт түрі шеңберінде және спорттың басқа түрлері бойынша жан-жақты дамытуға мүмкіндіктер береді. Басқа мектеп бағдарламаларымен бірге БС бағдарламасы біртұтас білім беруге және әрбір адамды тез өзгертін және өзара тығыз байланысты әлемде өркендеуге жақсырақ дайындау үшін 21 ғасыр құзыреттерін дамытуға ықпал етеді [44].

Дене тәрбиесінің мақсаты мен міндеттері

Дене тәрбиесінің мақсаты – білім алушыларға өмір бойы белсенді, салауатты өмір салтын жүргізу үшін қажетті физикалық дағдыларды, тәжірибелерді және құндылықтарды жеке және басқалармен бірге көрсетуге мүмкіндік беру.

Дене шынықтыру қозғалысқа негізделеді. Қозғалыс өмір, жұмыс және ойын үшін негізгі және таптырмас нәрсе болып табылады. Қозғалу құзыреттілігі қатысуды жеңілдетеді және адамдарға физикалық белсенділіктен рахат сезінуге мүмкіндік береді. Шебер қозғала алатын адам қозғалыспен байланысты

дағдылар мен білімге ие және өмір бойы мақсатты қозғалысты бағалайды. *Дене шынықтыру бағдарламасы Сингапур мектеп бағдарламасының ажырамас бөлігі болып табылады.* Ол білім алушыларға (7 жастан 18/19 жасқа дейін) жеке тұлғаның жалпы дамуы үшін қозғалысты пайдалануды үйрену мүмкіндіктерін береді. Сонымен қатар Бағдарлама білім алушыларды қоғамға, ұлтқа және әлемге өз үлесін қосу үшін жауапты ересек адам болу дағдыларымен қамтамасыз етуге бағытталған.

Дене шынықтыру пәнінің мұғалімдері қимыл-қозғалыс арқылы баланың жан-жақты дамуы мен оны тәрбиелеудің негізгі құралы ретінде үш әдісті: қозғалыста оқыту, қозғалыс арқылы оқыту, қозғалысқа оқыту қолдану арқылы саналы түрде пайдаланады

Қозғалыста оқыту білім алушыларға мектепте және болашақта кездесетін әртүрлі күрделі мотор жағдайларында тиімділік пен әмбебаптықты дамытатын мұқият таңдалған физикалық жаттығуларды ұсынады.

Дене тәрбиесі *қозғалыс арқылы оқытуды* танымдық, эмоциялық және әлеуметтік даму құралы ретінде пайдаланады.

Қозғалысқа оқыту салауатты өмір салты мен сергек дененің құндылығы мен артықшылықтарына бағытталған.

Дене тәрбиесінің мақсаттары (6-сурет) жеке және басқалармен бірге өмір бойы белсенді, салауатты өмір салтын жүргізуге қажетті физикалық дағдыларды, тәжірибелер мен құндылықтарды көрсете алатын жеке тұлғаның дамуын бағыттайды.

Бұл мақсаттардың әрқайсысы бірдей маңызды және олар әрбір білім алушы қалаған білім, дағдылар мен құндылықтарды ескеретін жақсы жоспарланған бағдарламада басқа мақсаттармен өзара әрекеттеседі.

6-сурет. Дене тәрбиесінің мақсаттары

1-мақсат. Әртүрлі дене жаттығуларына қатысуға моториканың ауқымын үйрету.

2-мақсат. Физикалық белсенділіктің әртүрлі түрлерінде қозғалыс тұжырымдамаларын, принциптері мен стратегияларын түсіну және қолдану.

3-мақсат. Өзіне, басқаларға және қоршаған ортаға қатысты физикалық және күнделікті жаттығулар кезінде қауіпсіз тәжірибелерді көрсету.

4-мақсат. Әртүрлі жағдайларда оң тұлғалық және әлеуметтік мінез-құлық көрсету.

5-мақсат. Дене шынықтыру жаттығуларына жүйелі түрде қатысу арқылы денсаулықты жақсартатын физикалық форманы сақтау

6-мақсат. Физикалық белсенді және салауатты өмір салтының артықшылықтарын бағалау.

Дереккөз: Physical Education Teaching & Learning syllabus (Primary, Secondary & Pre-University). 2014 жыл <https://libris.nie.edu.sg/node/3840>

Жоғарыда аталған мақсаттар үш білім беру деңгейінде: бастауыш, орта және жоғары оқу орнына дейінгі білім беру шеңберінде дене тәрбиесінің әртүрлі мазмұнын есепке алуға арналған неғұрлым нақты оқыту нәтижелерін үйлестіруге негіз береді. Осы оқу нәтижелеріне жету білім алушылардың жеке тұлға болып қалыптасуына мүмкіндік береді, бұл дене тәрбиесінің мақсатымен көзделген. Бұл бағдарлама дене тәрбиесінің мақсатына жету үшін ұйымдастырылған (7-сурет).

7-сурет. Дене тәрбиесі тұжырымдамасы

Дереккөз: Physical Education Teaching & Learning syllabus (Primary, Secondary & Pre-University). 2014 ж. <https://libris.nie.edu.sg/node/3840>

Пирамида шыңында дене шынықтырудың мақсаты берілген. Оған оқытудың әртүрлі салалары арқылы қол жеткізуге болады. Бұл білім алушыларға бастауыш деңгейдің соңында құзыретті болуға, орта деңгейден соң сенімді болуға және жоо-ға дейінгі даярлықты аяқтар тұста қорғаушы болуға мүмкіндік береді.

Бастауыш мектеп деңгейінде білім алушылар қозғалыс ұғымдарын қамтитын іргелі моториканы меңгереді. Олар оқудың жеті бағыты бойынша: жеңіл

атлетика, би, ойын және спорт, гимнастика, ашық ауада іс-шаралар, дене саулығы және фитнес және жүзу сияқты қимыл-қозғалыс құзыретті білім алушыларға айналу үшін машықтану және дағдыларын беру арқылы өз орындауындағы тиімділік пен жан-жақтылықты дамытады.

Орта білім беру деңгейінде білім алушылар үш оқу бағыты бойынша білімдері мен дағдыларын іргетасын қалап, қолданады: дене саулығы және дене шынықтыру, ашық ауада оқу және табиғи жаттығулар. Олар өздерінің жетілген оқу үлгерімдерін орта мектепті бітірген кезде сенімді қатысушыларға айналатындай етіп дамытады.

Университетке дейінгі деңгейде білім алушылар өздерінің қызығушылықтары бойынша спорттық іс-шараларды таңдай отырып, өздерінің белсенді қатысуына жауапкершілік алады. Сонымен қатар олар өз құрдастарының белсенді және салауатты тұлға болуына әсер етіп, олардың белсенді адвокаттары ретінде әрекет етеді. 21 ғасырдағы эмоциялық дағдылар мен құзыреттілікке үйрету дене тәрбиесін оқуға ықпал етудің нәтижесі де, құралы да болып табылады [44].

Сингапур Білім Министрлігінің 21 ғасырдың құзыреттілігін және білім алушылардың нәтижелерін дамыту тұжырымдамасы

Сингапур Білім Министрлігінің 21 ғасырдың құзыреттілігі мен білім алушылардың нәтижелерін дамыту тұжырымдамасы (8-сурет) білім алушылардың оқу тәжірибесі арқылы негізгі құндылықтарды сіңіру, әлеуметтік және эмоциялық құзыреттіліктерді қалыптастыру және 21 ғасырда пайда болған құзыреттіліктерді дамыту қажеттілігін нақты тұжырымдайды.

Сенімдерді, көзқарастарды және әрекеттерді қалыптастыру алты негізгі құндылыққа негізделген: құрмет, өміршеңдік, жауапкершілік, адалдық, қамқорлық және үйлесімділік, олардың барлығы шын мәнінде педагогке арналған дене шынықтыру сабағында білім алушылардың осы қасиеттерін дамытуға көмектесу мақсатында ұсынылған [44].

8-сурет. 21 ғасырдың құзыреттілігін және білім алушылардың нәтижелерін дамыту тұжырымдамасы

21 ғасырдың құзыреттіліктеріне оқытуды жоспарлау

Педагогтердің дене шынықтыру сабақтарын, ең алдымен, психомоторлық және когнитивті нәтижелерді нақты ескере отырып жоспарлауы өте маңызды. Осыдан кейін эмоциялық нәтижелер жоғары белсенділік уақытын сақтай отырып, физикалық белсенділікке сәйкес келеді. Мәселелерді шешуге бағытталған көптеген физикалық жаттығулардың интерактивті сипаты білім алушыларға жағымды эмоцияларды дамытуға, басқалармен қарым-қатынас жасауға және ынтымақтастыққа, ақпаратты табуға және нақтылауға, сыни және шығармашылық ойлауға көптеген мүмкіндіктер береді.

Көлем және реттілік

Оқытудың барлық бағыттары бойынша оқыту нәтижелеріне ұқсас, 21-ші ғасырдағы дене шынықтыру құзыреттіліктерінің көлемі мен дәйектілігін анықтау білім алушылар ұзақ оқу кезеңінде құзыреттіліктерді іс жүзінде қолдана алатын, негізгі құндылықтардың дамуына әкелетін прогрессивті оқу тәжірибесін саналы түрде жоспарлау үшін қажет.

Бұл бағдарлама 21 ғасырдың тиісті әлеуметтік және эмоциялық құзыреттіліктері мен дамып келе жатқан құзыреттіліктері түрінде ұсынылған әрбір негізгі құндылық үшін оқыту нәтижелерін анықтайды. 21 ғасырдың әлеуметтік және эмоциялық құзыреттіліктері мен қалыптасып келе жатқан құзыреттіліктері Сингапурдың Білім министрлігі әзірлеген әлеуметтік және эмоциялық құзыреттілік көрсеткіштері мен 21 ғасырдың қалыптасып келе жатқан құзыреттері негізінде стандарттар мен негізгі құжаттардан таңдалды және бейімделді [44].

Бұл құзыреттер даму деңгейіне сәйкес келетін білім берудің бес кезеңінің әрқайсысы үшін таңдалды, атап айтқанда: 3-ші, 6-шы бастауыш білім беру деңгейлері, 2-ші, 4/5-ші орта білім беру деңгейлері, 2/3-ші жоғары оқу орнына дейінгі дайындық деңгейлері. Әр кезеңнің соңында студенттер барлық анықталған әлеуметтік және эмоциялық құзыреттіліктерге, сондай-ақ барлық алты негізгі құндылықтарға қатысты 21 ғасырдағы дамып келе жатқан құзыреттерге дағдылануы керек. Мектептер сонымен қатар мектептің миссияларына, құндылықтары мен сипатына, сондай-ақ азаматтықты тәрбиелеуге бағытталған күш-жігерге сәйкес келетін басқа нәтижелерді қамтуы мүмкін.

Сингапур мектептеріндегі дене тәрбиесінің ерекшеліктерін қарастыра отырып, ерекше білім беруді қажет ететін білім алушыларды қолдау жүйесі қалай ұйымдастырылғанын қарастырайық.

Сингапурдағы жалпы білім беретін мектепте ерекше білім беруді қажет ететін балаларды қолдау

Сингапурдың жалпы білім беретін орта мектептерінде ұлттық оқу бағдарламасын меңгеру және жалпы білім беру ортасында оқыту үшін қажетті когнитивтік қабілеттері мен бейімделу дағдылары бар, мынадай ерекше білім беруді қажет ететін балалар оқи алады:

- назар тапшылығының гиперактивтілігінің бұзылуы;
- дислексия;
- есту қабілетінің зақымдалуы;
- аутизм спектрінің жеңіл бұзылыстары;
- физикалық бұзылыстар;
- көру қабілетінің зақымдалуы.

Барлық мектептер белгілі бір дәрежеде кедергісіз қолжетімділікпен жабдықталған [46].

Қолдау түрлері, арнайы қызметкерлер:

- Ерекше білім беруді қажет ететін білім алушыларды қолдау жөніндегі қызметкерлер жеке араласу немесе шағын топтағы дағдыларды үйрету арқылы білім алушылардың оқуы мен мінез-құлқына қолдау көрсетеді немесе сынып білім алушыларына аптасына шамамен 30-60 минут қолдау көрсетеді.

- Ерекше қажеттіліктер бойынша даярланған педагогтер оқытуға қолдау көрсетеді, оқыту стратегияларын жоспарлайды және ерекше білім беруді қажет ететін білім алушыларға сабақтарды бейімдейді және оқыту стратегияларын басқа педагогтермен бөліседі.

Интервенциялар және қолдау бағдарламалары

Сингапурдың Білім министрлігі субсидиялайтын негізгі сауаттылық бағдарламасына қолжетімділікті Дислексиясы бар білім алушыларды қолдау қауымдастығы жүзеге асырады.

«Достар шеңбері» – мектеп жағдайында әлеуметтік қарым-қатынаста қиындықтар туындау қаупі бар құрдастарды қолдау бағдарламасы.

«Өз қорқыныштарымен бетпе-бет келу» – өзін-өзі басқару дағдыларын игеруге бағытталған, мазасыздығы бар білім алушыларға арналған топтық араласу бағдарламасы.

Арнайы қолдау

- Ұлттық емтихандарды тапсыру кезіндегі арнайы шарттар (үлкейтілген қаріп және қосымша уақыт);

- Мүгедектер арбасы сияқты көлік құралдарын қажет ететін білім алушыларға қолдау көрсету үшін кедергісіз қолжетімділік;

- Есту және көру қабілетінің орташа және терең дәрежесі бар білім алушыларға арнайы қолдау арнайы мектептерде жүзеге асырылады;

- Есту, көру, физикалық қиындықтары бар білім алушыларға қолдау көрсету үшін әлеуметтік қызметтер агенттіктерінің (Сингапур саңыраулар қауымдастығы, AWWA Ltd) қызметтері. Бұл қызметтер білім алушылардың қажеттіліктерін бағалайды және педагогтерге бұзушылықтары бар балалармен жұмыс істеуге көмектеседі;

- Көмекші технологиялық құрылғылар, мысалы: жиілікті модуляциялау жабдығы, мәтінді сөйлеуге арналған бағдарламалық жасақтама және Сингапур

есту, көру немесе физикалық қиындықтары бар азаматтарына арналған үлкейткіштер;

- Мүмкіндігі шектеулі жандарға арналған қоғамдық көліктегі көлік қызметтеріне жеңілдіктер.

Басқа мамандарға жолдау

Ерекше білім беруді қажет ететін білім алушылардың терапияны немесе байланысты медицина қызметкерлерінің (кәсіптік терапевттер, логопедтер, психотерапевттер, психологтар) араласуын қажет ететін оқытудан басқа қажеттіліктері болуы мүмкін.

Сингапур мектептеріндегі білім алушылардың дене тәрбиесінің ерекшеліктерін, сондай-ақ ерекше білім беруді қажет ететін білім алушыларды қолдауды қарастыра отырып, ерекше білім беруді қажет ететін білім алушылардың дене шынықтыру сабақтарына қалай қатысатынын қарастырайық.

Мүмкіндігі шектеулі білім алушыларды Сингапурдағы дене шынықтыру бағдарламасына қосу

Мүмкіндігі шектеулі құрдастардың көзқарастары табысты интеграцияланған дене тәрбиесін анықтайтын маңызды фактор болып саналады. Ли мен әріптестер жүргізген зерттеудің мақсаты [47] мүмкіндігі шектеулі білім алушылардың Сингапурдағы дене шынықтыру бағдарламасына мүмкіндігі шектеулі білім алушыларды қосу туралы көзқарастарын зерттеу болды. 219 бастауыш және орта мектеп білім алушылары онлайн-сауалнамаға қатысып, мүмкіндігі шектеулі білім алушыларды қосу туралы өз пікірлерімен бөлісті.

Сандық нәтижелер қатысушылардың 86,3%-ы дене шынықтыру бойынша бірлескен сабақтарға даму мүмкіндіктері шектеулі құрдастарын қосуға қатысты оң пікір білдіргенін көрсетті, бұл ретте қатысушылардың 13,7%-ы теріс немесе бейтарап пікір білдірді. Сонымен қатар, қыздар ұлдарға қарағанда, сондай-ақ бастауыш сынып оқушыларымен салыстырғанда орта мектеп білім алушылары оң пікір білдірді. Мазмұнды талдау білім алушылардың 277 ашық көзқарасын айтқан пікірлерін қолдау үшін кодтау үшін пайдаланылды. Өртүрлі көзқарастар кодталды, содан кейін «иә», «жоқ» және «мүмкін» жауаптарын растау үшін 15 санатқа топтастырылды. «Теңдік» ұғымы қатысушылардың оң жауаптарын қолдау үшін ең көп айтылған категория болды. Теріс жауаптарға келетін болсақ, қатысушылар көбінесе жәбірлеу пен зақым секілді мүмкіндігі шектеулі білім алушыларды қосудың жағымсыз әсерлері туралы хабарлады. Бейтарап жауаптарда қатысушылар мүмкіндігі шектеулі білім алушылардың мүмкіндіктері шектелмеген құрдастарымен тәуелділігі мен үйлесімсіздігі туралы айтты. Бұл зерттеуде қатысушылар негізінен физикалық мүмкіндіктері шектеулі білім алушыларды бірлескен дене шынықтыру сабақтарына біріктіруді қолдады және негізгі себептер ретінде этикалық, эмоциялық, психомоторлық және әлеуметтік артықшылықтарды атап өтті.

Осы зерттеудің нәтижелері барлық білім алушылар үшін интеграцияланған дене шынықтырудың бірқатар артықшылықтарына қатысты алдыңғы зерттеулердің нәтижелерін растайды, мысалы: қабылдауды, тиесілілікті және

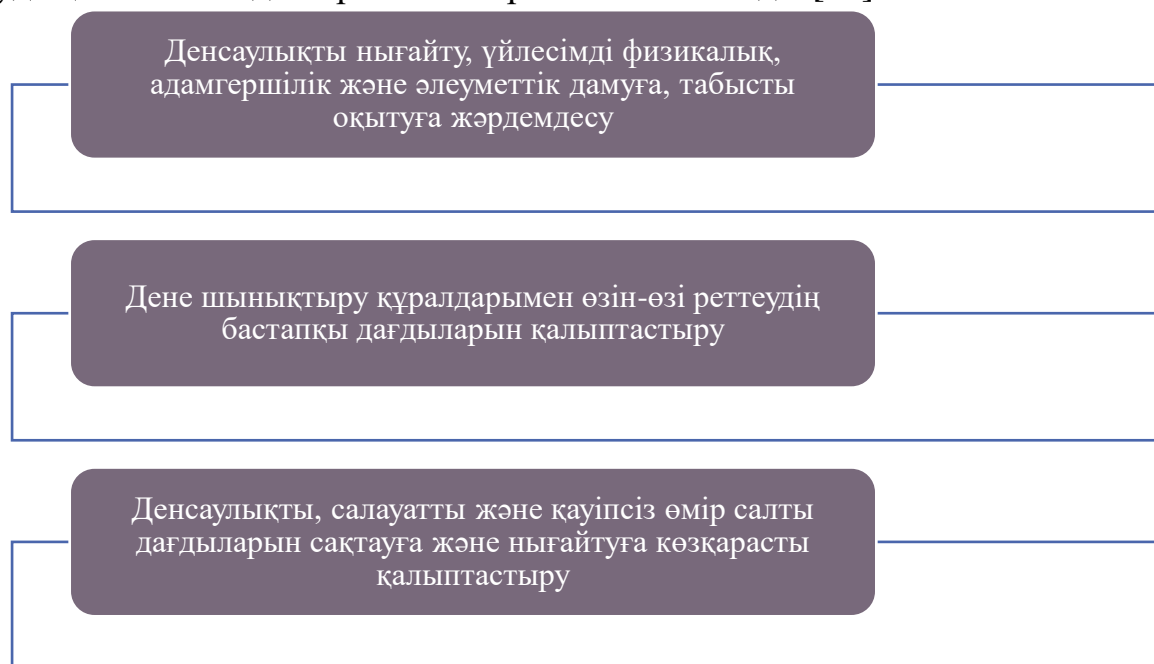
қолдауды күшейтетін жағдайда әлеуметтік, когнитивті және физикалық өсуді қолдау. Бұл ретте, қатысушылардың 10%-ның мүмкіндігі шектеулі білім алушыларды қосу туралы теріс қатынасы балалардың осы тобын қабылдамау проблемасы Сингапур мектептерінде әлі де бар екенін көрсетеді.

Осылайша, осы зерттеудің нәтижелері мүмкіндігі шектеулі балаларды бірлескен дене шынықтыру сабақтарына қосуға, сондай-ақ педагогтердің білім алушыларда инклюзивті мәдениетті қалыптастыру бойынша жұмыс жүргізуіне құрдастарының оң көзқарасын қалыптастырудың маңыздылығын көрсетеді.

1.5. Ресей Федерациясының Тәжірибесі

Ресей Федерациясының Білім беру саласындағы қолданыстағы заңнамасына сәйкес (мысалы, Федералды мемлекеттік білім беру стандарттары (бұдан әрі – ФМББС), «Дене шынықтыру» оқу пәні міндетті болып табылады [48].

«Дене шынықтыру» пәні бойынша бастауыш білім беру мазмұнын іске асырудың негізгі міндеттері келесілер болып табылады [48]:

Білім беру мазмұнының негізгі жалпы және жалпы орта деңгейлеріндегі «Дене шынықтыру» пәнінің мазмұнына қойылатын талаптар барлық білім алушыларға, оның ішінде көру және тірек-қимыл аппараты зақымдалған білім алушыларға да қойылатын талаптарды қамтитынын атап өткен жөн.

Осылайша, көзі көрмейтін және нашар көретін білім алушыларға арналған негізгі жалпы білім берудің мазмұны (1) келесілерді қамтиды:

- еңбек әрекеттерін қалыптастыру процесінде тактильді және есту өзін-өзі бақылау әдістерін қалыптастыру;

- қазіргі заманғы тұрмыстық тифлотехникалық құралдар, құрылғылар және олардың күнделікті өмірде қолданылуы туралы идеяларды қалыптастыру.

Тірек-қимыл аппараты бұзылыстары бар білім алушылар үшін негізгі жалпы білім берудің мазмұны (2) келесілерді қамтиды:

- тірек-қимыл аппараты бұзылыстары бар білім алушыларда қозғалыс, сөйлеу-қозғалыс және сенсорлық бұзылыстарды ескере отырып, денсаулықты нығайту мен сақтаудың, жұмысқа қабілеттілікті қолдаудың, оқу және өндірістік қызметпен байланысты аурулардың алдын алудың заманауи технологияларын меңгеру;

- жеке денсаулық көрсеткіштерін, ақыл-ой және физикалық өнімділікті, физикалық дамуды және физикалық қасиеттерді өзін-өзі бақылаудың қолжетімді әдістерін меңгеру;

- әртүрлі функциялық бағыттағы қолжетімді дене жаттығуларын меңгеру, оларды шамадан тыс жұмыс істеудің алдын алу және жоғары өнімділікті сақтау мақсатында оқу және өндірістік қызмет режимінде пайдалану;

- спорттың базалық түрлерінің қолжетімді техникалық тәсілдері мен қозғалыс әрекеттерін меңгеру, оларды ойын және бәсекелестік қызметте белсенді қолдану;

- өз бетінше қозғалу кезінде ортопедиялық құрылғыларды пайдалана отырып, сақталған анализаторлардың көмегімен бағдарлау және кеңістікте қауіпсіз қозғалу мүмкіндігі [49].

Көзі көрмейтін және нашар көретін білім алушылар үшін білім берудің жалпы орта деңгейінің мазмұны келесілерді қамтиды:

- еңбек әрекеттерін қалыптастыру процесінде тактильді және есту өзін-өзі бақылау әдістерінің қалыптасуы;

- қазіргі заманғы тұрмыстық тифлотехникалық құралдар, құрылғылар және олардың күнделікті өмірде қолданылуы туралы идеялардың қалыптасуы.

Тірек-қимыл аппараты бұзылыстары бар білім алушылар үшін білім берудің жалпы орта деңгейінің мазмұнына келесілер кіреді:

- мотор, сөйлеу-мотор және сенсорлық бұзылуларды ескере отырып, денсаулықты нығайту мен сақтаудың, жұмысқа қабілеттілікті сақтаудың, оқу және өндірістік қызметпен байланысты аурулардың алдын алудың заманауи технологияларын меңгеру;

- жеке денсаулық көрсеткіштерін, ақыл-ой және физикалық өнімділікті, физикалық дамуды және физикалық қасиеттерді өзін-өзі бақылаудың қолжетімді әдістерін игеру;

- әртүрлі функциялық бағыттағы қолжетімді физикалық жаттығуларды игеру, оларды шамадан тыс жұмыс істеудің алдын алу және жоғары өнімділікті сақтау үшін оқу және өндірістік қызмет режимінде пайдалану;

- негізгі спорт түрлерінің қолжетімді техникалық әдістері мен моторлық әрекеттерін игеру, оларды ойын және бәсекелестік қызметте белсенді қолдану [50].

ФМББС-тан басқа, Ресей Федерациясында бастауыш, негізгі жалпы, орта жалпы білім беру деңгейлері үшін «Бастауыш жалпы білім беру» стандарты (мүмкіндіктері шектеулі білім алушылар үшін), «Ақыл-есі кем білім алушыларға білім беру» стандарты жүзеге асырылады [51].

Мүмкіндіктері шектеулі білім алушыларға бастауыш жалпы білім берудің федералды мемлекеттік білім беру стандарты «білім беру қызметін жүзеге

асыратын ұйымдарда бастауыш жалпы білім берудің бейімделген негізгі жалпы білім беру бағдарламаларын іске асыру кезіндегі міндетті талаптардың жиынтығы» болып табылады.

«Білім алушылардың бастауыш жалпы білімі» стандартының «Дене шынықтыру» пәндік саласының мазмұнын іске асырудың негізгі міндеттері (Денсаулық сақтау мүмкіндіктері шектеулі білім алушылар үшін) келесілер болып табылады:

- дене шынықтыру сабақтарында және одан тыс уақытта қолжетімді қозғалыс түрлерін орындауға үйрету.

- балаға қолжетімді ашық ойындар мен сабақтарға қатысу, физикалық белсенділікті барабар мөлшерлеу қабілетін қалыптастыру.

- дене шынықтыру – спорттық іс-әрекеттің қолжетімді түрлерін игеру: шаңғы тебу, спорттық ойындар, жүзу, велосипед тебу.

- өзінің физикалық жағдайын бақылау, негізгі физикалық қасиеттерін (күш, жылдамдық, төзімділік) дамытудағы кез келген ілгерілеуді атап өту және қуану қабілетін қалыптастыру [51].

Зияты зақымдалған білім алушыларға білім берудің мемлекеттік білім беру стандарттары «білім беру қызметін жүзеге асыратын ұйымдарда бейімделген негізгі жалпы білім беру бағдарламаларын іске асыру кезіндегі міндетті талаптардың жиынтығы» болып табылады.

Зияты зақымдалған білім алушыларға білім беру стандартының «Дене шынықтыру» пәндік саласының міндеттерінің мазмұны білім алушылардың бұзылу дәрежесіне байланысты әртүрлі болады [52]:

1-нұсқада жеңіл ақыл-ой кемшіліктері бар (зияты зақымдалған) білім алушылардың білім алуы мазмұны мен қорытынды жетістіктері бойынша олардың мектептегі оқуын аяқтау уақытына қарай ұзақ мерзімде денсаулығында шектеулері жоқ құрдастарының қорытынды жетістіктерімен сәйкес келмейтінін болжайды.

1-нұсқаның міндеттері:

- дене шынықтыру (бейімделген дене шынықтыру).

- денсаулықты сақтауға және нығайтуға, салауатты және қауіпсіз өмір салтын ұстануға көзқарасты қалыптастыру; жеке тамақтану және ұйқы режимін сақтау. Дене шынықтыру мен спортқа деген қызығушылықты тәрбиелеу, дене шынықтырумен және қолжетімді спорт түрлерімен жүйелі түрде айналысу қажеттілігін қалыптастыру. Негізгі моторлық қасиеттерді қалыптастыру және жетілдіру: жылдамдық, күш, ептілік және басқалар. Физикалық жағдайдың, физикалық белсенділіктің мөлшерін бақылау, оларды жеткілікті мөлшерде мөлшерлеу қабілетін қалыптастыру. Білім алушылардың жас және психофизикалық ерекшеліктеріне сәйкес қолжетімді спорт түрлерінің (жеңіл атлетика, гимнастика, шаңғы дайындығы және т.б.) негіздерін меңгеру. Танымдық саланың және психомоторлық дамудың кемшіліктерін түзету; ерікті саланы дамыту және жетілдіру. Адамның адамгершілік қасиеттері мен қасиеттерін тәрбиелеу.

2-нұсқа ақыл-ой кемшіліктері бар (орташа, ауыр, терең, ауыр деңгейде зияты зақымдалған және басқа да бұзушылықтары бар) білім алушылар қорытынды жетістіктері бойынша ұзақ мерзімдерде денсаулық шектеулері жоқ құрдастарының қорытынды жетістіктерімен мектептегі оқуды аяқтау сәтіне сәйкес келмейтін білім алады деп болжайды.

2-нұсқаның міндеттері:

- бейімделген дене шынықтыру.

- өз денесін қабылдауды дамыту, олардың физикалық мүмкіндіктері мен шектеулерін білу. Қозғалыстың қолжетімді тәсілдерін игеру (оның ішінде техникалық құралдарды пайдалана отырып). Әл-ауқаттың көңіл күймен, өзіндік белсенділікпен және тәуелсіздікпен байланысы. Қозғалыс дағдыларын, қозғалыстарды үйлестіруді, физикалық қасиеттерді қалыптастыру. Дене шынықтыру – спорттық іс-шаралардың қолжетімді түрлерін меңгеру: велосипедпен жүру, шаңғы тебу, спорттық және ашық ойындар, туризм және басқалар [52].

Айта кету керек, «Дене шынықтыру» пәнінен басқа, «Ақыл-ой кемшіліктері бар білім алушыларға білім беру» стандарты түзету және дамыту саласын қамтиды.

Жеңіл ақыл-ой кемшіліктері бар білім алушылар үшін түзету-дамыту саласының мазмұны «Ритмика», «Түзету сабақтары» (логопедиялық және психокоррекциялық) түзету курстарын міндетті түрде өткізуді қамтиды.

«Ритмика» түзету курсының міндеттері:

- музыканы тыңдау, музыкаға байланысты әртүрлі қимылдарды, соның ішінде би қимылдарын сөйлеуді сүйемелдеу немесе ән айту қабілеттерін дамыту.
- қозғалыстарды үйлестіруді, ырғақ сезімін, қарқынды, жалпы және сөйлеу моторикасын түзету, кеңістікті бағдарлауды дамыту.
- ұжымдық шығармашылық әрекетке қатысу дағдыларын қалыптастыру.

Орташа, ауыр, терең ақыл-ой кемшіліктері және көптеген даму кемшіліктері бар білім алушылар үшін түзету-дамыту саласының мазмұны түзету курстарын міндетті түрде өткізуді қамтиды: «Сенсорлық даму», «Пәндік-практикалық іс-әрекеттер», «Моторлық даму», «Баламалы коммуникация», «Түзету-дамыту сабақтары».

«Қозғалтқышты дамыту» түзету курсының міндеттері:

- қозғалыс белсенділігін ынталандыру; қолда бар қозғалыстарды қолдау және дамыту, қозғалыс ауқымын кеңейту және ықтимал бұзылулардың алдын алу.
- бір қалыптан екіншісіне ауысуды үйрету; қозғалудың жаңа тәсілдерін игеру (техникалық оңалту құралдарының көмегімен қозғалуды қоса алғанда); функциялық моториканы қалыптастыру; қол функциясын, оның ішінде ұсақ моториканы дамыту; кеңістікте бағдарлауды қалыптастыру; сенсомоторлық тәжірибені байыту [53].

Федералдық базистік оқу жоспарына сәйкес [54] «Дене шынықтыру» пәнінің үшінші сағаты енгізілді, ол «білім алушылардың қозғалыс белсенділігін арттыруға және физикалық қасиеттерін дамытуға, дене тәрбиесінің заманауи

жүйелерін енгізуге» бағытталған. Федералды мемлекеттік білім беру стандартына сәйкес мектептер таңдалған білім беру жүйесіне, қажетті материалдық-техникалық базаның және педагогикалық кадрлардың болуына байланысты федералды мемлекеттік білім беру стандартын орындау үшін білім беру бағдарламаларын таңдауға құқылы. Бұл бағдарламаларды жыл сайын Ресей Федерациясының Білім министрлігі бекітеді және апробациядан өткеннен кейін жұмыста қолдануға ұсынылады. Леншина және әріптестері [55] дене шынықтырудың 9 негізгі бағдарламасын бөліп көрсетеді:

1. Кешенді мазмұны бар бағдарламалар
2. Модульдік бағдарламалар
3. Спорттың ойын түрлерін үйренуге арналған бағдарламалар
4. Спорттың күрделі-үйлестіру түрлерін зерделейтін бағдарламалар
5. Спорттық күресті зерттейтін бағдарламалар
6. Интегративті бағдарламалар
7. Денсаулық жағдайы бойынша арнайы топқа жатқызылған білім алушыларға арналған бағдарламалар
8. Сабақтан тыс қызмет бағдарламалары
9. Қосымша білім беру бағдарламалары.

Бағдарламалардың әрқайсысын қарастырыңыз:

№	Бағдарлама атауы	Мазмұны
1	Кешенді мазмұны бар бағдарламалар	жылжымалы және спорттық ойындардан, гимнастика элементтерінен, жеңіл атлетикадан, шаңғы жаттығуларынан және басқалардан жаттығулар кешенін пайдалануды қарастырады
2	Модульдік бағдарламалар	белгілі бір жас топтарына (сыныптарына) арналған бірқатар модульдерден тұрады. Әр модульге педагог сабақта қолдана алатын әдістемелік бейне-нұсқаулық әзірленді (тәуелсіз таңдау бойынша!)
3	Спорттың ойын түрлерін үйренуге арналған бағдарламалар	теннис, үстел теннисі, бадминтон, гольф негізінде әзірленген және спорт залының көлеміне және оның жабдықталуына байланысты өткізіледі
4	Спорттың күрделі-үйлестіру түрлерін зерделейтін бағдарламалар	білім алушыларға зерделенетін элементтердің күрделілігіне қарай бейімделеді (көркем гимнастика, аэробика, акробатикалық рок-н-ролл, мәнерлеп сырғанау)
5	Спорттық күресті зерттейтін бағдарламалар	дәстүрлі түрде күрес түрлері дамыған аймақтарда өткізіледі
6	Интегративті бағдарламалар	жалпы білім беру және ойын бағдарламаларын біріктіру (мысалы, дәстүрлі дене шынықтыру бағдарламасы қосымша футбол сабақтарымен біріктірілген)

7	Денсаулық бойынша медициналық жатқызылған алушыларға бағдарламалар	жағдайы арнайы топқа білім арналған	келесі бөлімдерді қамтиды: білім негіздері, сауықтыру және түзету гимнастикасы, жеңіл атлетика, спорттық ойындар (спорттық ойындардың элементтері), ашық ойындар, гимнастика, шаңғы жаттығулары, жүзу. «Сауықтыру және түзету гимнастикасы» бөлімі білім алушылардың дұрыс қалыптарын қалыптастыруға, тыныс алу, көру, жүрек-тамыр жүйесінің функционалдық мүмкіндіктерін арттыруға арналған жаттығуларға бағытталған. Сонымен қатар сабақта білім алушыларға қарсы емес жаттығулар ғана қолданылады
8	Сабақтан тыс бағдарламалары	жұмыстар	мектептегі секциялық жұмыста қолданылатын материалдарды қамтиды, атап айтқанда, дене шынықтыру нормативтері сабақтан тыс жұмыстарда ойын тапсырмалары түрінде пысықталады
9	Қосымша білім беру бағдарламалары		спорттық-сауықтыру бағытындағы қосымша білім беру топтарында іске асырылады

«Дене шынықтыру» пәнінің білім алушылардың денсаулығына ғана емес, олардың тәрбиесіне де оң әсерін атап өту қажет.

Оқу-тәрбие бағдарламаларының мазмұнын, сондай-ақ «Дене шынықтыру» пәнінің практикалық мазмұнын талдау Федоров пен оның әріптестеріне [56] дене шынықтырудың тән мазмұнына негізделген негізгі салаларды құндылық басымдықтарын бөлуге мүмкіндік берді (1-кесте).

1-кесте. Білім беру процесіндегі дене шынықтырудың құндылық басымдықтары

Негізгі салалар	Дене шынықтырудың құндылық басымдықтары
Тұлғалық-мотивациялық сала	оқу-танымдық іс-әрекеттің жағымды мотивтері негізінде жеке қасиеттерді қалыптастырудың мақсатты мүмкіндіктері
Танымдық-дамыту саласы	пәндік білімді адамның физикалық жетілуі бойынша нақты практикалық әрекеттер саласына тікелей түрлендіру
Ұйымдастыру-реттеу саласы	міндетті және дербес дене шынықтыру сабақтарының әртүрлі түрлерін өткізу процесінде іс-әрекеттердің тән реті
Коммуникативтік-этикалық сала	бірлескен дене шынықтыру-спорттық іс-әрекет процесінде құрдастарымен және ересектермен тікелей өзара әрекеттесуде мінез-құлықтың этикалық нормаларын көрсетудің нақты шарттары
Қозғалтқыш-энергетикалық сала	қозғалыс энергияның түсуі мен шығынының ұтымды энергетикалық тепе теңдігін сақтай отырып адам өмірінің ажырамас атрибуты ретінде

Эмоциялық-ерікті сала	эмоциялық тұрақтылық аясында қарқынды қозғалыс белсенділігі жағдайында ерікті қасиеттерді көрсетуге ішкі ресурстарды жұмылдыру
Функционалдық-сауықтыру саласы	адамның күнделікті өмірінде денсаулықты сақтау және нығайту үшін ішкі ағзалар мен дене жүйелерінің белсенділігін арттыру

Білім алушыларда жоғарыда аталған құндылықтарды қалыптастыру тұлғаның жан-жақты дамуына, соның ішінде олардың сәтті әлеуметтенуіне ықпал етеді. Осыған байланысты, ғалымдардың пікірінше, құндылық басымдықтары әмбебап сипатқа ие және оларды дене шынықтыру пәні педагогтері білім алушылардың оқу мақсаттарын қалыптастыруда, әсіресе білім алушылардың назарын өз бетінше практикалық іс-әрекеттерді орындау кезінде шоғырландыру және олардың дене жаттығуларын одан әрі орындау үшін қолдана алады [55].

Дене шынықтыру мүмкіндігі шектеулі білім алушылар үшін ерекше әсер етеді, өйткені бұл олардың денсаулығын нығайтуға ғана емес, сонымен қатар олардың оңалтуы мен әлеуметтенуіне де ықпал етеді. Мүмкіндігі шектеулі балаларды дене шынықтыру сабақтарына сәтті тарту үшін дене шынықтыру пәні мұғалімдері олардың психофизиологиялық ерекшеліктерін білуі керек, оларға сәйкес тиісті педагогикалық технологияларды таңдау қажет. Мүмкіндігі шектеулі білім алушылармен жұмыс жасауда Карягина мен әріптестерінің пікірінше [57] жеке тәсілді қолдану қажет, өйткені білім алушылардың даму бұзылыстарының түрлері мен дәрежесі әртүрлі және сараланған жаттығуларды қолдануды талап етеді. Дене шынықтыру пәні мұғалімінің жұмысы мұғалімнің кәсіби ынтымақтастық дағдыларын меңгеруін білдіреді, өйткені дене шынықтыру сабақтарына сәтті қатысу үшін педагог сынып жетекшісімен, мамандармен (психолог, невропатолог, тьютор) және ата-аналармен ынтымақтасуы керек.

Мүмкіндігі шектеулі білім алушыларды дене шынықтыру сабақтарына тиімді қосу үшін педагог жеке жұмыс түрлерін қолданады (мысалы, карточка бойынша мотор тапсырмасын серіктес көмегімен орындау, мұндайда баланың өзі тапсырманың көлемі мен күрделілігін таңдайды). Жұпта тапсырмаларды орындай отырып, мүмкіндігі шектеулі баланың өзін-өзі бағалауы мен өзіне деген сенімділігі артады, бұл оның құрдастарының ортасында сәтті әлеуметтенуіне ықпал етеді. Топтық жұмыс түрлерінде дене шынықтыру пәні мұғалімі тьютормен немесе басқа әріптес мұғаліммен бірлесіп жұмыс істейді. Карягина мен әріптестері мүмкіндігі шектеулі балаларды өз құрдастарымен бірлескен дене шынықтыру сабақтарына қосу тек сәтті әлеуметтенуге және даму мүмкіндігі шектеулі балалардың өзін-өзі бағалауын арттыруға ғана емес, сонымен қатар олардың құрдастарында инклюзивті мәдениетті қалыптастыруға ықпал ететінін атап көрсетеді [57].

Карягина және әріптестер инклюзивті білім беру жағдайында балалармен жұмыс істеу бойынша дене шынықтыру пәні мұғалімдері үшін келесі негізгі құзыреттерді атап көрсетеді:

1. инклюзивті білім беру ортасы жағдайында балалардың жас және тұлғалық дамуының психологиялық заңдылықтары мен ерекшеліктерін білу;

2. мүмкіндігі шектеулі балаларды құрдастарымен бірлесіп оқытуға арналған оқу процесін психологиялық және дидактикалық жобалау әдістерін меңгеру;

3. білім беру ортасының барлық субъектілері (білім алушылармен, ата-аналармен, оқытушы-әріптестермен, мамандармен) арасындағы өзара іс-қимыл тәсілдерін меңгеру.

Қазіргі уақытта Ресей Федерациясында, Еуропаның көптеген елдеріндегідей (мысалы, Швецияда) бейімделген дене шынықтыру сәтті дамып келеді. Бұл ретте Шеенко мен Рыжкованың инклюзивті жағдайларда білім алушылардың дене тәрбиесі процесінде педагогтердің қиындықтарын талдау [58] бейімделген дене шынықтыру пәні мұғалімдерінің мүмкіндігі шектеулі балалармен жұмыс істеуде қиындықтары бар екенін көрсетті. Бейімделген дене шынықтыру пәні мұғалімдерінің сауалнамасында педагогтердің 24,1%-ын инклюзивті жағдайда білім алушылардың дене тәрбиесі процесінде қиындықтардың жоғары деңгейі, педагогтердің 39,2%-ы – орташа деңгей, педагогтердің 25,7%-ы – төмен деңгей және педагогтердің тек 11,0%-ы проблемаларды бастан кешірмейтіні анықталды. Мүмкіндігі шектеулі балаларды оқытудағы негізгі проблемалар ретінде педагогтер келесілерді атады:

- инклюзивті білім беру қағидаттарына сәйкес жүзеге асырылатын сабақ шеңберінде білім беру процесінің барлық қатысушыларының жеке міндеттеріне қол жеткізу;

- денсаулық сақтау мүмкіндіктері шектеулі білім алушыларға арналған бейімделген оқу бағдарламаларын, сондай-ақ басқа да жоспарлау құжаттарын (сабақ жоспарлары-конспектілері, тақырыптық және сабақ жоспарлары) әзірлеу

Қазақстандық мектептердегі «Дене шынықтыру»

Мектептердің спорт залдарымен қамтамасыз етілуі

Жергілікті атқарушы органдарға ведомстволық бағынысты күндізгі мемлекеттік мектептердің 88,5%-ы (6 146 бірлік) 2021 жылғы жағдай бойынша спорт залдарында дене шынықтыру сабақтарын өткізуге мүмкіндік алды. Төмендегі статистика спорт залдарының саны жыл сайын өсіп келе жатқанын анық көрсетеді (9-сурет).

9-сурет. Мектептердің спорт залдарымен қамтамасыз етілу динамикасы

Дереккөз: ҰБДК

Сонымен қатар өңірлер бөлінісінде спорт залы бар мектептердің үлесі бойынша қала мен ауыл арасындағы көрсеткіштерде «алшақтық» байқалады (85,5% – ауылда және 97,3% – қалада). Ақтөбе облысының ауылдық мектептерінде ең төменгі көрсеткіш (75,2%) (2-кесте). Сонымен қатар мектептерде 3 сағаттық дене шынықтыруды қамтамасыз ету үшін бір ғана спорт залы жеткіліксіз. Дене шынықтыру сабақтары мен спорт секцияларын сапалы өткізу үшін үлкен жобалық қуаты бар мектептер салу кезінде кемінде екі спорт залы көзделуі тиіс.

2-кесте. Өңірлер бөлінісінде спорт залдарымен қамтамасыз етілген күндізгі мемлекеттік мектептер желісі, 2021 ж., бірлік / %

Өңірлер	қаладағы барлық мектептер, бірлік	Олардағы спорт залдары, бірлік	Спорт залдары бар қалалық мектептердің үлесі, %	Ауылдағы барлық мектептер, бірлік	Олардағы спорт залдары, бірлік	Спорт залдары бар ауылдық мектептердің үлесі, %
ҚР	1 783	1 735	97,3	5 159	4 411	85,5
Ақмола	87	84	96,6	460	410	89,1
Ақтөбе	123	119	96,7	282	212	75,2
Алматы	667	548	82,2	93	89	95,7
Атырау	127	109	85,8	71	64	90,1
БҚО	306	216	70,6	64	62	96,9
Жамбыл	352	280	79,5	91	89	97,8
Қарағанды	289	262	90,7	209	209	100,0
Қостанай	389	340	87,4	88	87	98,9
Қызылорда	230	211	91,7	64	61	95,3
Маңғыстау	97	92	94,8	46	46	100,0
Павлодар	271	255	94,1	85	85	100,0

СҚО	404	384	95,0	57	52	91,2
Түркістан	798	647	81,1	106	97	91,5
ШҚО	487	444	91,2	157	156	99,4
Астана қ.	93	91	97,8	-	-	
Алматы қ.	207	207	100,0	-	-	
Шымкент қ.	142	138	97,2	-	-	

Дереккөз: ҰБДҚ

Мектеп спорт залдарының жабдықталуы

Спорт залдары мен спорт алаңдарын жабдықтармен және инвентарьмен жарактандыру нормалары «Мектепке дейінгі, орта білім беру ұйымдарын, сондай-ақ арнаулы білім беру ұйымдарын жабдықтармен және жиһазбен жарактандыру нормаларын бекіту туралы» Қазақстан Республикасы Білім және ғылым министрінің 2016 жылғы 22 қаңтардағы № 70 бұйрығымен реттеледі (жаңа редакцияда – ҚР Білім және ғылым министрінің 2022.06.07 № 265 бұйрығымен) [59].

Алайда, спорттық жабдықтармен және инвентарьмен жабдықталу көрсеткіші төмен болып қалады. Қолда бар спорт залдарының 88,4% – мектептердің типтік ғимараттарында орналасқан, 82% – стандартты жабдықтармен жабдықталған. Ауылдық мектептер спорт залдарын қажетті жабдықтармен жарактандыру бойынша қалалық мектептерден төмен (ауыл – 78,7%, қала – 82,4%).

Сауалнама нәтижелері

Ағымдағы жылы Ы.Алтынсарин атындағы Ұлттық білім академиясы 2 496 дене шынықтыру пәні мұғалімдеріне жүргізген сауалнамасы инклюзивті білім беру жағдайында «Дене шынықтыру» пәнінің тиімділігін арттыру үшін спорт залдарын жарактандырудың бірінші кезектегі қажеттілігі екендігі анықтады.

Сонымен қатар мектептегі дене шынықтыру – бұл дене шынықтыру бойынша ең аз қамтамасыз етілген оқу-көрнекі, мультимедиялық құралдардың бірі. «Сіз дене шынықтыру пәні мұғалімдеріне арналған қандай әдістемелік материалдарды қолданасыз?» сұрағына жауаптар 2 496 педагогтің 60%-ы негізгі ақпарат көзі ретінде интернетті (Google, YouTube) пайдаланатындығын көрсетті, онда олар дайын бейне-сабақтар мен бейне-дәрістерді пайдаланады, бұл ретте олар көрнекі материалдар мен мультимедиялық құралдардың, соның ішінде бейімделгіш дене шынықтыру бойынша құралдардың жеткіліксіздігін/жоқтығын атап өтті. Респонденттердің едәуір үлкен үлесі (43%) ресейлік білім беру платформалары, дене шынықтыру және спорт журналдары жиі қолданылатын әдістемелік материалдар ретінде көрсетті. Сауалнамаға қатысушылардың шамамен 50%-ы әртүрлі қазақстандық платформаларды (сайттарды) bilimland.kz, smk.edu.kz, nao.kz, mektepzhurnal.kz және т.б.) қолданатындығын атап өтті. Дене шынықтыру пәні бойынша авторлық бейімделген бағдарламаны (5, 8, 9-сыныптар), ЕДШ факультативтік курсының бағдарламасын (5-10 сыныптар) респонденттердің 0,1%-ы атап өтті. Сауалнамаға сәйкес дене шынықтыру пәні мұғалімдерінің шамамен 3%-ы өздерінің және әріптестерінің

тәжірибесіне сүйеніп, ешқандай әдістемелік материалдарды пайдаланбайтындығын атап өтті.

Мектепте дене шынықтыруды кадрлық қамтамасыз ету

ҰБДБ-ға сәйкес, мемлекеттік жалпы білім беретін мектептерде білім беру қызметін 2021-2022 оқу жылында дене шынықтыру пәнінің 30 355 мұғалімі жүзеге асырған (қоса атқарусыз). Оның ішінде көпшілігі – жоғары және жоғары оқу орнынан кейінгі білімі бар мұғалімдер (89% – 27 006 адам). Алматы (2 адам) және Атырау (1 адам) облыстарында педагог кадрлардың тапшылығына байланысты аяқталмаған жоғары білімі бар адамдар жұмысқа қабылданған (10-сурет).

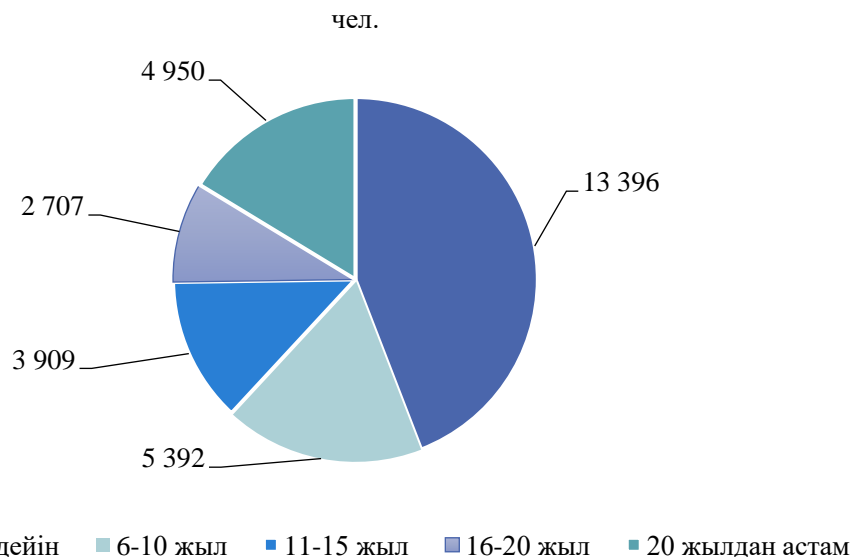
10-сурет. Білім беру бойынша дене шынықтыру пәні мұғалімдері үшін, %

Дереккөз: ҰБДК

Педагогикалық өтілі бойынша мемлекеттік жалпы білім беретін мектептерде жұмыс істейтін дене шынықтыру пәні мұғалімдерінің үлесі былайша бөлінді: 5 жылға дейінгі жұмыс өтілі бар педагогтер – 44% (оның ішінде жас мамандар – 28,5%), 18% педагог 6 жылдан 10 жылға дейін, 13% педагог 11-15 жылға дейін, 9% педагог 16-20 жылға дейін және 16% 20 жылдан астам жұмыс өтіліне ие (11-сурет). Осылайша, педагогикалық тәжірибесі аз дене шынықтыру пәні мұғалімдерінің пайыздық қатынасы, сондай-ақ 30 жасқа дейінгі жас мамандардың үлесі (30%) аға буын педагогтермен салыстырғанда басым. Мектеп дене шынықтыру пәні мұғалімдерінің құрамы 2022 жылы жоғары оқу орындарының (726 адам) және колледждердің (237 адам) түлектерімен толықтырылды.

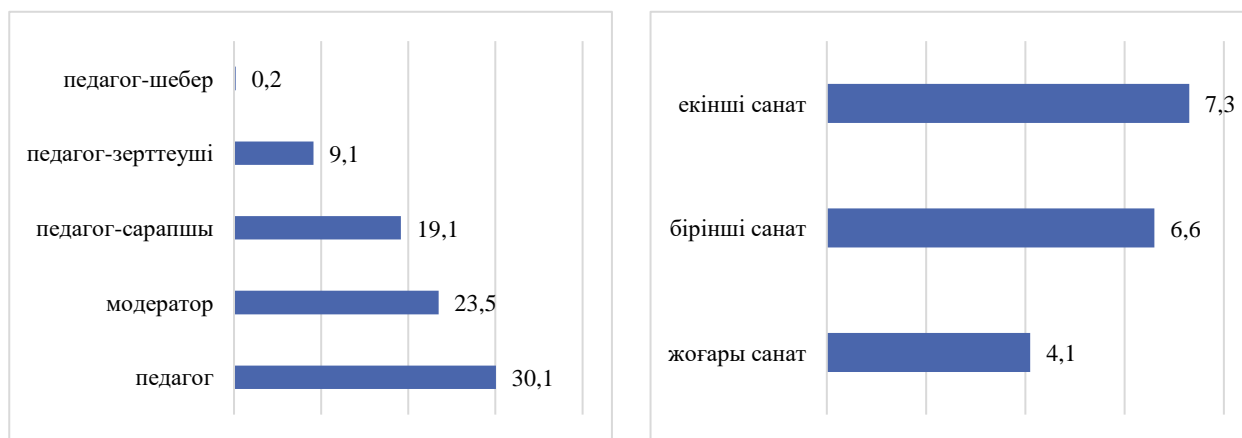
11-сурет. Педагогикалық жұмыс өтілі бойынша дене шынықтыру пәні мұғалімдерінің саны, %

Дереккөз: ҰБДҚ

Біліктілік санатының жоғары деңгейіне ие дене шынықтыру пәні мұғалімдерінің үлесі төмен болып табылады. «Педагог» біліктілігі бар, мансабы енді ғана басталып жатқан және 5 жылдан аспайтын жұмыс өтілі бар педагогтердің үлесі басым (12-сурет).

12-сурет. Біліктілік санаты бойынша дене шынықтыру пәні мұғалімдерінің сапалық құрамы, %

Дереккөз: ҰБДҚ

Дене шынықтыру мұғалімдерінің кәсіби дамуы

2017-2019 жылдар аралығында 18 570 дене шынықтыру пәні мұғалімі «Өрлеу» Біліктілікті арттырудың ұлттық орталығы» АҚ базасында білім беру мазмұнын жаңарту шеңберінде курстардан өтті (3-кесте).

3-кесте. Дене шынықтыру пәні мұғалімдерінің кәсіби дамуы

№	Өңір	БАРЛЫҒЫ	«Дене шынықтыру» пәні бағдарламасы бойынша		
			2017	2018	2019
1	Ақмола	851	365	216	270
2	Ақтөбе	1075	403	310	362
3	Алматы	2399	879	660	860
4	Атырау	532	223	130	179
5	ШҚО	1401	525	420	456
6	Жамбыл	1512	594	410	508
7	БҚО	825	304	250	271
8	Қарағанды	972	344	280	348
9	Қостанай	731	290	190	251
10	Қызылорда	1399	542	410	447
11	Маңғыстау	628	259	150	219
12	Павлодар	769	308	190	271
13	СҚО	701	265	210	226
14	ОҚО / Түркістан	3198	1171	880	1147
15	Шымкент қ.	287			287
16	Алматы қ.	892	310	270	312
17	Астана қ.	398	168	90	140
Барлығы		18 570	6 950	5 066	6 554

Дереккөз: «Өрлеу» ҰҒПО

2020 жылдан бастап ҚР Оқу-ағарту министрлігінің «Ұлттық ғылыми-практикалық дене тәрбиесі орталығы» РМҚК (бұдан әрі – ҰҒПДТО) «Дене шынықтыру пәні мұғалімінің кәсіби құзыреттілігі мен дағдыларын дамыту» тақырыбында білім беру бағдарламасы бойынша орта білім беру ұйымдарының дене шынықтыру педагогтері үшін педагог кадрлардың біліктілігін арттыру курстарын өткізеді. Орталықта арнайы оқытудан өтетін дәріскерлер пулы құрылған.

ҰҒПДТО деректері бойынша 2022 жылы еліміздің барлық өңірлерінен 1 630 дене шынықтыру мұғалімі бюджеттік негізде курстардан өтті. 2023 жылы орта білім беру ұйымдарының 12 000-нан астам дене шынықтыру пәні мұғалімдерін курспен қамту жоспарлануда. Курстық сабақтардың тақырыбы білім беру сапасын арттыру үшін оқыту мазмұны мен әдістерін жетілдірумен, дене шынықтыруды оқытудың заманауи технологияларын қолданумен; мүмкіндігі шектеулі және ерекше білім беруді қажет ететін білім алушылардың дене тәрбиесімен байланысты. Вариативті модульдің тақырыптарын тыңдаушылар кіріс сауалнамасы барысында анықтайды.

Жоғарыда айтылғандай, осы әдістемелік ұсынымдарды әзірлеу барысында Б. Алтынсарин атындағы Ұлттық білім академиясы ағымдағы жылы еліміздің жалпы білім беретін мектептерінде жұмыс істейтін дене шынықтыру педагогтеріне онлайн-сауалнама жүргізді. Сауалнамаға сәйкес, педагогтердің жалпы санынан 309 (12,4%) педагог біліктілікті арттыру курстарынан өткен жоқ,

олардың көпшілігінің себебі қажетсіздіктен («мен бәрін интернеттен және әкімшіліктен білемін») және мүмкіндіктің болмауынан («тиісті оқу бағдарламалары жоқ», «мені оқуға бағыттаған жоқпын»). 42 (1,7%) респондент инклюзивті білім беру, оның ішінде бейімделген дене шынықтыру бойынша курстардан өтті. Сауалнамаға қатысушылардың қалған 85,9%-ы дене шынықтыру пәні мұғалімінің кәсіби құзыреттілігін дамыту (80 сағат), жанартылған білім беру мазмұны жағдайында дене шынықтыру сабақтарының тиімділігін арттыру (72 сағат), жаттықтырушылар үшін біліктілікті арттыру («Өрлеу», «ҰҒПДТО», өңірлік педагогикалық ЖОО және ғылыми-әдістемелік орталықтар базасында) курстарынан өткенін атап өтті.

Инклюзивті білім беру жағдайында кәсіби қызметті жүзеге асырудағы дене шынықтыру пәні мұғалімдері кезігетін қиындықтар

«Дене шынықтыру» пәні шеңберінде инклюзивті тәсілді іске асыру оқытудың қолданыстағы тәсілдеріне әдістемелік, ұйымдастырушылық өзгерістерді талап етеді және бұл басқа оқу пәндеріне қарағанда әлдеқайда күрделі. Атап айтқанда, бір жағынан МЖМБС талаптарын, екінші жағынан барлық балалардың жеке қажеттіліктері мен мүмкіндіктерін ескеретін сабақтың ұйымдастырылуы мен мазмұнына елеулі өзгерістер қажет. Сонымен қатар жалпы білім беретін мектептерде мүмкіндігі шектеулі балалар көбінесе дене шынықтырудан босатылады, осылайша оларда дене белсенділігі азаяды, және бұл олардың сауығуына ықпал етпейді.

Ал, Э.Г. Буличтің пікірінше, жақын физикалық даму аймағына қатысты жаттығуларды қолдану оларды мұқият және қатаң мөлшерленген пайдалану шартымен айналысатындардың осы санатымен жұмыс істеудің ең құнды әдісі болып табылады [60].

Сауалнама нәтижелері. Инклюзивті тәжірибені енгізудегі кәсіби қиындықтарды зерделеу бойынша сауалнамаға жалпы білім беретін мектептердің 2 964 дене шынықтыру пәні мұғалімдері қатысты, олардың арасында ерлер әйелдерге қарағанда (77,8%-ға қарсы 22,2%), еңбек өтілі 3 жылға дейінгі жас (415 адам) және 4 жылдан 6 жылға дейінгі (444 адам) мамандар үлесі 16–20 жыл (277 адам) және 20 жылдан жоғары (511 адам) жұмыс істеген тәжірибелі әріптестеріне қарағанда көбірек.

Төмендегі кестеде (4-кесте) ұсынылған сауалнама нәтижелері көрсеткендей, көрсеткіштердің орташа мәнін есептеу нәтижелері бойынша педагогтердің төрттен бір бөлігі дерлік білім беру қажеттіліктері әртүрлі балалармен жұмыс істеуде қиындықтардың орташа деңгейіне ие (23,3%). Инклюзивті тәжірибені енгізуде жоғары деңгейдегі қиындықтарға кезігетін педагогтердің үлесі (2,2%) төмен.

Мұғалімдердің басым үлесі (69,9%), олардың өзін-өзі бағалауына сәйкес, инклюзивті білім беру жағдайында оқытуда мүлдем қиындық тудырмайтындығына назар аударады.

Десе де, дене шынықтыру пәні мұғалімдерінің өзін-өзі бағалауы бойынша алынған нәтижелер (жабық сұрақтар) ерекше білім беруді қажет ететін балаларға сабақ берудегі қиындықтарға қатысты олардың инклюзивті білім туралы еркін мәлімдемелерімен (ашық сұрақтар) сәйкес келмейді, бұл бірінші жағдайда әдейі әлеуметтік күтілетін жауап нұсқаларын ұсынғанын көрсетеді. Осылайша, инклюзивті білім беру жағдайында «Дене шынықтыру» пәнінің тиімділігін арттыру бойынша ұсынымдар туралы ашық сұраққа педагогтердің көпшілігі ерекше білім беруді қажет ететін балалар дене шынықтыру бойынша жекелеген топтарда оқуы керек деген пікірге келді. Педагогтердің пікірлері арасында: «дене шынықтыру пәні мұғалімі тиісті медициналық білімі жоқ арнайы медициналық топта балалармен сабақ өткізуге құқылы емес», «емдік дене шынықтыру тобын осы саланың мамандары жүргізуі керек», «педагогтердің мүгедектігі бар және денсаулығы нашар балалармен жұмыс істеуге құқығы жоқ», «бір мұғалімге ерекше білім беруді қажет ететін балаға сабақ өткізу және уақыт пен көңіл бөлу қиын», «ерекше балалар мамандандырылған мектептерде оқуы керек», «дене шынықтыру мұғалімдерінің көпшілігі әлі жоспарлауға дайын емес, оқу бағдарламасына, тіпті вариативті бөлімде де инклюзивті білім беруді енгізуге дайын емес», «дене шынықтыру пәні сабақтарында білім алушылармен жұмыс істеудің жеке формаларын қолдану өте қиын».

4-кесте. Инклюзивті тәжірибе жағдайында дене шынықтыру пәні мұғалімдері кезігетін қиындықтар деңгейін өзін-өзі бағалау (n = 2 964)

№	Инклюзивті білім беру жағдайында мұғалімнің қызмет түрі	Қиындық деңгейі			
		Бұл маған өте қиынға соғады (қиындықтың жоғары деңгейі)	Бұл маған қиынға соғады (қиындықтың орташа деңгейі)	Қатты қиналмаймын (қиындықтың төмен деңгейі)	Ешқандай қиындық жоқ
1	Мен инклюзивті білім беру жағдайында оқу процесін ұйымдастыруды реттейтін НҚА-ға сүйенемін	1,2	25,1	3,2	70,6
2	Мен ерекше білім беруді қажет ететін балаларға арналған үлгілік оқу бағдарламаларын бейімдеймін	1,2	27,7	4,5	66,5
3	Сабақ жоспарын әзірлеу кезінде мен балалардың жас ерекшеліктері мен жеке мүмкіндіктерін ескеремін. Мысалы, сараланған физикалық жаттығуларды таңдаймын	1,1	15,2	2,6	81,0

4	Сабақта балалардың жеке психофизикалық ерекшеліктерін ескере отырып, мен денсаулық сақтау технологияларын қолданамын: релаксация жаттығулары, тыныс алу, визуалды гимнастика, іс-әрекеттің өзгеруі және т. б.	1,2	17,4	3,1	78,3
5	Дене шынықтыру бойынша сынақ нормативтерінің нәтижелері бойынша балалардың жеке физикалық мүмкіндіктерін анықтаймын және аралық және бақылау нормативтерін жүргізу кезінде сараланған тәсілді қолданамын	1,3	16,9	3,4	78,4
6	Сабақта балалардың жеке психофизикалық ерекшеліктерін ескере отырып бейімделген дене шынықтыру құралдарын қолданамын	1,4	19,1	3,4	76,0
7	Медициналық қорытындыға сәйкес денсаулығы нашар балаларға арнайы медициналық топта сабақ өткіземін	4,4	32,5	6,7	56,3
8	Денсаулық сақтау органдарының қорытындыларына және денсаулығы нашар балаларға арналған ПМПК ұсынымдарына сәйкес ЕДШ тобында сабақ өткіземін	5,6	34,9	7,3	52,3
9	Мен ерекше білім беруді қажет ететін балаларды әлеуметтендіру үшін сабақта жаттығулар жасаймын және таңдаймын (мысалы, жұптарда, топтарда және т.б. ойындар)	2,4	23,3	4,4	69,9
Орташа		2,2	23,6	4,3	69,9

Айта кететін болсақ, педагогтердің инклюзивті тәжірибелерімен байланысты қиындықтары Винтер (2006) – «жас мұғалімдерді инклюзияға дайындау сапасы» [61], Форлин және Чамберс (2011) – «жас педагогтердің білім беру процесін арнайы бағдарламалармен, қолдаумен және білім алушыларға арналған нұсқаулықтармен қамтамасыз ету қабілеттері» [62]; И.А. Романовская және И.Н. Хафизуллина – «Біліктілікті арттыру процесінде педагогтердің инклюзивті құзыреттілігінің дамуын талдау» [63]; С.А. Черкасова, А.В. Лобанова – «болашақ педагог-психологтардың инклюзивті білім беру жүйесінде даму проблемалары бар балалармен жұмыс істеуге дайындығы» [64]; С.В. Алехина – «педагогтердің ерекше балалармен жұмыс істеуге дайын еместігін анықтау мәселелері бойынша психологиялық кедергілер» [64]; Е.Н. Российская және бірлескен авторлардың – «инклюзивті білім беру мәселелерінің кең ауқымын шешуге тартылған мамандардың біліктілігін арттырудың өзекті мәселелері» [66] және т.б. ғалымдардың еңбектерінде зерделенді.

Инклюзивті жағдайда дене шынықтыру сабақтарын ұйымдастырудағы педагогтердің қиындықтарын зерделеуге арналған жұмыстар өте аз. Олардың ішінде Клавина, Родионова инклюзивті ортада сабақты ұйымдастыру жағдайында педагогтің білім алушылармен өзара әрекеттесу мәселелерін зерттеу

әдістемесі туралы зерттеуі белгілі [67]. Алайда бұл жұмыстарда кадрлармен қамтамасыз етуге назар аударылады, бірақ мамандарды даярлау жүйесін жаңғырту бойынша нақты ұсынымдар ұсынылмайды және инклюзивті практика жағдайында педагогтердің алдында тұрған қиындықтарға талдау жасалмайды. Біз сауалнама арқылы жалпы білім беретін мектептің инклюзивті жағдайында жүзеге асырылатын дене шынықтыру сабағы процесінде педагогтердің қиындықтарын анықтауға тырыстық және алынған нәтижелер негізінде инклюзивті білім беру жағдайында «Дене шынықтыру» пәнінің тиімділігін арттыру жолдарын ұсынуға тырыстық.

6 елдің, оның ішінде Қазақстанның тәжірибесін зерделеу нәтижелері бойынша мүмкіндігі шектеулі және ерекше білім беруді қажет ететін балаларды мемлекеттік мектептерге қосу үрдісі анықталды. Бірақ бұл дене шынықтыру сабағының мазмұнын, ұйымдастырылуы мен өткізілуін түбегейлі өзгерткен жоқ. Мысалы, қосымша сабақтарды ұйымдастыру және өткізу кезінде әлі де болса ұжымдық спорт түрлері басым, онда оқу үлгеріміне, жоғары нәтижеге және шеберлікке баса назар аударылады. Зерттеушілер бұл жағдай білім алушылардың арнайы мектеп секторына қарағанда бірдей іс-шараларға және қосымша дене шынықтыру сабақтарына қатысу мүмкіндіктерінің артуына емес, қысқаруына әкеліп соқтырғанын атап өтті.

Ерекше қажеттіліктері мен жеке мүмкіндіктерін ескере отырып, білім алушылар үшін дене шынықтыруды ұйымдастыру бойынша елдердің зерттелген тәжірибесін қорытындылай келе, дене шынықтыру пәні мұғалімдері мен мектептер дене шынықтырудың неғұрлым инклюзивті және бөлінбеген түрлерін дамытудың орнына дене шынықтырудың мазмұнына, ұйымдастырылуына және оқытылуына қажетті өзгерістер енгізгісі және/немесе жасай алмайынша, көптеген мектептердің дене шынықтыру пәнінің мұғалімдері шектеледі және / немесе «қабілетті оқушыларға» арналған бағдарламаларды жүзеге асыруды жалғастыруға бейім болады.

Халықаралық тәжірибені зерделеу нәтижелері әртүрлілікті күш пен игілік деп танудың орнына кемшілік деп санайтын нормативтік қабылдаулар туралы педагогтердің пікірлерін өзгерту қажеттігін растайды.

Төмендегі салыстырмалы кестеде білім алушылардың ерекше қажеттіліктері мен жеке мүмкіндіктерін ескере отырып, дене шынықтыруды ұйымдастырудың жағдайы жөнінде қысқаша түйіндеме келтірілген (5-кесте).

Кесте 5. ЕБҚ бар білім алушылар үшін дене шынықтыру. Елдердің тәжірибесі

	Қазақстан	АҚШ	Ұлыбритания	Финляндия	Сингапур	РФ
НҚА	<p>- «Бастауыш, негізгі орта және жалпы орта білім беру деңгейлерін таңдау бойынша жалпы білім беретін пәндер мен курстар бойынша үлгілік оқу бағдарламаларын бекіту туралы» ҚР Білім Министрінің 2022 жылғы 16 қыркүйектегі № 399 бұйрығы (21.11.2022 ж. жағдай бойынша өзгерістер мен толықтырулармен)</p> <p>- «Білім туралы» 2007 жылғы 27 шілдедегі № 319-III ҚР Заңы (26.02.2023 ж. жағдай бойынша өзгерістер мен толықтырулармен)</p> <p>- «Бастауыш, негізгі орта және жалпы орта білім беру деңгейлерін таңдау бойынша жалпы</p>	<p>- 6 жастан асқан американдықта рға арналған 2008 жылғы физикалық белсенділік жөніндегі нұсқаулық</p> <p>- Мектептегі физикалық белсенділіктің кешенді бағдарламасы (CSPAR)</p> <p>- Дене тәрбиесінің негізгі компоненттері (іс-әрекетке нұсқаулық)</p> <p>- Физикалық белсенділіктің кешенді мектеп бағдарламалары: мектептерге арналған нұсқаулық</p>	<p>Англия, Уэльс</p> <p>«Мектептердегі дене тәрбиесі, дене белсенділігі және спорт» нұсқамасы</p> <p>Англиядағы оқу бағдарламасы: дене шынықтыру бойынша оқыту бағдарламалары (11.09.2013 ж. нұсқаулық)</p> <p>Шотландия</p> <p>21 ғасырдағы Шотландиядағы дене тәрбиесі. Позициялық құжат. Жетілдіруге арналған оқу бағдарламасы (CfE)</p>	<p>Финляндия Конституциясы</p> <p>Спорт пен физикалық белсенділікті ынталандыру туралы заң</p> <p>Денсаулық сақтау туралы заң</p> <p>Жергілікті басқару туралы заң</p> <p>Жастар туралы заң</p> <p>«Фин мектептері қозғалыста» бағдарламасы</p>	<p>2014 жылғы дене тәрбиесі бағдарламасы</p> <p>Дене тәрбиесі мен спортты дамыту тұжырымдамасы</p> <p>Сингапур Білім Министрлігінің 21 ғасырдың құзыреттілігін және білім алушылардың нәтижелерін дамыту тұжырымдамасы</p>	<p>Федералды мемлекеттік білім беру стандарттары (бұдан әрі – ФМББС)</p> <p>ФМББС, бастауыш жалпы білім беру ФМББС, негізгі жалпы білім беру ФМББС, жалпы орта білім ФМББС, білім алушылардың бастауыш жалпы білімі (мүмкіндігі шектеулі білім алушылар) ФМББС, ақыл-ой кемшіліктері бар білім алушыларға білім беру</p>

	<p>білім беретін пәндер мен курстар бойынша үлгілік оқу бағдарламаларын бекіту туралы» ҚР Білім және ғылым министрінің 2012 жылғы 8 қарашадағы № 500 бұйрығы (30.09.2022 ж. жағдай бойынша өзгерістер мен толықтырулармен)</p> <p>- «Орта, техникалық және кәсіптік, орта білімнен кейінгі білім беру ұйымдары үшін білім алушылардың үлгеріміне ағымдағы бақылауды, аралық және қорытынды аттестаттауды жүргізудің үлгілік қағидаларын бекіту туралы» ҚР Білім және ғылым министрінің 2008 жылғы 18 наурыздағы № 125 бұйрығы</p>	<p>- Бастауыш және орта білім беру деңгейлеріндегі сыныптар бойынша оқытудың ұлттық стандарттары мен нәтижелері (К-12)</p>				<p>РФ Білім Министрлігінің «Жалпы білім беру бағдарламаларын жүзеге асыратын Ресей Федерациясының Білім беру мекемелері үшін федералды базистік оқу жоспары мен шамамен оқу жоспарларын бекіту туралы» 2004 жылғы 9 наурыздағы № 1312 бұйрығы (өзгертулер мен толықтырулармен).</p>
--	---	--	--	--	--	---

	<p>- «Білім беру ұйымдарында психологиялық-педагогикалық қолдап отыру қағидаларын бекіту туралы» ҚР Білім және ғылым министрінің 2022 жылғы 12 қаңтардағы № 6 бұйрығы</p> <p>- ҚР Білім және ғылым министрінің 2022 жылғы 12 қаңтардағы № 4 «Ерекше білім беру қажеттіліктерін бағалау қағидаларын бекіту туралы» бұйрығы</p> <p>- «2022-2023 оқу жылындағы ҚР орта білім беру ұйымдарындағы оқу-тәрбие процесінің ерекшеліктері туралы» әдістемелік-нұсқау хат</p>					
--	---	--	--	--	--	--

	<p>- «Қазақстан Республикасының дене шынықтыру мен спортты дамытудың 2025 жылға дейінгі тұжырымдамасын бекіту туралы» ҚР Президентінің 2016 жылғы 11 қаңтардағы № 168 Жарлығы</p> <p>- «Дене шынықтыру және спорт туралы» Қазақстан Республикасының 2014 жылғы 3 шілдедегі № 228-V ҚРЗ Заңы (27.06.2022 ж. жағдай бойынша өзгерістер мен толықтырулармен)</p>					
Оқу бағдарламасы	<p>«Дене шынықтыру» оқу пәні бойынша үлгілік оқу бағдарламалары «Бастауыш, негізгі орта және жалпы орта білім беру деңгейлерін таңдау</p>	<p>Дене шынықтыру бойынша оқу бағдарламасы – бұл балабақшадан бастап мектептердегі</p>	<p>Англия, Уэльс 2014 жылдың қыркүйегінде енгізілген Ұлттық оқу бағдарламасына сәйкес дене шынықтыру</p>	<p>Негізгі білім берудің финдік ұлттық базалық оқу бағдарламасы 2 бөлімнен тұрады:</p>	<p>Сингапурдағы білім беру ұйымдарындағы дене тәрбиесі 2014 жылғы дене тәрбиесі бағдарламасымен реттеледі.</p>	<p>Ресей Федерациясының ФМББС-қа сәйкес «Дене шынықтыру» пәні міндетті болып табылады.</p>

	<p>бойынша жалпы білім беретін пәндер мен курстар бойынша үлгілік оқу бағдарламаларын бекіту туралы» Қазақстан Республикасы Оқу-ағарту Министрінің 2022 жылғы 16 қыркүйектегі № 399 бұйрығымен бекітілген.</p> <p>Қазақстан Республикасы Оқу-ағарту Министрінің 2022 жылғы 3 тамыздағы № 348 бұйрығымен бекітілген «Бастауыш білім берудің мемлекеттік жалпыға міндетті стандартына» сәйкес 1-4, 5-9, 10-11 сыныптарда «Дене шынықтыру» міндетті оқу пәні ретінде оқытылады.</p>	<p>немесе мектеп аудандарындағы 12-сыныпқа (К-12) дейінгі барлық деңгейдегі оқытудың мазмұнын анықтайтын жазбаша, нақты жазылған жоспар.</p> <p>Саясат және қоршаған орта: - Әр білім алушы К-12 сыныптарында күнделікті дене шынықтырумен айналысуға міндетті, сабақтың ұзақтығы бастауыш мектепте аптасына 150 минут, орта және орта мектептерде</p>	<p>оқытудың барлық негізгі кезеңдерінде міндетті болып қала береді. «Дене шынықтыру» пәні бойынша ұлттық оқу бағдарламалары оқу мақсаттарын 4 кезеңде айқындайды: негізгі кезең 1 (5-7 жас); негізгі кезең 2 (7-11 жас); негізгі кезең 3 (11-14 жас); негізгі кезең 4 (14-16 жас) Дене шынықтыруды оқытуда моторлық құзыреттіліктің кең спектрін дамытуға, бәсекеге қабілетті спорт түрлеріне белсенді қатысуға, салауатты өмір салтын</p>	<p>1 бөлім – білім берудің жалпы мақсаттары, құзыреттілікті ер мен заманауи құндылықтар (оқыту тұжырымдамасы және әртүрлілік мәселелері) 2 бөлім – әр мектеп пәні бойынша мақсаттар, негізгі мазмұн және бағалау критерийлері. Спорт және денсаулық сақтау білімі бір деңгейлі базалық білім мен орта мектеп бағдарламасының міндетті пәндері болып табылады.</p>	<p>1 және 2 деңгейдегі бастауыш сыныптарға және 1 және 2 деңгейдегі орта мектептерге арналған дене шынықтыру бағдарламалары дене шынықтыру бағдарламасы шеңберінде тиімді оқыту және сапалы практика негізінде білім алушылар оқыту нәтижесінде меңгеруі тиіс ең төменгі оқу нәтижелеріне негізделген. Дене шынықтыру бағдарламасы білім алушыларға (7</p>	<p>Федералдық базистік оқу жоспарына сәйкес «Дене шынықтыру» пәнінің үшінші сағаты енгізілді, ол білім алушылардың қозғалыс белсенділігін арттыруға және физикалық қасиеттерін дамытуға, дене тәрбиесінің заманауи жүйелерін енгізуге бағытталған. Федералды мемлекеттік білім беру стандартына сәйкес мектептер таңдалған білім беру жүйесіне, қажетті материалдық-</p>
--	--	---	--	---	--	--

	<p>«Мектепке дейінгі, бастауыш, негізгі орта, жалпы орта, техникалық және кәсіптік, орта білімнен кейінгі білім беру, мамандандырылған, арнаулы білім, жетім балалар мен ата-анасының қамқорлығынсыз қалған балаларға арналған білім беру ұйымдарында, балаларға және ересектерге қосымша білім беру ұйымдарының үлгілік қағидаларын бекіту туралы» Қазақстан Республикасы Оқу-ағарту министрінің 2022 жылғы 31 тамыздағы № 385 бұйрығымен бекітілген Білім беру ұйымдары</p>	<p>аптасына 225 минут. - Мектеп аудандары мен мектептер барлық білім алушыларды дене шынықтыру процесіне толық тартуды талап етеді. - Мектеп аудандары мен мектептер дене шынықтыру сабақтарынан немесе сынаққа қойылатын талаптардан бас тартуға жол бермейді. - Мектеп аудандары мен мектептер білім алушыларды дене шынықтыру сабақтарынан немесе сынақ талаптарынан</p>	<p>қалыптастыруға баса назар аударылады. Шотландия Дене шынықтыру бағдарламасы 2010 жылы енгізілген жетілдіруге арналған оқу бағдарламасының (CfE) негізгі бағыттарының бірі болып табылатын «Денсаулық және әл-ауқат» (НWB) саласы болып табылады. Дене тәрбиесінің негізгі мақсаты - барлық балалар мен жастардың білім алу құқығын қамтамасыз ету, оларға балалық және жасөспірім кезеңінде дене белсенділігін таңдауды жүзеге асыруға, сондай-ақ оларды өмір бойы дене белсенділігіне</p>	<p>Орта мектептің бастауыш сыныптарынд ағы спорт білім алушылардың физикалық, әлеуметтік және эмоциялық құзыреттілікт ерін дамытуға ықпал етеді. 7-9 сыныптарда білім алушылардың белсенді әрекет ету қабілетін дамытуға және хобби ретінде спортпен шұғылдануға көп көңіл бөлінеді. Орта мектеп үшін.</p>	<p>жастан 18/19 жасқа дейін) жеке тұлғаны дамыту үшін қозғалысты пайдалануға мүмкіндік беретін оқу мүмкіндіктерін ұсынады. Бағдарлама білім алушыларға жауапты ересектер болуға және қоғамға, ұлтқа және әлемге үлес қосуға мүмкіндік беретін дағдыларды игеруге мүмкіндік береді. Дене шынықтыру пәні мұғалімдері қозғалысты баланың жан-</p>	<p>техникалық базаның және педагогикалық кадрлардың болуына байланысты федералды мемлекеттік білім беру стандартын орындау үшін білім беру бағдарламалар ын таңдауға құқылы. Бұл бағдарламалард ы жыл сайын Ресей Федерациясын ың Білім министрлігі бекітеді және сынақтан өткеннен кейін жұмыста қолдануға ұсынылады: - кешенді мазмұны бар бағдарламалар</p>
--	---	---	--	--	--	--

	<p>қызметі тәртібінің 24-тармағына сәйкес (22.12.2022 ж. жағдай бойынша өзгерістер мен толықтырулармен) «білім беру ұйымдары, үлгілік оқу жоспарын, оның ішінде оқу процесі жүзеге асырылатын қысқартылған оқу жүктемесі бар үлгілік оқу жоспарларын дербес таңдап алады».</p> <p>Бастауыш және негізгі білім беру деңгейінде оқытылатын «Дене шынықтыру» пәнін оқуға бөлінген оқу жүктемесінің көлемі білім беру ұйымдары таңдаған үлгілік оқу жоспарын оқыту түріне байланысты</p>	<p>босатуға жол бермейді.</p> <p>- Мектеп аудандары мен мектептер білім алушыларға дене шынықтыру сабақтарын немесе несиет талаптарын басқа әрекеттермен алмастыруға тыйым салады (мысалы, JROTC, спорттың мектепшілік түрлері)</p> <p>- «Дене шынықтыру» пәні бойынша сынып мөлшері басқа пәндер бойынша сынып өлшемдеріне сәйкес келеді және мектеп ауданының</p>	<p>қатысуға дайындауға негіз береді.</p> <p>Негізгі дене тәрбиесінің кезендері:</p> <p>1. CfE оқу бағдарламасының ерте кезеңі және 1 деңгейі (3-7/8 жастан бастап),</p> <p>2. 2, 3 CfE оқу бағдарламасының деңгейлері (7/8-14 жас),</p> <p>3. 3, 4 CfE оқу бағдарламасының деңгейлері (14 жастан бастап).</p>	<p>спорттың екі міндетті курсы бар. Білім беру (1 курс = 38 сабақ) және қосымша тереңдетілген курс. Дене шынықтыру сабақтары орта мектеп деңгейінде ұлдар мен қыздарға бөлек ұйымдастырылады. Педагогтер оқу бағдарламасының мазмұнын мазмұнды сабақтарға айналдыруда орталық рөл атқарады. Осыған байланысты</p>	<p>жақты дамуы мен оны оқытудың негізгі құралы ретінде үш әдісті қолдану арқылы әдейі пайдаланады: қозғалыста оқыту, қозғалыс арқылы оқыту, қозғалысқа үйрету.</p>	<p>- модульдік бағдарламалар</p> <p>- ойын спорт түрлерін үйренетін бағдарламалар</p> <p>- спорттың күрделі-үйлестіру түрлерін зерделейтін бағдарламалар</p> <p>- спорттық күресті зерттейтін бағдарламалар</p> <p>- интегративті бағдарламалар</p> <p>- денсаулық жағдайы бойынша арнайы топқа жатқызылған білім алушыларға арналған бағдарламалар</p> <p>- сабақтан тыс жұмыстар бағдарламалары</p>
--	--	---	--	---	--	---

	<p>болады. «Дене шынықтыру» пәнін оқыту топтарға бөлінбей жүзеге асырылады.</p> <p>Үлгілік оқу жоспарына сәйкес «Дене шынықтыру» пәніне оқу жүктемесін қысқарта отырып, вариативті компонент есебінен 1 сағат бөлінді, ол міндетті түрде спорттық ойындарды өткізуге бөлінеді. «Дене шынықтыру» оқу пәні бойынша оқу бағдарламасының мазмұны оқыту бөлімдері бойынша ұйымдастырылған. Бөлімдер бұдан әрі бөлімшелерге бөлінеді, мазмұны белгілі бір сыныпқа арналған оқу</p>	<p>саясатымен және педагогтер мен білім алушылардың арақатынасымен сәйкес келеді.</p> <p>- Дене белсенділігі жаза ретінде тағайындалмайды және жүргізілмейді.</p> <p>- Дене тәрбиесін лицензиясы бар мемлекет немесе сертификатталған мемлекет оқытатын педагог үйретеді.</p>		<p>педагогтер білім алушылардың оқудағы жетістіктері үшін жоғары жауапкершілікке ие.</p>		<p>- қосымша білім беру бағдарламалары.</p>
--	--	---	--	--	--	---

	мақсаттары түрінде ұсынылған.					
Бағалау	«Дене шынықтыру» пәні бойынша 1-11 сынып білім алушыларының оқу жетістіктерін бағалау Қазақстан Республикасы Білім және ғылым министрінің 2008 жылғы 18 наурыздағы № 125 (1.09.2022 ж. жағдай бойынша өзгертулер мен толықтырулармен) Заңымен бекітілген Орта, техникалық және кәсіптік, орта білімнен кейінгі білім беру ұйымдары үшін білім алушылардың үлгеріміне ағымдағы бақылауды, оларды аралық және қорытынды аттестаттауды	Білім алушыларды бағалау дене тәрбиесі бойынша ұлттық стандарттарға және оқытудың белгіленген нәтижелеріне сәйкес жүргізіледі. Бағалау келесілерді қамтиды: білім алушылардың бастапқы оқу нәтижелерін анықтау үшін алдын ала бағалау, түсінуді тексеру үшін нұсқауларды орындау кезінде формативті	Англия, Уэльс Дене шынықтыру бойынша ұлттық оқу бағдарламасы мектептерге оларды жүзеге асыруда үлкен икемділік бере отырып, ұтымды негізді қамтамасыз етеді. 2013 жылы енгізілген Ұлттық оқу бағдарламасын бағалаудың негізгі принциптері: - ата-аналарға балаларының үлгерімі туралы дұрыс ақпарат беру - білім алушылар мен педагогтерге оқуда жақсы нәтижелерге қол жеткізуге көмектесу	Білім алушыларды бағалау олардың оқуына ықпал етуде маңызды рөл атқарады. Педагогтерге бағалау жүргізуге көмектесу үшін негізгі оқу бағдарламасы алтыншы сыныптың соңында бағалауды және тоғызыншы сыныпта қорытынды бағалауды жүргізу үшін жақсы өнімділік	Бағалау тәрбиешілерге дене шынықтыру мақсаттарына жетуге және оларға қол жеткізуге көмектесу үшін білім алушылардың не білетіні және не істей алатыны туралы білімді пайымдау үшін ақпарат береді. Білім алушылардың үлгерімін мониторингілеуге негізделген бағалау оқу процесінің үздіксіз бөлігі ретінде жекелеген білім	2-11 сынып білім алушыларын бағалау 5 балдық жүйе бойынша жүргізіледі. 1 сынып білім алушыларын бағалау – ауызша. 2-4 сыныптарда дене шынықтыру бойынша бағалау білім алушының жетістіктері деңгейінің сапалық өлшемдерінен құралады: теориялық және әдістемелік білімді қамтитын

	<p>өткізудің үлгілік қағидаларына сәйкес жүзеге асырылады.</p> <p>«Дене шынықтыру» оқу пәні бойынша үлгілік оқу бағдарламаларына (жаңартылған мазмұны және оқу жүктемесін қысқарту бойынша) сәйкес 2-11 сыныптарда формативті бағалау қорытындылары бойынша әрбір тоқсанның соңында және «Дене шынықтыру» пәні бойынша оқу жылының соңында «есептелінді»/ «есептелінген жоқ» қойылады. Жиынтық бағалау жүргізілмейді.</p> <p>1-сыныпта бағалау жүргізілмейді.</p>	<p>бағалау, тақырыпты аяқтаған кезде жиынтық бағалау немесе әрбір білім алушының үлгерімін толық сипаттауды қамтамасыз ету үшін нұсқаулар тізбегі</p>	<p>- мектептерге үздік әлемдік тәжірибелер мен инновацияларды қолдануға жәрдемдесу</p> <p>Мектептер оқытудың әр кезеңі бойынша Ұлттық оқу бағдарламасымен анықталған дене шынықтыру талаптарының олардың мектеп моделіне сәйкес келетіндігін және білім алушыларды пән бойынша оқытуда жүйелілік пен үздіксіздікке қол жеткізу үшін «олқылықтарды» қалай шешетінін ескереді.</p> <p>Білім алушыларды бағалау барлық білім алушылар үшін жоғары жетістіктерді қамтамасыз ету</p>	<p>критерийлерін қарастырады. Білім алушылар бір-бірімен салыстырылмайды, бірақ оларға оқу міндеттеріне рефлексия жасауды ұсынады. Педагогтер білім алушыларға оқу мақсаттарын түсінуге және өздерінің күшті жақтары мен даму қажеттіліктері н түсінуге көмектеседі. Педагогтер білім алушыларға сындарлы кері байланыс беру және алу үшін</p>	<p>алушыларды оқытуға және жетілдіруге қатысты педагогтер жүргізетін күнделікті бағалауды қамтиды. Бағалау дене тәрбиесінде маңызды қалыптастырушы және жинақтаушы рөл атқарады. Бағалау: - білім алушылардың үлгерімін түсінуді жақсартады және оқу нәтижелерінің анықтығын қамтамасыз ете отырып, оқудың дербестігіне ықпал етеді;</p>	<p>бағдарламалық материалды менгеру сапасы; қозғалыс, дене шынықтыру-сауықтыру және спорттық қызмет тәсілдері (дене шынықтыру бойынша стандарт). 5-11 сыныптардағы үлгерімді бағалау мыналарды қамтиды: сапалық және сандық көрсеткіштер: тиісті білім деңгейі; қозғалыс дағдылары мен менгеру дәрежесі; дене шынықтыру-сауықтыру</p>
--	---	---	---	--	--	---

	<p>2-11 сыныптарда қорытындылау және «есептелінді» немесе «есептелінген жоқ» белгісін қою кезінде педагог критериалды бағалау принциптерін басшылыққа алуы керек, яғни «есептелінді» белгісін алу үшін білім алушыға дене шынықтыру сабақтарына қатысып қана қоймай, дене шынықтыру саласындағы білім мен дағдыларды игеру қажет болады. Әр сабақта педагогтің бақылау қызметі жүйелі болып табылады, бұл білім алушыларға жаңа материалды үйрену кезеңінде тапсырмаларды</p>		<p>қағидатына негізделеді Шотландия Білім алушылар үшін жоспарлау, оқыту және бағалаудың негізгі ресурстары: - оқыту тәжірибесі мен нәтижелері; - бақылау көрсеткіштері. Бақылау көрсеткіштерінің мақсаты – білім алушыларға барлық деңгейлерде өз дағдыларын дамыту үшін, сондай-ақ педагогтер мен басқа практиктерге әдістемелік қолдау көрсету үшін не білу және не істей алу керектігін түсіндіру. Білім алушылардың дағдыларын</p>	<p>өзін-өзі бағалау және құрдастарының бағалау дағдыларын дамытуға мүмкіндік береді. Бағалау білім алушыларға өмір бойы оқу дағдыларын қалыптастыруға көмектеседі.</p>	<p>- білім алушылардың дайындығы, үлгерімі, оқудағы қиындықтары мен жетістіктері туралы ақпарат беру арқылы сапалы жоспарлау мен оқытуды қолдайды; - оқу жоспарын, оқытуды және оқытуды жақсарту үшін болашақ жоспарлау шешімдерін қабылдауға ықпал етеді; - дене тәрбиесінің мақсаттары мен міндеттеріне қол жеткізу бөлігінде мектептегі дене тәрбиесі</p>	<p>және спорттық қызметті жүзеге асыру білімі мен іскерлігі; спорттық нормативтерді (стандартты) орындау. Денсаулық жағдайы бойынша дайындық тобына жатқызылған білім алушыларды бағалау кезінде дене жүктемесінің көлемі мен қарқындылығы ндағы кейбір шектеулер ескеріледі. Денсаулық жағдайында (арнайы топ) айқын ауытқулары бар білім</p>
--	---	--	--	---	--	--

	<p>қаншалықты дұрыс орындайтындығын түсінуге мүмкіндік береді, білім алушының жеке білім беру траекториясын түзетуге мүмкіндік береді.</p>		<p>дамыту (физикалық құзыреттілік, танымдық дағдылар, жеке қасиеттер, дене шынықтыру) педагогтерге оқытудың мақсаттарын түсінуге көмектесу үшін бақылау көрсеткіштеріне енгізілген. Шотландия орта мектептерінде білім алушыларға ұлттық сертификаттар беруге әкелетін жоғары баллға негізделген пән ретінде дене шынықтыру ұсынылады. Жоғары сатыдағы білім алушыларға берілген сертификаттар оларға мектептен кейін оқуға</p>		<p>бағдарламаларының есептілігі мен сапасына ықпал етеді.</p>	<p>алушылардың оқу жетістіктерін бағалаудағы негізгі екпін олардың дене жаттығуларымен айналысуға тұрақты уәждемесіне және дене мүмкіндіктерінің динамикасына аударылады. Педагог міндетті түрде байқап, білім алушыға (ата-аналарға) хабарлауы тиіс білім алушылардың дене мүмкіндіктерін дегі ең елеусіз оң өзгерістер кезінде оң белгі қойылады. Дағдыларды қалыптастыруд</p>
--	--	--	---	--	---	--

			(университетке түсуді қоса алғанда), сондай-ақ мансаптық өсуге мүмкіндік береді.			а және дене қасиеттерін дамытуда елеулі өзгерістерді көрсетпеген, бірақ дене шынықтыру сабақтарына үнемі қатысқан, педагог тапсырмаларын мұқият орындаған, өзіне қол жетімді сауықтыру немесе түзету гимнастикасы сабақтарының дағдыларын, дене шынықтыру саласындағы қажетті білімді меңгерген білім алушыға да оң белгі қойылуы тиіс. Қорытынды бағалау білім
--	--	--	--	--	--	--

						алушының тоқсан (жарты жыл) ішінде алған ағымдағы бағалары негізінде жүргізіледі. Негізгі жалпы білім және орта (толық) жалпы білім туралы аттестаттарға міндетті түрде дене шынықтыру бойынша белгі қойылады.
Ерекше білім беру қажеттіліктерін ескеру	«Білім туралы» ҚР Заңының 43-бабы 3-тармағының 2-3-тармақшасына сәйкес білім беру ұйымдарының құзыретіне білім беру бағдарламаларын бейімдеу және іске асыру, ерекше білім беруді қажет ететін адамдар (балалар) үшін жеке		Англия, Уэльс Дене шынықтыруды оқытуда моторлық құзыреттердің кең спектрін дамытуға, бәсекеге қабілетті спорт түрлеріне белсенді қатысуға, білім алушылардың салауатты өмір салтын қалыптастыруға	Финляндияны ң ұлттық оқу бағдарламасы әртүрліліктің әртүрлі аспектілеріне және (инклюзивті) адам құқықтарына қатысты құндылықтарға сілтеме жасай	Сингапурдың жалпы білім беретін орта мектептерінде ұлттық оқу бағдарламасын игеру және жалпы білім беру ортасында оқыту үшін қажетті когнитивтік қабілеттері мен бейімделу	Білім беру мазмұнының негізгі жалпы және жалпы орта деңгейлеріндегі «Дене шынықтыру» пәнінің мазмұнына қойылатын талаптар көру және тірек-қимыл

	<p>дамытушы бағдарламаларды әзірлеу және іске асыру жатады. ҚР БҒМ 12.01.2022 жылғы № 6 «Білім беру ұйымдарында психологиялық-педагогикалық қолдап отыру қағидаларын бекіту туралы» бұйрығына сәйкес ерекше білім беруді қажет ететін балалардың мынадай топтары айқындалды:</p> <p>1) мінез-құлық және эмоционалдық проблемалары, қолайсыз психологиялық факторлары (отбасындағы тәрбиенің бұзылуы, бала-ата-ана және отбасы ішілік қарым-қатынастар) бар;</p> <p>2) әлеуметтік-психологиялық,</p>		<p>баса назар аударылғанына қарамастан, зерттеулер оқу бағдарламасының мазмұнында ерекше білім беруді қажет ететін балаларда жоғарыда аталған құзыреттерді қалыптастыру бойынша мақсаттар, міндеттер жоқ екенін көрсетеді. Сонымен, мүгедектігі жоқ құрдастарымен салыстырғанда, кейбір мүгедек оқушыларға және ерекше білім беруді қажет ететін адамдарға олар қатыса алатын спорт және физикалық белсенділіктің шектеулі спектрі ұсынылды.</p>	<p>отырып, инклюзивтілік ті жан-жақты қарастырады. Дегенмен инклюзивтілік ті қарастыру дәрежесі дене тәрбиесінің жалпы бөлігі мен тақырыптық бөлігіне байланысты айтарлықтай өзгереді. Дене шынықтыру мұғалімі жалпы бөлімді жалпы сұрақтар тұрғысынан (мысалы, әртүрлілікті жалпы түсіну) және пәндік бөлімді оқи алады, мысалы, дене шынықтыруд</p>	<p>дағдылары бар, мынадай ерекше білім беру қажеттіліктері бар: зейін тапшылығыны ң гиперактивтілігінің бұзылуы, дислексия, есту қабілетінің бұзылуы, жеңіл бұзылулар, аутизм спектрі, физикалық бұзылулар, көру қабілетінің бұзылуы бар балалар оқи алады Ерекше білім беруді қажет ететін білім алушыларға көрсетілетін қолдау түрлері: - арнайы персонал (ерекше білім</p>	<p>аппараты бұзылыстары бар білім алушыларға қойылатын талаптарды қамтиды. Сондай ақ мүмкіндігі шектеулі балаларға арналған стандарттар іске асырылуда: - «Білім алушылардың бастауыш жалпы білім алуы» стандарты (мүмкіндігі шектеулі білім алушылар үшін), - «Ақыл-ой кемшіліктері бар білім алушыларға білім беру» стандарты</p>
--	---	--	--	---	---	---

	<p>экономикалық, лингвистикалық мәдени сипаттағы кедергілері (әлеуметтік қауіпті отбасы балаларының педагогикалық немқұрайлылығы, жергілікті қоғамға бейімделуде қиындықтарға тап болған балалар (босқындар, мигранттар, қандастар және т.б. отбасылар) бар;</p> <p>3) даму мүмкіндіктері шектеулі (есту, көру, интеллект, сөйлеу, тірек-қимыл аппараты, психикалық дамуы тежелген және эмоциялық-еріктік бұзылыстар) адамдар (балалар). ҚР БҒМ 12.01.2022 жылғы № 6 «Білім беру ұйымдарында психологиялық-</p>		<p>Шотландия Инклюзивтілік принципі дене тәрбиесінің негізгі принциптерінің бірі болып табылады, ол барлық балалардың сабаққа қатысуы ғана емес, сонымен қатар барлық балалардың оқуын жақсарту үшін тиісті тәжірибе алуы. Педагогтер (балалармен және жастармен бірлесіп) оқу мақсаттары мен оқу тәжірибесін балалардың қажеттіліктеріне қарай ажыратады.</p>	<p>ы оқыту үшін оқытудың мазмұны мен нәтижелерін қалай анықтау керектігін біледі. Осылайша, фин ұлттық оқу бағдарламасының екі бөлігі арасында әртүрлілікке байланысты ниеттер туралы бірыңғай түсінік жоқ. Зерттеу нәтижелері ресми құжаттар тек мүмкіндігі шектеулі білім алушыларға ғана қатысты емес, инклюзия мен әртүрлілікті кеңінен</p>	<p>беруді қажет ететін білім алушыларды қолдау жөніндегі қызметкерлер; ерекше білім беру қажеттіліктері саласында дайындықтан өткен педагогтер) - интервенциялар және қолдау бағдарламалары («Достар шеңбері», «Өз қорқыныштары мен бетпе-бет келу») - арнайы қолдау (ұлттық емтихандарды тапсыру кезіндегі арнайы шарттар, кедергісіз қолжетімділік,</p>	<p>Мүмкіндігі шектеулі балаларды дене шынықтыру сабақтарына сәтті тарту үшін дене шынықтыру пәні мұғалімдері олардың психофизиологиялық ерекшеліктерін білуі керек, оларға сәйкес тиісті педагогикалық технологияларды таңдау қажет. Инклюзивті білім беру жағдайында балалармен жұмыс істеу бойынша дене шынықтыру пәні мұғалімдері үшін негізгі</p>
--	---	--	---	---	---	---

	<p>педагогикалық қолдап отыру қағидаларын бекіту туралы» бұйрығына сәйкес психологиялық-педагогикалық қолдап отыруға:</p> <p>1) тәрбиеленушінің/білім алушының ерекше білім беру қажеттіліктерін анықтауды және бағалауды;</p> <p>2) ерекше білім беру қажеттіліктері бар педагогтер мен тәрбиеленушінің/білім алушының отбасына консультативтік-әдістемелік көмек көрсетуді;</p> <p>3) ерекше білім беруді қажет ететін адамдарды (балаларды) табысты оқыту, дамыту және әлеуметтендіру үшін әлеуметтік-</p>			<p>түсінуге негізделгенін көрсетеді. Дегенмен дене шынықтыру пәнінің оқу жоспарлары әртүрлі сыныптарда педагогтерді оқыту үшін практикалық маңызы аз. Ғалымдар финдік оқу бағдарламасы педагогтерге педагогикалық автономия беретініне қарамастан, берілген автономияның олардың инклюзивті тәжірибелерін есептеу факторларын анықтау үшін қосымша зерттеулер</p>	<p>әлеуметтік қызметтер агенттіктерінің қызметтері, қосалқы технологиялық құрылғылар, қоғамдық көліктегі көлік қызметтеріне жеңілдіктер мен жеңілдіктер) - басқа мамандарға жолдама (кәсіби терапевттер, логопедтер, психотерапевтер, психологтар). Ли Мен оның әріптестерінің зерттеу нәтижелері жалпы мектеп білім алушыларының дене шынықтыру</p>	<p>қажетті құзыреттер:</p> <p>1. Инклюзивті білім беру ортасы жағдайында балалардың жас және тұлғалық дамуының психологиялық заңдылықтары мен ерекшеліктерін білу;</p> <p>2. Даму мүмкіндігі шектеулі балаларды құрдастарымен бірлесіп оқытуға арналған оқу процесін психологиялық және дидактикалық жобалау әдістерін меңгеру;</p>
--	---	--	--	---	--	---

	<p>психологиялық және педагогикалық жағдайлар жасауды қамтиды. «Ерекше білім беру қажеттіліктерін бағалау қағидаларын бекіту туралы» Қазақстан Республикасы Білім және ғылым министрінің 2022 жылғы 12 қаңтардағы № 4 бұйрығына сәйкес мұғалім (тәрбиеші) әрбір білім алушының (тәрбиеленушінің) әлеуметтік-эмоционалдық әлауқатын және оқу-танымдық іс-әрекетінің ерекшеліктерін бақылауды, сондай-ақ білім алушылардың жетістіктерін</p>			<p>қажет деген қорытындыға келді.</p>	<p>бойынша бірлескен сабақтарға дене мүмкіндіктері шектеулі білім алушыларды біріктіруге оң көзқарасын көрсетеді. Мүмкіндігі шектеулі білім алушыларды құрдастарымен дене шынықтыру сабақтарына қосудың этикалық, эмоциялық, психомоторлық және әлеуметтік артықшылықтары ерекшеленеді.</p>	<p>3. Білім беру ортасының барлық субъектілері (топ білім алушыларымен, ата-аналармен, оқытушы-әріптестермен (мамандармен) өзара іс-қимыл тәсілдерін меңгеру Ресей Федерациясын да бейімделген дене шынықтыру сәтті дамуда. Алайда бейімделген дене шынықтыру пәні мұғалімдері мүмкіндігі шектеулі балалармен жұмыс жасауда</p>
--	--	--	--	---------------------------------------	---	---

	<p>критериалды бағалауды пайдалана отырып, оқу-тәрбие процесі барысында ерекше білім беруді қажет ететін балалардың анықтайды. Бірінші кезеңде білім беру ұйымының педагогтері білім алушылардың оқу бағдарламаларын меңгеруінде қиындықтарды анықтау мақсатында оқу жетістіктерін бақылайды, кәсіптік этиканы және ерекше білім беруді қажет ететін адамдардың (балалардың) жеке ерекшеліктеріне байланысты құпиялылықты сақтайды, қажет болған жағдайда білім беру ұйымның</p>					<p>қиындықтарға тап болады</p>
--	--	--	--	--	--	--------------------------------

	<p>психологтарынан, әлеуметтік педагогтерден немесе арнайы педагогтерден кеңес алады.</p> <p>Екінші кезеңде білім беру ұйымының педагогтері оқу бағдарламаларын бейімдейді, оқу процесін дараландырады және ерекше білім беруге қажеттіліктері бар адамдардың (балалардың) жетістіктерін бағалайды, білімдеріндегі, біліктеріндегі, дағдылардағы олқылықтарды толтырады, оқулықтарды, оқу материалдарды таңдайды, ерекше білім беруге</p>					
--	--	--	--	--	--	--

	<p>қажеттіліктері бар адамдардың (балалардың) даму жеке ерекшеліктерін ескере отырып, оқу процесін ұйымдастырады, физикалық, психикалық және моральдық денсаулығын сақтау мақсатында сабақтарда және сабақтан тыс жұмыстарда эмоциялық жайлылық атмосферасын құрады.</p> <p>«Орта, техникалық және кәсіптік, орта білімнен кейінгі білім беру ұйымдары үшін білім алушылардың үлгеріміне ағымдағы бақылауды, оларды аралық және қорытынды</p>					
--	---	--	--	--	--	--

	<p>аттестаттауды өткізудің үлгілік қағидаларын бекіту туралы» Қазақстан Республикасы Білім және ғылым министрінің 2008 жылғы 18 наурыздағы № 125 Бұйрығына сәйкес ерекше білім беруді қажет ететін білім алушыларды бағалау кезінде мұғалім сараланған және/немесе жеке тапсырмаларды қолданады, сондай-ақ білім алушының ерекшеліктерін есепке ала отырып, оның ішінде жеке оқу бағдарламаларын іске асыру кезінде бағалау өлшемшарттарына өзгерістер енгізеді. «Дене шынықтыру және спорт</p>					
--	---	--	--	--	--	--

	<p>туралы»Қазақстан Республикасының 2014 жылғы 3 шілдедегі № 228-V ҚРЗ Заңының 15-бабының 2-тармағына сәйкес денсаулығы нашар білім алушылар мен тәрбиеленушілер арнаулы медициналық топтарда және емдік дене шынықтыру топтарында шұғылданады. Мүмкіндігі шектеулі оқушылар мен тәрбиеленушілер бейімделгіш дене шынықтыру және спорт құралдарын пайдалана отырып айналысады.</p>					
Дереккөз	<ul style="list-style-type: none"> • https://www.gov.kz/memleket/entities/edu?lang=ru • https://adilet.zan.kz/rus/docs/V2200029767 	<ul style="list-style-type: none"> • https://www.ed.gov/ • https://health.gov/sites/default/files/2019-09/paguide.pdf 	<p>Англия және Уэльс</p> <ul style="list-style-type: none"> • https://www.gov.uk/government/organisations/department-for-education 	<ul style="list-style-type: none"> • https://okm.fi/en/frontpage • https://national-policies.eacea.ec.europa.eu/y 	<ul style="list-style-type: none"> • https://www.moe.gov.sg/ • https://library.nie.edu.sg/node/3840 • https://doi.org/10.1177/13 	<ul style="list-style-type: none"> • https://edu.gov.ru/ • https://fgos.ru/ • https://fgos.ru/fgos/fgos-noo/ • https://fgos.ru/fgos/fgos-ooo/

	<ul style="list-style-type: none"> • https://adilet.zan.kz/rus/docs/Z070000319 • https://adilet.zan.kz/rus/docs/V1200008170 • https://adilet.zan.kz/rus/docs/V080005191 • https://adilet.zan.kz/rus/docs/V2200026513 • https://adilet.zan.kz/rus/docs/V2200026618 • https://uba.edu.kz/storage/app/media/%D0%98%D0%9C%D0%9F%20%D0%BD%D0%B0%202022-2023%20%D1%83%D1%87%D0%B5%D0%B1%D0%BD%D1%8B%D0%B9%20%D0%B3%D0%BE%D0%B4.pdf • https://adilet.zan.kz/rus/docs/U1600000168 	<ul style="list-style-type: none"> • https://www.cdc.gov/healthyschools/physicalactivity/pdf/National_Framework_Physical_Activity_and_Physical_Education_Resources_Support_CSPAP_508_tagged.pdf • https://www.shapeamerica.org/upload/TheEssentialComponentsOfPhysicalEducation.pdf • https://www.cdc.gov/healthyschools/professional_development/e-learning/CSPAP/index.html • https://www.shapeamerica.org/standards/pe/upload/Grade-Level-Outcomes-for- 	<ul style="list-style-type: none"> • https://www.gov.uk/government/publications/national-curriculum-in-england-physical-education-programmes-of-study/national-curriculum-in-england-physical-education-programmes-of-study • https://researchbriefings.files.parliament.uk/documents/SN06836/SN06836.pdf • https://www.uel.ac.uk/sites/default/files/article-5-declan-hamblin.pdf <p>Шотландия</p> <ul style="list-style-type: none"> • https://education.gov.scot/ • https://www.afpe.org.uk/physical-education/wp-content/uploads/scotland_position_paper.pdf 	<p>outhwiki/chapters/finland/73-sport-youth-fitness-and-physical-activity</p> <ul style="list-style-type: none"> • https://www.oph.fi/en/statistics-and-publications/publications/new-national-core-curriculum-basic-education-focus-school 	<p>56336X211025871</p>	<p>https://fgos.ru/fgos/fgos-soo/ https://fgos.ru/fgos/fgos-1598/ https://fgos.ru/fgos/fgos-1599/ https://base.garant.ru/6149681/</p>
--	---	--	--	--	------------------------	---

	<ul style="list-style-type: none"> • https://adilet.zan.kz/rus/docs/Z1400000228 	<p><u>K-12-Physical-Education.pdf</u></p> <ul style="list-style-type: none"> • https://www.cdc.gov/healthyschools/physicalactivity/pdf/201305-B-Michael_Policy_Brief_508Final.pdf 	<ul style="list-style-type: none"> • https://education.gov.scot/documents/All-experiencesoutcomes18.pdf • https://education.gov.scot/improvement/documents/hwbphysicaleducationbenchmarks.pdf 			
--	---	---	--	--	--	--

2 Қазақстандық мектептердегі «Дене шынықтыру» пәнінің оқу бағдарламаларының мазмұнын талдау

Оқу бағдарламаларының мазмұнына талдау жүргізу шеңберінде, ең алдымен, «Дене шынықтыру» пәні бойынша Үлгілік оқу бағдарламаларына өзгерістер енгізу жөніндегі жұмыс тобы мүшелерінің сараптамалық пікірі зерделенді.

Осы жұмыс тобының мүшелері қатарындағы респонденттерге, сондай-ақ еліміздің жалпы білім беретін мектептерінде жұмыс істейтін дене шынықтыру пәні мұғалімдеріне сауалнама әзірленді. Сауалнама онлайн форматта жүргізілді.

Құрметті жұмыс тобының мүшелері!

БІ. Алтынсарин атындағы Ұлттық білім академиясының Инклюзивті білім беру орталығы Қазақстан Республикасы Оқу-ағарту министрлігінің тапсырысы бойынша Инклюзивті білім беру жағдайында «Дене шынықтыру» пәнінің оқу бағдарламаларын іске асыру бойынша әдістемелік ұсынымдар әзірлеуді жоспарлап отыр.

Осы жұмыс шеңберінде білім алушылардың ерекше қажеттіліктері мен жеке мүмкіндіктерін ескере отырып, білім беру ұйымдарында дене шынықтыруды ұйымдастыру бойынша халықаралық және өңірлік тәжірибе зерделенді, дене шынықтыру сабақтарын ұйымдастыру үшін Қазақстан мектептерінің материалдық-техникалық және кадрлық қамтамасыз етілуіне талдау жүргізілді (жарактандырылуы, педагогтердің сапалы құрамы, кестесі, негізгі және арнайы топ, санитариялық нормалар және т.б.). Жұмыстың келесі кезеңі қазақстандық мектептердегі «Дене шынықтыру» пәнінің оқу бағдарламасының мазмұнын талдау болып табылады.

Осыған байланысты Сізден «Дене шынықтыру» пәнінің үлгілік оқу бағдарламаларына өзгерістер енгізу жөніндегі жұмыс тобының мүшелері ретінде мынадай мәселелерге қатысты өз **сараптамалық пікіріңізді** білдіруіңізді сұраймыз:

1. «Дене шынықтыру» пәні бойынша Үлгілік оқу бағдарламасын жетілдірудің мақсаты қандай?
2. Қандай өзгерістерді күту керек (оқу жүктемесінің көлеміне, бағалау жүйесіне және т. б. қатысты)?
3. Сіз қазір жұмыс істеп жатқан «Дене шынықтыру» пәні бойынша оқу бағдарламасы балалардың жеке, психофизикалық, физиологиялық ерекшеліктерін ескереді ме?
4. Дене шынықтыру сабақтары жеке көзқараспен және балалардың ерекшеліктерін ескере отырып құрылуы керек деп ойлайсыз ба?
5. Сіздің ойыңызша, инклюзивті білім беру жағдайында «Дене шынықтыру» пәнін оқытудың тиімділігін арттыру үшін не істеу керек?
6. Біз қоймаған, бірақ маңызды деп санайтын басқа сұрақтар бойынша пікір бөліскіңіз келе ме?

«Дене шынықтыру» пәні бойынша үлгілік оқу бағдарламасын жетілдірудің мақсаты қандай?

«Дене шынықтыру» пәні бойынша үлгілік оқу бағдарламасын жетілдіру мақсаты – уақыт талабы. Біріншіден, халықтың менталитеті өзгерді, әсіресе ұлттық ойындарға қатысты өзіндік сана-сезім мен мақтаным жаңғырды. Екіншіден, әлем бір орында тұрмайды, демек, біздің жас ұрпағымыз да дәстүр, этнопедагогика және этносоциология рухында тәрбиелейтін барлық спорт түрлерін, әрине, өздерінің қазақтың ұлттық ойындарын білуі керек. Үшіншіден, қазір спорт түрлерін оқытудың өзге тәсілдері, әдістері, мақсаттары мен міндеттері, яғни. мақсаттарға жету үшін дайындықтың стандартты түрлері ғана емес (физикалық, психологиялық, тактикалық, техникалық, теориялық), сонымен қатар басқа да заманауи әдістер мен тәсілдер қажет. (8-қатысушы).

Қандай өзгерістерді күту керек (оқу жүктемесінің көлеміне, бағалау жүйесіне және т. б. қатысты)?

- «Менің ойымша, «Дене шынықтыру» пәніне өзгерістер енгізу керек. Сағат санын көбейтіп, бағалау жүйесіне өзгерістер енгізу, балалардың ерекше қажеттіліктері мен мүмкіндіктерін ескеру қажет» (2-қатысушы).

- «3 сағат көлеміндегі оқу жүктемесінің көлемі жеткілікті, алайда бағалау жүйесін қайтару керек» (3-қатысушы).

- «Оқу жүктемесінің көлемі әртүрлі факторларға байланысты өзгеруі мүмкін, мысалы, бағдарламаның күрделілік деңгейі, емтихандардың болуы немесе білімді бақылаудың басқа түрлері, қосымша сабақтардың болуы және т.б. жалпы алғанда, оқу жүктемесінің көлемін ұлғайту білім мен дағдылардың жақсаруына әкелуі мүмкін, бірақ сонымен бірге стресс пен шамадан тыс жүктемені тудыруы мүмкін, бұл оқыту сапасына және білім алушылардың денсаулығына теріс әсер етуі мүмкін. Оқу жүктемесінің көлемін азайту стресс деңгейін төмендетіп, білім алушыға материалды мұқият зерделеуге мүмкіндік береді, бірақ сонымен бірге оқу тиімділігін төмендетуі мүмкін. Сондықтан оқу жүктемесінің көлемін өзгертпес бұрын, барлық факторларды бағалап, білім алушылардың оқу мақсаттары мен денсаулығына сәйкес келетін салмақты шешім қабылдау маңызды (4-қатысушы).

Сіз қазір жұмыс істеп жатқан «Дене шынықтыру» пәні бойынша оқу бағдарламасы балалардың жеке, психофизикалық, физиологиялық ерекшеліктерін ескереді ме?

- «Толық ескерілмейді. Менің ойымша, бұл шындыққа жанаспайды. Өйткені көптеген түрлі нюанстар бар. Міне, бізде мектепте ерекше білім беруді қажет ететін 2-3 бала (әртүрлі диагноздармен) бар сыныптар бар делік. Тірек те, ментальник те. Әдістемелерде, бағдарламаларда және басқа дереккөздерде негізінен бір диагнозбен жұмыс істеу әдістері көрсетілген. Ал дене шынықтыру пәні мұғалімі не істеу керек? Тірек пен ментальникті алу

үшін сыныпты екі топқа бөлу керек. Көбінесе мұндай балалардың біреуі бос отырады» (1-қатысушы).

- «Балалардың ерекшеліктерін педагог КТЖ құрастыру кезінде және ҚМЖ кезінде ескереді. Оқу тақырыптарының көпшілігі, жасын, аурулардың ерекшелігін ескере отырып, мақсаттарды, міндеттерді шебер орналастыру, түсіну және қою арқылы ерекше білім беруді қажет ететін балаларға бейімделуі мүмкін» (3-қатысушы).

- Мамандардың, дене шынықтыру пәні мұғалімдерінің абсолютті көпшілігінің санасын қалыптастыру инклюзивті білім беруді жүзеге асыруға әлі дайын емес. Білім алушылардың осы контингенті үшін сабақтарды жеке сабақтармен қою мүмкін емес (жекелеген сыныптар үшін бос оқу торы болмаған кезде), бірақ негізгі топпен бірге өткізу мүмкін емес – педагогтің білімі, әдептілігі, құзыреттілігі, оқытудың әдістемелік кешені, инвентарь, жабдықтар, құрылыстар (жекелеген бейімделген залдар) осы контингентке жеткілікті ме? Жауаптан гөрі сұрақтар көп» (8 қатысушы).

Дене шынықтыру сабақтары жеке көзқараспен және балалардың ерекшеліктерін ескере отырып құрылуы керек деп ойлайсыз ба?

- Иә. Бірақ мұны оқушылары аз мектептерде жүзеге асыруға болады. Тиісінше, бір сыныпта балалар саны 12-15-тен аспайды. 30 немесе одан да көп оқушылары бар сыныптарда бұл өте қиын» (1-қатысушы).

- «Иә, Дене шынықтыру сабақтары жеке көзқараспен және балалардың ерекшеліктерін ескере отырып құрылуы керек. Әрбір бала бірегей және дене шынықтырумен айналысу кезінде ескеру қажет жеке қажеттіліктерге ие. Мысалы, балаларда әртүрлі физикалық мүмкіндіктер мен шектеулер болуы мүмкін, мысалы, жарақаттар, аурулар, аллергия және т.б. Мұндай жағдайларда белгілі бір балаға бейімделетін жеке сабақ бағдарламасын жасау қажет. Сонымен қатар балалар жаттығуларға қатысты әртүрлі қызығушылықтар мен артықшылықтарға ие болуы мүмкін. Мысалы, бір бала доппен ойнауды, ал екіншісі жүгіруді немесе жүзуді қалауы мүмкін. Бұл жағдайда балалардың жеке мүдделері мен қалауларын ескеру қажет. Жеке тәсіл баланың дене бітімі мен сабақ барысындағы үлгерімін бағалауда да пайдалы болуы мүмкін. Мысалы, әр баланың күшін, икемділігін, төзімділігін және т.б. анықтау үшін тестті қолдануға болады. Жалпы, дене шынықтыру сабақтарына жеке көзқарас педагогтер мен жаттықтырушыларға әр баланың қажеттіліктері мен қабілеттерін жақсы түсінуге және ең тиімді және қауіпсіз сабақ бағдарламаларын құруға көмектеседі» (4-қатысушы).

- «Иә, менің ойымша, дене шынықтыру сабақтары жеке көзқараспен және балалардың ерекшеліктерін ескере отырып құрылуы керек. Қазіргі уақытта дене шынықтыру сабақтарында білім алушылармен жұмыс істеудің жеке түрлерін қолдану өте қиын, бірақ сонымен бірге бұл өте маңызды. Білім алушылар бір-бірінен бірқатар параметрлер немесе факторлар бойынша ерекшеленетіндіктен, осы факторлардың бірі – дене шынықтыру деңгейі. Сыныптың дене шынықтырудың 3 тобына (шартты түрде) бөлінетінін бәріміз білеміз, дене шынықтыру деңгейі жоғары, орташа

және төмен, бұған бірқатар объективті және субъективті факторлар әсер етеді. Сондай-ақ белгілі бір физикалық қасиеттерді (жылдамдық, жылдамдық, төзімділік, күштік қасиеттер) және осы балада басым болатын қабілеттерді дамыту мүмкін емес. Сондай-а, бұл баланың темперамент түрін ескеру қажет, дене шынықтыру сабақтарын өткізу кезінде және тапсырмаларды әзірлеу кезінде осы факторлардың барлығын ескеру қажет. Көбінесе біздің әріптестеріміз сабақтың мотор тығыздығына ұмтыла отырып, оқушылармен жеке жұмыс сияқты сабақты ұйымдастырудың бұл түрін жіберіп алады. Жеке тәсіл оқушының жеке ерекшеліктерін ескере отырып, педагогикалық процесті жүзеге асыруды қамтиды, бұл тәсіл қажетті нәтиже мен мақсатқа жету үшін әртүрлі формалар мен әдістерді қолдана отырып, өте икемді түрде жүзеге асырылады. Жеке тәсілді қолданған кезде баланың жас және гендерлік ерекшеліктерін олардың физикалық және психикалық дамуын ескеру қажет. Физикалық белсенділікті қатаң мөлшерлеу. Денсаулық, дене шынықтыру және даму деңгейін диагностикалау қажет. Сабақтардағы жеке көзқарас сабақтарды өткізу әдістемесімен тығыз байланысты. Дене шынықтыру пәні мұғалімі балалардың жас ерекшеліктерін, типтік және жеке ерекшеліктерін ескере отырып, жұмысты жоспарлауы керек және білім, білік пен дағдыларды игеру олар үшін қажеттілікке айналып, қуаныш пен ішкі қанағат әкелетіндей етіп оқытуы керек. Сондай-ақ сыныптың үлкен көлемімен жұмыс істеу өте қиын. Егер сыныпта 24 немесе одан да көп білім алушы болса, онда бұл тәсілді қолдану өте қиын, бірақ бұл үшін сараланған тәсіл бар, яғни білім алушыларды топтарға бөлу, физикалық даму деңгейі және осы топтарға олардың даму деңгейі бойынша және басқа да ерекшеліктер бойынша тапсырмалар әзірлеу.

Сіздің ойыңызша, инклюзивті білім беру жағдайында «Дене шынықтыру» пәнін оқытудың тиімділігін арттыру үшін не істеу керек?

- «Барлық дене шынықтыру пәні мұғалімдері БДШ және ЕДШ курстарынан өтуі тиіс. Сонымен қатар ЖОО-да жеке пәнді енгізу қажет. мектепті бітірген кезінде түлектің инклюзиямен сабақ өткізу білімі мен дағдылары болуы керек. Педагогтер физикалық және психикалық типтегі ерекше білім беруді қажет ететін білім алушылармен және мүгедек балалармен жұмыс және өзара әрекеттесу бойынша курстардан өтуі тиіс (1-қатысушы).

Инклюзивті білім беру жағдайында «Дене шынықтыру» пәнін оқытудың тиімділігін арттыруға тәсілді даралау көмектесе алады: әр білім алушының ерекше қажеттіліктері мен мүмкіндіктері бар, сондықтан әр білім алушыға олардың ерекше қажеттіліктеріне сәйкес жеке оқу жоспарларын әзірлеу қажет» (3-қатысушы).

«Оқытудың әртүрлі әдістерін қолдану педагогке сабақты түрліше қабылдайтын білім алушылардың түсінуіне қол жеткізуге мүмкіндік береді. Мысалы, ойын әдістерін, жеке және топтық әрекеттерді қолдану (5-қатысушы).

«Ерекше білім беруді қажет ететін білім алушылар өздерін жайлы, сенімді сезінетін достық және қауіпсіз оқу ортасын құру қажет» (2-қатысушы).

«Физикалық шектеулері бар білім алушылардың сабаққа қатысуы үшін бейімделген жабдықты қамтамасыз ету қажет» (4-қатысушы).

«Инклюзивті білім беру жағдайында сәтті сабақ беру үшін ата-аналармен және арнайы білім беру мамандарымен өзара әрекеттесу қажет. Олар оқу процесін әр білім алушының ерекшеліктеріне бейімдеуде пайдалы кеңестер мен көмек бере алады» (6-қатысушы).

«Инклюзивті білім беру жағдайында «Дене шынықтыру» пәнін оқытудың тиімділігін арттыру үшін мұғалімдерге арналған курстар мен түрлі семинарлар қажет. Сондай-ақ қосымша әдістемелік құралдар әзірлеу қажет» (7-қатысушы).

«ДШ» сабақтарында аурушаңдықтың ерекшеліктерін (созылмалы, туа біткен, жүре пайда болған, уақытша) ескере отырып, арнайы жабдықтар, кабинеттер, арнайы, медициналық-биологиялық бағыттағы жаттығулар кешені қажет. Сонымен, «Дене шынықтыру және спорт» мамандарын даярлайтын оқу орындарына шығу немесе медициналық жоғары оқу орындарында физруктың стандартты мұғалімдік мамандығын ғана емес, сонымен қатар маман-массажист, спорт дәрігерін қамтитын жаңа мамандықтарды ашу қажет» (8-қатысушы).

Гендерлік айырмашылықтар бойынша сыныпты бөлу міндетті, Бұл мәселе бойынша Мемлекеттік стандарттардың медициналық-биологиялық негіздемелері бұрыннан, бұрынғы кеңестік дәуірде жазылған, бірақ бұл режимнің немесе жүйенің өзгеруіне байланысты антропометриялық көрсеткіштер күрт өзгерді дегенді білдірмейді. Ұлдардың немесе қыздардың физикалық қасиеттерінің бірдей көрсеткіштері сол күйінде қалды. Тіпті, қауіпсіздік тұрғысынан, мысалы, кез келген жаста футбол ойнағанда – ұл мен қыздың допқа соғу күші тең бе? Сондай-ақ, баскетболда, волейболда, гимнастикада, тіпті жеңіл атлетикада да сансыз мысалдар келтіруге болады. Сондықтан тіпті 1-2 ұл немесе қыз болса да, бөліп оқыту керек!» (8 қатысушы).

Біз қоймаған, бірақ сіз маңызды деп санайтын басқа сұрақтар бойынша пікір бөліскіңіз келе ме?

«Ең оңтайлысы, бұл топтарға бөлу. Ұлдар мен қыздар. Мектепте жеке лауазым ашқан дұрыс болар еді. Тек осындай балалармен жұмыс істеуге арналған жеке дене шынықтыру мұғалімі болса. Спортзалға 5-6 сынып келді. Диагноз қойылған 5 бала қабылданды делік. Бұл мұғалім оларды алып кетіп, сабақты бөлек өткізеді» (1-қатысушы).

«Дене шынықтыру» пәнін оқытудың тиімділігін арттыру үшін арнайы жабдықпен қамтамасыз ету және бейімделген жаттығу залы болуы қажет» (2-қатысушы).

Гендерлік шағын топтарға бөлу міндетті болуы керек (3-қатысушы).

Жалпы, респонденттердің жауаптарын қорытындылай келе, сауалнамаға қатысушылардың көпшілігі «Дене шынықтыру» оқу пәні бойынша оқу бағдарламасын жетілдіруді орынды деп санайды деген қорытынды жасауға болады. Көпшіліктің пікірінше, бұл өзгерістер оқу жүктемесінің көлеміне, бағалау жүйесіне, денсаулық жағдайын есепке алуға, баланың жас ерекшеліктеріне және ерекше білім беруді қажет ететін балаларға психологиялық-педагогикалық қолдау көрсетудің маңыздылығына қатысты болуы керек. Ұлдар мен қыздардың физикалық белсенділігінің әртүрлі стандарттарын ескере отырып, сыныпты гендерлік айырмашылықтар бойынша бөлу міндетті болуы керек. ЕДШ ұйымдастыру мен өткізудің тиімділігін арттыру үшін арнайы жабдықпен және бейімделген жаттығу залымен қамтамасыз ету қажет. Дене шынықтыру сабақтары жеке көзқараспен және балалардың ерекшеліктерін ескере отырып құрылуы керек. Ол үшін педагогтер өз біліктіліктерін жүйелі түрде арттыруы тиіс, олар үшін арнайы семинарлар, шеберлік сыныптары және т. б. өткізілуі тиіс.

Аурудың ерекшеліктерін (созылмалы, туа біткен, жүре пайда болған, уақытша) ескере отырып әзірленген арнайы жабдықтар, кабинеттер, арнайы, медициналық-биологиялық бағыттағы кешен, жаттығулар қажет. Жоғары оқу орындары жаңа мамандықтарды ашуы керек: массажист маман, спорт дәрігері және т.б.

Педагог-практиктер оқу бағдарламалары білім алушылардың жеке психо-физикалық мүмкіндіктеріне байланысты икемді және бейімделгіш болуы тиіс деп есептейді. Педагогтердің дене шынықтыру сабағын өткізу үшін өңірдің ауа-райы-климаттық жағдайларына, материалдық-техникалық ресурстарына сәйкес жұмыс әдістерін өзгертуге мүмкіндігі болуы тиіс. Педагогтерге дене шынықтыруды оқыту кезінде инклюзивті практиканы енгізуде әдістемелік қолдау қажет.

«Дене шынықтыру және спорт туралы» Қазақстан Республикасы Заңының 1-бабының 7-тармағына сәйкес [68], дене шынықтыру – мәдениеттің құрамдас бөлігі, адамның дене бітімін және интеллектуалдық қабілеттерін дамыту, дене тәрбиесі мен дене бітімін дамыту арқылы оның қозғалыс белсенділігін жетілдіру және саламатты өмір салтын қалыптастыру, әлеуметтік бейімдеу мақсатында қоғам жасайтын және пайдаланатын рухани және материалдық құндылықтар жиынтығын білдіретін әлеуметтік қызмет саласы болып табылады.

«Дене шынықтыру және спорт туралы» Қазақстан Республикасы Заңының 15-бабының 1,2-тармақтарына сәйкес білім беру ұйымдарында дене тәрбиесі Мемлекеттік жалпыға міндетті білім беру стандарттарына және үлгілік оқу жоспарларына сәйкес оқу және сабақтан тыс уақытта жүзеге асырылады.

Мемлекеттік саясаттың инклюзивтілігі мен әлеуметтік бағыттылығы Қазақстан Республикасының дене шынықтыру мен спортты дамытудың 2025 жылға дейінгі тұжырымдамасын іске асырудың негізгі қағидаттары болып табылады [69].

Мұндай тәсілді тиімді іске асырудың қажетті шарттары барлығына салауатты өмір салтын ұстануға, дене шынықтырумен және спортпен жүйелі түрде айналысуға мүмкіндік беретін қолайлы орта құру болып табылады. Қазақстан Республикасының дене шынықтыру мен спортты дамытудың 2025 жылға дейінгі тұжырымдамасында Бейімделген дене шынықтыруды дамыту шеңберінде мүмкіндігі шектеулі балалардың қатысуымен спорттық жарыстар мен турнирлерді жүйелі түрде өткізу көзделген. Бұқаралық спорттық жарыстарды ұйымдастырудың орталығы – бірінші сыныптан бастап барлық білім алушылар қатысатын мектеп. Барлық жарыстар мектеп директоры бекіткен күнтізбелік жоспарға сәйкес өткізіледі.

«Дене шынықтыру» – адам ағзасының денсаулығы мен еңбекке қабілеттілігін нығайтуға және қолдауға, сондай-ақ білім алушылардың күнделікті іс-әрекеті мен тұрмыс жағдайларында қажетті қозғалыс дағдыларын игеруге басты назар аударатын оқу пәні.

Қазақстан Республикасы Оқу-ағарту Министрінің 2022 жылғы 3 тамыздағы № 348 бұйрығымен бекітілген Бастауыш, негізгі орта және жалпы орта білім берудің мемлекеттік жалпыға міндетті стандартына 4-қосымшаның 23-24-қосымшасының, 36-37-қосымшасының және 38, 44-қосымшасының 23-24-тармақтарына сәйкес «Дене шынықтыру» 1-11 сыныптарда міндетті оқу пәні ретінде зерделенеді [70].

«Дене шынықтыру» оқу пәні бойынша үлгілік оқу бағдарламасында оның мазмұнын айқындау үшін негіз болатын оқыту мақсаттары жүйесі түрінде ұсынылған күтілетін нәтижелер тұжырымдалған [71].

Сонымен, 1-4 сыныптардағы «Дене шынықтыру» оқу пәнінің мазмұны физикалық қасиеттерді, жалпы дамыту жаттығуларын өз бетімен орындауға деген қызығушылықты дамытуға; саламатты өмір салты мәдениетін дарытуға; дене шынықтырудың адам өміріндегі рөлі туралы түсініктерді қалыптастыруға, спорт, қазақтың ұлттық спорт түрлері туралы ақпаратты өз бетімен таба білу және оны өзінің денсаулығын нығайту үшін пайдалана білу дағдыларын қалыптастыруға; оқу, ойын және жарыс қызметі жағдайында құрбы-құрдастармен қарым-қатынас жасау мәдениетінің машықтарын қалыптастыруға бағытталған.

5-9 сыныптардағы «Дене шынықтыру» оқу пәнінің мазмұны білім беру саласының мазмұны денсаулықты нығайтуға, негізгі дене бітімі қасиеттерін дамытуға және ағзаның қызметтік мүмкіндіктерін жоғарылатуға; қозғалыс мәдениетін қалыптастыруға, қозғалыс тәжірибесін жалпылай дамыту мен түзетуге бағытталған физикалық жаттығулар арқылы байытуға; дене шынықтыру-сауықтыру және спорттық-сауықтыру іс-әрекеті дағдысы мен іскерлігіне, дене жаттығуларын жасауды өз бетінше ұйымдастыруға үйретуге; базалық және ұлттық спорт түрлерінің техникалық қимылдарымен амалдарын меңгеруге; патриоттық сезімге, өз Отанын сүйуге және рухани ерік-жігер қасиеттеріне тәрбиелеуге бағытталады.

10-11 сыныптардағы «Дене шынықтыру» оқу пәнінің мазмұны физикалық және рухани денсаулықтың негізін қалайды, бұл жалпы әлеуметтік дағдылар

мен тұлғаның дамуына оң әсер етеді; білім алушыларды өздерінің физикалық және психикалық денсаулығын нығайтудың маңыздылығын түсінуге ынталандырады; дене шынықтыру және спорт саласында теориялық білім алуға және практикалық дағдыларды дамытуға ықпал етеді; дене шынықтыру және спорт саласында білім алушыларда төзімділік, жылдамдық, күш, ептілік және икемділік секілді дағдыларды жетілдіреді; білім алушылардың патриоттық сезімін, жалпыадамзаттық құндылықтарын, коммуникативтік дағдыларын тәрбиелейді және дамытады; білім алушыларды салауатты өмір салтын ұстануға, болашақта алған дағдыларын қолдануға ынталандырады; білім алушыларды жалпыадамзаттық мәдениеттің бір бөлігі ретінде дене шынықтыру туралы түсінік қалыптастырады.

Тұтастай алғанда, сабақтастықты ескере отырып, білім берудің барлық деңгейлеріндегі «Дене шынықтыру» оқу пәнінің мазмұны қимыл-қозғалыс белсенділігінің заңдылықтары, спорттық дайындық, дене тәрбиесімен шұғылданудың болашақ еңбек жолындағы маңызы, әскер қатарында қызмет етуге дайындау туралы білім көлемін кеңейтуді; білім алушының жасына және жыныстық ерекшеліктеріне сәйкес ағзаның қызмет ету қабілеттерін жоғарылатуды; спорттың негізгі түрлері бойынша техникалық және тактикалық әрекеттер мен тәсілдерді жетілдіруді; дене шынықтыру-сауықтыру және спорттық-сауықтыру іс-әрекеттерінің дербес және ұжымдық түрлерінің құзыреттілігін дамыту, белсенді демалыс және спорттық жарыстарды ұйымдастырудың шығармашылық дағдыларын дамытуды; жеке тұлғаның өзін шынайы бағалауын, адамгершілік сананы, өмірлік көзқарасты, ұжымшылдықты қалыптастыру, мақсаткерлік, батылдық, ұстамдылық, табандылықты дамытуды; спорт түрлері бойынша олимпиадалық резервті дамытуға және қалыптастыруға жағдай жасауды қамтамасыз етуі тиіс.

«Дене шынықтыру» оқу пәні білім алушыларға пән бойынша алған білім, біліктілік және дағдыларын күнделікті өмірде қолдануға; қимыл-қозғалыс құзыреттілігі мен дене дамуларын жақсарту қажеттілігін бағалауға; адамгершілік қасиеттерін дамытуға және әділ ойын мен үздіксіз өздік дамуды сезінуге; жеке бас гигиенасы ережелерін сақтау қажеттілігін түсінуге; адамның денелік және энергетикалық жүйесіне дене жаттығуларының әсер ету дәрежесін, өздік дене дамуы және қимыл-қозғалыс дайындығы деңгейі, ағзаның қызмет ету жағдайы мен жұмыс істеу қабілетін бағалауға; қиындықтарды жеңуге мүмкіндік береді.

Білім Министрінің 2022 жылғы 31 тамыздағы № 385 бұйрығымен бекітілген Орта білім беру ұйымдары (бастауыш, негізгі орта және жалпы орта) қызметінің үлгілік қағидаларына сәйкес білім беру ұйымдары үлгілік оқу жоспарларын, оның ішінде оқу процесін жүзеге асыратын қысқартылған оқу жүктемесі бар жоспарларды дербес таңдайды [72].

«Дене шынықтыру және спорт туралы» Қазақстан Республикасы Заңының 15-бабының 2-тармағына сәйкес дене шынықтыру жалпы білім беретін мектептерде аптасына кемінде үш сағат өткізіледі.

Қазақстан Республикасы Білім және ғылым министрінің 2012 жылғы 8 қарашадағы № 500 бұйрығымен бекітілген үлгілік оқу жоспарына сәйкес [73] (Қазақстан Республикасы Білім Министрінің 2022 жылғы 30 қыркүйектегі № 412 бұйрығымен бекітілген өзгерістермен, 1, 6, 38, 39-қосымшалар), «Дене шынықтыру» пәні инвариантты компонентте аптасына 3 сағат оқытылады. «Дене шынықтыру» пәнінің бағдарламасы мектептегі дене шынықтыру мен адамгершілік тәрбиесінің кешенді жүйесін құрайтын дене шынықтырудың барлық негізгі нысандарының мазмұнын қамтиды және бұл міндеттерді оқу жылы бойы дәйекті түрде шешуге мүмкіндік береді.

Пән бойынша бағдарламаның әрбір үшінші сағаты білім алушылардың қозғалыс белсенділігін арттыруға (спорттық және ашық ойындар санын кеңейту есебінен) және сауықтыру процесіне бағытталған.

Қазақстан Республикасы Білім және ғылым министрінің 2012 жылғы 8 қарашадағы № 500 бұйрығымен бекітілген қысқартылған оқу жүктемесі бар үлгілік оқу жоспарына сәйкес (2022 жылғы 30 қыркүйектегі № 412 өзгерістермен, 11, 13, 18-қосымшалар) «Дене шынықтыру» пәні инвариантты компонентте 2 сағат, вариативті компонентте аптасына 1 сағат оқытылады.

Үлгілік оқу жоспарына сәйкес «Дене шынықтыру» пәніне оқу жүктемесін қысқарта отырып, вариативті компонент есебінен 1 сағат бөлінді, ол міндетті түрде спорттық ойындарды өткізуге бөлінеді. Вариативті компонент педагогті спорттық ойындарды тереңдетіп зерттеу мақсатында оқытудың заманауи әдістері мен педагогикалық технологияларды қолдануға және енгізуге бағыттайды. Вариативті компонентті белгілі бір білім беру ұйымының дене шынықтыру педагогтері өңірлік ерекшеліктерді, материалдық базаны, білім алушылардың мүдделерін және педагогтер ұжымының мүмкіндіктерін ескере отырып әзірлейді.

«Дене шынықтыру» оқу курсы шеңберінде 5-9 сыныптарда дене шынықтыру мұғалімдері жылдық оқу жүктемесі 15 сағат болатын «Тіршілік қауіпсіздігі негіздері» оқу курсының мазмұнын іске асырады. «Тіршілік қауіпсіздігі негіздері» бойынша сабақтар міндетті болып табылады және оқу уақытында өткізіледі.

2022-2023 оқу жылынан бастап «Дене шынықтыру» пәнін оқыту гендерлік айырмашылық бойынша топтарға бөлінбей жүзеге асырылады, бұл ретте мектеп бағдарламаларында қыздар мен ұлдарға арналған дене жүктемесінің жекелеген нормативтері көзделген, олар міндетті түрде сабақтарда сақталуы тиіс. Сыныпты топтарға бөлуді жоюдың негізгі себептері:

- спорт залдарының жетіспеушілігі: бір сабақта екі-үш сыныптан, төрт-алты шағын топқа дейін, олармен бір уақытта алты педагог айналысады;
- жарақтандыру және қауіпсіздік бойынша спорт алаңдарының көпшілігі заманауи талаптарға сай келмейді (қолдан жасалған спорт жабдықтары пайдаланылады, арнайы жабыны жоқ, қоршалмаған күйінде қалады);

- спорт залдары жоқ немесе бейімделген ғимараттарда орналасқан мектептердің болуы (санитариялық нормалар мен талаптарды бұзу, бұл білім алушылардың денсаулығына теріс әсер етеді).

«Дене шынықтыру» пәні бойынша 1-11 сынып оқушыларының оқу жетістіктерін бағалау ҚР Білім және ғылым министрінің 2008 жылғы 18 наурыздағы № 125 бұйрығымен бекітілген Орта, техникалық және кәсіптік, орта білімнен кейінгі білім беру ұйымдары үшін білім алушылардың үлгеріміне ағымдағы бақылауды, оларды аралық және қорытынды аттестаттауды өткізудің үлгілік қағидаларына сәйкес жүргізіледі [74]. «Дене шынықтыру» оқу пәні бойынша Үлгілік оқу бағдарламаларына (жаңартылған мазмұны және оқу жүктемесін қысқарту бойынша) сәйкес 2-11 сыныптарда формативті бағалау қорытындылары бойынша әрбір тоқсанның соңында және «Дене шынықтыру» пәні бойынша оқу жылының соңында «есептелінді» / «есептелінген жоқ» белгілері қойылады. Жиынтық бағалау жүргізілмейді. 1-сыныпта бағалау жүргізілмейді. 2-11 сыныптарда қорытындылау және «есептелінді» / «есептелінген жоқ» белгілерін қою кезінде педагог критериалды бағалау принциптерін басшылыққа алуы керек, яғни «есептелінді» белгісін алу үшін білім алушыға дене шынықтыру сабақтарына қатысып қана қоймай, дене шынықтыру саласындағы білім мен дағдыларды игеру қажет болады. Әр сабақта педагогтің бақылау қызметі жүйелі болып табылады, бұл білім алушыларға жаңа материалды үйрену кезеңінде тапсырмаларды қаншалықты дұрыс орындайтындығын түсінуге мүмкіндік береді, білім алушының жеке білім беру траекториясын түзетуге мүмкіндік береді.

«Дене шынықтыру» оқу пәні бойынша үлгілік оқу бағдарламалары . БІ. Алтынсарин атындағы Ұлттық білім академиясының ресми сайтында орналастырылған (www.uba.edu.kz). Естеріңізге сала кетейік, оқу бағдарламасы оқу жылы ішінде бағдарламаның бөлімдерін зерделеу кезектілігін анықтайтын ұзақ мерзімді жоспарға сәйкес жүзеге асырылады. Сағаттардың таралуы, сондай-ақ тоқсандағы тақырыптарды зерттеу реті педагогтің қалауы бойынша өзгеруі мүмкін. «Дене шынықтыру» пәнінің мазмұны оқыту бөлімдері бойынша ұйымдастырылған. Бөлімдер бұдан әрі күтілетін нәтижелер түрінде сыныптар бойынша оқыту мақсаттарын қамтитын бөлімдерге бөлінеді. Әрбір бөлімшеде жүйелі және дәйекті түрде ұйымдастырылған оқыту мақсаттары педагогтерге өз жұмысын жоспарлауға және білім алушылардың жетістіктерін бағалауға, сондай-ақ оларды оқытудың келесі кезеңдері туралы хабардар етуге мүмкіндік береді.

Жалпы білім беретін мектеп білім алушыларына арналған «Дене шынықтыру» оқу пәні бойынша үлгілік оқу бағдарламалары жас қағидаты бойынша құрастырылған және мынадай мазмұндық негізге – білім алушылардың дене дамуын бақылаудың мақсаты, міндеттері, мазмұны, құралдары мен нысандары айқындалған түсіндірме жазбаға ие. Дене шынықтыру сабақтарының негізгі мазмұны – теориямен танысу, біліктер мен дағдыларды қалыптастыру, физикалық қабілеттерге тәрбиелеу, үйде

орындауға арналған жаттығулар. Дене шынықтыру сабақтарына гимнастика, жеңіл атлетика, спорттық ойындар, жүзу, шаңғы жаттығулары немесе кросс жаттығулары (қарсыз аймақтарда шаңғы жаттығуларының орнына) және бастауыш мектеп жасында ашық ойындар сияқты спорт элементтері кіреді. Жалпы білім беретін мектептегі дене шынықтыру бағдарламасы дене тәрбиесінің құралдары мен әдістерінің жан-жақты бағытына ие. Дене шынықтыру бойынша жалпы бағдарламадан басқа арнайы медициналық топтардың білім алушыларымен сабақтардың мазмұнын айқындайтын сауықтыру, емдеу бағыты бар. Спорт секциялары мен үйірмелерде оқитын білім алушылар үшін жалпы және спорттық бағытқа сәйкес бағдарламалар әзірленеді. Денсаулығы нашар білім алушылар арнайы медициналық топтарда (СМГ) және емдік дене шынықтыру топтарында (ЕДШ) айналысады. Топтар білім алушылар оқу жылы ішінде өтетін медициналық қарап-тексеру нәтижелері негізінде қалыптастырылады, мектеп директорының бұйрығымен ресімделеді. Дене мүмкіндіктері шектеулі білім алушылар бейімделген дене шынықтыру және спорт құралдарын пайдаланумен айналысады.

Ы. Алтынсарин атындағы Ұлттық білім академиясы дене шынықтыру сабақтарын ұйымдастыру және өткізу мәселесі бойынша педагогтерге әдістемелік көмек көрсету мақсатында www.uba.edu.kz/ сайтында орналастырылған әдістемелік ұсынымдар әзірледі.

Мектепте дене тәрбиесінің педагогикалық жүйесін ұйымдастырудың негізгі нысандары дене шынықтыру сабақтары, оқу күні режиміндегі дене шынықтыру-сауықтыру іс-шаралары, спорттық жарыстар мен мерекелер, спорт секциялары мен үйірмелердегі сабақтар, дене жаттығуларының өзіндік сабақтары (үй тапсырмасы) болып табылады. Сонымен қатар дене шынықтыру сабақтары білім алушылардың дене шынықтыру пәнінің мазмұнын игеру процесінде оқу іс-әрекетін ұйымдастырудың негізгі нысаны болып табылады.

«Дене шынықтыру» пәні бойынша жұмыс тобы ұсынатын бағдарлама мектептегі дене шынықтыру мен адамгершілік тәрбиесінің тұтас жүйесін құрайтын дене шынықтырудың барлық негізгі нысандарының мазмұнын көрсетеді және осы міндеттерді оқудың барлық жылдарында дәйекті түрде шешуге мүмкіндік береді. Бағдарламадағы ұсынылған өзгерістер, ең алдымен, баланың қажеттіліктерінен туындайды, ол мектепті бітіргеннен кейін бәсекеге қабілетті болу үшін қажет. Осыған байланысты бағдарламаның мақсаттары мен міндеттері мектеп білім алушыларының қандай да бір спорттық дағдыларды игеріп қана қоймай, оларды көптеген жылдар бойы денсаулықты нығайту және сақтау үшін пайдалануды үйренуі үшін кеңейтіліп, тереңдетілді. Бастауыш білім беру деңгейінің 1-4 сыныптарына арналған «Дене шынықтыру» пәні бойынша Үлгілік оқу бағдарламасына ұсынылған өзгерістерді қарастырайық (6-кесте).

6-кесте. Бастауыш білім беру деңгейінің 1-4 сыныптары үшін «Дене шынықтыру» пәні бойынша Үлгілік оқу бағдарламасына өзгерістер енгізу (жоба)

Құрылымы	Қазақстан Республикасы Оқу-ағарту министрінің 2022 жылғы 16 қыркүйектегі № 399 бұйрығына 34-қосымша	Ұсынылған өзгерістер жобасы
Жалпы ережелер		
Мақсаты	дененің салауатты дамуына, спорттық-ерекше қозғалыс дағдылары мен дене қабілеттерін игеруге бағытталған дене шынықтыру негіздерін қалыптастыру	денсаулығын нығайту және ұзақ уақыт сақтау үшін дене шынықтырудың құндылықтары мен құралдарын белсенді қолдана алатын адамның жан-жақты физикалық дамуына бағытталған дене шынықтыру негіздерін қалыптастыру
Міндеттері	<p>1) дене шынықтыру және спорт саласындағы теориялық білім мен практикалық дағдыларды дамыту;</p> <p>2) өзінің физикалық және психикалық денсаулығын нығайтуға ұмтылу мотивациясы;</p> <p>3) төзімділікке, жылдамдыққа, күшке, ептілік пен икемділікке ықпал ететін білім алушылардың қозғалыс дағдыларын дамыту;</p> <p>4) патриотизм, құрмет, жауапкершілік және өзара түсіністік сезімін тәрбиелеу;</p> <p>5) білім алушыларды өмір бойы салауатты өмір салтын ұстануға ынталандыру және одан әрі алған дағдыларын қолдану;</p> <p>6) жалпы адамзаттық мәдениеттің бір бөлігі ретінде дене шынықтыру туралы идеяны қалыптастыру.</p>	<p>1) білім алушыларды салауатты өмір салтын ұстануға және алған дағдыларын одан әрі қолдануға ынталандыратын дене шынықтыру саласындағы білім жүйесін қалыптастыру</p> <p>2) денсаулықты нығайту, үйлесімді физикалық, адамгершілік және әлеуметтік дамуға, табысты оқуға жәрдемдесу;</p> <p>3) патриоттық сезімге, отбасына құрметке, еңбекқорлыққа, жауапкершілік пен өзара түсіністікке тәрбиелеу;</p> <p>4) жас ерекшеліктері шегінде бастауыш сынып білім алушыларының моторлық көріністерінің кез келген түрін өнімді жүзеге асыру үшін қажетті негізгі моторлық қасиеттердің барлық кешенін дамыту;</p> <p>5) қозғалыстың жаңа нысандары үшін негізді</p>

		<p>қамтамасыз ететін әртүрлі сипаттағы моторикалар мен дағдылардың кең ауқымын қалыптастыру;</p> <p>б) уақыт пен кеңістіктегі қозғалыс әрекеттерін басқаруға шығармашылық қабілеттерін дамытуға жәрдемдесу.</p>
<p>Жалпы білім беретін мектептердің білім алушылары денсаулық жағдайы бойынша медициналық топтарға (негізгі, дайындық, арнайы медициналық) бөлінеді</p>	<p>жоқ</p>	<p>Негізгі медициналық топтың білім алушыларына оқу бағдарламаларының барлық талаптары шектеусіз қойылады. Денсаулық жағдайы бойынша дайындық медициналық тобына жатқызылған білім алушылар медициналық көрсетілімдер мен қарсы көрсетілімдерді ескере отырып, оқу бағдарламаларының талаптарын орындайды. Денсаулық жағдайы бойынша арнайы медициналық топқа жатқызылған білім алушылар ҚР Денсаулық сақтау министрлігімен келісім бойынша ҚР Оқу-ағарту министрлігі бекітетін арнайы бағдарламалар бойынша «Дене шынықтыру» оқу пәнін оқиды.</p> <p>Ерекше білім беруді қажет ететін балалар (тірек-қимыл аппараты бұзылыстары бар балалардан басқа) барлық білім алушылармен бірдей жаттығуларды орындайды, бірақ жеңілдетілген түрде оларға бейімделген дене шынықтыру (БДШ) әдістері мен принциптері қолданылады.</p>

<p>«Дене шынықтыру» пәнін оқу білім алушыларға келесі мүмкіндіктерді береді:</p>	<p>1) күнделікті өмірде пәндік білімді, іскерлікті және дағдыларды қолдануға; 2) қозғалыс құзыреттерін жақсарту қажеттілігін бағалау және физикалық дамуға; 3) адамгершілік сапаны дамытудың маңыздылығын түсінуге және адал бәсекелестік пен үздіксіз өзін өзі дамыту қажеттілігін түсінуге; 4) жеке гигиена ережелерін сақтау қажеттілігін түсінуге; 5) дене жаттығуларының адамның физикалық және энергетикалық жүйесіне әсері туралы білуге; 6) өзінің және басқа білім алушылардың физикалық жағдайын бағалауға; 7) сыни және шығармашылық ойлау дағдыларын, проблемаларды шешу дағдыларын және қарым-қатынас дағдыларын дамытуға.</p>	<p>1) күнделікті өмірде пәндік білімді, іскерлікті және дағдыларды қолдануға; 2) қозғалыс құзыреттілігін және дене дамуын жақсарту қажеттілігін бағалауға; 3) адамгершілік сапаны дамытудың маңыздылығын түсінуге және адал бәсекелестік пен үздіксіз өзін өзі дамыту қажеттілігін сезінуге; 4) жеке гигиена ережелерін сақтау қажеттілігін түсінуге; 5) дене жаттығуларының адамның физикалық және энергетикалық жүйесіне әсері туралы білуге; 6) өзінің және басқа білім алушылардың физикалық жағдайын бағалауға; 7) сыни және шығармашылық ойлау дағдыларын, проблемаларды шешу дағдыларын және қарым-қатынас дағдыларын дамытуға.</p>
<p>Білім алушыларға білім берудің базалық құндылықтарын сіңіру</p>	<p>Білім алушыларға білім берудің базалық құндылықтарын: «қазақстандық патриотизм және азаматтық жауапкершілік», «сыйластық», «ынтымақтастық», «еңбек және шығармашылық», «ашықтық», «өмір бойы білім беру» дағдыларымен органикалық бірлікте жеке қасиеттерін дамыту негіз болып табылады. Мыналар құндылықтар білім алушының мінез-құлқы мен күнделікті іс-әрекетін ынталандыратын тұрақты</p>	<p>Кең спектрлі дағдылары бар органикалық бірлікте жеке қасиеттерді дамыту білім алушыларға «отбасы», «мәдениет және ана тілі», «денсаулық және әл-ауқат», «терең білім», «еңбекқорлық пен шығармашылық», «адалдық пен парасаттылық», «ынтымақтастық пен қамқорлық», «өзін-өзі жетілдіру, табандылық және сенімділік», «патриотизм және азаматтық жауапкершілік» секілді білім берудің базалық құндылықтарын</p>

	тұлғалық бағдарларға айналуға арналған.	дарытудың негізі болып табылады. Бұл құндылықтар білім алушының мінез-құлқы мен күнделікті іс-әрекетін ынталандыратын тұрақты тұлғалық бағдарларға айналуға арналған.
Оқу пәнінің мазмұны 3 бөлімнен тұрады:		- қозғалыс қызметі; - мотор қызметі арқылы шығармашылық қабілеттер мен өзара әрекеттесу; - денсаулық және салауатты өмір салты.

«Дене шынықтыру» пәнінің мазмұны білім берудің барлық деңгейлері бойынша бірыңғай болып табылатын оқыту бөлімдері бойынша ұйымдастырылған, бұл ретте бөлімдердің мазмұны біртіндеп күрделене түседі. Мысалы, егер бастауыш мектепте «Қозғалыс белсенділігі» *«негізгі моториканы дамытуды»* қамтыса, онда жоғары сыныптарда *«әртүрлі спорттық-нақты мотор әрекеттерін орындау кезінде дәлдікті, бақылауды және маневрлікті дамытуды»* қамтиды (7-кесте).

7-кесте. Білім беру деңгейлері бойынша «Дене шынықтыру» оқу пәнінің мазмұны

Бөлімдер	1-4 сыныптар	5-9 сыныптар	10-11 сыныптар
Қозғалыс әрекеттері	1. Негізгі қозғалыс дағдыларын дамыту: тірек-қозғалыс аппараты, денені және объектіні басқара білу 2. Физикалық дамуға ықпал ететін түрлі дене жаттығуларында түйіндес қозғалыстарды жақсарту және орындау 3. Кеңістікті, ағынды, салмақты, уақытты түсінгенін көрсету арқылы	1. Түрлі арнайы спорттық қимыл-қозғалыс әрекеттерін орындау кезіндегі дәлдікті, бақылауды және үйлесімділікті дамыту 2. Түрлі қимыл-қозғалыс комбинацияларын құру және оларды дене жаттығуларын орындауда қолдану реттілігі 3. Арнайы спорттық техникаларды орындау кезінде	1. Түрлі арнайы спорттық қимыл-қозғалыс әрекеттерін орындау кезіндегі дәлдікті, бақылауды және үйлесімділікті дамыту 2. Түрлі қимыл-қозғалыс комбинацияларын құру және оларды дене жаттығуларын орындауда қолдану реттілігі 3. Арнайы спорттық техникаларды орындау кезінде қимыл-қозғалыс дағдыларын және

	<p>кезектілігін сақтап, жаттығуларды дұрыс әрі тиімді орындау</p> <p>4. Өзінің және басқалардың қызметін жақсарту үшін негізгі қозғалыс әрекеттерді бағалау дамыту</p> <p>5. Қозғалыс қабілеттерін жақсарту үшін оқудың әр кезеңдерінде қиындықтар мен тәуекелдерді түсіну</p>	<p>қимыл-қозғалыс дағдыларын және олардың орындалу ретін түрлендіру</p> <p>4. Қимыл-қозғалыс әрекеттерін орындауды жақсарту үшін өзінің және өзгелердің біліктіліктерін бағалау</p> <p>5. Бірқатар дене жаттығуларының тактикаларын, стратегиялары мен құрылымдық идеяларын қолдану және бағалау</p> <p>6. Қиындықты жеңе білу және қимыл-қозғалыс белсенділігімен байланысты қауіп-қатерлерге жауап қайтара білу</p>	<p>олардың орындалу ретін түрлендіру</p> <p>4. Қимыл-қозғалыс әрекеттерін орындауды жақсарту үшін өзінің және өзгелердің біліктіліктерін бағалау</p> <p>5. Бірқатар дене жаттығуларының тактикаларын, стратегиялары мен құрылымдық идеяларын қолдану және бағалау</p> <p>6. Қиындықты жеңе білу және қимыл-қозғалыс белсенділігімен байланысты қауіп-қатерлерге жауап қайтара білу</p>
<p>Шығармашылық қабілеттер және мотор қызметі арқылы өзара әрекеттесу</p>	<p>1. Ойындарда тактикалық әдістерді қолдану</p> <p>2. Ұйымдастырушылық қабілеттер мен көшбасшылық қасиеттерді дамыту</p> <p>3. Командадағы өзара іс-қимыл және ынтымақтастық</p> <p>4. Қашықтықты өту кезіндегі тактикалық әрекеттер</p> <p>5. Шығармашылық міндеттерді бағалай білу және сындарлы</p>	<p>1. Тактикалық әдістер</p> <p>2. Көшбасшылық дағдылар мен командалық дағдыларды дамыту және қолдану</p> <p>3. Командадағы өзара іс-қимыл және ынтымақтастық</p> <p>4. Тактикалық әдістерді әзірлеу</p> <p>5. Шығармашылық қабілеттерін дамыту</p> <p>6. Негізгі спорт түрлері мен төрешілік ережелерін білу</p>	<p>1. Тактикалық әдістер</p> <p>2. Көшбасшылық дағдылар мен командалық дағдыларды дамыту және қолдану</p> <p>3. Командадағы өзара іс-қимыл және ынтымақтастық</p> <p>4. Тактикалық әдістерді әзірлеу</p> <p>5. Шығармашылық қабілеттерін дамыту</p> <p>6. Негізгі спорт түрлері мен төрешілік ережелерін білу</p> <p>7. Әділ ойын және ынтымақтастық</p>

	<p>ұсыныстар ұсына білу</p> <p>6.Ойын әрекеті арқылы коммуникативті қабілеттерді дамыту</p> <p>7.Дене белсенділігі кезінде ұжымдық жұмыс пен адал бәсекелестікті дамыту</p> <p>8.Ойын қызметіндегі рөлдерді орындау</p>	<p>7.Әділ ойын және ынтымақтастық</p> <p>8. Ойын қызметіндегі функционалдық міндеттер</p>	<p>8. Ойын қызметіндегі функционалдық міндеттер</p>
<p>Денсаулық және салауатты өмір салты</p>	<p>1.Күнделікті өмірде пәндік білімді, дағдыларды және біліктерді қолдану</p> <p>2.Моторлық құзыреттілікті және физикалық дамуды жақсарту қажеттілігін бағалау</p> <p>3.Адамгершілік сапаны дамытудың маңыздылығын түсіну және адал бәсекелестік пен үздіксіз өзін-өзі дамыту қажеттілігін түсіну</p> <p>4.Жеке гигиена ережелерін сақтау қажеттілігін түсіну</p> <p>5.Дене жаттығуларының адамның физикалық және энергетикалық жүйесіне әсері туралы білу</p>	<p>1.Жеке денсаулық және салауатты өмір салты туралы білімді қалыптастыру</p> <p>2.Жылыту кешендерін және қалпына келтіру әдістерін әзірлеу және жүргізу</p> <p>3.Дене белсенділігі кезінде дене жүйелерін бақылау мүмкіндігі</p> <p>4.Қауіпсіздік ережелерін сақтау</p> <p>5.Мектептің ішінде және сыртында физикалық белсенділікке қатысу</p>	<p>1.Жеке денсаулық және салауатты өмір салты туралы білімді қалыптастыру</p> <p>2.Жылыту кешендерін және қалпына келтіру әдістерін әзірлеу және жүргізу</p> <p>3.Дене белсенділігі кезінде дене жүйелерін бақылау мүмкіндігі</p> <p>4.Қауіпсіздік ережелерін сақтау</p> <p>5.Мектептің ішінде және сыртында физикалық белсенділікке қатысу</p>

	6.Өзінің және басқа білім алушылардың физикалық жағдайын бағалау 7.Сыни және шығармашылық ойлау дағдыларын, проблемаларды шешу дағдыларын және қарым-қатынас дағдыларын дамыту		
--	---	--	--

«Дене шынықтыру» пәні бойынша күтілетін нәтижелер білім алушылардың жас ерекшеліктеріне сәйкес келеді.

8-кесте. «Дене шынықтыру» пәнін оқу білім алушыларға мүмкіндік береді:

1-4 сыныптар	5-9 сыныптар	10-11 сыныптар
<p>1) пән бойынша алған білім, біліктілік және дағдыларын күнделікті өмірде қолдануға;</p> <p>2) қимыл-қозғалыс құзыреттілігі мен дене дамуларын жақсарту қажеттілігін бағалауға;</p> <p>3) адамгершілік қасиеттерін дамытуға және әділ ойын мен үздіксіз өздік дамуды сезінуге;</p> <p>4) жеке бас гигиенасы ережелерін сақтау қажеттілігін түсінуге;</p> <p>5) адамның денелік және энергетикалық жүйесіне дене жаттығуларының әсер ету дәрежесін, өздік дене дамуы және қимыл-қозғалыс дайындығы деңгейі, ағзаның қызмет ету жағдайы мен жұмыс істеу қабілетін бағалауға;</p> <p>б) қиындықтарды жеңуге.</p>	<p>1) жеке қозғалыс режимін әзірлеуге, таңертеңгі гигиеналық гимнастика кешендерін, физикалық қасиеттерді дамытуға арналған жаттығулар кешендерін орындауға;</p> <p>2) дене жаттығуларымен айналысу кезінде қауіпсіздік техникасы қағидаларын сақтауға міндетті;</p> <p>3) дене шынықтырудың негізгі ұғымдары мен терминдерін білуге, оларды бірлескен сабақтар процесінде қолдануға;</p> <p>4) сауықтыру әсеріне қол жеткізу және дене дамуын жетілдіру мақсатында жүктеменің өз ағзасына әсерін талдау;</p> <p>5) қозғалыс дағдылары мен дағдыларын, спорттық ойындардағы ойын тәсілдері мен іс-қимылдарын бірлесіп жетілдіру процесінде ересектермен және құрдастарымен өзара іс-қимыл жасауға, өз</p>	<p>1) алған пәндік білімдерін, іскерліктері мен дағдыларын күнделікті өмірде қолдануға;</p> <p>2) өзінің физикалық дамуындағы моторлық құзыреттілікті жақсарту қажеттілігін бағалау;</p> <p>3) Жеке және моральдық-адамгершілік қасиеттерін дамыту және Адал ойын мен үздіксіз өзін-өзі дамыту қажеттілігін түсіну;</p> <p>4) жеке гигиена ережелерін сақтаудың маңыздылығы мен қажеттілігін түсіну;</p> <p>5) дене жаттығуларының адамның физикалық және энергетикалық жүйесіне әсері туралы білуге;</p> <p>б) өзінің де, басқалардың да физикалық жағдайын бағалау;</p> <p>7)сыни және шығармашылық ойлау, проблемаларды шешу және коммуникативтік дағдыларды жетілдіру.</p>

	эмоцияларын басқаруға және қарым-қатынас мәдениетін меңгеруге; б) қозғалыс дағдылары мен дағдыларын меңгеру деңгейін бағалау	
--	---	--

3. Инклюзивті білім беру жағдайында «Дене шынықтыру» пәнінің оқу бағдарламаларын жүзеге асыру бойынша әдістемелік ұсынымдар

Бұл бөлімде халықаралық және отандық тәжірибені зерделеу негізінде инклюзивті білім беру жағдайында «Дене шынықтыру» пәнінің оқу бағдарламаларын іске асыратын еліміздің педагогтеріне арналған әдістемелік ұсынымдар жинағы келтірілген.

Ерекше қажеттіліктері мен жеке мүмкіндіктерін ескере отырып, білім алушылар үшін дене шынықтыруды ұйымдастыру жөніндегі елдердің тәжірибесін зерделеу инклюзивті білім беру жағдайында «Дене шынықтыру» пәнінің оқу бағдарламаларын іске асыру сапасы, ең алдымен, дене шынықтыру мен спортты іске асыру жөніндегі елдердің ұлттық саясатына байланысты екенін көрсетті. Бұл саясат ұлттық тұжырымдамалардың, дене тәрбиесі жөніндегі стратегиялардың мазмұнында ұсынылған (мысалы, Қазақстан Республикасының 2025 жылға дейінгі дене шынықтыру мен спортты дамыту тұжырымдамасы, 6 және одан жоғары жастағы американдықтар үшін 2008 жылғы физикалық белсенділік жөніндегі нұсқаулық, 21 ғасырда дене тәрбиесін дамытудың болашағы туралы баяндама, Сингапурдың дене тәрбиесі мен спортты дамыту тұжырымдамасы).

Осылайша, дене тәрбиесін сапалы оқытуды қамтамасыз ету үшін әртүрлі елдердегі дене тәрбиесі жөніндегі ұлттық саясатты зерттеген халықаралық ұйымдардың қолданыстағы ұсынымдарын қолданған жөн. Осындай ұйымдардың бірі – ЮНЕСКО халықаралық ұйымы.

ЮНЕСКО-ның сапалы дене тәрбиесін қамтамасыз ету жөніндегі ұсынымдарын қарастырайық.

ЮНЕСКО Еуропалық комиссиямен, халықаралық спорт және дене шынықтыру кеңесімен (ICSSPE), Халықаралық Олимпиада комитетімен (ХОК), БҰҰДБ, ЮНИСЕФ, Біріккен Ұлттар Ұйымының ашық хаттамасымен және ДДҰ-мен бірлесіп, ерте жастан бастап орта білімге дейінгі барлық жастағы адамдарға сапалы дене шынықтыруды ұсыну туралы ақпарат беру бойынша нұсқаулық әзірледі [75]. Осыған байланысты басшылық саясаткерлерге қолдау көрсетудің бірегей негізін ұсынады (яғни адами капиталдың бірнеше аспектілерін дамытуды жеделдету мақсатында дене тәрбиесі саласындағы саясатты өзгерту жөніндегі департамент басшыларына немесе министрліктердің аға лауазымды тұлғаларына).

Сапалы білімге қолжетімділік жолындағы құрылымдық кедергілерді еңсеру барлығына білім беру құқығын іске асыру үшін өте маңызды [59].

Инклюзивті білім тұрақты дамуға кедергі келтіретін және әлеуметтік келісімнің алдын алатын құрылымдық теңсіздікті жоюдың негізгі механизмі бола отырып, географиялық орналасуына, жынысына, экономикалық немесе этникалық тегіне немесе мүгедектік мәртебесіне байланысты қажеттіліктердің барлық спектрін қанағаттандыру үшін сараланған түрде қарастырылады.

Нақты деректер балалардың, әсіресе осал топтан шыққан балалардың тамақтану, денсаулық сақтау және білім алу секілді негізгі құқықтарына

инвестициялардың болмауын отбасыларды немесе жеке адамдарды бірнеше ұрпаққа дейін кедей ете түсіп, болашақтағы әлеуметтік және экономикалық прогреске кедергі келтіру мүмкіндігін қуәландырады. Сапалы дене шынықтыруға қатысу бұл шырғалаң шеңберді бұзуға көмектеседі.

Осыған байланысты әсерге бағытталған сапалы дене тәрбиесі саясатын тұжырымдау және дамыту барлық білім алушылардың білім алу құқығын қамтамасыз ететін инклюзивті әдістерге негізделуі керек [76]. Сапалы дене тәрбиесі әр баланың физикалық, психикалық, әлеуметтік және эмоциялық дамуын жақсартуға арналған әртүрлі моториканы үйренуді қамтиды. Бір жағынан, дене тәрбиесіне қатысу физикалық сауаттылықты дамытуға ықпал етуі керек [77], ал екінші жағынан өмірлік дағдылар мен құндылықтарды насихаттау арқылы жаһандық азаматтық ұстанымды қалыптастыруға ықпал етуі керек. Сапалы дене тәрбиесінің нәтижесі – өмір бойы физикалық белсенділікпен айналысуды жалғастыру үшін қажетті дағдылары, сенімділігі мен түсінігі бар физикалық сауатты жас азамат. Осылайша, дене тәрбиесі өмір бойы инклюзивті азаматтық қатысу үшін негіз ретінде танылуы керек.

Білім алушылардың мектеп күндерінен тыс уақытта дене шынықтырумен және спортпен айналысуын ынталандыру үшін сапалы дене шынықтыру саясаты мен серіктестіктерді дамытудың маңыздылығы бірдей маңызды, жастарды пайдаланудан қорықпай қатыса алатын қауіпсіз, қолжетімді, жақсы жабдықталған орындарды қамтамасыз ету. Мұны сапалы дене шынықтырумен қамтамасыз ету және онымен байланысты серіктестік негіз болатын іргелі принцип ретінде қарастыру керек. Даму және бейбітшілік үшін спорт халықаралық жұмыс тобы атап өткендей, қыздар мен әйелдерді қорғау және олардың жаттығу мен бәсекелестік үшін қауіпсіз орта болуын қамтамасыз ету үшін 16 саясат пен рәсім өте маңызды [78].

Сонымен қатар ЮНЕСКО және ЮНИСЕФ [79] оқуға жайлы жағдайлар физикалық инфрақұрылым мен нысандардан ғана емес екенін жақтайды. Олар адам құқықтарын ілгерілетуге және қорғауға мүмкіндік беретін институционалдық саясатты қамтуы керек.

Тиісінше, гендерлік айырмашылықтарға байланысты зорлық-зомбылықтың, физикалық немесе психологиялық зорлық-зомбылықтың, қорқытудың және зорлық-зомбылықтың алдын алу және сайып келгенде болдырмау мақсатында тиімді саясат жасалуы керек. Балаларды қорғаудың маңыздылығы тек бір жағдаймен шектелмейді, бұл өте маңызды және мектеп ішінде де, одан тыс жерлерде де барлық қолдаудың негізгі элементі болуы керек. Практик мұғалімдер, жаттықтырушылар, көмекші қызметкерлер және басқа да тиісті қызметкерлер балаларды қорғау принциптерін сақтауға оқытылуы керек, сонымен қатар олардың білімі үнемі жаңартылып отыруы керек.

Мұның маңызды ерекшелігі – балалармен жұмыс істейтін барлық қызметкерлерді тексеру (соның ішінде биографиялық тексерулер мен анықтамалар). Мектептен тыс жұмыс істейтін қызметкерлер балалармен жұмыс істеу үшін тиісті біліктілікке ие болуы және педагогтер секілді педагогикалық принциптерді басшылыққа алуы керек.

Қатыгездік жағдайларын қарастыру және хабарлау тетіктерін, сондай-ақ нәсіліне, жынысына, бағдарына, дініне, мүгедектігіне және т.б. негізінде кемсітушілік пен қорқытуға қатысты мәселелерді қамтитын қатаң есеп беру жүйесі бірдей маңызды. Осыған байланысты педагогтер мен білім алушылардың мінез-құлық кодексі олардың құқықтарын қорғау мен ілгерілетудің маңызды құралы болып табылады.

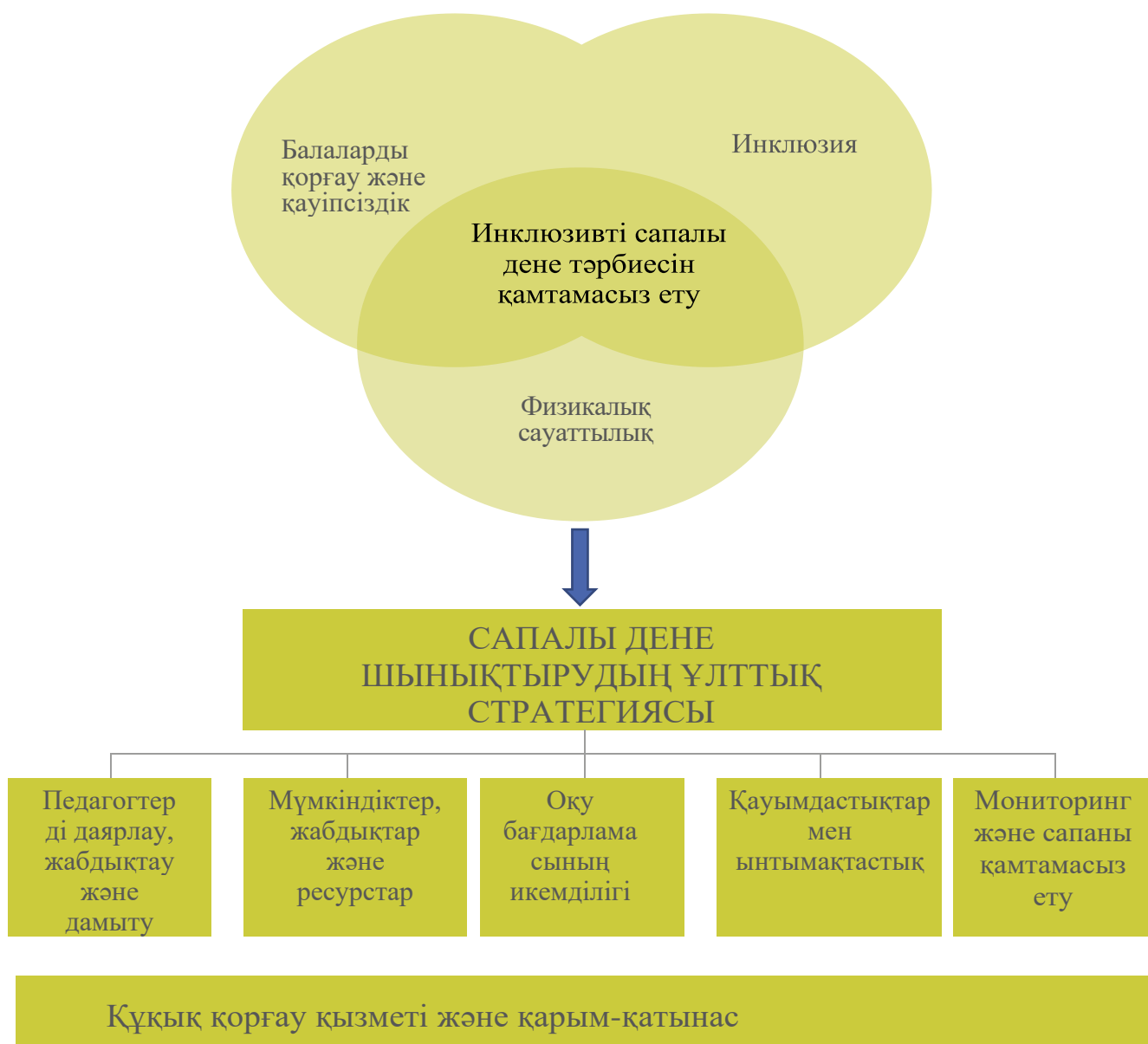
Инклюзивті сапалы дене шынықтыру саясатының негізін қалаған және б-қосымшада сипатталған шараларды қабылдаған мүше мемлекеттерге сапалы дене тәрбиесіне қатысты өзіндік бірегей көзқарасын дамытуға және жеке басымдықтарға негізделген тиісті ұлттық стратегияны әзірлеуге шақырылады. Бұл жағдайда өзара байланысты бірқатар аспектілерді қарастырған жөн (13-сурет).

6-қосымша. Дене шынықтыру бойынша инклюзивті ортаға қол жеткізудің негізгі қадамдары

1. Инклюзивті тәжірибеге баса назар аудара отырып, дене шынықтыру қажеттіліктерін қамтамасыз ету бойынша ұлттық қажеттіліктерге талдау жүргізу.
2. Сапалы дене шынықтыруға қатысты қаржыландыру үлгілерін және әлеуметтік және экономикалық тұрғыдан алуға болатын нақты дәлелді инвестиция қайтарымын ескере отырып, дене шынықтыру пәні мұғалімдерін оқытуды қайта қарастыру.
3. Халықаралық конвенцияларға, декларацияларға, ұсыныстарға және озық тәжірибелерге сәйкес дене шынықтыруды қолдау үшін заңнамалық негіздерді бейімдеу.
4. Әсерді өлшеу құралдары мен механизмдерімен қамтамасыз етілген ұлттық дене шынықтыру стратегиясын жасау.
5. Барлығына дене шынықтыруға қол жеткізу құқығына қатысты қоғамдық пікірді жұмылдыру.
6. Жастармен дене тәрбиесі, дене белсенділігі және спорт саласында жұмыс істейтін барлық білім алушылармен инклюзивті сапалы дене тәрбиесі және оқыту педагогикасы тұжырымдамасына қатысты бірыңғай пікір қалыптастыру.
7. Әлеуметтік, білім беру, экономикалық және денсаулық сақтау мақсаттарына қол жеткізу тұрғысынан дене шынықтыру туралы мәліметтер базасына үлес қосатын зерттеу бағдарламаларын қолдану.
8. Сапалы дене шынықтырумен қамтамасыз ету шеңберінде даму мен инновацияларға жәрдемдесу үшін жергілікті әлеуетті нығайту.
9. Дене шынықтыру пәні мұғалімдерін даярлау кезінде сапалы дене тәрбиесінің адамдардың жан-жақты дамуына ықпал етудегі маңызды рөлі, әсіресе инклюзивті тәжірибелер, денсаулыққа байланысты қоғамдағы ағымдағы өзгерістер және салауатты, белсенді өмір салтына қатысуды ынталандырудың маңыздылығы ескерілетініне көз жеткізу.

Дереккөз: Quality physical education (QPE). Guidelines for policy-makers. UNESCO.2015. <https://en.unesco.org/inclusivepolicylab/sites/default/files/learning/document/2017/1/231101E.pdf>

13-сурет. Инклюзивті сапалы дене шынықтыруды қамтамасыз етудің негізгі аспектілері

Дереккөз: Quality physical education (QPE). Guidelines for policy-makers. UNESCO.2015. <https://en.unesco.org/inclusivepolicylab/sites/default/files/learning/document/2017/1/231101E.pdf>

Жоғарыда көрсетілген аспектілер (13-сурет) қоғамның барлық деңгейлерін қамтитын жалпы жүйелік дамуды және көп секторлы тәсілдерді ынталандыратын нақты тұжырымдалған қағидаттарға негізделуге тиіс. Дене шынықтыру мен спортқа қатысудың келісілген және инклюзивті мүмкіндіктері барлық білім алушыларға ұсынылуы керек және тиісті саясаттың, сондай-ақ оны қамтамасыз етудің кез келген стратегиясының негізін құрауы керек. Сапалы дене шынықтыру саясатын әзірлеуге және енгізуге көпжақты көзқарас балаларды денсаулық пен қауіпсіздікті сақтаудың кеңірек мақсаттары туралы хабардар ету мақсатында тамақтану және денсаулық сақтау қызметтері сияқты басқа да тиісті мүдделі тараптармен ынтымақтастықты қамтуы керек. Сол сияқты азаматтық белсенділіктің маңыздылығын және жастардың назарын адам дамуымен, жастар

көшбасшылығымен, гендерлік теңдікпен және т.б. байланысты басқа да әлеуметтік мәселелерге аударып отырып, қоғамдастықпен байланысты нығайту үшін бейресми спорттық білім беруді пайдалану үшін муниципалитеттермен және ҮЕҰ-мен ынтымақтастықты дамыту қажет. Ата-аналардың және басқа отбасы мүшелерінің қатысуы егде жастағы адамдарда білім алу мүмкіндіктерін кеңейтуге және ұрпақтар арасында дене шынықтыру мен спортпен бірлесіп айналысу дағдыларын алуға ықпал етуі мүмкін.

Ұлттық қажеттіліктерге талдау жүргізгеннен кейін саясаткерлерге ЮНЕСКО басшылығында [75] көрсетілген бөлімдерді белгілі бір басымдықтарға сәйкес саясатты әзірлеуді негіздеу үшін пайдалану ұсынылады:

1. Дене тәрбиесінде инклюзивті тәсілді қамтамасыз ету.
2. Сапалы дене тәрбиесінің көрінісі.
3. Іс-әрекетті насихаттау.

Әр бөлім бойынша ЮНЕСКО-ның қысқаша қорытындылары мен ұсынымдарын қарастырайық.

Дене тәрбиесінде инклюзивті тәсілді қамтамасыз ету

Инклюзивті әдістер жоғары сапалы дене тәрбиесі саясатының да, тәжірибесінің де орталығында болуы керек. Дене тәрбиесінің құндылықтары туралы интеграцияны ілгерілетуге және жалпы хабардарлықты арттыруға бағытталған мемлекеттік саясаттың стратегиялары мен баяндамалары білім алушылар, ата-аналар және кең қауымдастық мүшелері арасында дене тәрбиесі шеңберіндегі инклюзивті әдістемелердің принциптері мен тәжірибесін тарату үшін әзірленіп, пайдаланылуы керек. Бұған қоса, мектепті ұйымдастыруға және білім алушыларды бағалауға икемді тәсіл қажет. Бұл икемділік педагогтен балаға баса назар аудару және оқытудың әртүрлі стильдерін қолдану арқылы инклюзивті педагогиканы дамытуға мүмкіндік береді.

Қолжетімді және икемді оқу жоспарлары, жабдықтар мен оқу материалдары инклюзивті мектептерді құрудың кілті бола алады. Сонымен қатар инклюзивті оқу бағдарламаларын енгізу үшін дайындалған мамандардың болуы ерекше маңызды. Сондай-ақ педагогтер барлық білім алушылардың қажеттіліктері туралы толық және нақты түсінікке ие болуы керек, осылайша олар нәтижеге жету үшін бірқатар дағдыларды қолдана алады. Ерекше білім беруді қажет ететін немесе мүгедектігі бар білім алушыларды, әртүрлі әлеуметтік-экономикалық факторларға байланысты үлгермеу қаупі бар және азшылық топтарының білім алушыларын оқыту педагогтердің оқуын басқарудағы және қолдау көрсетудегі құзыреттілігіне байланысты.

Инклюзивті тәсілді қамтамасыз ету үшін түйіндеме:

- Дене тәрбиесі ұлдар мен қыздар үшін, сондай-ақ мүмкіндігі шектеулі балалар, жасөспірімдер мен жастар үшін міндетті болуы керек. Бұл ретте сан, сапа және мазмұн бөлігінде жағдай жасауда теңдік қамтамасыз етілуі тиіс.

- Мүмкіндігі шектеулі білім алушылар мен азшылық топтарының білім алушыларын қосуды қамтамасыз ету үшін оқу бағдарламалары икемді және бейімделгіш болуы керек.

- Қолданыстағы саясат пен тәжірибені қайта қарау кезінде мүмкіндігі шектеулі білім алушылар үшін тиісті инфрақұрылыммен, бейімделген үй-жайлармен, жабдықтармен және оқу-әдістемелік материалдармен жеткіліксіз қамтамасыз ету туралы алаңдаушылықты ескеру қажет.

- Қыздарды дене шынықтырумен айналысуға қолдау көрсету және ынталандыру үшін бастамалар жасау керек, киім таңдау, киіну үшін жеткіліксіз жағдайлар секілді кедергілерді жою керек.

Ұлттық дене шынықтыру саясатының инклюзивті тәсіл принциптеріне қаншалықты сәйкес келетінін бағалау үшін ЮНЕСКО тексеру парағын (7-қосымша) пайдалануды ұсынады.

7-қосымша. Инклюзияға кедергілерді азайтуға арналған тексеру парағы

1. Оқу бағдарламасы инклюзивті ме?
2. Оқу бағдарламасы оқытылатын жағдайларға сәйкес жұмыс әдістерін өзгертуге мүмкіндік бере ме?
3. Дене шынықтыруды оқыту барлық балалар үшін гендерлік аспектілерді қорғайтын, ескеретін және оқушылардың қатысуын ынталандыратындай инклюзивті ме?
4. Оқу бағдарламасы мәдени сәйкестікті ескере ме?
5. Дене тәрбиесі үшін пайдаланылатын үй-жайлар мен жабдықтар барлық білім алушыларға, соның ішінде ерекше білім беруді қажет ететін білім алушыларға арналған оқу құралдарына қолжетімділікті қамтамасыз ете ме және олар қабілеттер мен мәдени ерекшеліктерді ескере ме?
6. Оқыту тәсілі ерекше қажеттіліктері бар барлық білім алушылардың, соның ішінде әртүрлі физикалық қабілеттері мен мүгедектігі бар білім алушылардың қажеттіліктерін қанағаттандыру мақсатында сараланған ба?
7. Педагогтерге дене шынықтыруды оқыту кезінде де, үздіксіз кәсіби дамудың (CPD) және өндірістен қол үзбей жұмыс істейтін педагогтердің біліктілігін арттырудың тұрақты, өзекті және орынды бағдарламалары (INSET) шеңберінде де инклюзивті практиканы ілгерілету мен енгізуде қолдау көрсетіле ме?
8. Тағылымдамадан өтушілер мен қазіргі педагогтерді қызмет көрсетуді қолдау мен жақсартуға бағытталған инклюзия саласындағы сарапшылармен байланыстыру үшін тәлімгер-мұғалімдер желісін дамытуды қолдау бағдарламалары бар ма?

Дереккөз: Quality physical education (QPE). Guidelines for policy-makers. UNESCO.2015. <https://en.unesco.org/inclusivepolicylab/sites/default/files/learning/document/2017/1/231101E.pdf>

Сапалы дене тәрбиесінің көрінісі

ЮНЕСКО-ның пікірінше [75], сапалы дене тәрбиесінің стратегиялық көзқарасы мыналарды қамтуы керек: оқу бағдарламасының икемділігі, қоғамдастықпен серіктестік, сапаны бақылау және қамтамасыз ету, педагогтерді

даярлау, педагогтерді ресурстармен қамтамасыз ету және дамыту, үй-жайлар, жабдықтар мен ресурстар.

Сапалы дене тәрбиесі саясаты мен практикасының негізгі компоненттері бойынша қысқаша түйіндемені қарастырайық, олар дене тәрбиесі мен спорт бойынша ұлттық саясатты дамытуға ғана емес, сонымен қатар педагогтерге сапалы дене тәрбиесін қамтамасыз етуге қойылатын халықаралық талаптарды ескере отырып, өздерінің ұйымдастырушылық-педагогикалық жұмыстарын жүйелеуге көмектеседі.

Саясат пен тәжірибені нығайтуға арналған түйіндеме:

- Дене шынықтыру жөніндегі ұлттық стратегиялар бастауыш және жалпы орта, орта білім беру деңгейлерінде әзірленуі тиіс; олар дене шынықтыру жөніндегі заңнаманы дәйекті қолдануды қамтамасыз ету мақсатында саяси риторика мен нақты іске асыру арасындағы елеулі олқылықтарды жоюға бағытталуы тиіс.

- Ұлттық дене шынықтыру стратегиялары оқу уақытын бөлуді ұсынуы керек; ал сапалы дене шынықтыруды қамтамасыз етуге жауапты адамдар дене шынықтыру бойынша оқу бағдарламасы аясында ұсынылған уақытты бөлуді қамтамасыз етуге жауапты болуы керек.

- Ұлттық стратегиялар мектеп директорларының, ата-аналардың және басқа да тиісті мүдделі тараптардың дене тәрбиесінің артықшылықтары туралы хабардар болуын қамтамасыз етуі керек және оқу жоспарына қойылатын талаптар осы мақсаттарға жету үшін жеткілікті оқу уақытын қамтамасыз етуі керек.

- Ұлттық стратегиялар мен тиісті бюджет мектеп пен қоғамдастық арасындағы үйлестіруді және физикалық белсенділікке қатысу үшін олардың арасында байланыс орнату жолдарын, сондай-ақ әртүрлі ұйымдар арасындағы ағымдағы байланыс мәселелерін шешуге ықпал етуі керек.

- Дене шынықтыру бойынша оқу бағдарламасының өзектілігі мен сапасын, әсіресе спорттық жарыстарға және өнер көрсетуге байланысты іс-шараларға тұрақты бейімділік бар жерде қайта қарау керек. Жастармен жүргізілген консультациялар негізінде әзірленген қамтамасыз ету жеке маңызды, әлеуметтік маңызды және мектептен тыс өмір салтына сәйкес болуы керек.

- Сапалы дене тәрбиесі саясатын әзірлеу және енгізу шеңберінде оң тәжірибелер мен есептілікті ілгерілету үшін мониторинг және сапаны қамтамасыз ету жүйелері мен тетіктерін әзірлеу қажет.

Ұлттық дене шынықтыру стратегияларын жақсарту үшін тексеру парағын (8-кірістірме) пайдалануды ұсынады:

8-қосымша. Дене тәрбиесі саясаты мен тәжірибесін жақсартуға арналған тексеру парағы

<p>1. Дене шынықтырудың келесі деңгейлерінде нақты ұлттық стратегия бар ма:</p> <ul style="list-style-type: none">
- бастауыш білім беру
- жалпы орта білім беру
- орта білім беру
---

2. Ұлттық стратегия дене шынықтыру барлық білім алушылардың дене шынықтыру құқығын қамтамасыз ететін және теңдік пен инклюзивтілікке негізделген мектеп бағдарламаларының негізгі бөлігі екеніне кепілдік бере ме?

3. Физикалық белсенділік, дене шынықтыру және спорт арасындағы айырмашылықтар мен қатынастарды нақты түсіну және қабылдау бар ма? Бұл түсінікке ең аз оқу уақыты тек дене шынықтыру сабақтарына бөлінуін қамтамасыз ететін нұсқаулар қолдау көрсете ме?

4. Саясат пен тәжірибе деңгейінде көптеген мүдделі тараптардың қатысуымен сектораралық өзара әрекеттесу мүмкіндігі бар ма, соның ішінде балалар мен жастарға арналған физикалық белсенділік, дене шынықтыру және спорт саласындағы кешенді саясат бар ма?

5. Саясаткерлер мен практиктер арасында кеңірек әлеуметтік және білім беру мақсаттарына жету тұрғысынан дене тәрбиесінің басымдықтары туралы нақты консистенция мен жалпы түсінік бар ма?

6. Ұлттық дене шынықтыру стратегиясы қауіпсіз мектеп ортасын, тамақтануды және денсаулық сақтау қызметтерін қамтитын мектептегі денсаулық сақтау стратегиясымен тығыз байланысты ма?

7. Педагогтерге қызмет көрсетуді өздері жұмыс істейтін жастардың қажеттіліктеріне сәйкес бейімдеуге мүмкіндік беру үшін жергілікті деңгейде саясатты/оқу бағдарламасын түсіндіру мүмкіндігі бар ма?

8. Оқу бағдарламасының мазмұны білім алушылардың қажеттіліктерін, қызығушылықтары мен болашағын көрсете ме?

9. Мектептер мен маңызды қоғамдық спорт ұйымдары арасындағы серіктестікті қолдау үшін нақты, барабар қаржыландырылған құрылымдар мен жолдар бар ма?

10. Сапалы дене шынықтыруды қамтамасыз ету сапасын бақылау және қамтамасыз ету процедуралары бар ма?

11. Кері байланыс жиналып, жаңа көзқарастар мен жағдайларды ескере отырып, оқу бағдарламасын үнемі қайта қарау үшін біріктіріле ме?

12. Сапалы дене тәрбиесі және дене шынықтыру пәні мұғалімдерін даярлаудың көрсеткіштері сапалы дене тәрбиесімен қамтамасыз етуді жүйелі, тиімді бағалау үшін негіз ретінде пайдаланылады ма??

Дереккөз: Quality physical education (QPE). Guidelines for policy-makers. UNESCO.2015. <https://en.unesco.org/inclusivepolicylab/sites/default/files/learning/document/2017/1/231101E.pdf>

Сапалы дене тәрбиесін беру жоғары білікті педагогтерге байланысты болғандықтан, жауапты органдар жүргізіліп жатқан саясаттың басым бағыты ретінде дене тәрбиесі бойынша педагогтерді даярлау жүйелеріне үнемі тексерулер жүргізуі керек.

Педагогтердің біліктілігін арттыру және дамыту үшін түйіндеме

- Дене тәрбиесін сапалы өткізу үшін педагогтерді даярлаудың негізгі қағидаттарына сәйкес ұсынылатын қызметтердің саны мен сапасындағы сәйкессіздіктерді анықтау үшін дене тәрбиесі бойынша педагогтерді даярлаудың ағымдағы бағдарламаларына шолу жасау қажет.

- Педагогтерді даярлау бағдарламалары балаларды, жасөспірімдерді бос және сабақтан тыс уақытта дене белсенділігіне қатысуға ынталандыруға

арналған қоғамдастық пен спорт арасындағы серіктестік қатынастарды жолға қою бөлігінде дене шынықтыру пәні мұғалімдеріне ынталандырушы және делдалдық рөлдерді қалыптастыруды көздейтін етіп бейімделуі тиіс.

- Дене шынықтыру мамандарының тапшылығы мәселесін шешу үшін білікті педагогтер санын көбейту қажет.

- Педагогтердің үздіксіз кәсіби дамуы сапалы дене тәрбиесінің кез келген ұлттық стратегиясының негізгі басымдығы болуы тиіс.

Педагогтердің кәсіби дайындығы мен дамуын, сондай-ақ қажетті ресурстарды жақсарту үшін ЮНЕСКО тексеру парағын пайдалануды ұсынады (9-қосымша).

9-қосымша. Педагогтердің кәсіби дайындығы мен дамуын, сондай-ақ оған қажетті ресурстарды жақсартуға арналған тексеру парағы

1. Педагогтің кәсіби қасиеттерімен, білімімен, дағдыларымен және түсінігімен қатар жұмысты тиімді орындау үшін қажетті негізгі рөлдері мен міндеттерін анықтайтын критерийлер бар ма?
2. Үкімет пен жоғары оқу орындары тұрақты, тиімді мониторингті сақтау және қамтамасыз етуді бағалау үшін педагогтерді сапалы дене тәрбиесіне дайындау бойынша бақылау көрсеткіштерін қабылдады ма?
3. Педагогтерді даярлау бағдарламаларында сапалы дене тәрбиесі оқу күні аяқталғаннан кейін спортқа және дене белсенділігіне қатысуға жәрдемдесудегі педагогтің рөлі ескеріле ме?
4. Бүкіл ел бойынша мектептегі білім берудің барлық деңгейлерінде маман мұғалімдер жеткілікті ме:
  - алғашқы жылдары
  - бастауыш білім деңгейінде
  - орта білім деңгейінде
5. Халықаралық деңгейде танылған аккредиттеуге сәйкес оқыту және біліктілікті арттыру үшін жеткілікті мүмкіндіктер ұсыныла ма?
6. Дене тәрбиесін әмбебап мұғалімдер оқытатын жерде олар сапалы дене тәрбиесін оқытуға жеткілікті түрде дайын ба?
7. Мұғалімдерді үздіксіз кәсіби даму бағдарламаларымен (CPD) және өндірістен қол үзбей оқытумен (INSET) қамтамасыз ету тұжырымдамалары олардың жұмыс істеу шарттарына сәйкес білімдерін, дағдылары мен түсініктерін үнемі жаңартып отыруға кепілдік беру мақсатында өздерінің мансаптары бойы өздерінің кәсіби дамуына ықпал ететін тұжырымдамалар әзірленді ме? Үздіксіз кәсіби даму үздіксіз кәсіби дамумен айналысатын аға мұғалімдердің қолдауын қамтуы керек.
8. Қызмет көрсетуді қолдау мен жақсартуға бағытталған интерндер мен тәлімгерлердің инклюзия саласындағы сарапшылармен кәсіби байланысын орнату үшін тәлімгер-мұғалімдер желісін дамытуды қолдау бағдарламалары бар ма?

Дереккөз: Quality physical education (QPE). Guidelines for policy-makers. UNESCO.2015. <https://en.unesco.org/inclusivepolicylab/sites/default/files/learning/document/2017/1/231101E.pdf>

Сапалы дене тәрбиесін ұсыну барлық білім алушыларға, соның ішінде мүмкіндігі шектеулі білім алушыларға дене тәрбиесіне қолжетімділікті

қамтамасыз ету үшін материалдық ресурстар мен тиісті техникалық қолдауды қажет етеді.

Ресурстарды күшейту туралы түйіндеме

- заң шығарушы органдар тиісті инфрақұрылымның болмауы және физикалық ресурстар мен қолайлылықтардың жеткіліксіздігі мәселесін басым тәртіппен шешуі қажет, бұл қоғамдастық ресурстарын тиімдірек пайдалануды және қоғамдық спорт ұйымдарымен серіктестікті ынталандыруды қамтуы мүмкін.

- сапалы дене тәрбиесін ұсыну барабар, орынды педагогикалық материалдармен қамтамасыз етілуі тиіс.

- сапалы дене тәрбиесін қамтамасыз етуді қолдау және үй-жайларға, жабдықтар мен ресурстарға тиісті қызмет көрсетуді қамтамасыз ету үшін сапалы техникалық қолдаудың тиісті деңгейі қамтамасыз етілуі тиіс.

- сапалы дене тәрбиесін қамтамасыз ету үшін қажетті үй-жайлар дене тәрбиесі үшін басым тәртіппен пайдаланылуы тиіс және басқа мақсаттарда (мысалы, емтихандар, мектеп концерттері, медициналық сапарлар және т.б. өткізу үшін) пайдаланылмауы тиіс.

- ауа-райының қолайсыздығы бар аудандарда дене шынықтыру сабағынан бас тарту мүмкіндігін азайту үшін тиісті жағдайлар жасалуы керек.

Сапалы дене шынықтырумен қамтамасыз ету кезінде ресурстардың қауіпсіздігін жақсарту үшін ЮНЕСКО тексеру парағын пайдалануды ұсынады (10-қосымша)

10-қосымша. Үй-жайлармен, жабдықтармен және ресурстармен проблемаларды шешуге арналған тексеру парағы

1. Мектептерге бөлінген бюджет мүмкіндігі шектеулі оқушылардың, осал топтан шыққан балалардың интеграциясына ықпал ететін тиісті, барабар және қолжетімді жабдықтар мен құрылыстарды қамтамасыз етуге мүмкіндік бере ме?
2. Оқу жағдайлары, соның ішінде денсаулық үшін қауіпсіз бе?
3. Мектептер қолданыстағы үй-жайлардың, жабдықтар мен оқу материалдарының жұмыс істеуі үшін ресурстармен қамтамасыз етілген бе?
4. Жеткізілімге жауапты адамдарға сапалы дене шынықтыруды қамтамасыз ету үшін қажетті үй-жайларға, жабдықтарға және ресурстарға бірінші кезектегі қолжетімділік беріледі ме?

Дереккөз: Quality physical education (QPE). Guidelines for policy-makers. UNESCO.2015. <https://en.unesco.org/inclusivepolicylab/sites/default/files/learning/document/2017/1/231101E.pdf>

Әрекет саясаты

Дене тәрбиесіне нақты жауапты мемлекеттік органдар немесе жергілікті кеңестер дене тәрбиесінің тұрақты болашағын құру және нығайту үшін әрекет етуі керек [58].

Іс-қимылды күшейту бойынша түйіндеме

- Үкіметтер мектеп директорлары, басқа пәндердің оқытушылары, ата-аналар және кеңірек қоғамдастық үшін маңыздылығын арттыру және Үкімет пен дене шынықтырумен айналысатын адамдар арасындағы басымдықтар

арасындағы қазіргі алшақтықты жою мақсатында дене тәрбиесінің басқа пәндермен бірдей мәртебеге ие болуын қамтамасыз етуге жауапты болуы керек.

- Мұндай күш-жігер кейбір педагогтердің мотивация деңгейін басқа педагогтерге қарағанда төмен мәртебеге ие болуының нәтижесі ретінде ескеруі керек.

- Саясаткерлер дене шынықтыру сабақтарына қатысу санының азаюына әкелуі мүмкін мүгедектікке қатысты қоғамның алалаушылықтары туралы білуі және тиісті шаралар қабылдауы керек.

Дене шынықтырумен қамтамасыз ету жөніндегі іс-қимыл саясатын жақсарту үшін ЮНЕСКО тексеру парағын (11-қосымша) пайдалануды ұсынады.

11-қосымша. Дене тәрбиесін беру жөніндегі іс-қимыл саясатын жақсарту жөніндегі тексеру парағы

1. Дене тәрбиесіне жалпы халыққа әсер ететін басқа мемлекеттік стратегиялар мен тәжірибелер сияқты назар аудару саясаты бар ма?
2. Дене шынықтыруға арналған уақыт басқа негізгі пәндермен бірдей ме?
3. Халықтың әртүрлі топтары үшін маңызды тілді қолдана отырып, жергілікті және ұлттық деңгейде дене тәрбиесінің құндылықтары туралы хабардарлықты арттыру үшін байланыс стратегиялары бар ма?
4. Ата-аналарға, педагогтерге және кеңірек қауымдастыққа бағытталған нақты байланыс стратегиялары бар ма, олар дене шынықтыру процесіне, әсіресе мектеп жасындағы мүмкіндігі шектеулі білім алушыларға, сондай-ақ азшылық топтарының өкілдеріне қатысуға ықпал ете ме?
5. Дене тәрбиесі мен кәсіби дамуды насихаттау процесін қолдайтын ұлттық / аймақтық дене шынықтыру пәндері қауымдастығы бар ма?
6. Ақпараттық-түсіндіру жұмыстарында белгілі бір рөл атқара алатын жергілікті, ұлттық және/немесе халықаралық деңгейдегі зерттеу желілері бар ма?
7. Жұмыс істейтін педагогтерге олардың қызметін сыни тұрғыдан түсінуге, зерттеуге қатысу және зерттеу желілерінде білім алмасу кезінде және бір-бірімен серіктестікте көмек көрсетіле ме?

Дереккөз: Quality physical education (QPE). Guidelines for policy-makers. UNESCO.2015. <https://en.unesco.org/inclusivepolicylab/sites/default/files/learning/document/2017/1/231101E.pdf>

Сапалы дене тәрбиесін қамтамасыз етудегі көрсетілген басымдықтардан басқа, ЮНЕСКО мемлекеттік органдарға дене тәрбиесін ұйымдастырудағы негізгі проблемаларды және ұсынылатын шешу жолдарын қамтитын инклюзивті дене тәрбиесі саясатының матрицасын пайдалануды ұсынатынын атап өткен жөн. Бұл матрица ұлттық қажеттіліктерді талдау және тиісті әрекеттерді қабылдау мақсатында негізгі басымдықтарды анықтау негізінде жасалады. ЮНЕСКО басшылығы сонымен қатар сапалы дене тәрбиесінің негізгі критерийлерін ұсынады:

- минималды стандарттарға сәйкестік;
- сапалы дене тәрбиесін қамтамасыз ету;
- педагогтерді сапалы дене тәрбиесі бойынша даярлауды қамтамасыз ету.

Бұл өлшемшарттарды қазақстандық педагогтер, елімізде дене тәрбиесі мен спортты іске асыруға жауапты жергілікті мемлекеттік органдар пайдалана алады.

Минималды стандарттарға сәйкестік

Дене тәрбиесін қамтамасыз етудегі проблемаларды елдер салыстырмалы талдау қағидаттарына негізделген ұзақ мерзімді стратегиялық даму жоспарларын қабылдаған жағдайда ғана жеңуге болады. Негізгі аспект – 1978 жылғы ЮНЕСКО-ның дене шынықтыру және спорт жөніндегі халықаралық хартиясын сақтау контекстінде инклюзивті қамтамасыз етуді, жеткізуді және сапа кепілдігін қолдау үшін инфрақұрылым құру саясатын әзірлеу [80]. Минималды стандарттарды әзірлеу үшін қолданылатын әдістеме кез келген сапалы дене шынықтыру бағдарламасы үшін инклюзия мен қолжетімділік принциптерін ескереді. Мұндай негізгі принциптер білім беру саясатына және басқа да тиісті секторларға біріктірілуі керек және мүмкіндігінше көптеген мүдделі тараптар мен азаматтық қоғам қатысатын серіктестіктерді қамтуы керек. Жоғарыда келтірілген негізгі принциптер қызмет өндірушілерінің бір түріне ғана тән емес және білім беру қызметтерін өндірушілердің барлық спектрінде қолдануға арналған.

Критерийлер

Саясат:

- Ұлттық/жергілікті/ мектеп бағдарламасына сәйкес келетін және теңдік пен инклюзивтілік идеалдарын қолдайтын дене шынықтыру бағдарламасының дәлелі.

Дене шынықтыруға арналған апта сайынғы оқу уақытын оны ұлғайту жоспарларымен бөлу ұсынылады:

- 120 минуттық оқу дене шынықтыру;

- 180 минуттық дене шынықтыру.

- Балаларды қорғаудың маңыздылығын көрсететін және балаларды қорғаудағы және олардың дене шынықтыруға қауіпсіз қатысуын қамтамасыз етудегі педагогтердің рөлін нақты көрсететін практик-педагогтер үшін тиісті критерийлерді сақтау.

Адами ресурстар:

- Тиісті критерийлерге сәйкес тиісті дайындықтан өткен мектеп директорларын қоса алғанда, міндетті мектептегі білім берудің барлық деңгейлері үшін білікті оқытушылар құрамы.

Тәлімгерлердің функцияларын орындау үшін арнайы білімі мен тәжірибесі бар оқу бағдарламаларының үйлестірушілерін даярлау және жалдау, дене шынықтыру пәні мұғалімдері болып табылмайтын практик-педагогтерге кеңес беру және ұсынымдар беру (мұнда дене шынықтыруды кең профильді педагогтер үйретеді).

Міндетті, құрылымдық, тұрақты бағдарламалар немесе өндірістен қол үзбей оқыту арқылы педагогтер құрамының үздіксіз кәсіби дамуы.

Білім алушылар мен педагогтердің теңдестірілген қатынасы.

Ресурстар:

- барабар материалдық ресурстармен қамтамасыз ету;

- жабдық;
- оқу материалдары.

Ресурстар қауіпсіз, қолжетімді және жақсы жағдайда болуы керек.

Білім алушылар қорлаудан немесе қанаудан қорықпай оқу тәжірибесін алатын қауіпсіз, жақсы жабдықталған ортада дене шынықтыру сабақтарына қатысу мүмкіндігі.

Жеткізуді оңтайландыру және пайдалану үшін көптеген мекемелердің қатысуымен серіктестіктердің болуы, мысалы, мектептен тыс спорт клубтарымен байланыс.

Әлеуетті дамыту

Тұрақты сапаны бақылауды қамтамасыз ету, мысалы, мектепті сыртқы тексеру және ішкі бағалау (білікті және тәжірибелі қызметкерлерді тартуды қоса алғанда): мониторинг күшті және әлсіз жақтарын сипаттауды, ең жақсы тәжірибелердің мысалдарын қолдануды және қажет болған жағдайда жақсарту бойынша ұсынымдар әзірлеуді қамтуы керек.

Ұсыну сапасын қамтамасыз ету, практиканы жетілдіру және үздіксіз кәсіби даму үшін мүмкіндіктерді пайдалану мақсатында тиісті ұлттық үйлестіру органымен өзара іс-қимыл жасау.

Ақпараттандыру

Дене шынықтыру пәні педагогтері мектеп директорларының, инспекторлардың және педагогикалық кеңесшілердің қолдауымен бүкіл мектеп тұрғындары мен кең қауымдастық арасында дене шынықтырудың ішкі және сыртқы құндылықтары туралы хабардарлықты арттыруда белсенді рөл атқарады.

Мониторинг және бағалау

- тұрақты өзін-өзі бағалаумен қамтамасыз етілген сапалы дене тәрбиесінің және/немесе педагогтерді сапалы дене тәрбиесі бойынша даярлаудың негізгі принциптерін сақтау.

- оқу бағдарламасына мониторинг/бағалау және ұлттық үйлестіру органына тұрақты есеп беруді қамтитын мерзімді шолу.

Сапалы дене тәрбиесін қамтамасыз ету

«Сапалы дене тәрбиесі» термині кеңінен қолданылатын терминге айналды, бірақ оның табиғаты мен қолданылу аясы өте аз елдерде анықталды. Тұжырымдамалық тұрғыдан алғанда, бұл жеке және әлеуметтік-мәдени маңызды тәжірибені қамтамасыз ететін және балаларды өмір бойы белсенді салауатты өмір салтын насихаттау үшін физикалық белсенділікке тартатын инклюзивті және әділ оқу бағдарламаларын тұжырымдау мен дамытуды қамтитын өзара байланысты стратегиялар аясында қарастырылуы керек.

Дене шынықтыру бойынша оқу бағдарламалары алған білімі, дағдылары мен түсінігі физикалық сауаттылыққа қол жеткізуге ықпал етеді және ерте балалық шақтағы білімнен орта мектеп деңгейіне дейінгі кезеңді қамтитын жақсы құрылымдалған сапалы дене шынықтыру бағдарламасының бөлігі болып табылады деген түсінікке негізделуі керек.

Критерийлер

Оқу бағдарламасы

- теңдік пен инклюзивтілік қағидаттарына негізделген, оның негізінде тең мүмкіндіктер алға тартылатын және нақты оқыту бағдарламалары арқылы ерекше білім беруді қажет ететін тұлғалардың қажеттіліктерін қанағаттандыруға бағытталған оқу бағдарламасы;

- қалыптастыруға/дамытуға негізделген және нақты белгіленген мақсаттар мен оқыту нәтижелерімен біртіндеп реттелген оқу бағдарламасы;

- мәдени және дәстүрлі мұраға арналған кең және теңдестірілген іс-шаралар аясында білім, түсіну және моторикасын кеңейтуге мүмкіндік беретін оқу бағдарламасы;

- дене сауаттылығын дамытуға ықпал ететін оқу бағдарламасы;

- ынтымақтастықты да, салауатты бәсекелестікті де ынталандыратын оқу бағдарламасы;

- білім алушылар арасындағы айырмашылықтар ауқымын мойындайтын және барлық білім алушыларға, мектеп пен қоғамға қатысты әртүрлі және күрделі әрекеттерді қамтитын оқу бағдарламасы;

- өмір бойы салауатты, белсенді өмір салтын сақтау үшін қажетті білім, дағдылар мен түсініктерді меңгеруге ықпал ететін оқу бағдарламасы;

- оқудың барлық салаларында (физикалық, өмір салты, эмоциялық, әлеуметтік және когнитивтік) дамуға ықпал ететін және білім алушыларға көшбасшылық, коммуникация және топтық жұмыс сияқты негізгі дағдыларды дамытуға мүмкіндік беретін оқу бағдарламасы;

- дене шынықтыру және спортпен байланысты құрмет, толеранттылық және әділ ойын секілді негізгі құндылықтарды ілгерілетудегі дене тәрбиесінің рөліне ерекше мән беретін және жаһандық азаматтық идеалды алға жылжытатын оқу бағдарламасы.

Білім алушылар:

- білім алушылар оқу бағдарламасына сәйкес сенімділік, құзыреттілік, білім және түсіністікте даму деңгейіне сәйкес прогресті көрсетеді;

- шәкірттер тиімді және нәтижелі қозғалу арқылы физикалық құзыреттілікті көрсетеді, дене белсенділігінің әртүрлі жағдайларына сәйкес өз дағдыларын жеткізе және бейімдей алады;

- білім алушылар дене шынықтыруға қатысуға оң көзқарас танытады және салауатты, белсенді өмір салтын қабылдау мен сақтаудың артықшылықтарын түсінеді.

Бағалау:

- үйрету үшін бағалау: нәтижелерді хабардар ететін және жақсартатын және білім алушыны бағалау процесінің орталығына қоятын сапалы дене шынықтыру бағдарламасының тұрақты бөлігі ретінде бағалау.

- оқыту үшін бағалау: білім алушылардың оқу іс-әрекетін басқарудың нақты негізі, оның ішінде үнемі бақылау және тәжірибені ақпараттандыру мен жетілдірудің басқа стратегиялары, сонымен қатар позитивті ортада оқу мен даму мәдениетін қалыптастыруға ықпал етеді.

Зерделеу:

Бұқаралық ақпарат құралдарындағы әртүрлі бастамалар және сапалы оқыту саласындағы озық тәжірибелермен алмасу арқылы кең аудитория арасында дене шынықтыру құндылықтарын насихаттауға ықпал ететін зерттеу қауымдастықтарымен және серіктестермен өзара әрекеттесу.

Педагогтерді сапалы дене тәрбиесі бойынша даярлықпен қамтамасыз ету

Сапалы дене шынықтыру пәні мұғалімдерін даярлау бағдарламасының негізінде жеке қажеттіліктер мен қабілеттердің кең ауқымын түсінетін және оларға жауап бере алатын, оқу жоспары мен аудиториялық тәжірибе салаларында сауатты, сонымен қатар тиімді практик ретінде әрекет ететін, аналитикалық, сыни және кәсіби мінезге ие және жаңа идеяларға үнемі ашықтық танытатын маман педагог үлгісі жатыр. Өзгерістерге жауап беру және оны басқару қабілеті педагогтерді даярлаудың міндетті шарты болып табылады. Оқу бағдарламасын тиімді жоспарлау, жеткізу және бағалау үшін педагогтерге кәсіби дағдылар қажет. Оқыту бағдарламалары педагогтен нені бағалайтыны және күтілетіні туралы қызмет көрсетушінің нақты тұжырымдамалары мен ортақ көзқарастарына негізделуі керек. Бұл қағидалардың жаһандық қолданылуы бар.

Критерийлер

Кәсіби профиль

- педагогикалық білім алуға оң көзқарасы мен сәйкес қабілеті бар, академиялық қабілетті, ынталы тыңдаушыларды жұмысқа қабылдау;

- теңдік пен инклюзивтілікке баса назар аудара отырып, этикалық және кәсіби тұрғыдан негізделген құндылықтар мен мінез-құлықтарды дамытатын оқыту бағдарламасы;

- тәжірибеден өткен педагогтердің балаларды қорғаудағы өз рөлін білуін қамтамасыз ететін және зорлық-зомбылықтың әртүрлі нысандары және зорлық-зомбылыққа қатысты күдіктерге қалай дұрыс жауап беру туралы білімдерін дамытатын оқыту бағдарламасы;

- рефлексивті және қабілетті практиктерде оң кәсіби көзқарастарды дамытуға ықпал ететін педагогтердің білім беру саласында зерттеулер мен әлеуетті арттыруды қамтамасыз ету;

- оқыту мен оқуды жақсарту мақсатында ғылыми зерттеулермен айналысатын, сондай-ақ кәсіби байланыстар арқылы білімді тарату мен алмасуға үлес қосатын педагогтер.

Білім және түсінік:

- қалыптастыруға/дамытуға негізделген, бірте-бірте реттелген және теория мен практиканы байланыстыратын, нақты белгіленген мақсаттары, оқу нәтижелері және негізгі ұғымдары бар оқыту бағдарламасы;

- оқытудың барлық спектрі бойынша білімді, түсінуді және қозғалыс дағдыларын жақсартуға мүмкіндіктер мен тәжірибені қамтамасыз ететін оқу бағдарламасы;

- жеке тұлғаның дамуы туралы білімді кеңейтетін және оқытудың жеке, балаға бағытталған тәсілдерінің негіздемесін түсінетін оқыту бағдарламасы;

- өмір бойы жеке салауаттылық пен салауатты, белсенді өмір салтын қалыптастыруда дене шынықтырудың маңызды рөлін атап көрсететін оқу бағдарламасы;

- ерекше білім беруді қажет ететін білім алушыларды, академиялық қабілеті жоғары білім алушыларды, этникалық немесе басқа азшылық топтарынан шыққан білім алушыларды, мүгедектерді қоса алғанда, барлық білім алушылардың қажеттіліктері туралы түсінікті дамытатын, арнайы білім беру тәсілдерін пайдалану және бағалау мүмкіндігін беретін оқу бағдарламасы;

- тағылымдамадан өтуші педагогтерге дене шынықтыру бойынша Еуропалық инклюзивті оқыту бағдарламасының (бұдан әрі – ЕІРЕТ) шеңберінде көзделген білімді, құзыреттілік пен дағдыларды игеруге мүмкіндік беретін және ЕІРЕТ функционалдық картасында айқындалған негізгі салаларға, рөлдерге және функцияларға сәйкес келуге мүмкіндік беретін оқыту бағдарламасы [81].

- тағылымдамадан өтуші педагогтерге оқу салаларының барлық спектрінде білім алушылардың дағдыларын дамытуды жоспарлауға көмектесетін және тағылымдамадан өтуші педагогтерге көшбасшылық, коммуникация және топтық жұмысты қоса алғанда, өмірлік дағдыларды қалай дамытуға болатынын түсінуге мүмкіндік беретін оқыту бағдарламасы;

- дене тәрбиесінің құрмет, әділ ойын және төзімділік сияқты дене тәрбиесі мен спортқа қатысты негізгі құндылықтарды ілгерілетудегі маңыздылығын насихаттайтын және БҰҰ-ның 2015 жылдан кейінгі күн тәртібіне сәйкес Жаһандық азаматтық идеясын қолдайтын оқу бағдарламасы [82].

Оқыту дағдылары:

- рефлексивті педагогке тән оқу міндеттері мен оқыту стильдерін дұрыс саралауға кепілдік беретін бірқатар педагогикалық және дидактикалық әдістер мен басқару әдістерін алуға және қолдануға ықпал ететін теңдестірілген және дәйекті оқыту бағдарламасы;

- ақпаратты бақылау, жазу, жіктеу, талдау, түсіндіру және ұсыну әдістерін дамытатын және оларды оқыту тәжірибесін ақпараттандыру және жақсарту үшін қолданатын оқыту бағдарламасы;

- қауіпсіз мінез-құлық пен тәуекелдерді басқаруға ықпал ететін оқу бағдарламасы.

Педагогтер тәжірибесі:

- мазмұны туралы білімді зерттеуге, педагогиканы, педагогикалық білім мен оқытудағы тәжірибені оқытуға уақыт бойынша тепе-теңдік;

- дене тәрбиесі процесінде мүмкіндігі шектеулі балаларды қосу мен қолдаудың практикалық тәжірибесін алу мүмкіндігі;

- қызмет көрсетушінің білікті/ тәжірибелі персоналы мен ынтымақтасатын мектеп тәлімгер педагогтер тарапынан оқыту практикасын қадағалау;

Курстың біліктілігі:

- стандартталған құрылым және біліктілік жүйесі сонымен қатар біліктілікке қойылатын минималды талаптарды жалпы түсіну;
- педагогтерді тиісті заң шығарушы органдарда тіркеу (мысалы, педагогикалық кеңесте).

Мониторинг және бағалау:

Бағдарламаны бағалау және сапаны қамтамасыз етудің енгізілген жүйелі жоспары [75].

Сапалы дене тәрбиесін қамтамасыз ету бойынша ЮНЕСКО-ның ұсынымдарымен қатар, дене шынықтыру саясаты мен тәжірибесін жүзеге асыратын педагогтер, әдіскерлер және жергілікті атқарушы органдар сапалы инклюзивті дене шынықтыруды қамтамасыз ету үшін халықаралық нормативтік құқықтық құжаттарды басшылыққа алуы тиіс екенін атап өткен жөн. Табысты бағдарламалық құжаттар ретінде (мысалы, дене тәрбиесін инклюзивті оқытудың еуропалық бағдарламасы), оң халықаралық және отандық тәжірибеге негізделген мұғалімдер мен менеджерлердің практикалық жұмысының нәтижелерін (9-кесте), сондай-ақ қолданбалы ғылыми зерттеулердің деректерін атауға болады.

9-кесте. Сапалы дене тәрбиесін беруге қатысты негіздемелік құжаттар

Конвенциялар	Сапалы дене тәрбиесінде инклюзивтілік принциптерін қамтамасыз етумен байланысты негізгі функция
Білім беру саласындағы кемсітушілікке қарсы күрес туралы Конвенция (1960)	Білімге қолжетімділік құқығы және білім сапасы
Әйелдерге қатысты кемсітушіліктің барлық түрлерін жою туралы Конвенция (1979)	Білім беру саласындағы әйелдерге қатысты кемсітушілікті жою Бірлесіп оқуды ынталандыру және оқыту әдістерін бейімдеу арқылы ерлер мен әйелдердің рөлдері туралы стереотиптерді жою
Бала құқықтары туралы Конвенция (1989)	Ешқандай кемсітусіз тегін және міндетті бастауыш мектепте білім алу құқығы Балалардың әл-ауқаты мен дамуына баса назар аудару
Мүгедектердің құқықтары туралы Конвенция (2006)	Тегін және міндетті бастауыш немесе мүгедектікке негізделген орта білім беруден ерекшеліктер жоқ Барлық деңгейлерде инклюзивті білім беру жүйесін қамтамасыз ету
Ұсынымдар	Сапалы дене тәрбиесінде инклюзивтілік принциптерін қамтамасыз етумен байланысты негізгі функция
Білім берудегі кемсітушілікке қарсы ұсыным (1960)	Білім беру саласындағы кемсітушілікті жою.
Декларациялар	Сапалы дене тәрбиесінде инклюзивтілік принциптерін қамтамасыз етумен байланысты негізгі функция

Адам құқықтарының жалпыға бірдей декларациясы (1948)	Әркімнің білім алуға құқығы бар
Барлығына арналған дүниежүзілік білім туралы декларация (1990)	Әрбір адам өзінің негізгі оқу қажеттіліктерін қанағаттандыру үшін әзірленген білім беру мүмкіндіктерін пайдалана алуы керек
Дели декларациясы (1993)	Жынысына, жасына, табысына, отбасылық, мәдени, этникалық және тілдік айырмашылықтарына байланысты негізгі білімге қолжетімділікке сәйкессіздіктерді жою
Дене тәрбиесі мен спортқа жауапты министрлер мен басшы қызметкерлердің V Халықаралық конференциясы, 2013 ж	I Комиссия: барлығына негізгі құқық ретінде спортқа қолжетімділік II Комиссия: Дене шынықтыру және спорт бағдарламаларына инвестицияларды ынталандыру
Жарғылар	
ЮНЕСКО-ның дене шынықтыру және спорт жарғысы (1978)	

Дереккөз: Quality physical education (QPE). Guidelines for policy-makers. UNESCO.2015. <https://en.unesco.org/inclusivepolicylab/sites/default/files/learning/document/2017/1/231101E.pdf>

Инклюзивті білім беру бойынша халықаралық және отандық нормативтік құжаттардың негізгі ережелерін білумен қатар, дене шынықтыру пәні мұғалімдері ерекше білім беруді қажет ететін балалармен жұмыс істеудің практикалық әдістерін білуі керек. Дене шынықтыру пәні сабақтарында ерекше білім беруді қажет ететін балалармен жұмыс дағдылары бойынша педагогтерді даярлаудың табысты мысалдарының бірі ретінде «EIPET» жобасын атап өтуге болады. Жобаның мақсаты – мүмкіндігі шектеулі балаларды жалпы білім беруге қосуға байланысты педагогтер үшін туындайтын қиындықтарды және осы проблемаларды шешуге дене шынықтыру мұғалімдерін бастапқы және кейінгі даярлаудағы осыған байланысты ағымдағы кемшіліктерді жою [81]. Жобаның нәтижелері бойынша қызметтерді көрсету моделі негізінде мүмкіндігі шектеулі балаларды инклюзивті дене шынықтыруға оқытудың жүйелі қадамдарын әзірлеу мақсатында функционалдық карта әзірленді (бұдан әрі – РАРТЕСА) [83], оны инклюзивті білім беру жағдайында «Дене шынықтыру» пәні бойынша оқу бағдарламаларын жүзеге асыратын қазақстандық педагогтер пайдалана алады (10-кесте).

Карта дене шынықтыру мұғалімдерін даярлау, педагогика, анатомия, физиология, оқу жоспарын құру және т.б. элементтердің ауқымы туралы алдын ала білімді болжайды. Бұл карта осы элементтердің бакалавриат мұғалімдерінің білім беру бағдарламасында қарастырылғаны/қарастырылғандығы туралы болжамға негізделген. Төмендегі карта инклюзивті ортада жұмыс істейтін дене

шынықтыру мұғалімінің негізгі бағыттарына, рөлдері мен функцияларына ерекше назар аударады.

10-кесте. РАРТЕСА функционалды картасы

А. Жоспарлау

Негізгі бағыттар	Негізгі рөлдер	Негізгі функциялар
Білім алушылардың дамуына сәйкес шынықтыру сабақтарын жоспарлаңыз, олар ерекше білім беруді қажет ететін (мүмкіндігі шектеулі) білім алушыларға да сәйкес келеді	А1. Ерекше білім беруді қажет ететін барлық білім алушылардың қазіргі жағдайлары мен қажеттіліктерін ескере отырып, сіз өткізетін мектептің дене шынықтыру сабақтарына қажет ететін (мүмкіндігі бағдарламасын әзірлеңіз және білім бейімдеңіз)	А1.1. Өзіңіздің құзыреттеріңіз бен көзқарастарыңызды, сондай-ақ ұйым мен басқа қызметкерлердің мен басқа қызметкерлердің өткізетін дене шынықтыру сабақтарына ерекше білім беруді қажет ететін білім алушыларды қосуға деген көзқарасын анықтаңыз. А1.2. Сіздің мектебіңізде/ауданыңызда дене шынықтыру пәнін қосу тұрғысынан қазіргі уақытта қолданылатын дене шынықтыру оқу бағдарламасының күшті және әлсіз жақтарын анықтаңыз. А1.3. Оқу бағдарламасын инклюзивті дене шынықтыру қажеттіліктерін қанағаттандыру үшін бейімдеңіз. А1.4. Ықтимал ынтымақтастық үшін мүгедектерге арналған тиісті қоғамдастық ұйымдарына хабарласыңыз (мысалы, Арнайы Олимпиада ойындары, жергілікті спорт клубтары). А1.5. Сәйкестікті қамтамасыз ету үшін қондырғылар мен жабдықтарды бағалаңыз.
	А2. Ерекше білім беруді қажет ететін білім алушылардың қажеттіліктерін (қазіргі жетістіктер деңгейі) бағалау.	А2.1. Сәйкес скринингтік сынақтармен (мысалы, TGMD, ВМІ, бейімділік сынақтары) білім алушылардың арнайы дене тәрбиесі қажеттіліктерін анықтаңыз. А2.2. Мектебіңізде инклюзивті дене тәрбиесін дамытуға көмектесетін қолдау қызметтері мен ресурстарын анықтаңыз. А2.3. Жеке мақсаттар мен ең

		қолайлы оқыту стратегияларын анықтау үшін анықталған ерекше қажеттіліктері бар білім алушының ағымдағы үлгерім деңгейін бағалаңыз.
	А3. Инклюзивті дене шынықтыру үшін дамуға сәйкес оқу әрекеттерін жоспарлаңыз	<p>А3.1. Ерекше білім беруді қажет ететін білім алушыларға арналған жеке дене шынықтыру оқу бағдарламасын дайындаңыз (дене шынықтыру маманымен бірлесіп).</p> <p>А3.2. Кең ауқымдағы қолдаудың ең қолайлы деңгейін анықтаңыз (мысалы, тұрусыз толық қамту, оқу жоспарын бейімдеумен толық қамту, әріптес-тәлімгердің қолдауымен қосу, оқытушының көмекшісінің қолдауымен қосу).</p> <p>А3.3. Қажет болған жағдайда білім алушылардың қарым-қатынас саласындағы ерекше білім беру қажеттіліктерін ескере отырып, ең қолайлы қарым-қатынас стратегияларын жоспарлаңыз.</p> <p>А3.4. Қажет болған жағдайда, білім алушылардың ерекше мінез-құлық білім беру қажеттіліктері үшін ең қолайлы мінез-құлықты басқару жоспарын/стратегиясын жоспарлаңыз.</p> <p>А3.5. Оқыту барлық білім алушыларға сәйкес келетініне және қауіпсіз ортада өтуіне көз жеткізу үшін қажетінше жеке сабақтарды жоспарлаңыз.</p>
	А4. Ерекше білім беруді қажет ететін білім алушы қамту үшін мектеп пен сыныпты дайындаңыз.	<p>А4.1. Ерекше қажеттіліктері бар білім алушылардың дене белсенділігіне қатысты қажеттіліктері мен қабілеттері туралы біліңіз.</p> <p>А4.2. Ерекше білім беруді қажет ететін білім алушылардың келуіне мектепті/сыныпты дайындаудың ең қолайлы стратегиясын анықтаңыз.</p> <p>А4.3. Мектепті инклюзияға дайындау үшін тиісті іс-шараларды жоспарлаңыз.</p>

		<p>A4.4. Мектепті ерекше білім беруді қажет ететін білім алушының келуіне дайындау үшін таңдалған іс-шараларды өткізу.</p> <p>A4.5. Қоршаған орта жағдайларын анықтаңыз және инклюзивті дене тәрбиесін дамыту үшін қоршаған ортаға бейімделуді қамтамасыз етіңіз.</p> <p>A4.6. Арнайы білім беру қажеттіліктері бар балаларға (мысалы, спорттық мүгедектер арбасы, үш велосипед) ең қолайлы бейімделген жабдықтың бар екеніне көз жеткізіңіз.</p>
--	--	---

В. Оқыту

Негізгі бағыттар	Негізгі рөлдер	Негізгі функциялары
В. Ерекше білім беруді қажет ететін білім алушыларды инклюзивті ортада мүгедектігі жоқ білім алушылармен бірге оқытыңыз	В1. Барлық білім алушылардың инклюзивті дене шынықтыру қажеттіліктерін қанағаттандыру үшін оқытуды бейімдеңіз.	<p>В1.1. Инклюзивті дене тәрбиесіне ықпал ететін сәйкес жабдықты бейімдеңіз немесе сатып алыңыз (мысалы, жарқын, дыбысы айқын, жеңілрек немесе ауырырақ, үлкенірек).</p> <p>В1.2. Ерекше білім беруді қажет ететін білім алушылардың қажеттіліктеріне бейімдеу мақсатында қажетті дағдыларды талдау.</p> <p>В1.3. Қатысуды жеңілдету үшін ойын ережелерін бейімдеңіз.</p> <p>В1.4. Қатысуды жеңілдету үшін оқыту стиліңізді бейімдеңіз.</p> <p>В1.5. Қосуды жеңілдету үшін физикалық жағдайларды (ағымдағы орта) бейімдеңіз.</p>
	В2. Барлық білім алушылар үшін ең қолайлы және қауіпсіз оқу тәжірибесін қамтамасыз ету үшін білім алушының мінез-құлқын басқара біліңіз.	<p>В2.1. Қажет болған жағдайда білім алушының қалаған мінез-құлқын оң күшейту.</p> <p>В2.2. Қажет болған жағдайда білім алушының жағымсыз мінез-құлқын теріс күшейту.</p> <p>В2.3. Мінез-құлықты басқару жоспарына қатысты жазбаларды сақтаңыз.</p>
	В3. Ерекше білім беруді қажет	В3.1. Есту қабілеті зақымдалған

	<p>ететін білім алушылармен және басқа да мүдделі тараптармен олардың түсінуін және барынша қатысуын қамтамасыз ететіндей қарым-қатынас жасаңыз</p>	<p>білім алушылармен ымдау тілін немесе баламалы сәйкес стратегияларды қолданып сөйлесіңіз.</p> <p>V3.2. Көру қабілеті зақымдалған білім алушылармен қарым-қатынас жасап, олар орындалатын әрекеттерді елестете алуы үшін қимыл-қозғалыстарын және үйренген дағдыларын зерделеңіз.</p> <p>V3.3. Ерекше білім беруді қажет ететін білім алушылардың өздері қалағандай білім алуына көз жеткізу үшін әріптестермен байланысыңыз.</p> <p>V3.4. Ерекше білім беруді қажет ететін білім алушыларды өздері қалағандай білім алуына көз жеткізу үшін ассистентпен байланысыңыз.</p>
--	---	--

С. Бағалау

Негізгі бағыттар	Негізгі рөлдер	Негізгі функциялары
<p>С. ерекше білім беруді қажет ететін білім алушылардың оқу барысын және қолданылатын оқыту (қолдау) стратегияларының тиімділігін бағалаңыз.</p>	<p>C1. ЖОЖ (Жеке оқу жоспарлары) мақсаттарына сәйкес инклюзивті дене шынықтыруға білім берудегі ерекше білім беруді қажет ететін оқушының үлгерімін бағалаңыз.</p> <p>C2. Инклюзивті дене шынықтыру пәнін оқитын білім алушыларға баға қойыңыз.</p> <p>C3. Білім алушылардың тәжірибесіне сүйене отырып, оқу жоспарындағы өзгерістердің жарамдылығын бағалаңыз.</p>	<p>C1.1. ЖОМ бойынша оқушылардың үлгерімін және ЖОМ-ның келесі оқу жылына дайындығын бағалаңыз.</p> <p>C2.1. Бағалау және қажет болған жағдайда ІЕР және мектеп ережелеріне сәйкес тиісті баға қою үшін.</p>

D. Қолдау

Негізгі бағыттар	Негізгі рөлдер	Негізгі функциялары
<p>D. өзіңіздің кәсіби дамуыңызды және әріптестеріңіздің дамуын, сондай-ақ ерекше білім беруді қажет ететін білім алушыларды оқыту сапасын дамытуды</p>	<p>D1. Инклюзивті дене тәрбиесін оқытуға тікелей немесе жанама қатысатын адамдармен байланысыңыз.</p>	<p>D1.1. ерекше білім беруді қажет ететін білім алушылардың ата-аналарымен/қамқоршыларымен байланысыңыз</p> <p>D1.2. Дене шынықтыру маманымен байланысыңыз</p> <p>D1.3. Сіздің қоғамдастықта мүмкіндігі шектеулі жандарға</p>

КОЛДАҢЫЗ		арналған спорт өкілдерімен байланысыңыз
	D2. Кәсіби дағдылар мен білімді дамытуды жалғастырыңыз	<p>D2.1. Инклюзивті дене тәрбиесін қамтамасыз ету бөлігінде өзіңіздің кәсіби даму қажеттіліктеріңізді анықтаңыз</p> <p>D2.2. Үздіксіз кәсіби дамуға қатысыңыз (мысалы, кәсіби басылымдарды оқу; инклюзивті дене тәрбиесінің тенденциялары туралы білу үшін конференцияларға (семинарлар, конгрестер) қатысу</p> <p>D2.4. Әрі қарай кәсіби дамудың жеке әсерін бағалаңыз.</p>
	D3. Ерекше білім беруді қажет ететін білім алушылардың қажеттіліктері мен құқықтары туралы хабардарлықты арттырыңыз	<p>D3.1. Ерекше білім беруді қажет ететін балаларға арналған дене шынықтыру қызметтерін қолдаудың кең спектрінің қолжетімділігі туралы хабардарлықты арттырыңыз.</p> <p>D3.2. Қажет болған жағдайда бейімді дене шынықтыру маманының, ассистенттердің немесе құрдастар тәрбиешілерінің қызметтерін пайдалану қажеттілігі туралы хабардарлықты арттырыңыз.</p> <p>D3.3. Мүгедектердің өз ортасында және жалпы қоғамда спортпен айналысу және демалу мүмкіндіктеріне құқығын қорғаңыз.</p>

Дереккөз: EIPET European inclusive physical education training. 2015 г., <http://unescoittralee.com/wp-content/uploads/2015/01/final-resource-pack.pdf>

EIPET жобасының екінші маңызды нәтижесі инклюзивті білім беру жағдайында дене шынықтыру пәні мұғалімдері үшін білімнің, құзыреттіліктің және дағдылардың негіздемесі болды (11-кесте). Ол сондай-ақ қазақстандық мектептерде инклюзивті білім беру жағдайында жұмыс істейтін дене шынықтыру пәні мұғалімдеріне пайдалануға ұсынылады. Негіздеме дене шынықтыру пәні мұғалімінің басқа жалпы білімін, құзыреттілігі мен дағдыларын алдын ала білуді қамтиды және сонымен қатар инклюзивті орта талаптарына қатысты нақты аспектілерді білдіреді. Құзыреттілік,

білік және білім деп: құзыреттілік (жауапкершілік/автономия бөлігінде); дағдылар (танымдық немесе практикалық); білім (теориялық және/немесе нақты) түсініледі.

11-кесте. Инклюзивті білім беру жағдайында дене шынықтыру пәні мұғалімдері үшін білімнің, құзыреттіліктің және дағдылардың негіздемелік негізі

Құзыреттілік	Дағдылар	Білім
1. Дене тәрбиесі бойынша мектептің оқу бағдарламасын ерекше білім беруді қажет ететін барлық алушылардың дене тәрбиесіндегі қазіргі жағдайлары мен қажеттіліктерін көрсету үшін бейімдеу	1.1. инклюзивті дене тәрбиесін енгізу қабілетіне қатысты өзін-өзі бағалау 1.2. инклюзивті дене тәрбиесіне сәйкестік бөлігінде ағымдағы оқу бағдарламасын талдау мүмкіндігі 1.3. оқу бағдарламасын бейімдей білу	1a қолданыстағы мектеп оқу бағдарламасы (мектеп, республика деңгейінде) 1b оқу бағдарламасын дамыту принциптері 1c мүгедектік туралы білім 1d мүгедек адамдарға арналған спорт, мүгедек адамдарға арналған спорт ұйымдастырумен айналысатын ұйымдар, тиісті спорт ұйымдары
2. Дене шынықтыру пәні бойынша ерекше білім беруді қажет ететін білім алушылардың қазіргі үлгерім деңгейін бағалау	2.1. дене шынықтыру сабағында ерекше білім беру қажеттіліктерін анықтау мүмкіндігі 2.2. сәйкес скринингтік тесттерді қолдана білу 2.3. білім алушылардың дене шынықтыру сабағына қатысуға дайындығын (өзін-өзі қабылдау, мотивация және т.б.) бағалай білу. 2.4. тиісті қолдау қызметтерімен байланысу және өзара әрекеттесу мүмкіндігі (Арнайы мүмкіндіктер мамандарының қауымдастығы) 2.5. білім алушылармен, ата-аналармен/қамқоршылармен қарым-қатынасқа түсе білу 2.6. білім алушыларды инклюзияға ынталандыру мүмкіндігі	2a тиісті скринингтік сынақтар 2b тиісті қолдау қызметтері мен ресурстары (Қолжетімділікті қамтамасыз ету бойынша кәсіпқойлар қауымдастығының маманы) 2c дене шынықтыру және мүгедектік мәселелері бойынша дене тәрбиесінің арнайы қажеттіліктері 2d мотивация және міндеттеме теориялары
3. Білім алушылардың дамуына сәйкес келетін инклюзивті дене тәрбиесі бойынша оқу іс-әрекетін жоспарлау	3.1. қажет болған жағдайда арнайы қолдау арқылы инклюзивті дене тәрбиесін дамыту мүмкіндігі 3.2. инклюзивті дене шынықтыру сабақтарын жоспарлай білу 3.3 барлық білім алушылар үшін сәйкес келетін оқуды қамтамасыз ету үшін инклюзивті дене шынықтыру сабақтарын жоспарлау мүмкіндігі	3a дене шынықтыру бойынша жеке оқу жоспары (ДШ ЖОЖ) 3b қолдау қызметтерінің спектрі 3c сәйкес келетін байланыс стратегиялары 3d мінез-құлықты басқарудың сәйкес стратегиялары 3e инклюзивті дене тәрбиесіне қатысты денсаулық және қауіпсіздік мәселелері (ең аз шектейтін орта тұжырымдамасы)

<p>4. Ерекше білім беруді қажет ететін білім алушыларды қамту үшін сыныпты дайындаңыз</p>	<p>4.1 мектепті/сыныпты ерекше білім беруді қажет ететін білім алушыларды қамтуға дайындау бойынша тиісті іс-шараларды жоспарлау 4.2. мектепті/сыныпты қосуға дайындау инклюзивті дене тәрбиесін дамыту үшін қоршаған ортаны бейімдеу</p>	<p>4а мектеп оқушыларын қосуға дайындаудың тиісті стратегиялары 4а мінез құлық теориялары 4b мүмкіндігі шектеулі адамдарға (оқушыларға, оқытушыларға, ата-аналарға/қамқоршыларға) және оларды инклюзивті ортада дене тәрбиесіне енгізуге қатынасы 4с инклюзивтілік принциптерін ескере отырып, дене шынықтыруды үйрететін жергілікті тұрғын орта 4d сәйкес бейімделген жабдық</p>
<p>5. Оқытуды инклюзивті дене тәрбиесіне барлық білім алушылардың қажеттіліктерін қанағаттандыру үшін бейімдеңіз</p>	<p>5.1 білім алушылардың қатысуын жеңілдету үшін өзіңіздің оқыту стиліңізді бейімдеңіз 5.2. тиісті жабдықты бейімдеңіз 5.3 ойындар мен әрекеттерді бейімдеңіз 5.4 тапсырманы талдауды орындай білу</p>	<p>5а ерекше білім беруді қажет ететін білім алушыларды қосу үшін қолайлы оқыту стильдері 5b тапсырмаларды талдау 5с бейімделген ойындар 5d бейімделген стандарттар</p>
<p>6. Барлық білім алушылар үшін ең жайлы және қауіпсіз оқытуды қамтамасыз ету үшін оқушылардың мінез-құлқын басқарыңыз</p>	<p>6.1. мінез-құлық проблемаларының себептерін анықтау және түсіну қабілеті 6.2. тиісті мінез-құлық/басқару стратегияларын қолдану үшін мінез-құлықты басқару жоспарын әзірлеу мүмкіндігі</p>	<p>6а мінез-құлық проблемаларының себептері мен салдары 6b мінез құлықты басқарудың тиісті стратегиялары мен теориялары</p>
<p>7. Ерекше білім беруді қажет ететін білім алушылармен және инклюзивті дене тәрбиесі бойынша оқытуға тікелей немесе жанама қатысатын қалған білім алушылармен қарым-қатынаста болыңыз</p>	<p>7.1. ерекше білім беруді қажет ететін білім алушылармен тиісті қарым-қатынас 7.2. инклюзивті топ ретінде жұмыс істейтін және ата-аналармен және басқа да тиісті ұйымдармен тиісті байланыс құралдарын пайдаланатын персоналмен және қолдау көрсететін агенттіктермен (қолжетімділікті қамтамасыз ету жөніндегі кәсіпқойлар қауымдастығының маманы) тиісті байланыс</p>	<p>7а ерекше білім беруді қажет ететін білім алушыларға арналған тиісті байланыс стратегиялары 7b байланыс модельдері 7с қызметкерлердің қолдауымен өзара әрекеттесу және байланыс сипаты 7d ұжымдық жұмыс 7е мүмкіндігі шектеулі балаларға қамқорлық көрсететін ата-аналар 7f басқа ұйымдардың ережелері мен рөлдері</p>
<p>8. ерекше білім беруді қажет ететін білім</p>	<p>8.1. дене тәрбиесінің ерекше қажеттіліктерін анықтау мүмкіндігі</p>	<p>8а бағалаудың ерекше әдістері 8b тиісті скринингтік сынақтар</p>

алушылардың жеке оқу жоспарында көрсетілген оқу мақсаттарына сәйкес инклюзивті дене шынықтырудағы үлгерімін бағалаңыз	8.2. тиісті скринингтік сынақтарды қолдану мүмкіндігі 8.3. дене тәрбиесіне қатысу үшін білім алушылардың дайындығын (өзіндік рефлексия, мотивация және т.б.) бағалау қабілеті	8с тиісті қолдау және ресурстар (Қолжетімділікті қамтамасыз ету бойынша кәсіпқойлары қауымдастығының маманы), 8е дене тәрбиесінің арнайы қажеттіліктері және мүгедектікке қатысты мәселелер 8f әлеуметтік және танымдық жақсартуларды бағалаңыз
9. инклюзивті дене шынықтыру бағдарламасының тиімділігін бағалаңыз	9.1 инклюзивті дене тәрбиесін талдау және өзін-өзі көрсету	9а бағдарламаның теориялары мен әдістері, бағдарламаларды бағалау
10.өзіңіздің кәсіби дағдыларыңыз бен әріптестеріңіздің білімі мен білімін дамытуды жалғастырыңыз	10.1.инклюзивті дене тәрбиесінде кәсіби даму үшін өз қажеттіліктері анықтау мүмкіндігі	10а кәсіби дамудың тиісті мүмкіндіктері
11.ерекше білім беруді қажет ететін білім алушылардың қажеттіліктері мен құқықтары туралы ақпараттық-түсіндіру жұмыстарын жүргізіңіз	11.1. инклюзивті дене тәрбиесінде кәсіби даму үшін басқалардың қажеттіліктерін анықтау мүмкіндігі 11.2. болашақ кәсіби дамуға жеке әсерін бағалау мүмкіндігі 11.3. ақпараттық-түсіндіру дағдыларын, қарым-қатынас дағдыларын, презентация дағдыларын, әлеуметтік желілерде жұмыс істеу дағдыларын пайдалану қабілеті	11а ақпараттық-түсіндіру жұмыстарының маңыздылығы 11b заңнама және тиісті ұлттық және халықаралық саясаттар 11с мүгедектерге арналған қызметтер, мүгедектерге арналған спорт ұйымдары және Қолжетімділікті қамтамасыз ету бойынша кәсіпқойлар қауымдастығы 11d әлеуметтік капитал тұжырымдамасы 11e қызметтің білім беру құрылымдары

Дереккөз: EIPET European inclusive physical education training. 2015 г., <http://unescoittralee.com/wp-content/uploads/2015/01/final-resource-pack.pdf>

Мүмкіндігі шектеулі балаларды инклюзивті дене шынықтыруға оқыту бойынша жүйелі қадамдарды өңдеу мақсатындағы Функционалдық карта мен инклюзивті білім беру жағдайында дене шынықтыру пәні мұғалімдеріне арналған білімдер, құзыреттер және дағдылардың негіздерінен бөлек, EIPET жобасы [83] дене шынықтыру сабақтарында инклюзивтілік принциптерін қамтамасыз ету үшін педагогтерді даярлау үшін сабақ жоспарларын, бағалауларды, кейс-стадилерді және практикалық тапсырмаларды әзірлеу мысалдарын қамтиды.

Елде қолдануға ұсынылған табысты жұмыс тәжірибесінің бірі – дене шынықтыру пәні мұғалімдерінің тәжірибесі, сондай-ақ Ұлыбританиядағы инклюзивті білім беру саласындағы зерттеулердің нәтижелері болып табылады. Шотландық оқу жоспарындағы сапалы дене тәрбиесі Шотландия мектептері мен

мектеп орталықтарындағы ағымдағы тәжірибелер туралы Есептен кейін Мәртебелі Королеваның білім инспекциясының ұсыныстарына негізделген (12-15 кірістірме) [21].

12-қосымша. Үлгерімі жақсы білім алушылардың сипаттамалары

Дене шынықтыруда үлгерімді жақсартуға мақсат қойған білім алушылар келесі сипаттамаларға ие:

- олар салауатты өмір салтын сақтау үшін және денсаулық пен табысты конкуренцияға байланысты орындалған іс, жетістік, рахат сезімін сезінуі үшін практикалық дағдыларды дамытады және қолданады;

- олар физикалық белсенділік пен жаттығулардың өз денесіне және өмір салтына әсерін түсінеді;

- олар өздерінің қабілеттілік деңгейін және оны жақсарту жолдарын бағалайды, шешім қабылдау кезінде іс-әрекеттегі «жағдайларды ескереді».

• олар жұмысына әсер ететін физикалық, әлеуметтік және эмоциялық факторларды түсінеді.

• олар ақылды, сенімді, қауіпсіз және еркін қозғалады.

• олар өздерінің денсаулығы мен әл-ауқатына негізделген баға береді.

• олар қиындықтар мен өзгерістерге оптимистік көзқараспен қарайды.

• жеке де, топта да шығармашылықпен сөйлейді.

• олар бәсекеге қабілетті және қиын жағдайларда төзімділік көрсетеді.

• олар денсаулық пен сауықтыру үшін жеке мақсаттар қояды және қарастырады.

• өз қызметі туралы шешім қабылдау кезінде олар жетістікке жету үшін маңызды болып табылатын қозғалыстың негізгі принциптерін түсінгенін көрсетеді.

Дереккөз: Improving Scottish Education. HM Inspectors of Education 2006. A portrait of current practice in Scottish schools and pre-school centres, 2006 г., <https://dera.ioe.ac.uk/7545/1/pepcp.pdf>.

13- қосымша. Тиімді білім алушылардың сипаттамалары

Дене тәрбиесінің тиімді қатысушылары болып табылатын білім алушылар келесі сипаттамаларға ие.

• Олар әртүрлі жағдайларда, соның ішінде ашық ауада көңілді, жағымды, қызықты және күрделі іс-шараларға қатысу арқылы позитивті болуы мүмкін.

• Олар денсаулыққа байланысты іс-шараларға қатысты сезімдерді, көзқарастарды, қарым-қатынастарды және құндылықтарды сезініп, басқалармен жақсы қарым-қатынас жасай алады.

• Олар басқа оқушылармен бірге әртүрлі сауықтыру іс-шараларына оң қатыса алады, бастаманы, көшбасшылықты және проблемалық жағдайларды шешу қабілетін көрсетеді.

• Олар дене шынықтыру мен денсаулыққа қатысты іс-шараларға қатысу арқылы мектептер мен қауымдастықтардың қоғамдық өміріне үлес қоса алады.

• Олар денсаулық сақтау және сауықтыру бағдарламаларының мазмұны және оларды жүзеге асыру туралы шешім қабылдауға ықпал ете алады.

14- қосымша. Сенімді білім алушылардың сипаттамалары

Өзіне сенімді білім алушылар келесі сипаттамаларды көрсете алады:

олар өз бетінше және басқа білім алушылармен жұмыс істей алады.

олар қауіпсіз әдістер туралы білім мен түсінікті қолданады.

олар салауатты өмір салтын таңдау арқылы өз денсаулығына жауапкершілікті көрсетеді.

олар денсаулыққа қатысты бірқатар мәселелерге сыни тұрғыдан жауап береді және шешім қабылдау дағдыларын дамытады.

олар қауіп-қатерден аулақ болу үшін өз білімдері мен түсініктерін қолданады.

олар стрессті, қақтығыстарды және өмірдегі өзгерістерді жеңу дағдыларын қолданады.

олар денсаулық пен әл-ауқатқа қатысты құрдастар мен медианың әсерін мойындайды және жеңеді.

олар салауатты өмір салтын сақтау үшін қажетті көмек пен қолдау көздерін анықтайды.

олар денсаулық пен әл-ауқатты сақтау тәжірибесіне сүйене отырып, интроспекцияны дамытады және өзін-өзі бағалауды қалыптастырады.

олар салауатты өмір салтын ұстанады.

олар көшбасшылық мүмкіндіктерді қуана пайдаланады.

олар жарыстарға оң көзқараспен қарайды

15- қосымша. Жауапты азаматтар болып табылатын білім алушылардың сипаттамалары.

Өздерін жауапты азаматтар ретінде танытатын білім алушылар келесі сипаттамаларға ие болуы мүмкін:

• *олар дене шынықтыруға қатысу дәрежесі туралы ақпараттандырылған таңдау мен шешім қабылдайды*

• *олар өздерінің және басқа оқушылардың топтық ойын мен жарыстарға қатысуын бағалайды.*

• *олар басқа оқушылардың дене тәрбиесіне қатысу, сөйлеу және жетістікке жету құқығын құрметтейді және бағалайды.*

• *олар басқа оқушылардың топтық сабақтарға және топтық ойынға қатысуын құрметтейді.*

• *олар әлеуметтік және мәдени спорттық іс-шараларға жауапкершілікпен қатысуға ниет білдіреді.*

• *олар басқа білім алушылардың дене тәрбиесіне қатысу, сөйлеу және жетістікке жету құқығын құрметтейді және бағалайды.*

- олар басқа білім алушылардың топтық сабақтарға және топтық ойынға қатысуын құрметтейді.

- олар әлеуметтік және мәдени спорттық іс-шараларға жауапкершілікпен қатысуға ниет білдіреді.

- олар сәтті нәтижеге жету үшін басқалармен тиімді жұмыс істей алады.

- олар жарыс нәтижелерімен жақсы күресіп, жеңілісті оқудың бір бөлігі ретінде қабылдай алады.

Дереккөз: Improving Scottish Education. HM Inspectors of Education 2006. A portrait of current practice in Scottish schools and pre-school centres, 2006 г., <https://dera.ioe.ac.uk/7545/1/pepcp.pdf>.

Ұлыбритания Мәртебелі патшайымның Білім жөніндегі инспекциясының ұсынымдары, сондай-ақ Ұлыбританияда жүргізілген зерттеулердің нәтижелері еліміздің білім беру қызметкерлеріне осы елдің табысты тәжірибесін қазақстандық жағдайда пайдалануға мүмкіндік береді. Инклюзивті білім беруді дамытудағы табысты тәжірибеге сүйене отырып, қазақстандық дене шынықтыру педагогтеріне қатысу негіздерін – зерттеу құралын (16-қосымша) немесе зерттеушілер Флориан, Блэк-Хокинс және Роуз оқу жетістіктерін және Ұлыбританияның білім беру ұйымдарына деректерді жинау мен талдауды құрылымдау үшін, сондай-ақ зерттеу деректерін ұсыну үшін пайдаланған әдісті [84] пайдалану ұсынылады. Бұл құрылым бірнеше жылдар бойы дамыды [85, 86]. Оның бастапқы нұсқасы мектептер мен ұйымдардағы инклюзия мен жетістік арасындағы байланысты зерттеді, бірақ ол көп ұзамай сыныптарда педагогтер көрсеткен осы қарым-қатынасты зерттеуге бейімделді (17-қосымша) [87].

16-қосымша. Қатысу негіздерінің қысқаша мазмұны

Қатысу барлық сынып мүшелерін және сынып өмірінің барлық аспектілерін қамтиды

Қатысу инклюзия мен жетістік арасындағы байланысты мойындайтындықтан, ол ерекше білім беруді қажет ететін және мүмкіндіктері шектеулі білім алушыларды ғана емес, барлық сынып мүшелерінің тәжірибесін қамтиды, дегенмен олардың қосылуы мен жетістіктері де, әрине, маңызды. Қатысу сонымен қатар формальды оқыту мен оқуды ғана емес, сонымен қатар сынып өмірінің барлық аспектілерін, оның ішінде оның барлық мүшелері арасында болатын шексіз бейресми күнделікті өзара әрекеттесуді қамтиды.

Қатысу және қатысуға кедергілер өзара байланысты және үздіксіз процестер болып табылады

Қатысу – бұл қатысуға кедергілермен тығыз байланысты процестер тізбегі: қатысуды арттыру қатысуға кедергілерді төмендетеді және керісінше. Бұл процестер күрделі, түсініксіз болуы мүмкін: кейбір білім алушылардың қатысуын арттыратын сыныптағы тәжірибелер басқа білім алушылар үшін қатысуға кедергілерді арттыруы мүмкін. Бұл өзара байланысты және ешқашан аяқталмайтын процестер үнемі өзгеріп

отырады және оларды өзгерту қиын болуы мүмкін. Толық қатысатын сынып болмағандықтан, оған жету жолдарын іздеу қызық.

Қатысу айырмашылықтарға жауап ретінде қарастырылады

Әрбір сынып өзінің тиістілігі бойынша ерекшеленеді және қатысу барлық балалар мен ересектердің олардың жасына, жынысына, этникалық тегіне, жыныстық қатынасына, әлеуметтік-экономикалық мәртебесіне және шектеулеріне байланысты екенін түсіну және көзқарас ретінде қарастырылады. Кемсітушілік нәзік және күрделі және кейде қасақана болуы мүмкін. Дегенмен қандай да бір себептермен біреуді маргиналдау немесе стигматизациялау қатысуға кедергілер жасайды. Бұл білім алушылар арасындағы айырмашылықтарды жоққа шығару емес, барлығына теңдікті қамтамасыз ету. Сондай-ақ әркімнің оқуын қолдау үшін бай ресурс бола алатын сыныптық айырмашылықтарды тануға ықпал етеді.

Қатысу оқудың белсенді және бірлескен болуын талап етеді

Қатысу оқу мен оқыту мектеп өмірінің орталығында орын алатын әлеуметтік және ұжымдық іс-әрекет екенін мойындайды. Бұл әдістер мен технологиялар ғана емес, сонымен қатар барлық білім алушыларды нені үйренетінін және қалай үйренетінін, соның ішінде қауымдастық ретінде қалай үйренетінін таңдауға тарту; бұл әріптестермен белсенді және бірлескен оқуға қатысатын білім алушыларға да қатысты. Бұған қол жеткізу үшін қолжетімді ресурстарды шығармашылық жолдармен пайдалану керек: балалар да, ересектер де қатыса алатын әртүрлі тәжірибелерді және қызығушылықтарды тану, шабыттандыру және құптау қажет.

Дереккөз: Achievement and Inclusion in Schools. 2017.

<https://www.routledge.com/Achievement-and-Inclusion-in-Schools/Florian-Black-Hawkins-Rouse/p/book/9781138809017>

17-қосымша. Секциялар, элементтер және қатысу үшін негіздемелік сұрақтар

1. Қатысу және қолжетімділік: сол жерде болу

- Сыныпқа қосылу
- Сыныпта болу
- Сыныптағы қолжетімділік пен кеңістікке ие болу
- Оқу бағдарламасына (оқу жоспарына) қолжетімділікке ие болу
- Кім қол жеткізе алады және кімге кіруден бас тартылады? Кім бас тартты?
- Қолжетімділікті насихаттайтын қандай сынып тәжірибелері бар? Қандай сынып тәжірибелері қолжетімділікке кедергілерді күшейтеді?
- Неліктен сынып қауымдастығының құндылықтары мен сенімі арқылы кейбір тұлғаларға немесе топтарға көбірек қолжетімділік беріледі? Неліктен бұл қолжетімділік басқаларға берілмейді?

2. Қатысу және өзара әрекеттесу: бірге оқу және жұмыс істеу

- Балалар сыныпта бірге оқиды
- Ұжым мүшелері сыныпта бірге оқиды
- Ұжым мүшелері сыныптан тыс басқалармен бірге оқиды
- Кім бірге оқиды және кім бірге оқымайды?

- Қандай сынып тәжірибелері өзара әрекеттесуге (ынтымақтастыққа) ықпал етеді? Қандай сынып тәжірибелері өзара әрекеттесуге кедергілерді күшейтеді?

- Неліктен сынып қауымдастығының құндылықтары мен сенімі арқылы кейбір тұлғалар / топтар бірге оқиды? Неліктен кейбір білім алушыларға бірге оқуға кедергілер бар?

3. Қатысу және жетістіктер: әрбір білім алушының білім алуын қолдау

- Оқу барысын күнделікті күту ретінде қарастыру

- Әртүрлі жетістіктерді бағалау және марапаттау

- Білім алушылардың жасай алмайтын нәрселерінен гөрі не істей алатынына назар аудару

- Оқытуды қолдау үшін формативті бағалауды қолдану

- Кім үлгереді? Кім үлгермейді?

- Барлық білім алушылардың жетістіктеріне қандай сынып тәжірибелері ықпал етеді? Қандай сынып тәжірибелері білім алушылардың жетістіктеріне кедергілерді күшейтеді?

- Неліктен сынып қауымдастығының құндылықтары мен сенімі арқылы кейбір тұлғалар/топтар жетістіктерге жетеді? Неліктен кейбір білім алушылардың жетістіктеріне кедергілер бар?

4. Қатысу және әртүрлілік: айырмашылықтарды тану және қабылдау

- Балаларды мұғалімдердің тануы және қабылдауы

- Мұғалімдерді мұғалімдер ретінде тану және қабылдау

- Балалардың балаларды тануы және қабылдауы

- Кім жеке тұлға ретінде танылады және қабылданады? Кім жеке тұлға ретінде танылмайды және қабылданбайды?

- Қандай тәжірибелер тануға және қабылдауға ықпал етеді? Қандай тәжірибелер тану мен қабылдауға кедергілерді қалыптастырады?

- Неліктен сынып қауымдастығының құндылықтары мен сенімі арқылы кейбір тұлғалар / топтар танылады және қабылданады? Неліктен кейбір білім алушыларды тануға және қабылдауға кедергілер бар?

Дене шынықтыру пәні мұғалімдері қолдануға ұсынылған инклюзивті педагогика принциптерінен бөлек, егер педагогтер сингапурлық педагогтер дене шынықтыру пәнін оқытуда қолданатын тиімді оқыту принциптерін қолданса, дене шынықтыру сабақтарын оқыту барлық балаларға, оның ішінде ерекше білім беруді қажет ететін білім алушыларға табысты және қолжетімді болады.

Сапалы дене шынықтыру сабақтары 2014 жылғы Бағдарламаның мақсаттарына сәйкес сабақты өткізуді анықтайтын тиімді оқыту қағидаларымен сипатталады. Осылайша, жақсы өткізілген дене шынықтыру сабағында білім алушылар эмоциялық және танымдық мазмұнның бай болуына байланысты қозғалыс белсенділігінің жақсарғанын сезінеді. Олар өз жасына және даму деңгейіне сәйкес келетін іс-шараларға жеке және басқалармен мүмкіндігінше белсенді түрде қатысады. Сонымен қатар дене шынықтыру жаттығуларынан

рахаттану білім алушыларды дене шынықтыру сабағына, сондай-ақ мектептен тыс басқа дене жаттығуларына қатысуға ынталандырады.

Төмендегі педагогикалық принциптер бастауыштан жоғары оқу орнына дейінгі білімге дейінгі барлық оқу салаларына қолданылады:

- оқытудың нақты нәтижелеріне қол жеткізуді жоспарлау;
- оң және қауіпсіз оқу ортасын құру;
- өзгерістер мен табысқа жету үшін мазмұнды әзірлеу;
- тәжірибеге максималды уақытты қамтамасыз ету;
- көрнекі материалдарды пайдалану;
- сәйкес оқыту стратегияларын қолдану;
- бағалауды нұсқауларға енгізу;
- бақылау, талдау және кері байланыс арқылы жеке нұсқауды қамтамасыз ету.

Тікелей және жанама нұсқаулар

Тікелей және жанама нұсқаулар – сабақ мазмұнындағы әртүрлі полюстер. Барлық оқыту стратегиялары оқытудың үздіксіздігіне немесе жанама нұсқауларға негізделген.

Тікелей нұсқаулар келесі сипаттамаларға негізделген:

- нақты мақсат қоя отырып, тапсырманы орындауға бағыттау;
- тапсырмалар құрылымдалған және дағдыларға негізделген, олар бөліктерге бөлінеді, осылайша білім алушылар табысқа жетеді;
- оқытудың жоғары белсенділігі;
- оқу тапсырмаларын иллюстрациялау үшін нақты нұсқаулармен сүйемелдеуімен талап етілетін демонстрация;
- білім алушылардың үлгерімін жоғары тиімді бақылау;
- жедел және нақты кері байланыс.

Тікелей нұсқаулармен педагогтер білім алушылардың не оқитынын және қалай оқитынын толық бақылауға алады. Тікелей нұсқаулар көбінесе мазмұн иерархиялық болған кезде қолданылады, негізгі дағдыларды қамтиды және оқытудың тиімділігін қамтамасыз ету үшін максималды тәжірибе уақыты өте маңызды.

Жанама нұсқауларда педагогтер оқу процесін бақылауды білім алушылармен бөліседі. Сонымен, жанама нұсқаулар келесі сипаттамаларға ие:

- пәннің мазмұны көп дағдыларға немесе шағын құрамдас бөліктерге бөлінбейді;
- сабақтың мазмұнын білім алушылар үшін мазмұнды ету үшін ол сәйкес мазмұнмен немесе біріктірілген дағдылармен тұтас беріледі;
- білім алушының оқу процестері ойлау, сезіну және өзара әрекеттесу дағдыларын қамтиды;

- жеке қабілеттерге, қызығушылықтарға және қажеттіліктерге көбірек көңіл бөлінеді.

Қимыл-қозғалыс дағдыларын меңгеру кезінде жанама нұсқаулар әдетте оқуды басқа ұқсас дағдыларға немесе тактикаға ауыстыру мүмкіндігімен моторлы оқыту үшін танымдық өңдеуді пайдаланады.

Дене шынықтыру сабағында тиімді жұмыс істей білетін мұғалім тікелей және жанама нұсқауларды қолдана алады. Мұғалімнің шешімі оқу процестерін бақылаудың не екенін анықтайды. Мұғалім оқу процестерінде басым болған жағдайда тікелей нұсқауларға артықшылық беріледі.

Мысалы, сабақтың мазмұны негізгі дағдыларды қамтыған кезде. Мұғалім сабақ мазмұны ойын жағдайындағы тактикаға қатысты болғанда немесе оқу мақсаттары эмоциялық салаға қатысты болғанда білім алушыларға оқу процестерін көбірек бақылауды қамтамасыз ету үшін жанама нұсқауларға ауыса алады. Осылайша, педагогтің оқытудағы нұсқаулары бүкіл сабақ барысында әртүрлі болуы мүмкін және тікелей де, жанама да болуы мүмкін.

Жанама нұсқаулар келесі сипаттамаларға негізделген:

- мазмұны көптеген дағдылар мен компоненттерге бөлінбейді.

Сабақтың мазмұнын білім алушылар үшін маңыздырақ ету үшін ол тиісті мазмұнмен немесе дағдылармен біріктірілген.

- білім алушылардың оқу процестері түсінуді, сезімдерді және өзара әрекеттесу дағдыларын қамтиды;

- жеке қабілеттер, қызығушылықтар мен қажеттіліктер үлкен назар аударады.

Жанама нұсқауларды қолдану үшін қозғалыс дағдыларын меңгеру кезінде, әдетте, оқуды басқа ұқсас дағдыларға немесе тактикаға ауыстыру мүмкіндігімен моторлы оқыту үшін танымдық өңдеу қолданылады [45].

Сингапур мұғалімдері қолданатын оқыту модельдері [45]

Әрбір модель (қозғалысты оқыту, ойын тұжырымдамасы және спортты оқыту) білім алушылардың белгілі бір оқу нәтижелерін ілгерілетуге арналған. Модельдің тиімділігі белгілі бір модельді енгізетін педагогтердің шеберлігіне байланысты. Сондықтан дене шынықтыру педагогтері өздері қолданатын модель туралы толық түсінікке ие болуы керек.

Төменде сингапурлық педагогтер қолданатын білім алушыларды қозғалысқа үйрету моделі келтірілген. Оқыту үлгілерінің тізімі толық емес және мектептер қажетті оқу нәтижелеріне байланысты сәйкес оқыту үлгілерін немесе үлгілердің комбинациясын қабылдай алады (18-қосымша).

18-қосымша. Білім алушыларды қозғалысқа үйрету

Қозғалысқа үйретуде ерекше назар бастапқы қозғалыс дағдылары, би, гимнастика және т.б. салаларда жалпы және бастапқы қозғалыс дағдыларын дамытуға ерекше назар аударылады. Бұл қозғалыс дағдылары практикада дамиды. Мұндайда білім алушыларда дағдыларды жаңаша түсіну қабылданады. Білім алушылар оқыту процесінде үстем бола түседі. Нәтижесі – мәнерлі және шығармашыл қозғалыс. Бұл оқу тәжірибесі сыни ойлауға және ұзақ мерзімді есте сақтауға ықпал етеді.

Сипаттамаларға келесілер жатады:

- оқытуды басшылыққа алатын тақырыптар мен тұжырымдамаларға сүйене отырып, бұл тақырыптар денені (мысалы, күш, тепе-теңдік) және оның кеңістікке, уақытқа, жеткізуге, манипуляцияға және басқа факторларға қатынасын қамтиды;
- тағайындалған тапсырмада бірден көп дұрыс немесе қажетті жауап болуы мүмкін;
- гимнастика, би, іргелі моторика және ойындар сияқты салаларда әртүрлі қозғалыс дағдыларын үйренуге баса назар аударылады;
- шығармашылыққа назар аударылады;
- педагог сауалнама жүргізу арқылы білім алушыларды когнитивтік және психомоторлық салаға тартады;
- сұрақтар білім алушылардың шешімін табу үдерісі арқылы ойлануға көмектеседі.
- қозғалысты оқыту педагогтерден білім алушылардың жауаптарына немесе презентацияларына жауап ретінде тиімді сұрақ қою дағдыларын талап етеді.
- қозғалыспен оқытудың ерекшеліктерінен танымдық стратегиялар оқу нәтижелерін дұрыс жеткізетіні анық.

Дереккөз: Physical Education Teaching & Learning syllabus (Primary, Secondary & Pre-University), 2014. <https://libris.nie.edu.sg/node/3840>

Жоғарыда келтірілген мысалдардың әртүрлі елдердегі дене шынықтыру сабақтарында педагогикалық технологияларды қолданудың әртүрлілігі «Дене шынықтыру» пәні бойынша оқу бағдарламасының мазмұны ең алдымен білім беру саласындағы ел саясатына, соның ішінде инклюзивті саясатқа негізделгендіктен, ерекше білім беруді қажет ететін білім алушылармен жұмыс істеудің ортақ әдістері мен технологияларының жоқтығын көрсетеді. Сонымен қатар халықаралық және отандық тәжірибені зерделеу көрсеткендей, инклюзивті білім беру жағдайында «Дене шынықтыру» пәні бойынша оқу бағдарламасын табысты жүзеге асыру үшін нормативтік құқықтық құжаттаманы білумен қатар, білім берудің ерекшеліктері мен пәнді оқыта отырып, педагог білім алушылардың физиологиялық және психологиялық ерекшеліктерін білуі қажет, оның ішінде ерекше білім беруді қажет ететін білім алушылардың дене тәрбиесіндегі ерекше қажеттіліктерін дер кезінде анықтай алуы, соның негізінде осындай формаларды таңдауы керек (19-қосымша) [88]. Мұндайда білім алушылар дене шынықтыру сабағына тартылып, олардың дене қабілеттері мен коммуникативті дағдылары дамытылады.

19-қосымша. «Дене шынықтыру» пәні мұғалімдеріне арналған педагог-психологтардың ұсынымдары

Ерікті реттеу, назар	<ul style="list-style-type: none"> - Жоспарлау дағдыларын дамытыңыз. Дене шынықтыру сабақтарында күн тәртібін жоспарлаңыз - Қызметті жоспарлау, бақылау және бағалау дағдыларын дамытыңыз. Дене шынықтыру сабақтарында күн тәртібін жоспарлаңыз, жаттығулар жиынтығын өзіңіз жасауға тырысыңыз, орындалған іс-әрекетке баға беріңіз. - Зейінді дамытыңыз. Нұсқаулық, алгоритм бойынша жұмыс істеңіз. Дене шынықтыру сабақтарында жеке тапсырма карталарын пайдаланыңыз. - Ауызша нұсқаулық бойынша жұмыс істеу қабілетін дамытыңыз. Зейінді дамытыңыз. Дене шынықтыру сабақтарында назар аудару ойындарын, зейінді дамытуға арналған жаттығуларды өткізіңіз. - Ерікті реттеуді дамытыңыз. Бағдарламалау және бақылау функцияларын дамытыңыз. Дене шынықтыру сабақтарында ойындарды сынақтан өткізуге, жаттығуларды талдауға, қателіктерді түсіндіруге, күн тәртібін жоспарлауға, жаттығулар жиынтығын өз бетінше жасауға тырысуға мүмкіндік беріңіз. - Ауызша-логикалық ойлауды дамытыңыз. Дене шынықтыру сабақтарында өзара көмек қозғалыс әрекеттерін орындаңыз. - Ойлау операцияларын дамытыңыз. Дене шынықтыру сабақтарында физикалық белсенділікті ақыл-оймен үйлестіріңіз: балалар сабақтың міндеттерін түсініп, педагогтің нұсқауларының мағынасын түсініп, сөйлеуді, олардың әрекеттерін талдауы керек. Сабақтың негізгі бөлігі ойын түрінде болуы тиіс. - Қарапайым логикалық әрекеттер дағдыларын, логикалық ойлауды дамыту. Дене шынықтыру сабақтарында баладан жаттығуда қандай қателіктер байқағанын сұрап, оларды қалай түзетуге болатынын айтыңыз. - Логикалық ойлауды дамытыңыз. Дене шынықтыру сабақтарында қозғалыс әрекеттерін орындау техникасын пайдаланыңыз. - Ойлау операцияларын дамытыңыз. Дене шынықтыру сабақтарында дене белсенділігін ақыл-ой әрекетімен ұштастырыңыз: балалар сабақтың міндеттерін түсінуі, педагогтің нұсқауларының мағынасын білуі, сөйлеуді пайдалана отырып, өз әрекеттерін талдауы керек. Сабақтың негізгі бөлігі ойын түрінде құрылады. - Қарапайым логиканы құрастыру, логикалық ойлау дағдысын дамытыңыз. Дене шынықтыру сабақтарында баладан жаттығуда қандай қателерді байқағанын және оларды қалай түзетуге болатынын айтып беруін сұраңыз. - Логикалық ойлауды дамытыңыз. Дене шынықтыру сабақтарында қозғалыс әрекеттерін орындаңыз.
Ойлау	

Қол моторикасы	<p>- Есептерді шешу дағдыларын дамытыңыз. Дене шынықтыру сабақтарында белгілі бір есептерді шығару үшін ойындар ұйымдастырыңыз.</p> <p>- Ұсақ моториканы дамытыңыз. Дене шынықтыру сабақтарында жалпы дамытушы жаттығуларды пайдаланыңыз.</p>
Сөйлеу, оқу	<p>- Сөйлеудің грамматикалық құрылысын, жүйелі сөйлеуді дамытыңыз. Дене шынықтыру сабақтарында баладан әр жаттығуды, оны қалай орындау керектігін сұраңыз, 8-11 сыныптарда жаттығуды өткізіңіз.</p> <p>- Оқылым дағдыларын, байланыстырып сөйлеуін дамытыңыз. Дене шынықтыру сабақтарында жеке тапсырмалар карталарын пайдаланыңыз.</p> <p>- Мағыналық оқу дағдыларын дамытыңыз. Дене шынықтыру сабақтарында жеке тапсырмалар карталарын пайдаланыңыз.</p> <ul style="list-style-type: none"> • Дисграфияның алдын алыңыз. Фонематикалық процестерді дамытыңыз. Байланыстырып сөйлеуді дамытыңыз. Дене шынықтыру сабақтарында нақты жаттығудың белгілі бір бөлігін түсіндіріңіз.
Көрініс	<p>- Кеңістік-уақыттық көріністерді дамытыңыз. Дене шынықтыру сабақтарында кеңістіктің әртүрлі аймақтарында: төменгі, ортаңғы және жоғарғы қозғалыс әрекеттерін орындаңыз. Орындалған әрекеттің нәтижесін өздігінен анықтай алуға үйретіңіз (мысалы, допты қанша метрге дейін лақтырды).</p>

Дереккөз: Особенности организации и проведения урока физической культуры в рамках инклюзивного образования. 2020. <https://scienceforum.ru/2020/article/2018021086>

Инклюзивтілік пен қолжетімділік қағидаттарына сүйене отырып, педагог жеке тәсілді қолдануы керек және ерекше білім беруді қажет ететін білім алушыларды дене шынықтыру сабақтарына қосудың осындай әдістерін таңдауы керек, олар барлығына бірдей қолжетімді болады. Сонымен қатар тапсырмалар ерекше білім беруді қажет ететін білім алушыларды құрдастарынан алыстатпайтындай етіп таңдалуы керек, керісінше, мүмкін болса, оны ұжымдық қызметке тартып, осылайша оның коммуникативті қасиеттерін кеңейтіп, одан әрі әлеуметтенуіне ықпал етуі керек. Инклюзивтілік пен қолжетімділік қағидаттарын іске асыруға білім беру процесінің барлық қатысушылары, оның ішінде дене шынықтыру пәні мұғалімдерінің тартылуы тиіс екенін атап өту маңызды.

Халықаралық тәжірибені зерделеу сонымен қатар ерекше білім беруді қажет ететін балалардың спорттық қабілеттерін дамытудың сәтті факторларының бірі бейімделген физикалық спортты немесе оның элементтерін қолдану болып табылатындығын көрсетті.

«Дене шынықтыру және спорт туралы» Қазақстан Республикасының 2014 жылғы 3 шілдедегі № 228-V ҚРЗ Заңының 1 [68] бабына сәйкес, бейімдік дене шынықтыру және спорт – мүгедектігі бар адамдарды оналтуға және қалыпты

әлеуметтік ортаға бейімдеуге, олардың толыққанды өмірді сезінуіне кедергі келтіретін психологиялық тосқауылдарды еңсеруіне, сондай-ақ қоғамның әлеуметтік дамуына өзінің жеке үлес қосуының қажеттігін сезінуіне бағытталған спорттық-сауықтыру сипатындағы шаралар кешені. Осы Заңның 15-бабына сәйкес «дене мүмкіндіктері шектеулі оқушылар мен тәрбиеленушілер бейімделгіш дене шынықтыру және спорт құралдарын пайдаланумен айналысады» деп атап өту маңызды.

Бұл спорт түрі ҚР білім беру ұйымдарында жақында қолданыла бастағандықтан, бейімделген дене шынықтыру мен спортты практикалық қызметінде табысты қолданатын басқа елдердің әріптестерінің ұсынымдарын зерделеу орынды болып табылады. Бейімделген дене шынықтыру мен спортты сәтті қолданудың бір мысалы – ресейлік педагогтердің тәжірибесі.

Дені сау спортшылар мен мүгедек спортшылардың бірлескен сабақтары үшін оқу іс-шараларының құралдарын, әдістерін, жағдайларын бейімдеу жөніндегі ұсынымдар

Евсеева және оның әріптестері [89] мүгедектігі бар спортшылардың дене шынықтыру және спорт сабақтарын дені сау құрдастарымен бірлесіп ұйымдастыру кезінде сабақтарды барлық қатысушылар өздерінің ең жақсы қасиеттерін көрсетіп, прогресс көрсететіндей етіп ұйымдастыру керек деп санайды. Бұл үшін, ғалымдардың пікірінше, мүмкіндігі шектеулі спортшылардың жеке ерекшеліктеріне сәйкес оқыту құралдары мен әдістерін бейімдеу қажет. Ол үшін келесілер қажет:

1. Білім алушыларды мүгедектікпен қозғалыс белсенділігінің белгілі бір түрлеріне қарсы көрсетілімдерімен, техникалық қауіпсіздік, алғашқы медициналық көмек көрсету ережелерімен таныстыру.

2. Мүгедектігі бар адамдардың жаттығу процесінде қолданылатын барлық құралдарын жүйелеу: дене жаттығулары, қосымша құралдар (мүгедектерге арналған арнайы спорттық мүкәммал, ауызша және сөйлеу әсері құралдары, идеомоторлық және психорегуляциялық жаттығулар, көрнекілікті қамтамасыз етуге арналған құралдар, тренажерлер мен техникалық құралдар); жаратылыстану-қоршаған орта және гигиеналық құралдар; оқыту, тәрбиелеу және дене қасиеттері мен қабілеттерін дамыту; жаттығу сабақтарын өткізу шарттары, проф. Евсеева С.П. классификациясына сәйкес сабақтарды ұйымдастыру нысандары [90].

3. Мүгедектігі бар адамдарға тапсырмаларды бірлесіп орындау процесінде дені сау құрдастарымен салыстырғанда тең мүмкіндіктерді қамтамасыз етудің әдістемелік тәсілдерін қорытындылау. Бұл әдістер келесідей болуы мүмкін: әртүрлі рөлдік функцияларды орындау (шабуылшы, қорғаушы, қақпашы, арнайы функциялары бар ойыншы, есептегіш төреші, жүргізуші және басқалар).

Евсеева және оның әріптестері [89] осы әдістерді қолдану мысалдарын сипаттаудан басқа, «әртүрлі тапсырмаларды орындау» әдісін қолдануды атап өтеді, оған сәйкес жаттығуларды орындау кезінде жеке доза «қайталанатын

максимумның пайызы» пайдаланылады, оған сәйкес осы қатысушы үшін қайталанулардың максималды мүмкін санынан жаттығудың 10, 15, 20% және т.б. қайталаынады. Бұл ретте 100% жаттығу айының ішінде кемінде бір рет мүмкіндігінше көп орындалады деп есептеледі.

Бейімделген дене шынықтырудың жетістігі «инклюзивті жаттығу іс-әрекетінің мазмұнын алдын ала пысықтаудың тереңдігі мен ұқыптылығына: жоспарлау, жаттығуларды таңдау, білім алушылардың дене қабілеттерін оқыту және дамыту үшін техникалық құралдар мен тренажерлер, тәрбиелік әсерді реттеуге» тәуелді [89].

Инклюзивті білім беру жағдайында «Дене шынықтыру» оқу пәнін іске асыру бойынша халықаралық тәжірибені зерделеу негізінде Қазақстан мектептерінде инклюзивті білім беру жағдайында жұмыс істейтін дене шынықтыру пәні мұғалімдеріне ұсынылады:

1. «Дене шынықтыру» пәнін оқытуда үздік халықаралық тәжірибені, соның ішінде әдістемелік ұсынымдардың 1-бөлімінде көрсетілген тәжірибені пайдалану (білім алушылардың ерекше қажеттіліктері мен жеке мүмкіндіктерін ескере отырып, дене тәрбиесін ұйымдастырудың халықаралық тәжірибесі бойынша салыстырмалы кесте), оның ішінде оқу жоспарларының мазмұнын, бағалау ерекшеліктерін, дене шынықтыру сабақтарында ерекше білім беруді қажет ететін балалармен жұмыс істеу әдістері мен технологияларын, қолданбалы ғылыми зерттеулердің нәтижелерін пайдалану.

2. «Дене шынықтыру» пәні бойынша және инклюзивті білім беру қағидаттарын іске асыру бойынша негізгі халықаралық нормативтік құқықтық базаны меңгеру.

3. Ерекше білім беруді қажет ететін балалардың (ЭЫДҰ классификациясы) халықаралық классификациясын меңгеру.

4. ЮНЕСКО-ның сапалы дене тәрбиесін қамтамасыз ету жөніндегі ұсынымдарын пайдалану.

5. Дене шынықтыру бойынша Инклюзивті даярлаудың еуропалық бағдарламасы (бұдан әрі – EIPET) жобасының нәтижелерін пайдалану.

6. Оқыту кезінде қатысу үшін негіздемелік принциптерді, оқытудағы әмбебап дизайн принциптерін (UDL) [84] және инклюзивтілік пен қолжетімділік принциптерін ескеретін басқа да озық оқыту технологияларын пайдалану [91].

7. Еуропалық ерекше қажеттіліктер және инклюзивті білім беру агенттігі ұсынған педагогтердің негізгі құзыреттерін іс жүзінде меңгеру және қолдану [92].

8. Ресей Федерациясы, Финляндия педагогтерінің бейімделген дене шынықтыру мен спортты қолдану бойынша жұмыс тәжірибесін пайдалану.

9. «Дене шынықтыру» пәнін іске асыру, оның ішінде білім алушыларды бағалау бойынша Ұлыбритания, АҚШ, Сингапур педагогтерінің жұмыс тәжірибесін пайдалану;

10. Білім беру процесінің барлық қатысушыларымен, сондай-ақ басқа да мүдделі стейкхолдерлермен тығыз ынтымақтастықты жүзеге асыру;

11. Пәннің мазмұны, ерекше білім беру қажеттіліктерін анықтау, оқу бағдарламаларын бейімдеу, инклюзивтілік және қолжетімділік қағидаттарын іске асыру бойынша үздіксіз біліктілікті арттыру процесіне қатысу.

12. Білім алушылардың ата-аналарымен, оның ішінде ерекше білім беруді қажет ететін білім алушылармен тығыз байланыста болу, оларды дене шынықтыру және спортпен бірлескен (сабақтан тыс) сабақтарға тарту.

Қазақстандық дене шынықтыру мұғалімдерінің ерекше білім беруді қажет ететін білім алушыларды жалпы білім беру процесіне қосу жөніндегі жұмыс тәжірибесін зерделеуге негізделген ұсынымдар инклюзивті білім беру жағдайында «Дене шынықтыру» пәні бойынша оқу бағдарламасын іске асыру кезінде қазақстандық педагогтердің инклюзивті құзыреттерін дамытуға да ықпал ететін болады.

Тірек-қимыл аппараты бұзылыстары бар білім алушылар үшін дене шынықтыру (бейімделген) мәдениетін жүргізу жөніндегі ұсынымдар

(Алматы қ. Тірек-қимыл аппараты бұзылыстары бар балаларға арналған №2 арнайы мектеп-интернатының дене шынықтыру мұғалімі, Кефер Наталья Эгоновнаның жұмыс тәжірибесінен)

Тірек-қимыл аппаратының функцияларының бұзылыстары туа біткен және жүре пайда болған сипатта болуы мүмкін. Тірек-қимыл аппараты патологиясының келесі түрлері байқалады:

1) жүйке жүйесінің аурулары (балалардың церебральды сал ауруы (бұдан әрі – церебральды сал ауруы), полиомиелит;

2) тірек-қимыл аппаратының туа біткен патологиясы (жамбастың, тортиколистің туа біткен дислокациясы, аяқтың деформациясы, омыртқаның дамуындағы ауытқулар, аяқ-қолдардың дамымауы мен ақаулары, қол саусақтарының дамуындағы ауытқулар);

3) тірек-қимыл аппаратының жүре пайда болған аурулары мен зақымданулары (жұлынның, мидың және аяқ-қолдардың жарақаттық зақымданулары, полиартрит, қаңқа аурулары (туберкулез, сүйек ісіктері, остеомиелит), қаңқаның жүйелік аурулары (хондродистрофия, рахит).

Тірек-қимыл аппаратының бұзылыстары бар білім алушылар үшін дене шынықтыру (бейімделген) нақты жалпы білім беру және түзету-шешу міндеттерін шешетін міндетті пән болып табылады.

Дене шынықтыру сабақтарында тірек-қимыл аппаратының бұзылыстары бар балалармен сабақ өткізу кезінде сабақтың барлық элементтері орындалады. Мысалы: жаяу жүрумен кезектесіп сауықтыру жүгіру; үлгі бойынша тапсырмаларды орындау, демонстрация, ауызша нұсқаулық іс-әрекеттер мен функцияларды ауызша реттеу, белсенді назар аудару мәселелерін шешуге мүмкіндік береді. Білім алушылар салмағы, өлшемі, материалы бойынша әртүрлі доптарды ұстауға және лақтыруға; допты көлденең нысанаға лақтыруға, өлшемі әртүрлі доптарды ұстауға, еденге соғу және ұстауға; құм дорбаларын нысанаға лақтыруға, түйреуіштерді құлатуға үйренеді. Ашық ойындар балалардың

ойындардың сюжетін және олардың ережелерін түсінуіне негізделген [93]. Қолдың, аяқтың, беттің, магистральдің бұлшықеттерін босаңсытуға көмектесетін әртүрлі жаттығуларды қолдана отырып, релаксация балаларды тыныштандырады және бұлшықет пен эмоциялық шиеленісті жеңілдетеді. Ойын жаттығулары іс-әрекеттің дәлдігін талап ететін зейінді дамытуға бағытталған, сонымен қатар сымбатты түзету және алдын-алу үшін жаттығулар жасалады.

Сабаққа дайындалу кезінде тірек-қимыл аппаратының бұзылыстары бар балалар үшін жеке карточкалар қолданылады – аурулар түрлеріне байланысты тапсырмалар, жаттығулар мен тапсырмалар жүйеленеді. Әр ауруға 5-10 карточка дайындау керек. Төменде тірек-қимыл аппаратының бұзылыстары бар балаларға арналған дене шынықтыру (бейімделген) сабақтарын өткізуге арналған жаттығулардың мысалдары келтірілген.

Гиперкинетикалық формадағы жеке жаттығулар жиынтығы

1. Дененің және аяқ-қолдардың қалпын бірдей сақтай отырып, бастың қалпын өзгерту (көтеру, еңкейту, бұрылу, айналу) әртүрлі қалыптағы өзгерістерден: арқамен, ішпен, бүйірмен жату, төрт аяқпен тұру, тізерлеп тұру, отыру, тік тұру (жеке дене бөліктерін бекітумен).

2. Позицияны өзгерту – іште жатып, дененің жоғарғы бөлігін қол мен білекке екпінмен көтеру.

3. Позицияны өзгерту – бүгілген білектерге баса назар аудару, іште жату. Қолға екпін беріп, қолды оңға және солға жылжыту арқылы дем шығару.

4. Алдыңғы жаттығуға ұқсас жаттығу орындықта немесе төсеніште орындалады.

5. Шалқадан жату – бүйіріңізге бұрылып, қолыңызды кеуде алдында және тіреусіз тіреп тепе-теңдікті сақтау, арқадан асқазанға және арқаға бұрылу; бір бағытта және екінші бағытта қатарынан бірнеше бұрылыс.

Созылу жаттығуларының кешені

№ 1 жаттығу – аяқтарыңызды иық деңгейінде созып, қолдарыңызды беліңізге қойып, оңға-солға 12 рет еңкейіңіз.

№ 2 жаттығу – аяқтарыңызды иық деңгейінде созып, қолдарыңызды беліңізге қойып, дененіңізді айналдырыңыз. 8 рет солға, 8 рет оңға.

№ 3 жаттығу – аяқтарыңызды иық деңгейінде созып, қолдарыңызды бастың артына қойып, жамбасты айналдырыңыз. 8 рет солға, 8 рет оңға.

№ 4 жаттығу – аяғыңызды қатар қойыңыз, қолыңызды тізеңізге қойыңыз. 8 рет солға, 8 рет оңға айналдырыңыз.

№ 5 жаттығу – бір аяқты алға бүгіп, қолды белге қойып, бірінші бір аяқты 8 рет, кейін екінші аяқты 8 рет айналдырыңыз.

Тыныс алу жаттығуларының кешені

1. «Сағаттар»

Тұрып, аяқты алшақ қойып, қолды төмен түсіріңіз. Қолдарыңызды алғартқа сермеп, «тик-так» деп 10-12 рет айтыңыз.

2. «Сырнайшы»

Отырған күйі қолды қысып, жоғары көтеріңіз. Баяу дем шығара отырып «п-ф-ф-ф» деп 4-5 рет дауыстап айтыңыз.

3. «Әтеш»

Тік тұрыңыз, аяқты алшақ қойып, қолыңызды төмен түсіріңіз. Қолыңызды екі жаққа көтеріңіз, кейін саннан қағыңыз, содан кейін оларды жамбасқа ұрыңыз. Дем шығара отырып «ку-ка-ре-ку» деп 5-6 рет дауыстап айтыңыз.

4. «Ботқа қайнап жатыр»

Отырған күйі бір қоды ішіңізге, екінші қолыңызды кеудеңізге қойыңыз. Ішті тартқанда дем алып, босатқанда демді шығарыңыз. «Ф-ф-ф» дыбысын 3-4 рет дауыстап шығарыңыз.

5. «Паровоз»

Бөлмеде жүріп, қолдарыңызбен кезектесіп қозғалыстар жасап, «чух-чух-чух» деп 20-30 секунд айтыңыз.

Омыртқа остеохондропатиясы кезіндегі емдік гимнастика бойынша жаттығулар кешені

Жаттығулар шалқасынан жатып жасалады

1. Тыныс алу (3 рет).

2. Қолды бастың артына кезек-кезек көтеру (гантельдермен, 4-ке дейін санаған соң, 5-6 рет).

3. «Қайшы» көлденең (8-ге дейін санаған соң, 4 рет).

4. Тыныс алу (3 рет).

5. «Көпір» (4-ке дейін санаған соң, 5-6 рет).

6. «Түзу қайшы» (8-ге дейін санаған соң, 4 рет). Кеуде қуысының бүгілуі, шынтаққа баса назар аудару (гантельдермен, 4 санау, 5 рет).

Дұрыс тыныс алуды үйренуге және гиперкинезді басуға арналған жаттығулар жиынтығы

1. Позацияны өзгертіңіз – гимнастикалық орындықта отырыңыз. Дем алғанда қолды кеудеге айқастырып, басты түзу ұстап, аяқты алға созыңыз. Дем шығарғанда қолды алға созыңыз, басты баяу қарқынмен (ұзартылған дем шығарумен) төмен түсіріңіз, аяқтарыңызды тізеден бүгіп, орындықтың астына қойыңыз.

2. Позацияның өзгеруі алдыңғыға ұқсас. Қолдарды жайып, білекпен гимнастикалық орындықтың төменгі жиегін ұстаңыз, басты орта қалыпта

ұстаңыз. Басты бұрған кезде – демді шығарыңыз, позицияны өзгерткен кезде дем алыңыз.

3. Позицияны өзгертіңіз – шалқаңыздан жатыңыз, қолдарды жайыңыз. Дем алған кезде иық белдеуін жылжытпай, иегіңізді кеудеге тигізгенге дейін басты пассивті-белсенді бүгіңіз.

4. Позицияның өзгеруі алдыңғыға ұқсас. Сонымен қатар, дем шығару кезінде аяғыңызды өзіңізге қарай тартыңыз (тізе буындарының астында – ролик). Позицияны өзгертіңіз – дем шығарыңыз.

5. Позицияның өзгеруі алдыңғыға ұқсас. Қолдар дененің бойымен. Дем шығарғанда оң қолыңызды бүгіп, басыңызды оңға бұрыңыз, позицияны өзгертіңіз – тыныс алыңыз. Дем шығарған кезде сол қолыңызды бүгіп, басыңызды солға бұрыңыз. Позицияның өзгертіңіз – тыныс алыңыз. Әр қолмен 5-7 рет қайталаңыз.

Спастикалық диплегияға арналған жаттығулар жиынтығы [94]

1-жаттығу. Біз баланың қолын алып, онымен физиологиялық мүмкін болатын барлық қозғалыстарды пассивті түрде орындаймыз. Бір қолымызбен білезік буынын бекітіп, екінші қолымызбен қолды ашып, бас бармақты алуға тырысамыз. Қолды жібере отырып, біз оның қайтадан жұдырықтай түйілгенін көреміз. Қолды біраз уақыт ашық ұстай отырып, әрекетті 10 немесе одан да көп рет қайталаңыз.

2-жаттығу. Білезік буынының қозғалғыштығын жақсарту үшін біз ондағы бүгілу және ұзарту, сондай-ақ бұл буынды бір қолмен ұстап, қолдың бұрылыстарын орындаймыз. Қозғалысты мұқият, сермеусіз орындаңыз. Әрбір қозғалысты 20 немесе одан да көп рет қайталаңыз.

3-жаттығу. Біз шынтақты бір қолмен ұстап, шынтақ буынында бүгу мен ұзартуды орындаймыз. 20 немесе одан да көп рет қайталаңыз. Қарқыны баяу немесе орташа.

4-жаттығу. Бір қолдың саусақтарымен баланың иық буынын бекітеміз және оған бүгу-созылу (қолды жоғары-төмен) және ұрлау-аддукция (қолды бүйірден жоғары-төмен) орындаймыз. Біз кенет қозғалыстарға жол бермейміз. 20 немесе одан да көп рет қайталаңыз.

5-жаттығу. Қол-аяқты шынтақ буынында бүгіп, баланың алақанын ата-ана-нұсқаушының алақанына қоямыз. Содан кейін баланың шынтағын төменнен итеріп, біз ұзартуды орындаймыз – алға қарай итереміз. 10 немесе одан да көп рет қайталаңыз.

Жоғарыда аталған жаттығулардан кейін сіз аяқ-қолды сипап, оны құм салынған қапшықпен немесе басқа салмақпен түзетілген күйде, алақаныңызды жоғары қаратып түзете аласыз. Содан кейін басқа жоғарғы аяқпен бірдей манипуляциялар жасаңыз.

Төменгі аяқтардың пассивті-белсенді гимнастикасы да аз зардап шегеді. Екіншісін тізе буынында мүмкіндігінше созып, сол құм пакеттерінің көмегімен бекітеміз.

Жамбас буындарының туа біткен дислокациясы, сондай-ақ Пертес ауруы бар кіші және орта жастағы балаларға арналған жаттығулар кемені

1. бастапқы қалып, арқамен жату, қолды дене бойымен. Дем алу – қолды жоғары көтеру, дем шығару – 2-3 рет қайталаңыз.

2. бастапқы позиция, бірдей. Сол жақ түзу аяқты 10-20 рет көтеру және түсіру. Қарқыны баяу. Сол қозғалысты оң аяқпен қайталаңыз.

3. бастапқы позиция, бірдей. Тікелей сол аяқты бүйірге алып, кілемшенің (кілемнің) бетіне тигізбей, бастапқы қалыпқа оралыңыз. 10-20 рет қайталаңыз. Қарқыны баяу. Оң аяқпен де солай жасаңыз.

4. бастапқы позиция, бірдей. «Велосипед» жаттығуы. Орындау ұзақтығы – 30 сек.

5. бастапқы позиция, бірдей. «Толқын» жаттығуы: тізеде бүгілген аяқтарды асқазанға келтіріңіз; түзетіңіз; 8-12 рет қайталаңыз.

6. бастапқы позиция, бірдей. Сол аяқтың аяғымен оң аяқпен саусақтан тізе буынына дейін жүгіру. Сонымен қатар, сол аяқтың тізесін бүйірге алыңыз. 12-16 рет қайталаңыз. Оң аяқпен де солай жасаңыз.

7. бастапқы позиция, бірдей. 1 - түзу аяқтарды көтеру, 2 - тарату, 3 - азайту, 4 - төмен, бастапқы қалыпқа оралыңыз. 4-8 рет қайталаңыз.

8. бастапқы позиция, бірдей. Допты аяқтарыңызбен ұстаңыз, көтеріңіз, 4 - 8 секунд ұстаңыз, түсіріңіз. 8-10 рет қайталаңыз.

Спорттық жарыстарға дайындаған кезде олар сыныптан тыс жұмыстардың бір бөлігі ретінде орындалатын тапсырмалардың нұсқаларын біріктіреді.

Сабақтарда немесе қосымша сабақтарда денсаулығында қандай да бір ақауы бар әрбір балаға оның жағдайына мән бермей, жеке қарау керек.

- орындауға мүмкін болатын тапсырмаларды беру;

- үй тапсырмасының орындалуын бақылау;

- құрдастар арасында ерекшелемеу;

- денсаулығына байланысты спорттық жарыстарға қатысуға немесе төрелік етуге көмектесу;

- егер денсаулық жағдайы сол немесе басқа жаттығуларды орындауға мүмкіндік берсе, бала өзін нашар сезінбеуі үшін оны барлық білім алушылар сияқты бағдарламаға сәйкес қабылдау.

Тірек-қозғалыс аппараты бұзылыстары бар балалардың дене қалпы мен қозғалысын кинестетикалық және кинетикалық қабылдауды дамыту

Тірек-қимыл аппаратының дамуы бұзылған балаларда жоғары кинестетикалық функциялардың бұзылуы (бұлшықет-артикулярлық сезімнің бұзылуы) байқалады, бұл негізінен бұлшықет тонусын ғана емес, сонымен қатар ерікті қозғалыстардың дамуын да анықтайды.

Балалар жеке қозғалыстарды дұрыс қабылдауды сақтай отырып, бұл қозғалыстарды біртұтас тұтастыққа синтездеуге мүмкіндік бермейді. Бұл әсіресе

кинестетикалық және тері түйсіктерінің қосындысы болып табылатын жанасу кезінде айқын көрінеді, оларда көру, есту, вестибулярлық анализаторлар және т.б. маңызды рөл атқарады.

Қозғалыс дәлдігін арттыру және бақылау және өзін-өзі бақылау дағдыларын меңгеру ұзақ оқу және оған жоғары танымдық процестерді қосу, адамның проприоцептивтік (ішкі) түйсіктерін талдау дағдыларын дамыту процесінде жүзеге асырылады. Ол үшін затпен және затсыз қол-көз координациясын дамыту үшін арнайы жаттығулар, дененің симметриялы бұлшықет күшін дамыту үшін дене жаттығулары, жоғарғы және төменгі аяқ-қолдардың қозғалыстарын үйлестіру үшін және т.б. дене бөліктері. Бұл кеңістікте бейімделуді жақсартуға және оның сенімді дамуына, баланың өнімділігін, статикалық және динамикалық төзімділігін арттыруға көмектеседі.

Күрделі қозғалыс дағдыларын дамыту бастапқыда әрбір жеке қозғалыстың қозғалыс бейнесі ретінде қалыптасады. Еркін мінез-құлықта бұл кескіндер қозғалыстарды басқаратын белгілі бір алгоритмге сәйкес келеді.

Балада барлық позициялар мен қозғалыстар үш деңгейде бекітіледі: көрнекі – басқа адамдардың қозғалыстардың орындалуын қабылдау; вербальды (концептуалды) – бұл қозғалыстарды атау (вербализациялау) (өзіне немесе басқаларға бұйрық беру) немесе басқа адамдардың бұйрықтарын түсіну; мотор – қозғалыстарды өз бетінше орындау.

Позициялар мен қозғалыстардың тұтас бейнесі барлық деңгейлердің өзара байланысы негізінде қалыптасады, содан кейін олар кез келген деңгейде қабылданған кезде баланың жылдам реакциясын қамтамасыз етеді. Қозғалыстарды қабылдаудың жетістігі баланың қозғалыс белсенділігіне, кеңістікте әртүрлі қозғалыстарды және үйлестіруді жеңіл меңгеруге ықпал етеді. Бұл жағдайда баланың іс-әрекетінің маңыздылығы мен тиімділігін мақұлдау, атап көрсету арқылы жасалған қимыл-қозғалысты қайталау мен бекітудің жүйелілігі мен жағымды эмоционалды фон шешуші мәнге ие.

Балаларды әртүрлі қозғалыстар мен позицияларды меңгеруге үйрету әртүрлі салаларда жұмыс істеуді қамтиды:

- өз денесінің схемасы туралы түсініктерін қалыптастыру;
- қозғалыстардың әртүрлі сапасымен (жылдам – баяу, жұмсақ – қатты, ауыр – жеңіл, күшті – әлсіз және т.б.) таныстыру;
- қозғалыс техникасын үйрену (серпінді, жұмсақ, тегіс, анық, қозғалмайтын, баяу және т.б.);
- мәнерлі қимылдарды меңгеру және қозғалыстағы өз денесінің жағымды бейнесін қалыптастыру;
- вербалды емес қарым-қатынастың әртүрлі тәсілдерін меңгеру (мимика, пантомима және т.б.);
- ырғақпен жұмыс;
- елестететін заттармен жұмыс;
- релаксация элементтерін меңгеру, бұлшықет қысқыштарынан босату, күйзелістен арылу, эмоционалды босату.

Балаларды ұйымдастырудың барлық мүмкін формаларын қолдану (жеке, жұптық, топтық жаттығулар және қозғалыс белсенділігімен байланысты ойындар) баланың психомоторлық сферасын түзетуге ықпал етеді.

Төменде қимыл-қозғалыс ойындарының мысалдары келтірілген: еліктеу ойындары (еліктеу, қозғалыс шектелген ойындар, ойындар – дыбыстық сигнал бойынша қимылдар, қиялдағы заттармен ойындар және т.б.), бұл балаларға қимылдар мен олардың мағынасы арасындағы байланысты қалыптастыруға мүмкіндік береді. жағдаят, қимылдар тілін түсінуге, оны сөйлеуге және жағдайға сәйкес қимылдарын басқаруға үйрету [96].

Модельдеу жаттығулары: көбелек ұшады, маймыл секіреді, кенгуру секіреді, доп секіреді, серіппе түзеледі, маятник тербеледі, балық жүзеді, ит ізімен жүреді, жел соғады, т.б.

Қозғалыстағы заттарды қабылдау ойындары: ойдан шығарылған қарлы, қиыршық тастармен ойындар (теңізге лақтыру, жағада ойнау және т.б.); шеңбер бойымен қиялдағы затты (доп, кірпіш, жалау т.б.) өткізу, қолды ауаға салып ою-өрнек салу т.б.

Қозғалыс жаттығулары: бастың, қолдың, дененің әртүрлі қимылдары сигнал бойынша тоқтау және дұрыс дене қалпын тексеру.

Мұндай жаттығуларды орындау кезінде музыкалық сүйемелдеуді қолдану түзету әсерін күшейтеді, жағымды эмоционалды көңіл-күйді тудырады.

Жеңіл ақыл-ой бұзылыстары бар білім алушыларға бейімделген дене шынықтыру сабақтарын ұйымдастырудың ерекшеліктері (Солтүстік Қазақстан облысы № 2 арнайы мектеп-интернатының дене шынықтыру мұғалімі Серік Ғазизұлы Нұрғожиннің жұмыс тәжірибесінен)

Бейімделген дене шынықтыру (бұдан әрі – БДШ) – бұл бір жағынан ерекше білім беруді қажет ететін адамдарға (қозғалыс, ақыл-ой бұзылыстары және т.б.) арнап Бейімделген дене шынықтырудың бір түрі, ал екінші жағынан, денсаулығында ауытқулары бар адамдардың қоғамдағы өмірге бейімделу мүмкіндігін арттырады. БДШ мақсаты – білім алушылардың физикалық дамуын, соматикалық жағдайы мен моторикасының ауытқуын түзету, балалар денесінің денсаулығы мен қатаюын нығайту, дұрыс дамуға ықпал ету, моторика мен дағдыларды үйрету.

Педагогикалық процесті дұрыс құру, білім беру іс-әрекетінің міндетін іске асыру үшін бөлу үшін БДШ сабақтарында келесілер қажет:

- қозғалыс бұзылыстарының ауырлығы мен сипатын, қозғалыс сферасының қалыптасу ерекшеліктерін, білім алушылардың жас және жыныстық айырмашылықтарын ескеру;

- дене тәрбиесінің мазмұны мен әдістерінің интеллектісі жеңіл бұзылған білім алушылардың қозғалыс және функционалдық мүмкіндіктеріне сәйкестігін қадағалау;

- білім алушылардың ауызша нұсқаулықты түсінуіне және орындауына қол жеткізу;

- сақталған мотор мүмкіндіктеріне сүйене отырып, физикалық дамуды жүзеге асыру;

- осы оқушылардың танымдық іс-әрекетін дене шынықтыру құралдарымен жетілдіруге ұмтылу;

- түзету міндеттерін іске асыруға жүйелі көзқарасты жүзеге асыру: қозғалыс бұзылыстарын түзетуді, қозғалыс саласын қалыптастыруды, жоғары психикалық процестерді дене шынықтыру құралдарымен дамытуды біріктіру.

Егер ақпарат визуалды, есту және қозғалыс анализаторларының рецепторларынан бір уақытта келсе, оқыту тезірек жүреді. Мотор бейнесі жарқын болады және оны оқушы тез есте сақтайды.

Сондықтан әдістер қозғалыс белсенділігіне қатысатын барлық функцияларды белсендіруі керек:

- дене жаттығуларын көрсету, ауызша түсіндіру және орындау бір мезгілде үйлеседі:

- дене құрылымын, буын функцияларын және негізгі бұлшықет топтарын түсіну үшін адам фигурасын салу;

- әңгіме-суреттегі қозғалыс әрекетінің сипаттамасы, содан кейін оны көрсету және орындау;

- бір жаттығудың жазбаша сипаттамасы, содан кейін талдау;

- жаттығуды тек ауызша нұсқау бойынша, тек көрсетілім бойынша орындау.

Жаттығуларды тікелей көрсетуге белгілі бір талаптар қойылады, ол анық, сауатты және әдістемелік тұрғыдан дұрыс ұйымдастырылуы керек:

- фронтальды жазықтықта орындалатын жаттығулар оқушыларға қарап тұру арқылы көрсетілуі керек;

- сагиттальды жазықтықта орындалатын жаттығуларды бүйірден тұрып көрсету керек;

- фронтальды және сагиттальды жазықтықта орындалатын жаттығуларды екі рет, бетпен, бүйірмен немесе жартылай бүйірмен көрсеткен жөн;

- жаттығуда асимметриялық қозғалыстар болған жағдайда айна қажет;

- отырғанда немесе жатып орындалатын жаттығуларды биіктікте көрсетіп, өзіне барынша назар аударған дұрыс.

Адаптивті дене шынықтыру сабақтарының негізгі формасы бола отырып, сабақ төрт негізгі бөлімнен тұрады: кіріспе, дайындық, негізгі және қорытынды. ҚҚҚ сабақтарында білім алушылардың өмірі мен денсаулығының қауіпсіздігін қамтамасыз етуге ерекше көңіл бөлінеді. Дене шынықтыру сабақтары жарақаттануға бейім ерекше тәуекел тобына жатады, өйткені дене шынықтыру сабағы басқалардан жоғары қозғалыс белсенділігімен, әртүрлі спорттық жабдықтарды қолданумен ерекшеленеді. Дене шынықтыру сабақтарында қауіпсіздік техникасын сақтау мәселесі, сөзсіз, білім алушылардың оқу-тәрбие процесін ұйымдастыру жүйесіндегі маңызды орындардың бірі болып табылады.

1. БДШ мұғалімдері дене тәрбиесі бойынша практикалық қызметінде министрлік әзірлеген қауіпсіздік техникасы жөніндегі нұсқаулықтарды, мемлекеттік актілерді және еңбекті қорғау жөніндегі құжаттарды басшылыққа алады және оқушылардың еңбекті қорғау жөніндегі ережелер мен нұсқаулықтарды сақтауын бақылауды жүзеге асырады.

2. БДШ мұғалімдері тәрбиеленушілердің өмірі мен денсаулығының сақталуына жауап береді.

3. БДШ мұғалімдері гимнастикалық снарядтар мен жабдықтарды сынақтан өткізеді; білім беру процесін жүргізу жағдайларын жақсарту бойынша ұсыныстар енгізеді; оқушылармен қауіпсіздік техникасы бойынша нұсқаулықтар өткізеді. Бұл ретте БДШ сабақтарында оқу бағдарламасының қол жетімділігі, реттілігі, берілген жаттығулар мен жүктемелердің сәйкестігі қағидаттары сақталады; қыздыру жүргізіледі, жүктемелер ұлғаяды және азаяды, оқушыларда шаршау белгілері пайда болған кезде демалу уақыты немесе керісінше; оқушылардың күрделі техникалық элементтерді орындауы кезінде сақтандыруды қамтамасыз етеді; оқушылардың дене шынықтыру сабағында нұсқауларды, мінез-құлық ережелерін орындауын қадағалаңыз.

БДШ сабақтарында әртүрлі спорттық жабдықтарды пайдалану кезінде біз келесі ережелерді орындаймыз: жабдықты орнату бойынша оқушылардың барлық әрекеттерін біз тек біздің қатысуымызда ұйымдастырамыз және жүзеге асырамыз; жабдықты жұмыс жағдайына орнату аяқталғаннан кейін оның снарядтарын міндетті түрде сынау қажет. Снарядтарды жұмыс орнына

орнатқаннан кейін, әр снарядтың астына гимнастикалық төсеніштердің қажетті санын салыңыз. Білім алушылар спорттық жабдықтардың жанындағы снарядтарда дене жаттығуларын орындаған кезде біз бөгде заттарға жол бермейміз. Біз спорттық жабдықтарға техникалық күтімді жүзеге асырамыз. Ол снаряд элементтерінің, олардың бекіту түйіндерінің тұтастығын жүйелі түрде бақылаудан тұрады (осы бағытта біз спорттық снарядтарды сынау актілерін жасаймыз), сондай-ақ барлық үйкелетін бөлшектерді (топсалар, мойынтіректер және т.б.) мезгіл-мезгіл майлаудан тұрады.

Спорттық снарядтарда қауіпсіз жұмыс істеу үшін физикалық көмек, сақтандыру және сабақта білім алушыларды өзін-өзі сақтандыруы маңызды. Көмек педгогтің немесе білім алушының үйренген жаттығудың бір бөлігін немесе барлығын дұрыс және сәтті аяқтауға жұмсайтын физикалық күш-жігерінен тұрады. Физикалық көмектің негізгі түрлеріне «желілерге» көмектесу, «бекітулерге» қолдау көрсету, итеруге көмектесу жатады. Мысалы, гимнастикалық снаряд арқылы тірек секіру құлаған жағдайда білім алушы уақытында топтасуы керек. Дене шынықтыру жаттығулары минимумға дейін азаяды немесе оқушылар өз бетінше орындаған кезде жаттығуларды жетілдіру сабақтарында тоқтайды.

Бейімделген дене шынықтыру мұғалімдері: әр білім алушының дайындығы мен функционалдық мүмкіндіктерін; білім алушылар медициналық тексеру нәтижелері мен білім алушылардың диагнозы бойынша тағайындалған медициналық топты ескереді.

Медициналық аспектіні ескере отырып, біз сабақтарда кем дегенде 4 талап орындалатын денсаулық сақтау технологияларының элементтерін қолданамыз:

1. Баланың жеке ерекшеліктерін ескеру.

2. Баланың білімін өзін стресстен, реніштен, қорлаудан өз бетінше қорғай білуге үйрету, оны психологиялық қорғау құралдарына үйрету.

3. Оқу материалын игеру кезінде шамадан тыс әлсірететін физикалық, эмоциялық, интеллектуалдық жүктемелерге жол бермеңіз.

4. Ұжымда тек қолайлы моральдық-психологиялық ахуалды сақтауға кепілдік беретін білім беру процесіне көзқарасты қамтамасыз ету.

Түзету мектебіндегі сабақтары жеке көзқарасты қамтамасыз ету үлкен маңызға ие. Жеке тәсіл-бұл бұзушылықтардың бір санатындағы білім алушыларда вариативті типологиялық ерекшеліктердің болуына байланысты сараланған тәсілді нақтылау. Сыныпта сипаттамалары бойынша біртекті топтардың болуына негізделген түзету және білім беру процесі ұйымдастырылады. Бұл ретте: сенсорлық ақпаратты қабылдау мен өңдеудің баяулау жылдамдығы, ақыл-ой операциялары мен іс-әрекеттерінің жеткіліксіздігі, танымдық белсенділіктің төмендігі, танымдық қызығушылықтардың әлсіздігі, қоршаған орта туралы білім мен идеялардың

шектелуі, сөйлеу дамуының артта қалуы, мінез-құлықты ерікті реттеудің қалыптаспауы, моториканың және қозғалыстарды үйлестірудің кемшіліктері ескеріледі.

Сабақ барысында жеке көзқараспен А.А. Дмитриев ұсынған физикалық даму және қозғалыс қабілеттері бойынша көмекші мектеп оқушыларының типологиялық топтарының сипаттамасы қолданылады. Білім алушыларды топтарға бөлу шартты және ұтқыр.

1-топтағы білім алушылар (сыныптағы оқушылардың жалпы санының 10-14%) дене бітімі мен қозғалыс қабілеттеріне ие, бұқаралық мектеп оқушыларының орташа көрсеткіштерінен жоғары. Олар соматикалық ауытқуларға ие емес, басқаларға қарағанда олар дағдыларды тез меңгереді, жеткілікті жоғары физикалық жаттығуларды орындай алады, оларды оңай көтереді және олардан кейін тез қалпына келеді (дене бастапқы күйіне жетеді).

2-ші топ оқушыларының (45-52%), әдетте, орташа дене дамуы және қозғалыс дайындығы деңгейі. Дене шынықтыру сабағында олар бірінші топтағы оқушыларға қарағанда баяу, қимыл-қозғалыс дағдыларын меңгереді. Негізгі ақаулармен, позаның, аяқтың бұзылуымен бірге жүретін соматикалық аурулар бар. Бақылаулар көрсеткендей, олар айтарлықтай жоғары жүктемелерді орындай алады, бірақ бірінші топтағы оқушылармен салыстырғанда олар біршама нашар шыдайды және баяу қалпына келеді.

3-ші топ оқушылары (28-35%) дене дамуының және қозғалыс қабілетінің орташа немесе орташадан төмен деңгейімен сипатталады, дене пішіндерінің пропорционалды еместігі жиі байқалады, олар екінші топқа бөлінген балаларға қарағанда моторика мен дағдыларды баяу игереді. Барлығы дерлік соматикалық аурулардан зардап шегеді.

4-ші топ оқушыларының (4-10%) физикалық даму деңгейі көбінесе орташадан төмен, олар тек қарапайым дағдылар мен дағдыларды меңгере алады. Негізгі ақаудың болуы әртүрлі соматикалық аурулармен бірге жүреді, энурез, семіздік, эписиндром, бас ауруы, айналуы байқалады.

Осы топқа бөлу бойынша 1-ші және 2-ші топтың білім алушыларын негізгі топқа, 3-ші топтың білім алушыларын дайындық (емдеу) тобына, 4-ші топтың білім алушыларын арнайы (жаттығу) тобына жатқызуға болады. Негізгі топқа қарапайым нысандағы ақыл-ой кемістігі бар білім алушылар контингенті кіреді.

Жылдың басында диагностика жүргізіледі, бұл әр білім алушыға сараланған тәсілдемеде үлкен көмегін тигізеді. Диагностика бақылау тестілеу түрінде жүзеге асырылады (қоса беріледі). Негізінде физикалық қасиеттер алынады: күш, жылдамдық, төзімділік, қозғалыстарды үйлестіру. Сондай-ақ, мектептің медицина қызметкерімен бірлесе отырып, анатомиялық көрсеткіштер: дене ұзындығы мен салмағы, кеуде шеңбері, өкпенің сыйымдылығы, сонымен қатар медициналық көрсеткіштер: топтық, созылмалы аурулар, аурулар ескерілетін

студенттерге медициналық-педагогикалық бақылау жүргіземіз. оқу жылында. Осы деректердің арқасында біз оқушылардың қайсысына белгілі бір физикалық қасиеттерді дамытуда жеке көзқарас қажет екенін анықтаймыз. Мысалы, спорт сабағында білім алушылар допты жоғарыдан екі қолмен беруді үйренеді. Бұл жаттығу жақсы үйлестіруді қажет етеді. Кейбір оқушыларда нашар дамығанын біле отырып, біз олармен жеке жұмыс жасаймыз: жеңілірек жаттығулар береміз. Мысалы, допты затсыз беру қозғалысына еліктеу т.б. Олармен күрескен сайын бұл балаларға тапсырма қиындай түседі.

Оқу жылының соңында қайталама тестілеу (мамыр) сол параметрлер бойынша өткізіледі. Оқу жылының басы мен аяқталуының параметрлері талданады: егер бар болса, физикалық даму көрсеткіштерінің нашарлау немесе жақсару себептері. Мұндай талдауды жүргізген кезде оның себептері: баланың денсаулығы, жасына байланысты физиологиялық өзгерістер, сабаққа қатысудың жүйелі сипаты, БДШ сабақтарына деген мотивация және қызығушылық болды.

Практикалық ұсынымдар

ҚР жалпы білім беретін және арнайы білім беру ұйымдарында жұмыс істейтін дене шынықтыру мұғалімдерінің жұмыс тәжірибесінен ұсынылған ұсынымдар, «Дене шынықтыру» пәні бойынша оқу бағдарламасының нормативтік құқықтық базасы мен мазмұнын талдау инклюзивті білім беру жағдайында жұмыс істейтін дене шынықтыру мұғалімдері үшін келесі ұсынымдарды әзірлеуге мүмкіндік береді:

- «Дене шынықтыру» пәнін жүзеге асыруда нормативтік құжаттарды басшылыққа алу (білім алушылардың ерекше білім беру қажеттіліктері мен жеке мүмкіндіктерін ескере отырып, дене шынықтыруды ұйымдастырудың халықаралық тәжірибесі туралы салыстырмалы кесте).

- «Дене шынықтыру» пәнін оқытудың озық халықаралық тәжірибесін, оның ішінде әдістемелік нұсқаулардың №1 бөлімінде көрсетілген тәжірибені (білім алушылардың ерекше қажеттіліктері мен жеке мүмкіндіктерін ескере отырып, дене шынықтыруды ұйымдастырудың халықаралық тәжірибесін оқу жоспарларының мазмұны, бағалау ерекшеліктері, дене шынықтыру сабақтарында ерекше білім беруді қажет ететін балалармен жұмыс істеу әдістері мен технологиялары, қолданбалы ғылыми зерттеулердің нәтижелері бөлігінде пайдалану.

- ерекше білім беруді қажет ететін балалардың классификациясын назарға алу («Білім беру ұйымдарында психологиялық-педагогикалық қолдау көрсету қағидаларын бекіту туралы» Қазақстан Республикасы Білім және ғылым министрлігінің 2022 жылғы 12 қаңтардағы № 6 бұйрығы) [113].

Дене шынықтыру сабағында білім алушылардың ерекше білім беру қажеттіліктерін анықтау дағдыларын меңгеру (ҚР БҒМ 2022 жылғы 12 қаңтардағы № 4 «Ерекше білім беру қажеттіліктерін бағалау қағидаларын бекіту туралы» бұйрығы) [114].

- Сынып жетекшілерімен, пән мұғалімдерімен, психологиялық-педагогикалық қолдау қызметінің мамандарымен, ата-аналармен тығыз байланыста болу (Қазақстан Республикасы Білім және ғылым министрлігінің 2022 жылғы № 12 қаңтардағы № 6 «Білім беру ұйымдарында психологиялық-педагогикалық қолдап отыру қағидаларын бекіту туралы» бұйрығы) [113].

- Барлық білім алушылардың жеке даму ерекшеліктері мен әлеуетті мүмкіндіктеріне сәйкес ыңғайлы инклюзивті білім беру ортасын құру үшін оқу бағдарламасының мазмұнын бейімдеу («Білім туралы» ҚР Заңы) [115].

- Бағдарламаның мазмұнын игеру процесінде олардың қабілеттерін, бейімділіктерін барынша дамыту, танымдық қажеттіліктері мен мүдделерін қанағаттандыру үшін білім алушыларды қамтамасыз ету мақсатында оқытуға сараланған тәсілді қолдану (Қазақстан Республикасы Білім және ғылым министрінің «Орта, техникалық және кәсіптік, орта білімнен кейінгі білім беру ұйымдары үшін білім алушылардың үлгеріміне ағымдағы бақылауды, оларды аралық және қорытынды аттестаттауды өткізудің үлгілік қағидаларын бекіту туралы» 2008 жылғы 18 наурыздағы № 125 бұйрығы) [74].

- Денсаулық жағдайы төмен білім алушылар мен тәрбиеленушілерді СМГ және ЕДШ топтарында оқытуды қамтамасыз ету; дене мүмкіндіктері шектеулі білім алушылар мен тәрбиеленушілерді оқытуды ұйымдастыру кезінде бейімделген дене шынықтыру және спорт құралдарын пайдалану [68].

- Пәннің мазмұны бойынша, бейімделген дене шынықтыру және спорт құралдарын қолдану бойынша; ерекше білім беру қажеттіліктерін анықтау бойынша, оқу бағдарламаларын бейімдеу бойынша, ерекше білім беруді қажет ететін білім алушыларды бағалау бойынша, инклюзивтілік және қолжетімділік қағидаттарын іске асыру бойынша, оқытуда әмбебап дизайн қағидаттарын және инклюзивті педагогика қағидаттарын қолдану бойынша үздіксіз біліктілікті арттыру процесіне қатысу;

- Арнайы білім беру ұйымдарының педагогтерімен (арнайы мектептер, психологиялық-педагогикалық түзету кабинеттері, оңалту орталықтары) ерекше білім беруді қажет ететін балалармен жұмыс істеудің әдістері мен технологияларын қолдану бойынша тәжірибе алмасу бөлігінде бірлесіп жұмыс істеу.

- Ерекше қажеттіліктері бар балалар үшін дене шынықтыру мен спортты ұйымдастыру мәселелері бойынша қоғамдық ұйымдармен, қосымша білім беру ұйымдарымен және басқа да мүдделі тұлғалармен бірлесіп жұмыс істеу.

- ерекше білім беруді қажет ететін бала үшін оның қолжетімділігін арттыру үшін физикалық ортаны жаңғырту [59].

- білім алушылардың, оның ішінде ерекше қажеттіліктері бар білім алушылардың ата-аналары арасында инклюзивті мәдениетті қалыптастыруға, соның ішінде инклюзивті ортада ерекше білім беруді қажет ететін білім алушыларды бірлесіп оқытуға толерантты көзқарасты қалыптастыруға ықпал ету.

- ерекше білім беруді қажет ететін білім алушылармен дене (бейімделу) мәдениеті сабақтарын өткізудің әдістері мен технологияларын қолдану бойынша жалпы білім беретін және арнайы ұйымдарда жұмыс істейтін дене шынықтыру мұғалімдерінің оң тәжірибесін пайдалану.

- білім беру ұйымдарында спорттың бейімделу секцияларын ашуға жәрдемдесу;

- іс-шара бейімделген спорт түрлерін насихаттау және қоғамда инклюзивті мәдениетті қалыптастыру мақсатында білім алушылардың, оның ішінде ерекше білім беруді қажет ететін білім алушылардың жетістіктерінің нәтижелерін спортта БАҚ-та, әлеуметтік желілерде тарату;

- ғылыми басылымдарда, семинарларда, конференцияларда инклюзивті білім беру жағдайында «Дене шынықтыру» пәнінің оқу бағдарламаларын іске асыру бойынша оң жұмыс тәжірибесін тарату.

Қорытынды

Ерекше қажеттіліктері мен жеке мүмкіндіктерін ескере отырып, білім алушылар үшін дене шынықтыруды ұйымдастыру жөніндегі елдердің халықаралық тәжірибесін зерделей отырып, инклюзивті білім беру жағдайында «Дене шынықтыру» пәнінің оқу бағдарламаларын іске асыру сапасы, ең алдымен, дене шынықтыру мен спортты іске асыру жөніндегі елдің ұлттық саясатына байланысты деген қорытынды жасауға болады.

ҚР 2014 жылғы 3 шілдедегі № 228-V ҚРЗ «Дене шынықтыру және спорт туралы» Заңына (1-бап) сәйкес бейімдік дене шынықтыру және спорт – мүгедектігі бар адамдарды оңалтуға және қалыпты әлеуметтік ортаға бейімдеуге, олардың толыққанды өмірді сезінуіне кедергі келтіретін психологиялық тосқауылдарды еңсеруіне, сондай-ақ қоғамның әлеуметтік дамуына өзінің жеке үлес қосуының қажеттігін сезінуіне бағытталған спорттық-сауықтыру сипатындағы шаралар кешені. Осы Заңда дене мүмкіндіктері шектеулі білім алушылар үшін сабақтар бейімделгіш дене шынықтыру және спорт құралдарын пайдалана отырып өтуі тиіс деп айқындалған (15-бап).

Дене тәрбиесі өмір бойы инклюзивті азаматтық қатысу үшін негіз ретінде танылуы керек. Инклюзивті әдістер жоғары сапалы дене тәрбиесі саясатының да, тәжірибесінің де орталығында болуы керек. Дене тәрбиесінің құндылықтары туралы интеграцияны ілгерілетуге және жалпы хабардарлықты арттыруға бағытталған мемлекеттік саясат стратегиялары білім алушылар, ата-аналар және кең қауымдастық мүшелері арасында дене тәрбиесі шеңберіндегі инклюзивті әдістемелердің принциптері мен тәжірибесін тарату үшін әзірленіп, пайдаланылуы керек.

Бұған қоса, мектепті ұйымдастыруға және білім алушыларды бағалауға икемді тәсіл қажет. Бұл икемділік мұғалімнен балаға баса назар аудару және оқытудың әртүрлі стильдерін қолдану арқылы инклюзивті педагогиканы дамытуға мүмкіндік береді.

Дене шынықтыру бойынша оқу бағдарламалары алған білімі, дағдылары мен түсінігі физикалық сауаттылыққа қол жеткізуге ықпал етеді және ерте балалық шақтағы білімнен орта мектеп деңгейіне дейінгі кезеңді қамтитын жақсы құрылымдалған сапалы дене шынықтыру бағдарламасының бөлігі болып табылады деген түсінікке негізделуі керек. Дене шынықтыру сабақтарында инклюзивтілік және әлеуметтік бағдарлау қағидаттарын іске асыра отырып, педагогтер білім алушылардың салауатты өмір салтын қалыптастырып қана қоймай, олардың коммуникативтік қасиеттерін дамытуға, ерекше білім беруді қажет ететін білім алушылардың өзін-өзі бағалауын арттыруға және оларды қоғамда одан әрі әлеуметтендіруге ықпал ететінін атап өту қажет.

Қолжетімді және икемді оқу жоспарлары, бағдарламалары, жабдықтар мен оқу материалдары инклюзивті мектептерді құрудың кілті бола алады. Сонымен қатар инклюзивті оқу бағдарламаларын енгізу үшін дайындалған мамандардың

болуы ерекше маңызды. Сондай-ақ педагогтердің нәтижелерге қол жеткізуге ықпал ететін бірқатар дағдыларды пайдалана алуы үшін барлық білім алушылардың қажеттіліктері туралы толық және нақты түсінігі болуы қажет.

Барлық білім алушылардың инклюзивті білім алуына бағытталған дене тәрбиесінің жетістігі, халықаралық және отандық тәжірибе көрсеткендей, инклюзивтілік пен әлеуметтік бағыттылық қағидаттарын ескерумен қатар, жалпы білім беру процесінің барлық қатысушыларының: пән мұғалімдерінің, сынып жетекшілерінің, психологиялық-педагогикалық қолдау қызметінің, ата-аналардың, білім алушылардың, қосымша білім беру педагогтерінің және басқа да мүдделі стейкхолдерлердің ынтымақтастығына байланысты. Инклюзивтілік және қолжетімділік қағидаттарын іске асыру үшін дене шынықтыру мұғалімдеріне өзінің кәсіби құзыреттілігін тұрақты негізде арттыру (оның ішінде бейімделген дене шынықтыру және инклюзивті педагогика бойынша), ерекше білім беруді қажет ететін балалармен жұмыс тәжірибесі бар арнайы білім беру ұйымдарының педагогтерімен ынтымақтасу, ата-аналарды бірлескен спорт сабақтарына тарту, ерекше білім беруді қажет ететін балалар үшін салауатты өмір салты мен спортты насихаттайтын қоғамдық ұйымдармен өзара іс-қимыл жасау, дене тәрбиесі және инклюзивті білім беру салаларындағы озық ғылыми зерттеулердің нәтижелерін қолдану ұсынылады.

Пайдаланылган әдебиеттер тізімі

1. U.S. Department of Health and Human Services. (2008). 2008 physical activity guidelines for Americans. Washington, DC: Author.
2. Centers for Disease Control and Prevention. (2014). National framework for physical activity and physical education. Atlanta, GA: U.S. Department of Health and Human Services.
3. National Physical Activity Plan Alliance. (2010). National physical activity plan. Retrieved from <http://www.physicalactivityplan.org/theplan.php>
4. Centers for Disease Control and Prevention. (2013). Comprehensive school physical activity programs: A guide for schools. Atlanta, GA: U.S. Department of Health and Human Services.
5. SHAPE America. (2015). The essential components of physical education. Reston, VA: Author.
6. SHAPE America. (2014). National standards & grade-level outcomes for K-12 physical education. Champaign, IL: Human Kinetics.
7. SHAPE America. (2013). National Standards for K-12 Physical Education. Reston, VA: Author.
8. Graham, G., Holt/Hale, S.A., & Parker, M. (2003). Children moving: A reflective approach to teaching physical education, 6th Ed. New York, NY: McGraw-Hill.
9. Centers for Disease Control and Prevention. [School health guidelines to promote healthy eating and physical activity]. MMWR 2011; 60 (No. RR-#): <http://www.cdc.gov/mmwr/pdf/rr/rr6005.pdf>; citation on pg ii (2 of 80)
10. https://www.cdc.gov/healthyschools/physicalactivity/inclusion_pepa.htm
11. Education Secretary's letter to the Chair of the Youth Sport Trust, October 2010; New approach for school sports: decentralising power, incentivising competition, trusting teachers, Department for Education, 20 December 2010.
12. Long R, Roberts N. Physical education, physical activity and sport in schools. Commons Library Research Briefing, 17 March 2022. Retrieved from: <https://commonslibrary.parliament.uk/research-briefings/sn06836/>
13. Academies Act 2010.
14. Department for Education, National curriculum in England: physical education programmes of study, September 2013; HC Deb 28 June 2011 c 763-4W.
15. David Haycock & Andy Smith (2011) Still 'more of the same for the more able?' Including young disabled people and pupils with special educational needs in extra-curricular physical education, Sport, Education and Society, 16:4, 507-526, DOI:10.1080/13573322.2011.589647
16. Penney, D. & Harris, J. (1997) Extra-curricular physical education: more of the same for the more able?, Sport Education and Society, 2(1), 41-54.

17. Physical Education in Scotland in the 21-st century. Position paper. Retrieved from: https://www.afpe.org.uk/physical-education/wp-content/uploads/scotland_position_paper.pdf
18. Scottish Government (2004a) A Curriculum for Excellence. Edinburgh: Scottish Government, The Curriculum Review Group.
19. Gray, S., MacLean, J., & Mulholland, R. (2012). Physical education within the Scottish context: A matter of policy. *European Physical Education Review*, 18(2), 258–272. <https://doi.org/10.1177/1356336X12440019>
20. Scottish Executive (2004c) A Curriculum for Excellence. Edinburgh: Scottish Government, The Curriculum Review Group.
21. Improving Scottish Education. HM Inspectors of Education 2006. A portrait of current practice in Scottish schools and pre-school centres. Retrieved from: <https://dera.ioe.ac.uk/7545/1/pepcp.pdf>.
22. European Education and Culture Executive Agency (EACEA). National Policies Platform. Retrieved from: <https://national-policies.eacea.ec.europa.eu/youthwiki/chapters/finland/73-sport-youth-fitness-and-physical-activity>
23. Mihajlovic C, Meier S. Including students with special educational needs in physical education: An analysis of the current Finnish national core curriculum. *The Curriculum Journal*. 2022, 33 (2), pp. 279–296.
24. Price, D., & Slee, R. (2021). An Australian Curriculum that includes diverse learners: The case of students with disability. *Curriculum Perspectives*, 41, 71–81. <https://doi.org/10.1007/s41297-021-00134-8>
25. Giese, M., & Ruin, S. (2018). Forgotten bodies –An examination of physical education from the perspective of ableism. *Sport in Society*, 21(1), 152–165. <https://doi.org/10.1080/17430437.2016.1225857>
26. Finnish National Board of Education [FNBE]. (2016). National Core Curriculum for Basic Education 2014. National core curriculum for basic education intended for pupils in compulsory education. Finnish National Board of Education.
27. Meier, S., Raab, A., Höger, B., & Diketmüller, R. (2021). «Same, same, but different?!» Investigating diversity issues in the current Austrian National Curriculum for Physical Education. *European Physical Education Review*, 28(1), 169–185. <https://doi.org/10.1177/1356336X211027072>
28. Paveling, B., Vidovich, L., & Oakley, G. (2019). Global to local tensions in the production and enactment of physical education curriculum policy reforms. *Curriculum Studies in Health and Physical Education*, 10(2), 141–155. <https://doi.org/10.1080/25742981.2019.1583066>
29. Valle, J. D., & Connor, D. J. (2011). Rethinking disability. A disability studies approach to inclusive practices.
30. Tant, M., & Watelain, E. (2016). Forty years later, a systematic literature review on inclusion in physical education (1975–2015): A teacher perspective. *Educational Research Review*, 19, 1–17. <https://doi.org/10.1016/j.edurev.2016.04.002>

31. Ruin, S., & Meier, S. (2017). Body and performance in (inclusive) PE settings -An examination of teacher attitudes. *International Journal of Physical Education*, 54(3), 11–23
32. Giese, M., & Buchner, T. (2019). Ableism als sensibilisierende Folie zur (Selbst-)Reflexion sportunterrichtlicher Angebote. *Sportunterricht*, 68(4), 153–158.
33. Mihajlovic, C. (2019). Towards inclusive education? An analysis of the current physical education curriculum in Finland from the perspective of ableism. *International Journal of Physical Education*, 2019 (4), 29–40.
34. Meier, S., Raab, A., Höger, B., & Diketmüller, R. (2021). «Same, same, but different?!» Investigating diversity issues in the current Austrian National Curriculum for Physical Education. *European Physical Education Review*, 28(1), 169–185. <https://doi.org/10.1177/1356336X211027072>
35. Haapaniemi, J., Venäläinen, S., Malin, A., & Palojoki, P. (2020). Teacher autonomy and collaboration as part of integrative teaching: Reflections on the curriculum approach in Finland. *Journal of Curriculum Studies*. <https://doi.org/10.1080/00220272.2020.1759145>
36. Annerstedt, C. (2008). Physical education in Scandinavia with a focus on Sweden: A comparative perspective. *Physical Education & Sport Pedagogy*, 13(4), 303–318. <https://doi.org/10.1080/17408980802353347>
37. Yli-Piipari, S. (2014). Physical education curriculum reform in Finland. *Quest*, 66(4), 468–484. <https://doi.org/10.1080/00336297.2014.948688>
38. Hakala, L., & Kujala, T. (2015). The ethos of sport as a silent partner in PE curricula. *World Studies in Education*, 16(2), 69–80. <https://doi.org/10.7459/wse/16.2.07>
39. Hakala, L., & Kujala, T. (2021). A touchstone of Finnish curriculum thought and core curriculum for basic education: Reviewing the current situation and imagining the future. *Prospects*, 51(1-3), 473–487. <https://doi.org/10.1007/s11125-020-09533-7>
40. Ruin, S., & Stibbe, G. (2020). Health-oriented ‘Bildung’ or an obligation to a healthy lifestyle? A critical analysis of current PE curricula in Germany. *The Curriculum Journal*, 32 (1), 136–151. <https://doi.org/10.1002/curj.92>
41. Mihajlovic, C. (2019). Towards inclusive education? An analysis of the current physical education curriculum in Finland from the perspective of ableism. *International Journal of Physical Education*, 2019 (4), 29–40.
42. Pill, S., & Stolz, S. (2015). Exploring secondary physical education teachers' conceptualisation of physical education. In Edited proceedings of the 29th ACHPER International Conference (pp. 23–32). Adelaide.
43. Kangas, J., Harju-Luukkainen, H., Brotherus, A., Gearon, L. F., & Kuusisto, A. (2020). Outlining play and playful learning in Finland and Brazil: A content analysis of early childhood education policy documents.
44. Contemporary Issues in Early Childhood. <https://doi.org/10.1177/1463949120966104>
45. Physical Education Teaching & Learning syllabus (Primary, Secondary & Pre-University). Retrieved from: <https://libris.nie.edu.sg/node/3840>

46. The official website of the Ministry of Education of Singapore. Retrieved from: <https://www.moe.gov.sg/special-educational-needs/school-support/secondary-schools>
47. Li, C., Haegele, J. A., McKay, C., & Wang, L. (2022). Including students with physical disabilities in physical education in Singapore: Perspectives of peers without disabilities. *European Physical Education Review*, 28(1), 137–150. <https://doi.org/10.1177/1356336X211025871>
48. Федеральные государственные образовательные стандарты. URL: <https://fgos.ru/>
49. ФГОС Начальное общее образование. URL: <https://fgos.ru/fgos/fgos-noo/>
50. ФГОС Основное общее образование. URL: <https://fgos.ru/fgos/fgos-ooo/>
51. ФГОС Среднее общее образование. URL: <https://fgos.ru/fgos/fgos-soo/>
52. ФГОС Начальное общее образование обучающихся (обучающиеся с ограниченными возможностями здоровья) URL: <https://fgos.ru/fgos/fgos-1598/>
53. ФГОС Образование обучающихся с умственной отсталостью. URL: <https://fgos.ru/fgos/fgos-1599/>
54. Приказ Минобрнауки РФ от 9 марта 2004 г. N 1312 "Об утверждении федерального базисного учебного плана и примерных учебных планов для образовательных учреждений Российской Федерации, реализующих программы общего образования" (с изменениями и дополнениями) <https://base.garant.ru/6149681/>
55. Леньшина, М. В. Классификация образовательных программ по физической культуре школьников в соответствии с их назначением / М. В. Леньшина, Г. Н. Германов, Р. И. Андрианова // Физическая культура, спорт и здоровье в современном обществе : Сборник научных статей Всероссийской с международным участием очно-заочной научно-практической конференции, Воронеж, 09–10 октября 2017 года / Под редакцией Г. В. Бугаева, О. Н. Савинковой. – Воронеж: Издательско-полиграфический центр "Научная книга", 2017. – С. 102-108. – EDN YOWVFG.
56. Федоров В. Г., Федоров А. В., Лобанов В. Ю. Ценностные приоритеты физической культуры в системном педагогическом процессе общеобразовательной школы // Ученые записки университета Лесгафта. 2016. №2 (132). URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/tsennostnye-prioritety-fizicheskoy-kultury-v-sistemnom-pedagogicheskom-protseesse-obsheobrazovatelnoy-shkoly> (дата обращения: 20.02.2023).
57. Карягина Н. В., Гунажоков И. К., Коджешау М. К. Инклюзивное образование на уроках физической культуры. Стр. 152-156.
58. Е.И. Шеенко, Н.Н. Рыжкова. Анализ затруднений педагогов в процессе физического воспитания обучающихся в инклюзивных условиях. *Человек. Спорт. Медицина*. 2021. Т. 21, № S1. С. 45–52.
59. Приказ Министра образования и науки Республики Казахстан от 22 января 2016 года № 70 «Об утверждении норм оснащения оборудованием и

мебелью организаций дошкольного, среднего образования, а также специальных организаций образования» (с изменениями и дополнениями по состоянию на 07.06.2022 г.). URL: <https://adilet.zan.kz/rus/docs/V1600013272>

60. Булич Э. Г. Физическое воспитание в специальных медицинских группах: учеб. пособие для сред. спец. учеб. заведений. М. : Высш. шк., 1986. 254 с

61. Winter, E.C. Preparing new teachers for inclusive schools and classrooms / E.C. Winter // Support for Learning. – 2006. – Vol. 21 (2). – P. 85–91.

62. Forlin, C. Teacher preparation for inclusive education: Increasing knowledge but raising concerns / C. Forlin, D.J. Chambers // Asia-Pacific Journal of Teacher Education. – February, 2011. – Vol. 39, no. 1. – P. 17–32. DOI: 10.1080/1359866X.2010.540850

63. Романовская, И.А. Развитие инклюзивной компетентности учителя в процессе повышения квалификации / И.А. Романовская, И.Н. Хафизуллина // Современные проблемы науки и образования. – 2014. – № 4. – <http://science-education.ru/ru/article/view?id=14333> (дата обращения: 03.04.2020)

64. Черкасова, С.А. Опыт формирования готовности студентов-психологов к работе в системе инклюзивного образования / С.А. Черкасова, А.В. Лобанова // Междунар. науч. журнал «Мир науки, культуры, образования». – 2014. – № 2 (45). – С. 173–176

65. Алехина, С.В. К вопросу психологической готовности учителя к включающему образованию / С.В. Алехина // Инклюзивное образование: теория и практика: сб. материалов междунар. науч.-практ. конф./отв. ред.: О.Ю. Бухаренкова, И.А. Телина, Т.В. Тимохина. – Орехово-Зуево: ГГТУ, 2016. – С. 16–20.

66. Е.Н. Российская, Л. А. Гаранина, Т. Г. Зубарева, Н. А. Полякова. Подготовка специалистов-консультантов по развитию инклюзивного образования в регионе// Дефектологическая наука – практике: материалы I Всероссийского съезда дефектологов. – 2016. – С. 237

67. Klavina, A. The Effect of Peer Tutoring in Physical Education for Middle School Students with Severe Disabilities / A. Klavina, K. Rodionova // European Journal of Adapted Physical Activity. – 2015. – Vol. 8, no. 2. – P. 3–17. DOI: 10.5507/euj.2015.005

68. Закон Республики Казахстан от 3 июля 2014 года № 228-V ЗРК. О физической культуре и спорте (с изменениями и дополнениями по сост. на 27.06.2022 г.). URL: <https://adilet.zan.kz/rus/docs/Z1400000228>

69. Указ Президента Республики Казахстан от 11 января 2016 года № 168 «Об утверждении Концепции развития физической культуры и спорта Республики Казахстан до 2025 года» (с изменениями и дополнениями по сост. на 15.09.2022 г.). URL: <https://adilet.zan.kz/rus/docs/U1600000168>

70. Приказ Министра просвещения Республики Казахстан от 3 августа 2022 года № 348 «Об утверждении государственных общеобязательных

стандартов дошкольного воспитания и обучения, начального, основного среднего и общего среднего, технического и профессионального, послесреднего образования» (с изменениями и дополнениями по сост. на 23.09.2022 г.). URL: <https://adilet.zan.kz/rus/docs/V2200029031>

71. Приказ Министра просвещения Республики Казахстан от 16 сентября 2022 года № 399 «Об утверждении типовых учебных программ по общеобразовательным предметам и курсам по выбору уровней начального, основного среднего и общего среднего образования» (с изменениями и дополнениями по сост. на 21.11.2022 г.). URL: <https://adilet.zan.kz/rus/docs/V2200029767>

72. Приказ Министра просвещения Республики Казахстан от 31 августа 2022 года № 385 «Об утверждении Типовых правил деятельности организаций дошкольного, начального, основного среднего, общего среднего, технического и профессионального, послесреднего образования, специализированных, специальных, организациях образования для детей-сирот и детей, оставшихся без попечения родителей, организациях дополнительного образования для детей и взрослых» (с изменениями и дополнениями по сост. на 22.12.2022 г.). URL: <https://adilet.zan.kz/rus/docs/V2200029329>

73. Приказ Министра образования и науки Республики Казахстан от 8 ноября 2012 года № 500 «Об утверждении типовых учебных планов начального, основного среднего, общего среднего образования Республики Казахстан» (с изменениями и дополнениями по сост. на 30.09.2022 г.). URL: <https://adilet.zan.kz/rus/docs/V1200008170>

74. Приказ Министра образования и науки Республики Казахстан от 18 марта 2008 года № 125 «Об утверждении Типовых правил проведения текущего контроля успеваемости, промежуточной и итоговой аттестации обучающихся для организаций среднего, технического и профессионального, послесреднего образования». (с изменениями и дополнениями по сост. на 01.09.2022 г.). URL: <https://adilet.zan.kz/rus/docs/V080005191>

75. Quality physical education (QPE). Guidelines for policy-makers. UNESCO.2015. Retrieved from: <https://en.unesco.org/inclusivepolicylab/sites/default/files/learning/document/2017/1/231101E.pdf>

76. National Association for Sport and Physical Education (NASPE), and American Heart Association (AHA) (2012). 2012 Shape of the Nation Report: Status of Physical Education in the USA. Reston, VA, American Alliance for Health, Physical Education, Recreation and Dance.

77. Whitehead, 2001. Physical Literacy can be described as the motivation, confidence, physical competence, knowledge and understanding to maintain physical activity throughout life, and refers to the skills needed to obtain, understand and use the information to make good decisions for health.

78. Sport for Development and Peace International Working Group (SDP IWG) (2008). Harnessing the power of sport for development and peace: Recommendations to governments. Toronto, Right To Play.

79. UNESCO, and UNICEF (2013). “Envisioning Education in the Post-2015 Development Agenda”. Executive Summary. Global Thematic Consultation on Education in the Post- 2015 Development Agenda.
80. UNESCO (1978). Charter for Physical Education and Sport. Paris, UNESCO.
81. M. Kudláček, O. Ješina, P. Flannagan. European Inclusive Physical Education Training. *Advances in Rehabilitation* 3, 14 – 17, 2010. <http://dx.doi.org/10.2478/v10029-010-0003-6>
82. Post-2015 Development Agenda. Retrieved from: <https://www.unodc.org/unodc/en/about-unodc/post-2015-development-agenda.html>
83. EIPET European inclusive physical education training. Retrieved from: <http://unescoitralee.com/wp-content/uploads/2015/01/final-resource-pack.pdf>
84. Florian L, Black-Hawkins K. & Rouse M. *Achievement and Inclusion in Schools*. 2017. London: Routledge.
85. Black-Hawkins, K. 2010. The framework for participation: A research tool for exploring the relationship between achievement and inclusion in schools. *International Journal of Research and Method in Education*, 33 (1), 21-40.
86. Black-Hawkins, K. 2014. Researching inclusive classroom practices: The framework for participation. In L. Florian (ed.) 2014. *The Sage Handbook of Special Education* (2nd edition). London: Sage.
87. Florian, K. Black-Hawkins, 2011. Exploring Inclusive Pedagogy. *British Educational Research Journal*, 37 (5), 813-828.
88. Мальцева А.С., Вдовина П.Е., Аношина Т.В., Мищенко И.В. ОСОБЕННОСТИ ОРГАНИЗАЦИИ И ПРОВЕДЕНИЯ УРОКА ФИЗИЧЕСКОЙ КУЛЬТУРЫ В РАМКАХ ИНКЛЮЗИВНОГО ОБРАЗОВАНИЯ. <https://scienceforum.ru/2020/article/2018021086>
89. Евсева О. Э., Евсеев С. П., Аксенов А. В. Инклюзивные занятия спортом. *АФК. № 1 (69)*. 2017.
90. Евсеев С. П. Теория и организация адаптивной физической культуры: учебник /С. П. Евсеев. – М.: Спорт, 2016. – 616 с.
91. Universal Design for Learning. TEAL Center Fact Sheet No. 2: Universal Design for Learning. 2010. Retrieved from: https://lincs.ed.gov/sites/default/files/2_TEAL_UDL.pdf
92. PROFILE FOR INCLUSIVE TEACHER PROFESSIONAL LEARNING. Including all education professionals in teacher professional learning for inclusion. European Agency for Special Needs and Inclusive Education 2022. Retrieved from: https://www.european-agency.org/sites/default/files/Profile_for_Inclusive_Teacher_ProfessionalLearning.pdf
93. Международный образовательный портал. URL: <https://www.maam.ru/detskijsad/razvitie-kinesteticheskogo-i-kineticheskogo-vosprijatija-polozhenija-i-dvizhenija-tela-dlja-detei-s-narusheniem-oda.html>

94. Комплекс упражнений пассивно-активной гимнастики для детей младшего возраста, страдающими спастическими формами ДЦП. Информационный ресурс Cyberpedia. URL: <https://cyberpedia.su/8x1161c.html>
95. Хрущев, Сергей Васильевич, Физическая культура детей с заболеваниями органов дыхания: учеб. пособие для студентов вузов, обучающихся по специальностям 060101 "Лечеб. дело", 060103 "Педиатрия", 060104 "Мед.-профилакт. дело"// М. 2018
96. Коняхина Г. П. Лечебная физкультура для детей с ограниченными возможностями здоровья: учебно-методическое пособие/Коняхина Г.П., Захарова Н.А. – Челябинск: Издательский центр «Уральская академия», 2019. – 81 с.
97. Бретенкова О. О. Игры и упражнения для кинестетическое и кинетическое развития. Образовательная площадка «МультиУрок». URL: <https://multiurok.ru/files/igry-i-uprazhneniia-dlia-kinesteticheskoe-i-kineti.html>
98. Поливара, З. В. Введение в специальную психологию: учебное пособие: [16+]/З. В. Поливара ; науч. ред. Д. П. Татарчук. – 4-е изд., стер. – Москва: ФЛИНТА, 2022. – 271 с. URL: <https://biblioclub.ru/index.php?page=book&id=363724>. – Библиогр. в кн. – ISBN 978-5-9765-1666-3. – Текст: электронный.
99. Холодов Ж. К., Кузнецов В. С. Теория и методика физического воспитания и спорта. 2005 г.
100. Холодов Ж. К., Кузнецов В. С. Теория и методика физического воспитания и спорта. Учебное пособие. М. Издательский центр. «Академия». 2001 г.
101. Нейрогимнастика в коррекционно-развивающей деятельности с детьми младшего школьного возраста. Образование, педагогика/ Журнал «Актуальные исследования» 2021 г.
102. Л. В. Былеева, И. М. Коротков. Подвижные игры. Пособия для институтов физической культуры. Москва «Физкультура и спорт». 1982 г.
103. «Типовая учебная программа по учебному предмету «Адаптивная физическая культура» для обучающихся с легкой умственной отсталостью 5-10 классов по обновленному содержанию» Приложение 91 к приказу Министерства образования и науки Республики Казахстан от 20 сентября 2018 года № 469, Приложение 531 к приказу Министерства образования и науки Республики Казахстан от 3 апреля 2013 года № 115
104. Обучение и воспитание детей во вспомогательной школе: Пособие для учителей и студентов дефектолог. ф-тов пед. ин-тов/ Под ред. В.В. Воронковой — М.: Школа-Пресс, 1994. — 416 с.
105. Букежанов К.А. Физическое воспитание. //Экспериментальная программа специальной (коррекционной) школы (сборник 3) - Алматы: Алматыкітап, 2002

106. Физическая культура во вспомогательной школе [Текст]: учебное пособие / Е. С. Черник. - Москва : Учебная лит., 1997. - 319 с. : ил.; 21 см.; ISBN 5-526-00002-8 (в пер.)

107. Типовая учебная программа по учебному предмету "Адаптивная физическая культура" для обучающихся с легкой умственной отсталостью 0 - 4 классов уровня начального образования по обновленному содержанию» Приложение 561 (дополнение от 05.02.2020 № 51) к приказу Министра образования и науки Республики Казахстан от 3 апреля 2013 года № 115

108. Частные методики адаптивной физической культуры: Учебное пособие /Под ред. Л. В. Шапковой. — М.: Советский спорт, 2003. — 464 с, ил. ISBN 5-85009-743-0

109. Спирин Н. Н. Проблема хронической боли в спине: фасеточный синдром / Спирин Н. Н., Киселев Д. В. // Русский медицинский журнал. Медицинское обозрение. – 2015. – Т. 23. – №. 17. – С. 1025-1030.

110. Бубновский С. Методика Бубновского: краткий путеводитель./Бубновский С. // Электронная книга–ISBN978-5-04-091421-0Litres, 2017.

111. Соколов А. А. Оздоровительная физическая культура в системе реабилитации инвалидов с последствиями травматических ампутаций нижних конечностей :/Соколов А. А. //дис. – М.: автореф. дис. канд. пед. наук, 2000. – С. 27

112. Савченко Е. Л. Антропометрическое обследование как реализация компетентностного подхода в обучении студентов физкультурного вуза /Савченко Е. Л., Гричанова Т. Г. //Наука сегодня: глобальные вызовы и механизмы развития. – 2021. – С. 5-7.

113. Приказ МОН РК от 12 января 2022 года № 6 «Об утверждении Правил психолого-педагогического сопровождения в организациях образования». URL: <https://adilet.zan.kz/rus/docs/V2200026513>

114. Приказ МОН РК от 12 января 2022 года № 4 «Об утверждении Правил оценки особых образовательных потребностей». URL: <https://adilet.zan.kz/rus/docs/V2200026618>

115. Закон Республики Казахстан от 27 июля 2007 года № 319-III. Об образовании (с изменениями и дополнениями по сост. на 26.02.2023 г.). URL: <https://adilet.zan.kz/rus/docs/Z070000319>

Жаңартылған мазмұн бойынша 5 «А» сыныпты интеллектісі жеңіл бұзылған білім алушылар үшін «Бейімделген дене шынықтыру» оқу пәні бойынша ұзақ мерзімді жоспарлау

№ р/с	Тоқсан саны	Жоспар бөлімдері	Бөлімшелер	Сабақтақырыбы	Оқыту мақсаттары	Сағат саны	Мерзімі
1 тоқсан (аптасына 3 сағат, барлығы: 25 сағат)							
1	1	3) «Денсаулық және салауатты өмір салты»	3.4 мектеп ішінде және одан тыс жерлерде физикалық белсенділікке қатысу мүмкіндігін анықтау және ұсыну	ФК сабақтарын дағы ТБ	5.3.4.1 «Дене шынықтыру», «Күн режимі» ұғымдары туралы қарапайым түсініктерге ие болу	1	
2-3	2-3	1) «қозғалыс қызметі»	1.3 уақытты, салмақты, кеңістікті түсінуді көрсете отырып, жаттығуларды дұрыс және тиімді орындау және дәйектілікті сақтау	Ұзындыққа әртүрлі тәсілдермен секіру	5.1.1.1 негізгі қозғалыс әрекеттері туралы түсінікке ие болу	2	
4-5	4-5			Тік кедергілер арқылы жаттығулар жасау	5.1.3.3 ұзындық пен биіктікке секіруді әртүрлі тәсілдермен орындау	2	
6	6	1) «қозғалыс қызметі»	1.2 жүктеменің әртүрлі түрлерін реттеу; қозғалыс қабілетін жақсартудың қиындықтары мен қауіптерін түсіну	Қарапайым физикалық жаттығулар жасау	5.1.3.5 жеке тік және көлденең кедергілерді еңсеру	1	
7	7		1.3 уақытты, салмақты, кеңістікті түсінуді көрсете отырып, жаттығуларды дұрыс және тиімді орындау және дәйектілікті сақтау	Көлденең кедергілер арқылы жаттығулар жасау	5.1.2.1 мұғалімнің көмегімен қарапайым дене жаттығуларын орындау кезінде туындайтын қиындықтарды жеңу	1	

8	8	3) «денсаулық және салауатты өмір салты»	3.1 денсаулық туралы білу және түсіну. Денедегі физикалық өзгерістерді бақылау қабілетіне үйрету	Жүктемеден кейін қалпына келтіру жаттығулары	5.1.3.5 жеке тік және көлденең кедергісін еңсеру	1	
9	9	1) «қозғалыс қызметі»	1.3 уақытты, салмақты, кеңістікті түсінуді көрсете отырып, жаттығуларды дұрыс және тиімді орындау және дәйектілікті сақтау	Шағын допты қашықтыққа лақтыру	5.1.3.2 допты қашықтыққа және нысанаға лақтыру	1	
10	10			Кішкентай допты нысанаға лақтыру	5.1.3.2 допты қашықтыққа және нысанаға лақтыру	1	
11	11		1.2 жүктеменің әртүрлі түрлерін реттеу; қозғалыс қабілетін жақсартудың қиындықтары мен қауіптерін түсіну	Бұлшықетті босаңсыту жаттығуларын орындау	5.1.2.3 бұлшықеттерді босаңсыту жаттығуларына еліктеу	1	
12	12		1.1 Негізгі моториканы дамыту, негізгі циклдік қозғалыс дағдыларын меңгеру	Доппен қозғалу техникасы	5.1.1.2 спорттық мамандандырудың таңдалған түрінің қозғалыс әрекеттерін техникалық тұрғыдан дұрыс жүзеге асыру	1	
13	13	1) «қозғалыс қызметі»	1.3 уақытты, салмақты, кеңістікті түсінуді көрсете отырып, жаттығуларды дұрыс және тиімді орындау және дәйектілікті сақтау	Ұзындыққа секіру техникасы	5.1.3.3 ұзындық пен биіктікке секіруді әртүрлі тәсілдермен орындау	1	
14	14	1) «қозғалыс қызметі»	1.1 Негізгі моториканы дамыту, негізгі циклдік қозғалыс дағдыларын меңгеру	Шағын футбол ойнау кезінде ТБ	5.1.1.2 спорттық мамандандырудың таңдалған түрінің қозғалыс әрекеттерін техникалық тұрғыдан дұрыс жүзеге асыру	1	

15 - 16	15- 16		1.3 уақытты, салмақты, кеңістікті түсінуді көрсете отырып, жаттығуларды дұрыс және тиімді орындау және дәйектілікті сақтау	Допты иелену техникасы	5.1.3.6 ережелерді, техникалық әдістерді үйрету және спорттық ойындардың бірін ойнау	2	
17	17		1.1 Негізгі моториканы дамыту, негізгі циклдік қозғалыс дағдыларын меңгеру	Допты қақпаға соғу техникасы	5.1.1.3 мұғалімнің жетекшілігімен негізгі дене қабілеттерін дамыту, дене қалпын және дене бітімін түзету бойынша сабақтар өткізе білу	1	
18	18	2) «мото рика арқылы ойлауды дамыту»	2.1 кеңістіктік-уақыттық бағдарлауды дамыту	«Қозғалатын нысана»	5.2.1.3 қозғалыс жаттығуларының ерекшеліктерін түсіну және дағдыларды жетілдіруге, жетілдіруге саналы түрде назар аудару	1	
19	19		2.2 ұжымдық жұмыс сезімін және физикалық белсенділікті орындау кезінде жеке және топтық тапсырмаларды орындау кезінде бәсекеге қабілеттілікті дамыту	Жылдамдық пен бағыттың өзгеруімен дриблинг	5.2.2.1 мұғалімнің жетекшілігімен ойындарға қатысу	1	
20	20	3) «денсаулық және салауатты өмір салты»	3.2 әр түрлі функционалды бағыттағы физикалық жаттығулардың өзіндік сабақтарын ұйымдастыру тәсілдері	Допты жұппен жүргізу және беру	5.3.2.1 қоғамдағы дене шынықтыру мен мінез-құлық ережелерін игеру негізінде өз қызметін әлеуметтік қолайлы тәсілдермен ұйымдастыру қабілетін қалыптастыру	1	
21	21			«Үшбұрыш» добын	5.3.2.1 қоғамдағы дене шынықтыру мен	1	

				жүргізу және беру	мінез-құлық ережелерін игеру негізінде өз қызметін әлеуметтік қолайлы тәсілдермен ұйымдастыру қабілетін қалыптастыру		
22	22	3) «денсаулық және салауатты өмір салты»	3.3 жеке гигиена ережелері, жарақаттанудың алдын алу және дене жаттығуларымен айналысу кезінде дәрігерге дейінгі көмек көрсету	Допты қабылдау және қақпаға соғу	5.1.1.2 спорттық мамандандырудың таңдалған түрінің қозғалыс әрекеттерін техникалық тұрғыдан дұрыс жүзеге асыру	1	
23 - 24	23-24		3.2 әр түрлі функционалды бағыттағы физикалық жаттығулардың өзіндік сабақтарын ұйымдастыру тәсілдері	Шағын футболды оқыту ойыны/	5.3.3.2 жарақаттар мен жазатайым оқиғалар кезінде алғашқы көмек көрсету туралы түсінікке ие болу	2	
25	25		3.1 денсаулық туралы білу және түсіну. Денедегі физикалық өзгерістерді бақылау қабілетіне үйрету	Ойындардан кейін тыныс алу, қалпына келтіру жаттығулары (және.)	5.3.2.2 дене шынықтыруға дайындық және қалпына келтіру техникасы шеңберінде жылытудың негізгі компоненттерін білу және түсіну	1	
2-тоқсан (аптасына 3 сағат, барлығы: 24 сағат)							
26	1	1) «қозғалыс қызметі»	1.1 Негізгі моториканы дамыту, негізгі циклдік қозғалыс дағдыларын меңгеру	ТБ спорт залында (гимнастика)	5.1.1.1 негізгі қозғалыс әрекеттері туралы түсінікке ие болу	1	
27 - 28	2-3	2) «мотоарқылы ойлау»	2.1 кеңістіктік-уақыттық бағдарлауды дамыту	Гимнастикалық снарядтарда қарапайым жаттығулар жасау	5.2.1.1 техника негіздерін, жетекші қозғалыстарды үйрету, олардың орындалуын тұрақты ету; негізгі	2	

		ды дамыту»			физикалық қозғалыстарды білу		
29 - 30	4-5	1) «қозғалыс қызметі»	1.3 уақытты, салмақты, кеңістікті түсінуді көрсете отырып, жаттығуларды дұрыс және тиімді орындау және дәйектілікті сақтау	Құрсаумен гимнастикалық жаттығулар жасау	5.1.3.1 мұғалімнің көмегімен снарядтарда, снарядтармен және құрал-саймандармен гимнастикалық жаттығулар жасай білу	2	
31 - 32	6-7			Гимнастикалық қабырғаға жаттығу	5.1.3.4 арқанға өрмелеуді үйрену	2	
33	8		1.3 уақытты, салмақты, кеңістікті түсінуді көрсете отырып, жаттығуларды дұрыс және тиімді орындау және дәйектілікті сақтау	Қолдың ұсақ моторикасын дамыту үшін шағын допты жаттығуды орындау	5.1.3.1 мұғалімнің көмегімен снарядтарда, снарядтармен және құрал-саймандармен гимнастикалық жаттығулар жасай білу	1	
34	9	1) «қозғалыс қызметі» (Пионербол)	1.1 Негізгі моториканы дамыту, негізгі циклдік қозғалыс дағдыларын меңгеру	Қолдың жалпы моторикасын дамыту үшін Үлкен доптармен жаттығу жасау	5.1.3.1 мұғалімнің көмегімен снарядтарда, снарядтармен және құрал-саймандармен гимнастикалық жаттығулар жасай білу	1	
35	10			Гимнастикалық таяқшалармен жаттығулар		1	
36	11	1) «қозғалыс қызметі» (Пионербол)	1.1 Негізгі моториканы дамыту, негізгі циклдік қозғалыс дағдыларын меңгеру	ТБ және пионербол ережелері	5.1.1.2 спорттық мамандандырудың таңдалған түрінің қозғалыс әрекеттерін техникалық тұрғыдан дұрыс жүзеге асыру	1	
37	12			Ойыншыларды алаңға орналастыру	5.1.1.2 спорттық мамандандырудың таңдалған түрінің қозғалыс әрекеттерін техникалық тұрғыдан дұрыс жүзеге асыру	1	

38 - 39	13- 14	2) «мото рика арқыл ы ойлау ды дамыт у»	2.2 ұжымдық жұмыс сезімін және физикалық белсенділікті орындау кезінде жеке және топтық тапсырмаларды орындау кезінде бәсекеге қабілеттілікті дамыту	Допты екі қолмен блоктау	5.2.2.1 мұғалімнің жетекшілігімен ойындарға қатысу	2	
40 - 41	15- 16			Допты бастың үстіне лақтыру	5.2.2.2 ойындар кезінде жолдастарға құрметпен қарау	2	
42 - 43	17- 18			Допты екі қолмен төменнен беру/	5.2.2.2 ойындар кезінде жолдастарға құрметпен қарау	2	
44 - 45	19- 20		1.3 уақытты, салмақты, кеңістікті түсінуді көрсете отырып, жаттығуларды дұрыс және тиімді орындау және дәйектілікті сақтау	Допты бүйірден беру	5.1.3.6 ережелерді, техникалық әдістерді үйрету және спорттық ойындардың бірін ойнау	2	
46	21			Допты беру есесін жүргізу	5.1.3.6 ережелерді, техникалық әдістерді үйрету және спорттық ойындардың бірін ойнау	1	
47	22			Пионерболд ы оқыту ойыны.	5.1.3.6 ережелерді, техникалық әдістерді үйрету және спорттық ойындардың бірін ойнау	1	
48	23			Пионерболд ы бақылау ойыны	5.1.3.6 ережелерді, техникалық әдістерді үйрету және спорттық ойындардың бірін ойнау	1	
49	24	3) «денса улық және салауа тты өмір салты »	3.4 мектеп ішінде және одан тыс жерлерде физикалық белсенділікке қатысу мүмкіндігін анықтау және ұсыну	Ашық ойындар	5.3.4.2 таза ауада серуендеудің мәні туралы түсінікке ие болу	1	

Әдістемелік ұсынымдар
Жеңіл интеллектуалды бұзылулары бар балалардағы негізгі бұзылуларды түзету
Жаяу жүруді түзетуге арналған жаттығулар

№ р/с	Жаттығулар	Түзету бағыты
1	«Рельстер». Бір-бірінен әртүрлі қашықтықта орналасқан сызықтарды кесіп өту арқылы жүру	Қашықтықты саралау, көз өлшегіш
2	«Құлатпа». Түйреуіштер, басылған доптар, гимнастикалық орындық және т. б. арқылы тіке жүру.	Күштерді саралау, қашықтықты өлшеу
3	«Тар көпір». А) шұлықты тұрған аяқтың алдында өкшеге қойып, жолақпен (тар сызық) жүру. Б) аяқтың шұлығын сызықтың шетіне қойып, бүйірлік, бүйірлік қадамдармен жүру	Тепе-теңдікті, қозғалыс дәлдігін дамыту
4	«Ұзын аяқтар». Бұйрық бойынша: «ұзын аяқтар жол бойымен жүреді» тік аяқтарын жоғары көтеріп, шұлықпен жүру; бұйрық бойынша: «қысқа аяқтар жол бойымен жүреді» жартылай еңкейіп жүру	
5	«Шапалақ». Әрбір төртінші есеп үшін шапалақпен жүру. Дауыстап айтылады: "бір, екі, үш, шапалақ!". Бірінші рет басына шапалақтау, екіншісі-алдында, үшіншісі-артында	Ауысу жылдамдығы, ұғымдардың дифференциациясы ұзақ, қысқа
6	«Лабиринт». А) тіректер, түйреуіштер, басылған доптар арасындағы бағытты өзгерте отырып жүру. Б) қол ұстасып, екеуі бірдей	
7	«Шеңберге тұрыңыз». Қол ұстасып шеңбер бойымен жүру, бағытты өзгерту, орталыққа жиналу, үлкен шеңберге созылған қолдарға бөліну	Зейіннің шоғырлануы, қозғалыс жады, қозғалыс үйлесімділігі,
8	«Шынжыр табан». Оң (сол, екі) қолды жаяу жүргіншінің иығына қойып, бағанда жүру	іс-әрекетті игеру
9	«Рокер». Гимнастикалық таяқшамен жүру, екі қолды иықтың артында ұстау (шұлықта, өкшеде), дұрыс қалыпта ұстау	Кеңістіктегі бағдарлау, іс-әрекеттің дәйектілігі
10	«Біз шляпамен жүреміз». Басына құм салынған дорбамен жүру	Ұжымдық іс-әрекеттің үйлесімділігі үлкен – кіші, оң-сол ұғымдарды саралау

Жүгіруді түзетуге арналған жаттығулар

№ р/с	Жаттығулар	Түзету бағыты
1	Жүгіруге ауысу арқылы жылдам жүру, жүгіруден жаяу жүруге ауысу	Қозғалыс қарқыны мен ритағын игеру, төзімділікті дамыту
2	Жылдамдықтың өзгеруімен жамбастың жоғары көтерілуімен орнында жүгіру (минимумнан мүмкін болатын ең жоғары деңгейге дейін)	Тыныс алу және жүрек-қантамыр жүйелерін ынталандыру, қозғалыс қарқынын игеру, күш-жігерді

		саралау, қол мен аяқтың қозғалысын үйлестіру
3	«Жүгіру» тек қолмен, бірте-бірте жоғарылап, қарқыны төмендейді	Қол қимылдарының техникасын түзету, қарқынын игеру, тыныс алу ырғағын белсендіру
4	Заттарды тигізбестен «жыланмен» жүгіру; екеуі де қол ұстасып	Кеңістіктегі бағдар, тепе-теңдік, қозғалыс үйлесімділігі
5	Тар (30-35 см) дәлізде түзу сызықпен жүгіру (бормен, созылған серпімді жолақтармен және т. б.)	Қозғалыстардың түзулігі, кеңістіктегі бағдар, тыныс алу және жүрек-тамыр жүйелерін ынталандыру
6		Қозғалыс ырғағы, күш-жігердің пропорционалдығы
7	Ең жоғары жылдамдықпен жүгіру 10, 20, 30 м	Жылдамдық қасиеттерін дамыту, тыныс алу және жүрек-тамыр жүйелерін ынталандыру
8		Қозғалыстарды үйлестіру, күштердің пропорционалдығы, жылдамдық-күш қасиеттері
9	Секіру және заттарды жеткізу арқылы жүгіру (қабырғаға белгі, ілулі доп)	Күш пен қадам ұзындығын саралау
10	Бағдарлар бойынша жүгіру (бор арқанмен белгіленген сызықтар)	Қозғалыстардың уақыт сипаттамаларын саралау, тыныс алу ырғағын реттеу, елестету

Секіруді түзетуге арналған жаттығулар

№ р/с	Жаттығулар	Түзету бағыты
1	Екі аяқпен алға жылжу, оңға, солға бұрылу 90"	Қозғалыстарды үйлестіру және ырғағы, аяқты нығайту, бағдарлау
2	10-15 м сегментте әр аяққа кезекпен секіру	кеңістікте
3	Арқанмен секіру-екі, бір аяқпен, кезекпен, орнында және алға және артқа жылжумен	Қозғалыстардың үйлесімділігі, аяқтың экстензорлық күшінің дамуы
4		Қозғалыстардың дәйектілігі мен ырғағы, күш-жігерді саралау, аяқты нығайту, төзімділікті дамыту
5	Қолды сермеп "бақа" секіру (қатарынан 5-6 секіру)	Қол қимылдарын үйлестіру, күштерді саралау, қозғалыс симметриясы
6		Күш-жігердің бағытын саралау, қол мен аяқтың қимылдарының үйлесімділігі, жылдамдық-күштік қасиеттер

7	Қолды сермеп, 10, 20, 30 см биіктікке созылған арқан арқылы алға — жоғары секіру	Қашықтық пен күштің дифференциациясы, қол мен аяқтың қозғалысының үйлесімділігі, аяқтың экстензорлық күшін дамыту
8	Қолды сермеп, жартылай қисайған доптар арқылы екі аяқпен секіру	Қозғалыстардың үйлесімділігі, аяқтың экстензорлық күшінің дамуы
9		Қозғалыстарды үйлестіру, кинестетикалық сезімдердің дәлдігі
10	Терең скваттан жоғары секіру	Қорқынышты жеңу, аяқтың серіппелі қасиеттері, қозғалысты үйлестіру, жылдамдық-күш қасиеттері

Өрмелеуді түзетуге арналған жаттығулар

№ р/с	Жаттығулар	Түзету бағыты
1	Арқанның астында, бөрененің астында, орындықтың астында сырғанау	Қозғалыстарды үйлестіру, күш-жігердің пропорционалдығы
2	Баспалдақ баспалдақтары арқылы көтерілу	Ептілік, қозғалыстарды үйлестіру, қозғалыс дәлдігі, кеңістіктегі бағдарлау
3	Гимнастикалық орындыққа тізеңізде, төрт аяғыңызда орындықтың шетіне алға және артқа өрмелеу	Қол мен аяқтың қозғалысының үйлесімділігі, күш-жігердің дифференциациясы, қозғалыс жылдамдығы
4	Гимнастикалық орындықтың, көбік текшелерінің, жұмсақ бөренелердің және т.б.	Кеңістіктегі бағдар, дененің барлық байланыстарын үйлестіру
5	10° бұрышта орнатылған көлбеу орындықтың үстіне өрмелеу	Үйлестіру, өзгерген жағдайларға бейімделу реакциясы
6	Көлбеу орындыққа ерікті түрде еңіспен жоғары және төмен өрмелеу	Қозғалыс үйлесімділігі, кеңістіктегі бағдар, күш-жігерді саралау
7	Гимнастикалық қабырғаға бүйірлік баспалдақтармен өрмелеу, бір рельс төменнен басталып, бірте-бірте жоғары көтерілу (төмен қарамау)	Биіктік қорқынышын жеңу, жалпақ табанның алдын алу, кеңістікте бағдарлау, қол мен аяқтың қимылдарының дәйектілігі мен реттілігі
8	«Кеме». Гимнастикалық қабырғаға көтерілу және төмен түсу, екі аяқпен кезектесіп әр рельсті басып тұру	Биіктік қорқынышын жеңу, қол мен аяқтың қозғалысын үйлестіру және үйлестіру, жалпақ табанның алдын алу қиял
9	«Ура». Спортзалға қабырғаға көтеріліп, әр қадамда тұрып, үстіңгі рельсте ілулі тұрған таспаны алып тастаңыз, бүйірлік баспалдақтармен көрші қабырғаға қарай жүру және дәл осылай төмен түсу	Биіктіктен қорқуды жеңу, кеңістіктік бағдар, моторлық жады, позаның және жалпақ аяқтың бұзылуының алдын алу

10	«Тасбақа». Гимнастикалық орындыққа шығу, іште жатып, қолмен жоғары көтеру	Қозғалыстарды үйлестіру, қол және иық белдеуінің бұлшықет күшін дамыту
----	---	--

Лақтыруға дайындық жаттығулары, доппен тақырыптық әрекеттерді игеру

№ р/с	Жаттығулар	Түзету бағыты
<i>Үлкен доптармен (волейбол, баскетбол, жагажай)</i>		
1	а) допты серіктеске керісінше отыру күйінде айналдыру	Күш пен қашықтықты саралау
2	б) допты әріптеске басылған доптардың қақпасы, гимнастикалық таяқтардың дәлізі арқылы отыру, иілу, тұру позициясынан параллель орналасқан екі арқанның арасына айналдыру	Көз өлшегіш, қозғалысты үйлестіру және дәлдік, күш пен қозғалыс бағытын саралау.
3	в) гимнастикалық орындық бойымен допты айналдыру	Бағыт пен күш дәлдігі
4	а) допты өзіңе лақтыру және екі қолмен ұстау.	Қол қимылдарын үйлестіру, бағыт пен күш дәлдігі.
5	б) допты оның үстіне лақтыру және еденге соғылғаннан кейін аулау	Көру ауысу жылдамдығы
<i>Басылған доппен (1 және 2 кг)</i>		
6	Допты жоғары, алға, оңға, солға көтеріңіз	Күштерді саралау, қолдың күшін, иық белдеуін дамыту, "бұлшықет корсетін" нығайту
7	Қолында доппен жүру, оны кеудеге 30 см ұстап тұру	Қосымша жүктеме кезінде тік күйді ұстап тұру,
8	б) допты 30 с бастың артында ұстап, қолыңызда жүру	қол мен иық белдеуінің статикалық күші
9	а) дененің алға, оңға қисаюы,	Жалпы моториканы үйлестіру, вестибулярлық жүктемеге төзімділік, «бұлшықет корсетін» нығайту
10	допты кеудеге ұстап солға.	Қозғалыс бағыты мен амплитудасын көбейту мүмкіндігі.

Жалпақ табанның алдын алу және түзету

Жатып орындалатын түзету жаттығулары

1. Арқаңызда жатып, аяқтың шұлықтарын кезекпен және бірге тартыңыз, аяқтың сыртқы жиегін көтеріп, төмендетіңіз.

2. Аяғыңызды тізеңізге бүгіп, аяғыңызды еденге тіреңіз, өкшеңізді екі жаққа жайыңыз.

3. Аяғыңызды тізеңізге бүгіп, аяғыңызды еденге тіреңіз, кезекпен және бір уақытта өкшеңізді еденнен көтеріңіз.

4. Бір аяқтың аяғымен екінші аяқтың төменгі аяғын жауып, оның үстінен сырғытыңыз.

5. Шалқасынан жатып, аяқтың шұлықтарын ішке қарай бұра отырып, кезекпен және бір уақытта созыңыз.

Отырғанда орындалатын түзету жаттығулары

1. Ішке қарай бұрылыспен аяқтың максималды плантар бүгілуі.

2. Гимнастикалық таяқшаны саусақтарыңызбен кезекпен ұстау.

3. Матадан жасалған төсенішті саусақтарыңызбен тырмалау немесе құмды тырмалауға еліктеу.

4. Аяқтың ішкі доғаларымен дөңгелектелген заттарды (теннис добы, бильярд шарлары) ұстап, оларды бір жерден екінші жерге жылжыту.

5. Орындықтың шетінде отырып, аяқтар параллель-қолдар тізе буындарын ұстап, тізелерді жайып, аяқтарды бір уақытта сыртқы жиекке қойып, саусақтарыңызды бүгіңіз.

6. Допты, гимнастикалық таяқшаны, массаж роликін домалату.

7. Шұлықты еденнен көтермей, өкшені максималды өсіру және араластыру.

8. Артқы жағында отырып, тізе бүгіліп, өкшені бөксеге қарай тартыңыз-саусақтардың арқасында аяқтың алға-артқа қозғалуы.

9. Тізе бүгілген күйде отырып, қолды жамбас пен жіліншіктің арасына сыртынан сырғытыңыз, алақаныңызды сыртынан ұстаңыз-кезекпен аяғыңызды қолыңызбен көтеріңіз.

10. Дәл солай, бірақ аяғыңызды ішкі жағынан ұстаңыз.

11. Тізе тірегінде, аяғыңызды сыртқа қарай итеріп, аяқтарыңыздың арасына еденге отырыңыз, аяқтарыңызды табанның бүйірінен қолдарыңызбен ұстаңыз және оларды кезекпен көтеріңіз.

12. Артқы жағында отыру-аяқтың кезектесіп және бір мезгілде айналмалы қозғалысы.

Тұрып орындалатын түзету жаттығулары

1. Аяқтың сыртқы доғаларында тұрып-шұлыққа көтеріліп, бастапқы қалыпқа оралу.

2. Аяқтың сыртқы доғаларында тұру-жартылай еңкейу.

3. Тұрып, шұлықтар бірге, өкшелер бөлек — шұлыққа көтеріліп, бастапқы қалыпқа оралыңыз.

4. Тұрып, аяқтар алақанға параллель-саусақтарыңызды бүгіп, аяқтың ішкі жиегін көтеріңіз.

5. Тұрған із ізде (оң жақ шұлық сол жақ өкшеге тиеді) - шұлыққа көтерілу, бастапқы қалыпқа оралу.

6. Еденге екі сойыл (түйреуіш) қойыңыз, олардың бастары жанасады, ал негіздері сыртқа бағытталған — саусақтарыңызбен сойылдың мойнын немесе басын ұстап, оны негізге қойыңыз.

7. Теннис добын саусақтарыңызбен саусағыңыздан өкшеге дейін көтермей айналдырыңыз.

8. Сол (оң) аяқты саусаққа қою-жылдам қарқынмен позицияның кезектесіп өзгеруі.

9. Тұрып, аяқтар бөлек, аяқтар параллель, белбеудегі қолдар-бүкіл аяққа еңкейіп, дұрыс қалыпта тұрып, бастапқы қалыпқа оралыңыз.

Жүруде орындалатын түзету жаттығулары

1. Шұлықпен, аяқтың сыртқы доғаларымен жүру.

2. Шұлықпен, жартылай отырғышта, шұлықпен ішке қарай жүру.

3. Аяқтың сыртқы доғаларында қаз қадамымен жүру.

4. Медициналық доптармен жүру.

5. Көлбеу жазықтықта шұлықпен жүру.

6. Жамбастың жоғары көтерілуімен шұлықпен жүру.

7. Еденде орналасқан арқан бойымен және бүйірлік қадамдармен жүру.

8. Гимнастикалық қабырға рельсінде бүйірлік қадамдармен жүру, рельсті белдік деңгейінде ұстау.

9. Гимнастикалық қабырғаға жоғары және төмен көтеріліп, рельсті саусақтарыңызбен ұстап, аяқтарыңызды ішке қарай бұраңыз.

10. Саусақтарыңызбен шашыраңқы жаңғақтарды, дойбы, түймелерді жинап, шұлықпен жүру.

11. Кішкентай қадамдармен төрт аяқпен жүру.

12. Массаж төсенішімен жүру (шөп, қиыршық тас, қиыршық тас).

Тыныс алуды түзетуге арналған жаттығулар

№	Жаттығулар	Түзету бағыты
1	шалқасынан жатып, аяқтары тізелерінде бүгілген, оң жақ қол кеудесінде, сол жақ-іште-мұрын арқылы терең баяу тыныс алу	толық тыныс алу механизмін түсіну: оң жақ кеуде тынысын басқарады (кеуде көтеріледі), сол жақ іш
2		(іш көтеріледі)
3	шалқасынан жатып, қолдар дененің бойымен –	тыныс алу тереңдігін арттыру, терең тыныс алуға үйрету, бейнелі ойлау
4	мұрын арқылы терең тыныс алу (дем алды	статикалық қалыпта толық тыныс алу тереңдігін арттыру
5	«гүлдің иісі»), мұрын арқылы баяу дем шығару	толық тыныс алу ырғағын игеру
6	шалқасынан жатып, қолдар дененің бойымен, аяқтар тізеге бүгілген-терең тыныс алу және дем шығару	
7	берілген тыныс алу ырғағымен бірдей: 3 рет дем алу, 4 рет дем шығару («бақбаққа» ұшып кетті)	диафрагмалық тыныс алу тереңдігін арттыру, бейнелі ойлау
8	тұрып, қолдар белбеуде-мұрын арқылы терең тыныс алу және ауыз арқылы дем шығару, еріндер түтікпен («шамды сөндірді»)	кеуде қуысының тыныс алу тереңдігін арттыру, бейнелі ойлау
9	еденде отырып, тізе бүгіліп, шынтақ асқазанға тіреледі, алақандар ашық-терең дем алу және ұзақ дем шығару («сүтке үрлеу»)	
10	шалқасынан жатып, қолды жоғары көтеру-дем алу, төмен түсіру-дем шығару	қозғалыспен бірге тыныс алу тереңдігін күшейту

Жаяу жүру техникасын меңгеру деңгейін бақылау хаттамасы

Оқушының аты-жөні				
Жасы, сыныбы				
Негізгі диагноз				
Техника сипаттамасы		балл	Бастапқы тексеру	Қайта тексеру
Дененің кеңістіктегі орны	Басы түзу	1		
	Дене түзу	1		
	Қаттылықтың болмауы	1		
Қолдың қозғалысы	Келісілген	1		
	Буында сәл бүгілген	1		
Аяқтың қозғалысы	Келісілген	1		
	Мылжыңның болмауы	1		
	Тікелей	1		
Дыбысты түсіру	Ауытқу 20 дан аспайды	1		
Кедергілерді айналып өту	Сенімді	2		
	Сенімсіз	1		
Тәуелсіздік дәрежесі	Көмек қажет емес	3		
	Нұсқаулар қажет	2		
	Көмек қажет	1		
Ең көп ұпай саны		14		

Жүгіру техникасын меңгеру деңгейін бақылау хаттамасы

Оқушының аты-жөні				
Жасы, сыныбы				
Негізгі диагноз				
Техника сипаттамасы		балл	Бастапқы тексеру	Қайта тексеру
Дененің кеңістіктегі орны	Басы түзу	1		
	Дене Алға	1		
Қолдың қозғалысы	Келісілген	1		
	Шынтақпен бүгілген	1		
Аяқтың қозғалысы	Келісілген	1		
	Айналдырудың болуы	1		
Ойнату	Сенімді	2		
	Сенімсіз	1		
Тәуелсіздік дәрежесі	Көмек қажет емес	3		
	Нұсқаулар қажет	2		
	Көмек қажет	1		
Ең көп ұпай саны		12		

«Инклюзивті білім беру жағдайында «Дене шынықтыру» пәнінің оқу бағдарламаларын жүзеге асыру бойынша әдістемелік ұсынымдарды» әзірлеу бойынша жұмыс тобы құрамы

№	Аты-жөні	Жұмыс орны, лауазымы
1	Бутабаева Лаура Аскаровна	Ы. Алтынсарин атындағы ҰБА Инклюзивті білім беру орталығының директоры
2	Ногайбаева Гульбаршин Аскеновна	Ы. Алтынсарин атындағы ҰБА Инклюзивті білім беру орталығының бас сарапшысы
3	Темирбаева Майя Женисовна	Ы. Алтынсарин атындағы ҰБА Инклюзивті білім беру орталығының жетекші сарапшысы
4	Кияков Маргулан Талгатович	Астана қаласының паралимпиадалық жаттығу орталығы, директор
5	Ульжекова Нургуль Туленовна	Қазақ туризм және спорт академиясы, анатомия, физиология және спорттық медицина кафедрасының оқытушысы
6	Жанкина Мариям Курмашовна	Астана қаласы әкімдігінің «№ 4 ПМПК» КММ, меңгерушісі
7	Конкулов Корган Какимжанович	Астана қаласы әкімдігі Білім басқармасының «№ 1 ППТК» КММ, бейімделген «Дене шынықтыру» пәнінің мұғалімі
8	Саятулаев Қанағат Төремұратұлы	Астана қаласы әкімдігінің «Жұмабек Тәшенов атындағы № 10 мектеп- гимназиясы» КММ, «Дене шынықтыру» пәнінің мұғалімі
9	Балмагамбетов Олжас Сатбекович	Астана қаласы әкімдігінің «Ы. Алтынсарин атындағы № 83 мектеп- гимназиясы» КММ, «Дене шынықтыру» пәнінің мұғалімі, емдік дене шынықтыру нұсқаушысы
10	Байғалиев Адильбек Манарбекович	Абай атындағы ҚазҰПУ, аға оқытушы, докторант
11	Кефер Наталья Эгоновна	«Тірек-қимыл аппараты бұзылыстары бар білім алушыларға арналған №2 арнайы мектеп-интернат» КММ, Туризм және спорт академиясы, оқытушы, дене шынықтыру мұғалімі

12	Танташева Кульпаршин Мусаевна	Шымкент қалалық Білім бөлімінің «Нашар еститін балаларға арналған №2 арнайы мектеп-интернаты» КММ, «Дене шынықтыру» пәнінің мұғалімі
13	Абитова Аширкуль Жорабековна	Шымкент қалалық Білім бөлімінің «Нашар еститін балаларға арналған №2 арнайы мектеп-интернаты» КММ, «Дене шынықтыру» пәнінің мұғалімі
14	Шамекешев Кайрат Ислямбекович	Ақмола облысы Білім басқармасының «Көкшетау қаласы, № 1 арнайы мектеп-интернаты» КММ, «Дене шынықтыру» пәнінің мұғалімі
15	Самковский Виктор Борисович	Ақмола облысы Білім басқармасының «Көкшетау қаласы, № 1 арнайы мектеп-интернаты» КММ, «Дене шынықтыру» пәнінің мұғалімі
16	Нургожин Серик Газизович	Солтүстік Қазақстан облысы әкімдігінің «Даму мүмкіндігі шектеулі балаларға арналған № 2 арнайы (түзету) мектеп-интернаты» КММ, «Дене шынықтыру» пәнінің мұғалімі
17	Исмурзина Валентина Анатольевна	Қостанай облысы әкімдігі Білім басқармасының «Қостанай қаласы білім бөлімінің № 14 негізгі орта мектебі» КММ, «Дене шынықтыру» пәнінің мұғалімі
18	Горенко Антонина Александровна	ШҚО Білім басқармасы Өскемен қаласы бойынша білім бөлімінің «№ 26 орта мектебі» КММ, «Дене шынықтыру» пәнінің мұғалімі
19	Мырзабеков Батырбек Журттыбекович	Семей қаласы Білім бөлімінің «Семей қ. мектеп жанындағы интернаты бар № 42 жалпы білім беретін орта мектебі» КММ, «Дене шынықтыру» пәнінің мұғалімі
20	Марушевская Татьяна Витальевна	Қарағанды облысы Білім басқармасының Қарағанды қаласы білім бөлімінің «№ 25 жалпы білім беретін мектебі» КММ, «Дене шынықтыру» пәнінің мұғалімі, педагог-зерттеуші
21	Уткелбаева Гулназ Бакытжановна	Ұлытау облысы Білім басқармасының Жезқазған қаласының білім бөлімінің «№ 21 жалпы білім беретін мектебі» КММ, «Дене шынықтыру» пәнінің мұғалімі

22	Куанышбекова Шарбан Абилкасимовна	Жезқазған қаласының Білім бөлімі, әдіскер, педагог-зерттеуші
23	Тастан Төлебай Нышанұлы	Түркістан облысы Адами әлеуетті дамыту басқармасы Ордабасы ауданының адами әлеуетті дамыту бөлімінің «Б. Кенжебаев атындағы жалпы орта мектебі» КММ, «Дене шынықтыру» пәнінің мұғалімі
24	Жиенбаев Ашим Шарипбаевич	Түркістан облысы Адами әлеуетті дамыту басқармасы Төлеби ауданының адами әлеуетті дамыту бөлімінің «№ 6 жалпы білім беретін орта мектебі» КММ, «Дене шынықтыру» пәнінің мұғалімі

Мазмұны

Кіріспе.....	3
1 Ерекше қажеттіліктері мен жеке мүмкіндіктерін ескере отырып, білім алушылар үшін дене шынықтыруды ұйымдастыру бойынша халықаралық және отандық тәжірибе.....	4
2 Қазақстандық мектептердегі «Дене шынықтыру» пәнінің оқу бағдарламаларының мазмұнын талдау.....	84
3 Инклюзивті білім беру жағдайында «Дене шынықтыру» пәнінің оқу бағдарламаларын жүзеге асыру бойынша әдістемелік ұсынымдар.....	103
Қорытынды.....	155
Пайдаланылған әдебиеттер тізімі.....	157
Қосымша.....	166

Инклюзивті білім беру жағдайында «Дене шынықтыру» пәнінің оқу бағдарламаларын жүзеге асыру бойынша әдістемелік ұсынымдар

Методические рекомендации по реализации учебных программ предмета «Физическая культура» в условиях инклюзивного образования

Басуға 20.03.2023 ж. қол қойылды. Пішімі 60×84 1/16.
Қағазы офсеттік. Офсеттік басылыс.
Қаріп түрі «Times New Roman». Шартты баспа табағы 23.

Подписано в печать 17.03.2023 г. Формат 60×84 1/16.
Бумага офсетная. Печать офсетная.
Шрифт Times New Roman. Усл. п.л. 23.